ПРОФЕСОРУ У ЧАСТ
ЈОВАН Б. ДУШАНИЋ
75 година живота и 50 година истраживачког рада

Књига друга

1962
СРПСКО ПРОСВЈЕТНО
И КУЛТУРНО ДРУШТВО
„ПРОСВЈЕТА"
БАЊА ЛУКА

ПРОФЕСОРУ У ЧАСТ
ЈОВАН Б. ДУШАНИЋ
75 година живота и 50 година истраживачког рада

Књига друга

Приређивачи
Рајко Томаш
Станко Станић
Младен Иванић

Уредник
Јовица Тркуља

Издавач
СПКД "Просвјета" Бања Лука

За издавача
Жељко Вујадиновић

Дизан корице
Ненад Савковић

Припрема за штампу
Ђорђе Секерезовић

Штампа
SKANDI, Бања Лука

Тираж
300

ПРОФЕСОРУ У ЧАСТ
ЈОВАН Б. ДУШАНИЋ
75 година живота и
50 година истраживачког рада

Књига друга

Бања Лука
2025

Садржај

О НАУЧНОЈ ПУБЛИСТИЦИ ПРОФЕСОРА ДУШАНИЋА

Жељко Вујадиновић
Поводом књиге: Горостас из Сарајева – Глигорије М. Јефтановић и његово доба 11

Владимир Димитријевић
Душа од човека, витез господњи
прота Стеван Душанић, достојан потомак Светог Саве 15

Бранко Драгаш
Срби Босне и Херцеговине у XIX веку – борба за слободу и уједињавање 32

Мишо Ђурић Херцеговац
Стеван К. Душанић, протојереј-ставрофор (1866-1957) 37
Стогодишњи сан 45
Јован в. Душанић, домаћин, (1888-1961) 55

Стефан Живковић
Поговор: Срби Босне и Херцеговине
у XIX веку – борба за слободу и уједињење 61

Игор Ивановић
Злочин без казне 64

Драгомир ј. Карић – Пећанац
Поговор: Срби Босне и Херцеговине
у XIX веку – борба за слободу и уједињење 77

Небојша Катић
Јован Б. Душанић своме отачеству 79

Ненад Кецмановић
Реч поводом изузетног дела Јована Б. Душанића 81

Милош Ковић
Књига несвакидашњих искустава и дубинских увида 87

Борко Крстић
Теоријско-методолошки осврт на позне
радове проф. Јована Б. Душанића 92

Горан Латиновић
Утемељивачи Републике Српске на прелазу из XIX у XX век 108

Мило Ломпар
Приказ књиге: Срби Босне и Херцеговине
у XIX веку – борба за слободу и уједињење..... 112

Никола Маринковић
Реч уредника 119

Љубомир Маџар
Mukli avaz iz tamnoga vilajeta razmišljanja
o istoriji, politici i rodoljubljuju 121

Слободан Наградић
Историјска валоризација дјел(ован)а Глигорија Јефтановића 163

Марко Паовица
Мистериозни ритам трајања 176

Бранко Перић
Тајна Принципова врела (прича) 181

Ранко Поповић
У славу предака 186

Момчило Спасојевић
Трагање за мирисима дјетињства 195

Радован Субић
Утемељивачи Републике Српске на прелазу из XIX у XX век 197

Срђа Трифковић
Хабзбуршки контекст студије Ј. Душанића о Г. Јефтановићу 210

ОБЈАВЉЕНЕ КЊИГЕ ЈОВАНА Б. ДУШАНИЋА

Списак објављених књига 229
Зашто су неравномерно објављиване књиге или
Случај бањалучких универзитетских професора..... 233

ДОДАТАК

Одолети притисцима „колективног Запада“ 283

Подаци о ауторима (из времена када су написали радове) 303

О НАУЧНОЈ ПУБЛИСТИЦИ ПРОФЕСОРА ДУШАНИЋА

Жељко Вујадиновић
историчар
Бања Лука

ПОВОДОМ КЊИГЕ*
ГОРОСТАС ИЗ САРАЈЕВА –
Глигорије М. Јефтановић и његово доба

И поред тога што је – у односу на друге историјске периоде – вријеме аустроугарске власти у Босни и Херцеговини историографски више проучено, монографију о Глигорију Јефтановићу дочекујемо као новину. Из неколико разлога. На првом мјесту, животописи истакнутих посленика из тог времена нису приказани у форми посебних монографских издања. С друге стране, вријеме у којем живимо „оскудјева“ у прегаоцима Јефтановићевог формата. Данас, када се индивидуалност толико истиче у односу на колективитет, као да је „нестало“ појединачних напора за опште добро. Не слушамо и не читамо о савременим задужбинарима, меценама, борцима за колективна права и слободе. Због тога је сада толико актуелна књига проф. др Јована Б. Душанића о личности трговца, предузетника, велепосједника, мецене, политичара, народног првака Срба у БиХ, угледног Сарајлије Глигорија Јефтановића (1840–1927). За многе наше савременике Јефтановићев животопис и остварења представљају непознаницу. Дијелом је то и због тога што је Јефтановићево насљеђе углавном везано за Сарајево, у коме се посљедњих тридесетак година системски покривају и бришу трагови српског присуства у овоме граду. Иако у другачијим околностима, тек се у посљедње три деценије јавности

---

* Ауторизовано излагање са представљања књиге *Горостас из Сарајева – Глигорије М. Јефтановић и његово доба,* које је одржано у Бањалуци (*Бански двор – Вијећница*) 15.10.2024. године. Објављено: https://stanjestvari.com/2025/04/08/jovan-b-dusanic-gorostas-iz-sarajeva-gligorije-m-jeftanovic-i-njegovo-doba/

системски представља оставштина генерацију млађег предузетника, индустријалца, мецене, политичара, министра и градоначелника, толико заслужног за историју града Београда – Милоша Савчића (1865–1941).

Књига *Горостас из Сарајева. Глигорије М. Јефтановић и његово доба* није само биографија Глигорија Јефтановића већ и обухватан приказ политичких, друштвених и културних токова у Босни и Херцеговини (БиХ) током аустроугарске окупације. Одликује је темељна хеуристичка подлога. Душанић је користио широк спектар извора, укључујући архивске документе, стручну и публицистичку литературу, како би осветлио сложеност једне епохе и допринос Јефтановића њеном обликовању. Такође, књига представља значајан допринос проучавању историје српског народа у БиХ током тог периода. Глигорије Јефтановић био је „лидер" српског народа у БиХ, посебно у борби за српску црквено-школску аутономију и културни препород Срба у том периоду. Борба за црквено-школску аутономију била је од суштинског значаја за очување српског националног идентитета у условима колонијалне управе. Аутор је знаначки контекстуализовао Јефтановићев живот и рад у свјетлу тадашњих политичких, економских и социјалних прилика у БиХ. Кроз Јефтановићеву животну причу освјетљавају се и важна питања тог времена у БиХ, изразите промјене политичких прилика, међувјерски и међунационални односи, социјална мобилност и изазови модернизације друштва. Иако тада у касним животним годинама, Јефтановић је имао и запажену улогу у раду Народног вијећа Срба, Хрвата и Словенаца и у процесу стварања Краљевства СХС.

Јефтановићева биографија потврђује да је имао испуњен живот, јасне личне и опште циљеве, вољу и снагу да их остварује. Наслиједио је и развијао породични трговачки посао. У центру Сарајева је саградио кућу и први модерни хотел, „Европа" (1882). Био је власник предузећа „Хотелско и индустријско д. д." (основано 1884) и радње за трговину колонијалном робом. На Кошеву (данашње Циглане) је подигао циглану са модерном кружном пећи (1890). Откупио је кречану у Хаџићима. Један је од оснивача Српске штедионице у Сарајеву (1904) и Српске народне банке

(1907). Био је српски представник у управном савјету аустроугарске Привилеговане земаљске банке за БиХ (1907), као и члан Трговачко-занатске коморе у Сарајеву од њеног оснивања (1909). Учествовао је у оснивању Српске централне привредне банке у Сарајеву (1912).Биран је за предсједника српске црквене општине у Сарајеву. Финансијски је подржао оснивање Српског просвјетног и културног друштва „Просвјета“ (1902), оснивање српских школа, изградњу Саборне цркве у Сарајеву, спортских друштава. Један је од оснивача и предсједник у више наврата Српског пјевачког друштва „Слога” (1888). Био је водећа личност у Одбору за подизање споменика Сими Милутиновићу Сарајлији у Сарајеву.

Јефтановић је политички био ангажован од почетка аустроугарске власти у БиХ. Подржао је 1881. избор Саве Косановића за митрополита добробосанског, пошто је у претходном периоду Цариградска патријаршија именовала Грке за ту дужност. Са Михаилом Полит Десанчићем и Ђорђем Красојевићем саставио је крајем 1896. „Први царски меморандум“, којим су Срби од аустроугарског монарха тражили вјерску и школску самоуправу, право на званичну употребу српског имена, народног назива за српски језик, ћириличког писма и српских народних симбола. Марта 1897, са Војиславом Шолом, цару Францу Јозефу I (Фрању Јосифу) уручио је „Други царски меморандум“. Садржаји ових меморандума (са „Трећим царским меморандумом“ из 1900, у којем је истакнут католички прозелитизам над православнима у БиХ и „Четвртим“ из 1902) касније су добили на значају, као програм у широком фронту националне борбе Срба у БиХ, која је 1905. резултирала остварењем српске црквено-школске аутономије у БиХ и оснивањем Српске народне организације (1907). Јефтановић је од 1905. до 1914. био потпредсједник Великог Управног просвјетног савјета, а од 1911. и члан градске управе у Сарајеву. Послије 1910. био је вирилни члан Босанског сабора. Иако је био одликован Орденом Франца Јозефа, на почетку Првог свјетског рата био је талац аустроугарских власти, а затим је осуђен на годину тамнице. Непосредно након Сарајевског атентата (1914), католички и муслимански демонстранти демолирали су његову кућу, хотел, трговине, штале. Порушена је

кућа у којој се налазила редакција „Српске ријечи". Од 1. новембра до 31. децембра 1918. био је предсједник Народног вијећа за БиХ, а био је и предсједник Привременог народног представништва у Београду. Затим се „господар Глигорије" повукао из јавног живота. Јефтановић је сахрањен на православном гробљу Свети арханђели Георгије и Гаврило на Кошеву (Сарајево). Поред три сина, имао је двије кћерке: једна је била удата за Милана Сршкића, а друга за Мирослава Спалајковића. У социјалистичкој Југославији имовина Глигорија Јефтановића и његових насљедника је национализована. У околностима распада Југославије, симбол Јефтановићевог дјела, хотел „Европа" био је једно вријеме затвор превасходно за Србе, касније је запаљен, а 2008. обновљен под нешто другачијим именом.

Подлогу за писање ове студије аутор, професор Јован Б. Душанић, створио је претходним радом. Поред осталих дјела, аутор је цијењених студија, *Срби Босне и Херцеговине у XIX веку – борба за слободу и уједињење* (11 издања од 2018) и *Утемељивачи Републике Српске – на прелазу из XIX у XX век* (2 луксузна издања од 2023). Текст књиге обогаћен је фотографијама разгледница Сарајева из времена аустроугарске управе (заоставштина Светозара Ст. Душанића), као и породичним фотографијама (углавном, заоставштина Јефтановићевих потомака и насљедника). Да су само оне објављене, ова студија заслужила би посебну пажњу: њихово проучавање сваком независном и у проблематику упућеном уму омогућава сопствено поимање времена, процеса и догађаја о којима се говори у овој студији. На тај начин, вриједност ове књиге садржана је и у приказу животописа данас живих потомака Глигорија Јефтановића, од којих су неки остварили завидну каријеру међународног нивоа.

Књига *Горостас из Сарајева* представља драгоцјен допринос проучавању српске историје у Босни и Херцеговини, посебно јер приказује улогу појединца у ширим друштвеним и политичким процесима. Она је свједочанство колективног сјећања, свједочанство о улози Глигорија Јефтановића у српској историји уопште. Базно образовање из економских наука, из које области је објавио замашан број дјела, аутору, др Јовану Б. Душанићу, представљало је додатно упориште приликом писања овог историографског дјела.

Владимир Димитријевић
књижевник
Чачак

ДУША ОД ЧОВЕКА, ВИТЕЗ ГОСПОДЊИ
прота Стеван Душанић, достојан потомак Светог Саве

Највећа је служба свештеничка

Нема веће службе на земљи од свештеничке – рука коју љубимо држи Путир са Телом и Крвљу Христа, Јагњета Божјег, Који нас освештава и васкрсава за вечни живот. То је рука која благосиља и која упућује ка Сунцу Правде, Истоку истока.

Свети Јован Кронштатски каже: „Свештено-служитељи представљају Самог Христа". У Светој Тајни свештенства иконичност човека се подиже на виши и квалитативно други степен: свештеник добија посебну благодат за вршење Светих Тајни.

Као и свуда, нису сви на висини призива и службе; али, због неумешног или раслабљеног попа Николе не треба заборавити у Христу свесилног Светог Николу. Најбоље је кад се код свештеника поклопе датост и задатост, кад он није само преносилац, него и носилац благодати.

Поред своје духовне службе, српски свештеници били су увек велики народни трудбеници и борци. Ево примера из књиге протојереја Божа Ј. Јокановића „*Крстом, пером и мачем/ Свештенство у служби свом народу*" (Светигора, Цетиње, 1998).

Какви су било српски свештеници

Наши клирици су војводовали у Првом српском устанку, као поп Лука Лазаревић, јунак боја на Мишару, на чијем гробу пише: „Овде лежи Лазаревић Лука/ штит Поцерја, цвјет српских јунака,/ проста земљо којано га скриваш,/ својом те је искупио крвљу". А прота Милутин Илић – Гучанин кога је, како каже Петар Јокић, „слушала његова нахија као светог Краља Првовенчано-

га“ и који је, на треће Тројице, у боју у селу Лопашу у Драгачеву, победио турског Орд-агу и главу му одсекао? Они су се, као поп Ђорђе Каран, један од вођа српског устанка у Босни 1875/76, одметали у хајдуке, да би бранили народ свој од зулума. Они су, као свештеник Богдан Зимоњић и као архимандрит Нићифор Дучић, узимали и пушку у руке, кад је требало бити јунак „ђе прах гори пред очи јуначке“; или као архимандрит Милутин Церовић, много пута рањени и много пута одликовани; или као неустрашиви поп Лука Николић, са јуначког Чева, за кога прота Божа каже да је био од оних који се „осим Бога нису бојали никога, а смрти најмање“. Они су, као поп Миле Јововић у Никшић, улетали међу Турке са крстом и јатаганом. Или су, као поп Радивоје Вучинић са бомбама у рукама, упадали међу непријатеље, што је Вучинић урадио у Окружном начелству у Прокупљу 1917. године.

Имали смо ми, Срби и попа Богдана Лалевића, војног свештеника андријевачког батаљона, који је, на Бардањолу код Скадра, 1913, кад су око њега сви пали и није имао ко да носи барјак, узео и барјак и пушку и у јуришу на Турке погинуо. Имали смо и свештеника Николу Симовића, који је свом сину, кога су Аустријанци стрељали на Цетињу, 1917. године рекао: „Сине Јакша, буди храбар и држи се јуначки! Умрети за слободу свога народа и Отаџбине дужност је сваког Србина!“

Имали смо и јунаке грађанске врлине – свештеника новосадског Павла Стаматовића, који је, на захтев своје паствe, на Велики четвртак 1848. изнео протоколе рођења писане на мађарском, и спалио их у порти цркве.

Мученишство српских свештеника

Зато, и само зато што су носили барјак Христа и Светог Саве као барјак слободе, наши свештеници су били живи спаљивани (свештеник Илија Тинтор, парох у Српским Јасеницима, кога после тешког мучења, усташе полише бензином и сажегоше); вешани (свештеник коренички Видак Парежанин, кога Аустријанци вешају у Требињу 1914, и који пред смрт узвикује: „Са нама су Бог и правда. Победа ће бити наша. Живео краљ Петар! Живела Србија!“;

свештеник сибнички Александар Јанићијевић, обешен, 1916, у Београду, пред својом женом и децом); живи черечени (свештеник Цветко Димитријевић, коме је бугарска комитаџијска банда одсекла једну ногу, тражећи да се одрекне Србства, а затим и руку, да би му, пошто је узвикнуо: „Србин сам и за Српство умирем", одсекли и главу); бацани живи у бунар (као свештеник поречки Риста Андрејевић, старац од седамдесет година, кога су Бугари, после вишедневног мучења, 1915. бацили у бунар и камењем затрпали); сечени јатаганима (свештенику Кости Поповићу из Мијаковића Шиптари 1878. године одсекоше главу и набише је на колац на вучитрнској пијаци, да застраше рају); бацани са звоника (парох Никола Загорац из Личког Петровог Села кога су усташе бациле на тле, урличући: „Неста крста од три прста!"); кастрирани (као свештеник Душан Поповић из села Велуђа у Жупи, кога су 1944. комунисти кастрирали и убили); живи закопавани (као свештеник чачански Милан Туцовић, жив закопан на Велику Суботу 1945, пошто је неколико пута ударен будаком у главу); убијани копањем очију (као свештеник Ново Делић, кога су комунисти убили 3. априла 1942. године и бацили у бунар на Беришиној Луци код Шавника); живи тестерисани (као парох средњевски Војислав Стојиловић, кога су септембра 1941. претестерисали комунисти); живи бацани у јаме (као јерej Дамјан Штрбац, одран од усташа и бачен у јаму Јадовно, јуна 1941); стрељани (као свештеник из Бачевца, Анта, који је 1914. одбио да виче „Живео Фрања Јосиф", узвикнуо „Живео краљ Петар", због чега је, са својим сељанима, стрељан на Преображење); убијани у цркви, за време службе (као поп Павле, ликвидиран на прагу своје куће у Грачацу 1858); убијани са породицама (као свештеник из Кулен Вакуфа, Родољуб Самарџић, пред којим су усташе заклале жену му и децу, а затим дотукле њега); бацани у тамнице (свештеник Анђелко Нешић, из Косовске Митровице, кога су Аустријанци 1916. осудили на двадесет година робије у оковима, а целу породицу му интернирали у логор Нежидер). Ко зна колико их је бачено у реке: од Лаба, Ситнице и Ибра, преко Мораве и Нишаве, до Саве, Уне и Дунава. Били су то људи који су, као Ристо Ћатић, кад су га усташе стрељале

над јамом код Ливна 7. јула 1941. године, спремни да узвикну: „Радите шта хоћете, али нећете докле хоћете: стрељајте ме у чело, јер се Србин смрти не боји!“

Наследник часних предака

Протојерej – ставрофор Стеван К. Душанић (1866-1957) био је од оваквих свештеника српских. Духовни син Свете Русије и чувеног оснивача Руске Заграничне Цркве, митрополита Антонија (Храповицког), он је смело корачао путем Господњим. О томе Јован Б. Душанић пише: “Прота Стеван је био поносан што је био ученик митрополита, јер су из „Антонијевог гнезда“ изашле многе знамените личности: Свети владика Јован Шангајски (кога је он запазио још као младића у Харкову), архимандрит Кипријан (професор Светосергијевског института у Паризу), јеромонах Антоније (потоњи архиепископ Лосанђелески), браћа Бартошевичи (потоњи епископ Леонтије и архиепископ Антоније), јеромонаси Макарије, Лонгин, Андрej (потоњи епископи Српске православне цркве) и многи други.“

Понекад, да би се сагледала пуна истина о некоме, треба га упоредити са неким другим. Прича о великом српском свештенику, проти Стевану К. Душанићу, зато почиње причом о његовом антиподу: титоугоднику Михаилу Смиљанићу.

Прота Смиљанић Титоугодник

Бити частан и некомпромитован свештеник у Титославији није било нимало лако. Многи су се, по слабости, маловерју и грамзивости упрљали. Било је и непосредних доушника УДБЕ и КОС-а. Причао ми је бивши официр како је, во времја оно, тајно крстио дете у цркви у једној вароши Западне Србије (службовао је у Скопљу.) Већ сутрадан, кад се појавио у касарни, војна безбедност га је саслушавала због преступа (крштењу су, у тајности, присуствовали само официр, његова жена и свештеник; није тешко погодити ко је дојавио.)

Нарочито су скренули с пута тзв. „удружењци”, чланови удружења православног свештенства СФРЈ, чији је вођа, прота

Михаило Смиљанић из Сирогојна, био право чудо слугарањства Титу.

Он је био син проте Милана Смиљанића, који је, за време рата, био уз четнике. А онда: „Један од њих је на заклетви у Јабланици, крстом и светим Јавнђељем, заклињао младе четнике, док је по доласку комуниста постављен за министра и председника удружења православних свештеника. По проглашењу новог Устава, којим се предвиђала и *Аграрна реформа*, он је пред народом изјавио да је једнако часно служити Народном фронту као и служити Богу. Настављајући да говори под паролом да његов крст који носи „нема опреке са црвеном звездом", даље је изјавио: Између тог Устава и Јеванђеља ја налазим много истих ствари. Христос је говорио: „Ако хоћеш да будеш безгрешан раздај све имање своје па ајде за мном". Тако је и наша аграрна реформа Уставом предвиђена."/…/ Његов говор био је идеолошки и имао је за циљ да убеди српски народ да је одузимање његове имовине значајно за општи интерес државе. Комунистима је за то био потребан неко кога ће Срби да послушају и схвате, неко ко ће пасти тако ниском да крађу имовине упореди са светим *Јеванђељем.* За ту улогу дефинитивно су нашли праву особу". (Дејан Ђерић, *Сломљена крила Златибора*, Историјски архив Ужице, Ужице, 2020, с.147-148)

Смиљанић говори у славу режима

Како изгледа кад свештеник Цркве Божје служи Звери из бездана? На први поглед фино, углађено. Управо онако како је звери титоизма служио прота Смиљанић из села Сирогојна. О њему је „*Недјељна Далмација*" донела репортажу 23. свибња 1984. године. Да прочитамо интервју с протом који је начинио извесни М. Л.: „Увијек када прота Михајло Смиљанић узме ријеч, било у Републичкој конференцији ССРН Србије или у Савезној конференцији ССРН, у сали настаје тајац. Познат као добар говорник, који се врло често умјесто политичким истрошеним формулацијама користи народним језиком и загонеткама, прота Миша постао је један од најслушанијих делегата. И данас се памти његово

излагање о национализму, испричано прошлог љета као басна о ђаволу под прагом.

Живјели муж и жена у слози и љубави. Ђаволу под прагом то није било право. Кад је једног дана муж отишао на посао ђаво поче да дрма колац за који је било привезано теле поред огњишта. Чим је осетило слободу, теле удари репом колац покрај ватре и проспе ручак. Жена скочи и онако љута, због настале штете, зграби мотку и уби теле. Баш у том часу дође муж с посла, па кад виде просут ручак и мртво теле, разбјесни се и викну на жену: 'Ти си крива!' и уби је. Кад видје шта је урадио, ухвати се за главу и полетје на ђавола под прагом: 'Немој, нисам ја крив, само сам колац раздрмао, ништа више нисам урадио', бранио се ђаво.

Тај ђаво под прагом зове се национализам – изјавио је прота Смиљанић. – И ми њега морамо нашим моткама да истерамо. А сви они који су раздрмали колац у овој земљи, треба да се 'повуку за реп'. Свак свог ђавола треба да истјера, јер ако не истјерамо главног ђавола, онда ће се мали ђаволчићи тако намножити па тешко нама.

Протојерej Михајло Смиљанић тринаести је и последњи прота из познате златиборске породице Смиљанића. Његов отац Милан, већ помало легенда ужичког краја, такођер свећеник, учесник је револуције од првих дана. Након рата био је министар пољопривреде, па предсједник Комисије за вјерске послове у влади НР Србије и потпредсједник Президијума републичке Народне скупштине. На сеоском гробљу, на породичном гробу исписана је порука, стих пјесника чика Јове Змаја: 'Где ја стадох ти продужи!' Преко педесет година Милан и Михајло Смиљанић успјешно су спајали комунизам и религију под геслом: 'Криж носим – звијездом се поносим!' На попу Миши послије смрт његова оца остало је да ову идеју и даље проводи у живот.

Он то и чини. Прота Михајло је учесник револуције од 1941. године. Није носио пушку, нема Споменицу, али народно-ослободилачку борбу је помагао од првих дана. Био је члан Народноослободилачког одбора у Сирогојну, а 1944. предсједник Народног фронта котара Титово Ужице. Данас је прота делегат у РК ССРН Србије и СК ССРН Југославије, истакнути је активист у Удружењу

православних свештеника, члан је СУБНОР-а, донедавно је био делегат у Друштвено-политичком вијећу СО Чајетина, већ тридесет година је предсједник волонтер сеоске задруге.

На Велики петак пред православни Ускрс, док је клисар Бранко вукао конопац од црквеног звона, прота Смиљанић је у празној сеоској цркви вршио службу Божју. Чекали смо да је заврши. За то вријеме клисар, који пуних двадесет година служи овој цркви, прича нам како поп Миша страшно наличи на свог оца. Чак, каже, и два прста на нози има срасла, као прота Милан. И прича, како јо поп Миша као дијете, ђак четвртог разреда кренуо у свећенике. Похађао је Гимназију у Ужицу и богословију у Призрену, па у Сремским Карловцима. Био је несташан, али одличан ђак.

Кад је завршио са службом Божјом, упитали смо попа Михајла како то да су Смиљанићи спојили крижи звијезду. А он одговара: 'Ми смо се увијек дружили с напредним људима, с предратним комунистима. Заправо радили смо само оно што је народ овога краја чинио. Јер сам народ је давно измирио цркву и комунизам, на славском колачу поред крижа налази се и звијезда. Некада је то била обична шара, сада је то права петокрака.'

Идеје религије и комунизма код проте Смиљанића никад нису долазиле у сукоб. То добро знају и црквени православни поглавари, који с одобравањем гледају друштвено – политичке активности Михајла Смиљанића, делегата. Епископ жички је чак једном приликом и рекао: 'Ја разумјем прота Михајла, он је за социјализам од главе до пете и такав ће умрјети. Овакав какав је више ће придонјети цркви и друштву.'

Давно 1947. године поп Миша први пут је срео друга Тита, који је долазио на Златибор. Протин задатак је тада био да окупи људе и да заједно с њима поздрави друга Тита. Окупио их је њих шездесетак. Док је друг Тито пролазио кроз Сирогојно, људи око проте викали су из свега гласа: 'Живио Тито!' То није промакло оштром оку Јосипа Броза Тита, који је упитао свог домаћина Слободана Пенезића: , 'Ко је онај човјек у мантији?' Крцун је одговорио: 'Син проте Милан'. На то ће Милован Ђилас: 'Да га дамо на

политички курс?‘ Кад је то чуо, друг Тито је рекао: ‘Добар поп више вриједи међу људима него пет лоших политичара.‘

Друг Тито никада није долазио у кућу Смиљанића, али је добро знао ко су Смиљанићи. Јер прије, и током и послије рата у овај дом су долазили Слободан Пенезић Крцун, Петар Стамболић, Милош Минић, Цана Бабовић, Владимир Дедијер, Иван Стамболић, Добривоје Видић. Иако се знало да је кућа Смиљанића отворена и за вјернике и за атеисте и за комунисте, ипак је било људи који су знали приупитати: ‘Прото, некога лажеш, Бога или Тита?‘

На то питање стари прота је одговорио: ‘Е, мој Радоване, Тита волим, а Богу се молим!‘ Када је друг Тито умро, поп Миша је одржао посмртно слово у цркви. Био је Ђурђевдан. Прота је говорио својим вјерницима о великом човјеку, о дрвету које је он посадио 1941. у Ужицу, о братству и јединству, о томе да под тим Титовим дрветом треба сви да живимо заједно, сретно и задовољно. Као свећеник, прота Смиљанић проповиједа мир, љубав, заједништво, братство и јединство. Али њега љути то што се југословенски свећеници не држе тога, што заборављају на свој договор, тј. искоришћују прилику да љубав посију мржњом, да заједништво минирају националистичким пребројавањима.

Некада су православци ишли и у католичке цркве, и обрнуто. Није се правила разлика тко је Србин, тко је Хрват, тко католик, тко православац, тко муслиман. Данас, на жалост, трагедија, православци хоће само да их заступа Србин, католици би само Хрвата, а ислам би само Муслимана. Не треба свака вјерска заједница да буде искључиво национална – каже поп Михајло Смиљанић – не смије се на тој основи супротстављати и другим вјерским заједницама, и другим народима, јер то нас води у национализам. Тко ће којој вјери приступити, ствар је сваког појединца…

Прота је прошле године добио Орден братства и јединства са златним вијенцем. Иако је умировљеник, с црквеном мировином од 4.300 динара и борачким додатком од 10.000 динара, он и данас редовно и активно обавља своје црквене, али и политичке послове. Редовно долази на сједнице Социјалистичког савеза и готово увијек дискутира. У тим приликама делегатима се обраћа

с ријечима , ‘другови и другариц‘. Зна тада бити и оштар. Једном је приликом рекао: ‘Друже, који си писао овај материјал за сједницу, питам те коме си га писао и тко ово разумије‘.

У својим излагањима врло често поставља питање одговорности: ‘Прије смо за украдену шљиву стријељали, а сада попуштамо. Онда када треба казнити појединце, одустајемо. Питам се када ће и тко ће одговарати за овако велике промашаје и манипулације у привреди, па и политици. У народу постоји обичај да млада када напушта кућу пољуби праг, што значи да се више никада неће вратити. Мислим да тако треба да ураде и неки наши одговорни другови.‘ Како прота Смиљанић ради најбоље се може видјети у његову селу Сирогојну. Будући да је преко тридесет година био предсједник задруге, сваки сељанин ће вам рећи да тада задруга није забиљежила ниједном губитак. А сада? Понекад. Захваљујући залагању попа Мише, село је добило струју 1959. године. Све је учињено онако по сељачки, рукама. Годину дана исти жуљевити длanови извадили су камен из Златибора и без динара накнаде поплочале Трг партизана у Ужицу. Сирогојно је данас познато по својим плетиљама, по сељанкама из шездесет кућа чије џемпере носе и најбогатији људи свијета. И у тој работи поп је имао своје прсте. Тренутно се највише ангажира на развијању сеоског туризма и стварању једног националног парка са сједиштем у Сирогојну. Прота и комунисти из овог села немају намјере да се селе у град, већ да грађане доведу у село. ‘Предлагао сам младима, прије неколико година да оду у град – признаје прота. – Али, данас се трудимо сви заједно да их задржимо и вратимо натраг. Може се овдје живети, макар од пољопривреде и сточарства, да домаћу радиност и не спомињем.‘

Прота Смиљанић је и своја два сина ‘отјерао‘ у град, далеко од цркве и свећеничке одоре. ‘Моје је било да се сагнем‘, каже, ‘да се попну на трешњу, а сад плодове могу брати и сами‘. Он зна да дјеца имају право на свој животни пут. То што тренутно доста младих одлази у градске цркве, то је због њихова незадовољства животом, а не због наклоњености Богу и вјери, каже поп Миша.

Нађимо тој дјеци посао и не треба да бринемо за њихову будућност, поручује на крају нашег сусрета прота Михајло Смиљанић.“

Дакле, прота Смиљанић је био сав по Титовом „Пе – Есу” („правилу службе”): за братство-јединство, изградњу срећније будућности, мир у СФРЈ. Помагао је народ свог краја – кроз задругарство. Био је активиста Социјалистичког савеза радног народа Југославије. И служио је службу – у празној цркви. Певао је: „Тита волим, а Богу се молим, Крст носим, звездом се поносим.“

Али, нису сви били такви. Напротив!

Прави српски свештеник прота Стеван Душанић

Прота Стеван Душанић из Прибинића (код Теслића) оличење је истинског српског свештеника, који је свим својим бићем служио Богу и роду.[1] Херој са крстом у руци, он је, кад су усташе узеле власт у бањалучком крају, показао ко је и шта је. Кад су дошли да га хапсе, сав је народ стао у његову одбрану, и могло је доћи до усташког покоља над невинима. Прота се предао у руке непријатељу, и рекао окупљенима да се разиђу да не би „пала невина крв јер ове окупаторске слуге немају милости и обзира“. Саветујући им

1 Прота Стеван Душанић је био човек истинског братољубља. Али не оног кривотвореног, насилничког, србофобног титоистичког. У Прибинићу су Срби православаци, предвођени својим протом, живели са браћом мухамеданске вере (било их је око 10%) у најбољим односима. Петар М. Богуновић, учитељ у Прибинићу (где је 1922. године добио сина Угљешу, чувеног београдског архитекти – ТВ торањ на Авали), писао је (у књизи: *Из усорског краја и околине: историја, традиција, значај, положај*, Сарајево 1937):„Ови су се муслимани толико зближили са браћом православне вере, да се међусобно не само посећују него и куме. Жене муслиманке не крију се од хришћана комшија. У том сеоцету (Марици) имају и своју џамију, која је, по народном предању, године 1835, саградио неки Јашар-бег, који се као бивши слуга у беговској кући, оженио једном беговицом из породице Капетановића. Та је џамија обновљена прије двадесет година (пред Први светски рат), већином прилозима народа православне вере из Прибинића, на потицај православног свештеника проте Стевана К. Душанића. Заиста, једна ретка појава верске трпељивости и међусобног верског сношаја и братства.“

да у тешким временима буду сложни и узајамно се помажу, прота Стеван их је упутио на путеве човештва, без обзира на околности.[2]

Јер, кад су усташе дошле, одмах су бациле проту Стевана Душанића са породицом у тамницу, чак и двогодишње дете, о чему Јован Б. Душанић пише: „Неколико дана његова породица је била затворена у згради Старог суда у Теслићу. Међу њима био је и протин двогодишњи унук Слободан (касније познати српски историчар, први професор-емеритус Београдског универзитета и редовни члан Српске академије наука и уметности) кога су родитељи после шестоаприлског бомбардовања из Београда довели у Прибинић мислећи да ће му бити безбедније код деде, угледног свештеника. Сазнавши да им је син у затвору Слободанови родитељи (Светозар и Милева) ће брзо стићи у Теслић и успети да ослободе сина и врате у Београд, а прота Стеван ће са остатком породице бити пребачен у усташки логор Цапраг код Сиска. Тих дана у исти логор ће бити пребачен и његов млађи брат Коста, прота бистрички из Бањалуке."

Брзи апел и интервенција митрополита Јосифа (замењивао је српског патријарха Гаврила, кога су Немци са епископом Николајем Велимировићем заробили и током Другог светског рата држали у логорима, па и у злогласном Дахау) код Концила

2 Одмах после хапшења проте Стевана мештани су у селу формирали своје одреде, тако да у Прибинићу није могла да буде успостављена власт такозване НДХ. Месни одреди су у току рата углавном сачували локално становништво од ратних страдања и Прибинић је имао свега неколико погинулих све до званичног завршетка рата. Устаници из Прибинића повезују се са устаницима из околних места и ствара се слободна територија која је обухватала шири (када је граница била на рекама Сава, Усора, Врбања, Врбас) или ужи простор (граница на самом ободу Прибинића), зависно од тога како су ратна збивања дозвољавала. На том простору створена је јака четничка формација *Борја* коју је чинило пет батаљона: *Карађорђе*, *Мркоњић*, *Танкосић*, *Краљ Петар* и *Кнез Арсен*. Од устаника из Прибинића формиран је четнички батаљон *Карађорђе*. Била је то локална војска која је штитила месно становништво и није се удаљавала из Прибинића. У саставу четничког батаљона *Карађорђе* су поред Срба били и месни муслимани из Прибинића, Хасан Кертић (од комунистичких власти је касније осуђен, као четник, на вишегодишњу робију), браћа (Бећо, Хусо, Омер и Рамо) Хускић и други.

немачких евангелистичких бискупа уродио је плодом. Свештенство Српске православне цркве, по немачком наређењу, усташке власти морале су да пребаце из логора Цапраг, како то пише прота Стеван, *Мајци Србији*. Свештеници су стигли у Аранђеловац и потом распоређени широм Србије да обављају свештеничку службу. Прота Стеван К. Душанић задржан је у Аранђеловцу, а његов брат Коста упућен је у Кикинду.

Прота Стеван је у Другом светском рату доживео и трагедију невиђених размера, јер је изгубио три сина: пуковника Светолика (1908–1944, убили га комунисти), адвоката Богољуба (1911–1943, умро од упале плућа) и дипломираног машинског инжењера Драгољуба (1914–1941, страдао на тромеђи Србије, Црне Горе и Босне, и остао без гроба). Српски комунистички крволоци стрељали су му сина Светолика, о чему је прота Стеван записао да је то учињено „у време извршења злочина од стране Коче Поповића и његових пролетера над српским народом. Објављено је од стране градске општине (Аранђеловац) да је било мртвих 565 особа. Светолика сам сахранио на Јеловој ливади по леву страну од његова брата Богољуба."

По завршетку Другог светског рата Прота Стеван и Коста се из Србије враћају у своје парохије на којима су њихови парохијани, током и непосредно по завршетку Другог светског рата, доживели огромна страдања од усташких и нових комунистичких власти.

На парохији проте Косте (у бањалучким приградским насељима Дракулић, Шарговац и Мотике) у једном дану (7.2.1942) убијено је 2.315 Срба, од којих је 551 млађи од 15 година. Био је то најмасовнији покољ Срба на њиховом кућном прагу извршен у само једном дану. Од своје нове парохијанке (Драгице Богојевић удате Душанић) прота Стеван сазнаје да је, такође, у једном дану (7.12.1944) у доњодубичком засеоку Трњак од 611 становника (углавном стараца, жена и деце) живот изгубила 601 особа. Драгица је, са још само 10 преосталих мештана, чудом преживело покољ, а међу убијеним више од трећине (203) били су деца узраста до 8

година. Оба ова усташка злочина нису представљали одмазду за неки од поступака Срба, који за то нису дали било какав повод. [3]

У првој половини 1945. године у Прибинић стижу партизани и формирају своју власт. Један од приоритетних задатака било им је чишћење овог краја од заосталих четника („бандита", како су их комунисти звали) који су се налазили у шуми. У свакодневним хајкама за „бандитима", страдају многи четници који су остали у шуми. У исто време убијен је и велики број мештана који су раније били у четницима и повукли се кућама пре доласка партизана. Страдају и они које нови комунистички режим окривљује да скривају и помажу четнике који се налазе у шуми. Број погинулих од нових комунистичких власти (преко 100) у првим годинама по завршетку Другог светског рата у Прибинићу десетоструко је већи од оних (укупно десет) који су страдали током рата.[4]

Прота Стеван није хтео да се одрекне мученичког етоса Христове Цркве у Срба. Зар је могао да крене путем издаје Богочовека и Његовог пута када су му усташе, с којима се требало братимити у Титово доба, убиле школског друга са београдске богословије (и са којим је потом завршио Духовну академију у Русији, 1901), владику бањалучког Платона, а комунисти митрополита црногорско – приморског Јоаникија (прота Стеван је био сведок митрополитових последњих дана пред мученичку смрт у Аранђеловцу)?

Прота, чудесни витез Господњи, под усташама али и комунистима се држао као Атлант православља: Бошко Н. Петровић, који се бавио усорским крајем, пише (у књизи: *Братоубилаштво и парадокси једног тешког времена*, Теслић, 2003) да је он био „непокоран и немилосрдан према злим и опаким, али и према онима

3 Јован Б. Душанић о томе детаљно и документовано пише. У књизи (*Страдања у Другом светском рату парохијана Стевана и Косте Душанића*) су нарочито потресна сведочење тадашње две девојчице које су чудом преживеле покоље на ова два стратишта: Љубица Вучић (1929–2017), покољ од 7. фебруара1942. године, те Драгица Богојевић (1930-2011), покољ од 7. децембра 1944. године.

4 Прота Стеван је писао: „Не зна се ко је био гори за наше село, да ли Богдан Кевчија или Васо Каракаш. Они су заповедали јединицама које су чистиле терен од четника. Заробљене они нису слали на суд, већ су их на лицу места ликвидирали."

што су мислили да су неко и нешто… своје ставове бранио је до последњег адута, а језиком угризао горе него неко мачем. Ко је и какав је поп Стево Душанић виделе су усташе у згради Старог суда у Теслићу, али и бројни таоци и интернирци. Прота Стева није бирао речи говорећи против Хитлера и Павелића, 'хрватских усташа удружених са немачким злочинцима, германских варвара удружених са хрватским разбојницима званим усташе' пуним гласом вичући да се орила цела сала. Очевици су после причали да су очекивали сурову одмазду и није им јасно како је прота Стеван остао жив после таквих речи изречених у лице окупатору и његовим слугама."

Партизанским главешинама је, кад су после рата јурили четнике, говорио: „Божић био, велиш *демократија*! Каква је то демократија кад ти имаш све гаћ ново, а онај твој гологузан на једној нози има увијач, а на другој нема, на једној има ципелу, а на другој опанак; официри ти једу месо из официрских казана, а војници пасуљ – чорбу без меса!? Ко си ми ти да будеш командант кад немаш душе, немаш обзира и не видиш те јадне војнике прљаве, подеране, голе, босе и неуредне! Да си прави пустио би сиротињу кући да љубе своје најмилије, а не да по планини убијају оне што су 1941. године морали у шуму, а сада нова власт ни ту им мира не да. Ниси ти нико и ништа".[5]

Због свега тога су га гонили: „Осамдесет година стар, удовац, писмен, свршио духовну академију, без иметка, непорочан", како

5 О проти је, у једној од књига комунистичке историографије (*Средња Босна у НОР*, Бања Лука, 1981), писали, доказујући да га не воле, али да су морали да му признају херојство: „Стево Душанић, свештеник у Прибинићу, био је загрижени великосрпски националиста, али истовремено и огорчени непријатељ Немаца. Из своје куће у Прибинићу, пуцао је у априлском рату на њемачки тенк, иако је знао да му не може нашкодити. У току рата био је у Србији и припадао равногорском четничком покрету.
По ослобођењу се вратио у Прибинић, али свој став није ни тада измијенио. Био је и остао непријатељ народноослободилачког покрета и нове социјалистичке Југославије и због таквог свог става долазио је у сукоб са локалним властима. Једном прилоком је Ђурину Предојевићу, команданту 53. дивизије (када је овај у љето 1945. године наишао на њега у Прибинићу и стао да с њим поразговара), гледајући га без руке, коју је изгубио ратујући као партизан, заједљиво рекао: 'Ти ту руку ниси изгубио за српство!"

је писало у образложењу једне од судских пресуда нових комунистичких власти: „Православном свештенику у Прибинићу, Стевану Душанићу, дошли су 12.5.1946. године по службеној дужности Свето Маркочевић, Хусеин Кахвић, Данило Маркочевић и Ново Маринковић. Када су исти од оптуженог Душанића затражили матичне књиге на располагање, он се успротивио говорећи им да он то неће дозволити док не добије наређење од својих (црквених) власти. Референт му је казао да не сме да крсти дете, обави венчање или у смртном случају уведе случај у своје књиге пре него што пријавитељ донесе писмену потврду да је дотични случај уведен у државну матичну књигу, те да ће за то бити кажњен. Оптужени Душанић им је на то одговорио: 'да то значи да поп треба да буде ваш пандур и да најпре шаље вама да ви уписујете'. Затим је отворено изјавио да се тога неће придржавати, да ће крштавати и венчавати и надаље све ко год му дође. У великом узбуђењу је даље рекао: 'Ево вам књиге и носите их, и усташе су их носиле, а затим је, шкрипећи зубима, рекао; да у његове књиге неће нико ништа уписивати нити стављати никакве печате док му то не одобри Свети Синод.'

Још је рекао: 'да се данас иде за тим да се уништи српство и вера, пошто је на Велики Петак дошао камион пун омладине у Прибинић са црвеним барјаком и испред њега певао с тим да му пркоси из чега се види да се вера не поштује, будући да се пева на највећи дан жалости'.

Истом згодом је Данилу Маркочевићу новоизабраном председнику Месног народног одбора из Прибинића казивао: 'Ви се искрвисте ко ће да буде председник. А ја вам кажем бежите од тога, ничија није до зоре горела', чиме је хтео рећи да је народна власт пролазна." [6]

6 Почетком 1953. године у млину Триве Николића у Булетићу, Дане Ђурић, син Јованов, у разговору је рекао да је њихов прота Стеван К. Душанић школовању од друга Тита, па је средином исте године Дане Ђурић пресудом Среског суда у Теслићу осуђен на казну затвора од шест месеци јер је изложио поруzи маршала Тита, У пресуди Окружног суда у Добоју (број 828/54 од 29.5.1954.) којом је потврђена првостепена пресуда, између осталог, пише: „Својом жалбом првооптужени побија првостепену пресуду због

Човек – век

Књига Јована Б. Душанића о проти Стевану и његовој парохији прави је пример „живота човека на Балкану“. Преживео је аустроугарску окупацију, одолео усташама и комунистима, унапредио своју парохију, био одан завичају и роду, уздизао славу Богу, крштавао, венчавао, исповедао и причешћивао – и увек и заувек остао истински стегоноша Господњи. Одакле је потицала његова снага?

Из служења Свете Литургије и морала заснованог на Литургији.

Света Литургија је срце Православне Цркве из кога струје благодати напајају Тело Христово. Примајући, под видом хлеба и вина, Тело и Крв Богочовека, ми постајемо усвојена чеда нашег небеског Оца и стичемо обожење и вечни живот, који не можемо стећи сопственим напорима. Свети Игњатије Богоносац назвао је причешће „леком бесмртности“. Као што, захваљујући хлорофилу биљака, у својој свакодневној храни једемо преображену сунчеву енергију, тако се захваљујући Светој Литургији причешћујемо нестворeним божанским енергијама и постајемо, како кажу Свети Оци, „богови по благодати“.

одлуке о кривици и казни налазећи да у његовим речима што је казао да је неко школованији од њега нема кривичног дела, приговарајући и висини казне и предлажући да се првостепена пресуда укине или преиначи и да му се изрече блажија казна и условно.“ У жалби (број 94/53 од 23.7.1953.) коју је Окружном суду у Добоју поднео Фрањо Билић, срески јавни тужилац, између осталог, пише: „Из разлога пресуде, не види се због чега је суд овако благу казну према оптуженом изрекао, изузев што се наводи, да су му узете олакшавајуће околности непорочност и обзир према породици, док од отежавајућих није ништа. Међутим, потребно је при одлучивању о казни било размотрити колика је друштвена опасност извршеног дела и оптуженог као починиоца. Оптужени је пољопривредник и као такав не види борбу нашег вишег руководства за стварање боље будућности свима, па и њему самом. Него, иде још за тим да то руководство вређа без икаквог разлога. Како није редак случај чињења ових дела на овом срезу, то овакве казне неће постићи своје сврхе, на оптуженог, на друге учиниоце, као ни на оне који би намеравали или учинили овакво и слично кривично дело. Због тога ПРЕДЛАЖЕМ да се нападнута пресуда преиначи и оптужени осуди у дужем трајању и тиме у потпуности дође до изражаја предвиђени члан 3 нашег Кривичног закона. *Смрт фашизму – Слобода народу*“.

Читаво Српство извире из Свете Литургије, и на њој опстаје. Ова књига говори управо о Српству Прибинића које је настало и развило се из Тела и Крви Господње. Зато су Срби били и остали мученички народ: путем Христове Голготе ишли су ка Васкрсењу и вечном животу. Прота Стеван их је тим путем водио, јер је то Пут Истине и Живота.

А Јовану Б. Душанићу, трудбенику на народном делу и завичајном памћењу, искрена благодарност на овом сведочењу, књизи златна вредној. Духовног злата којим се, како је говорио владика Мелентије Хиландарац, небо купује.

Бранко Драīаш
банкар и īредузеīник
Беоīрад

СРБИ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ У XIX ВЕКУ – борба за слободу и уједињавање*

Професора Душанића знамо као врсног економисту који је сачувао углед наше економске струке и који је показао да још увек, на сву срећу, имамо, у временима зла и државне и националне пропасти, достојанствене, моралне, стручне и одважне људе са интегритетом, који знају да мисле својом главом, који отворено говоре оно што мисле и што им струка налаже и које, упркос свему, ниједан тоталитарни политички систем не може да поткупи, промени или ангажује, за разлику од стада брљивих и брбљивих незналица естрадних економиста, блебетала и торокуша, лицемера и лакеја, самозваних аналитичара и политичких послушника, који су потпуно обесмислили и уништили нашу економску струку.

Највећи допринос професора Душанића нашој савременој економији, према моме мишљењу, налази се у томе што је потпуно разобличио све лажи неолиберализма и што је уништио у својим књигама тржишне талибане и јапијевце фундаменталисте, који су применили у нашим условима наметнуту, штетну и опасну операцију без анастезије и шок терапију, која нас је довела до данашње државне и националне пропасти.

Професор Душанић се међу првима у нашој јавности успротивио дивљачкој, бандитској и пљачкашкој приватизацији, назвавши такву распродају државних и националних добара бећарском економијом.

Како од краја осамдесетих година прошлог века лично познајем професора Душанића, још из времена када је радио у

* https://www.dragas.biz/jovan-b-dusanic/

привреди, како могу да потврдим да припада оној малој, реткој групи српских интелектуалаца који је мени, нешто млађем економисти и банкару, био узор знања, искуства, честитости и моралне вертикале, све док имамо такве интелектуалце ова унесрећена земља и овај заведени народ има наде да се спаси, онда је моја стручна, људска, морална и динарска обавеза да напишем своје утиске и да о новој књизи професора Душанића, књизи која није из економије, књизи која се разликује од свега онога што сам читао од њега, књизи која долази из историје његовог завичаја и којом он крунише, заокружује и сравњује свој научни допринос ангажованог интелектуалца.

Моја баба Драгиња из Стрмице, крај Книна је увек говорила, када ти Бог подари таленат, онда си за све рођен и све ти иде од руке. Тако је и професор Душанић овом књигом показао да је надмашио многе професионалне историчаре својим отвореним и реалним приступом теми коју обрађује, својом ерудицијом, стилом писања и објективним сагледавањем историјских догађаја, што, морам то да признам, не краси многе наше историчаре, па сам ту недавно, као човек који деценијама чита велику историјску грађу и који пише историјске есеје, разбијајући заблуде и предрасуде званичне историје и радећи оно што наши историчари не раде, морао да се обрачунам са једним естрадним историчарем, барабом и пропалицом, који је постао ударна песница велеиздајничког и конвертитског режима.

Професор Душанић је у овој књизи економски прегледно изнео историју Срба у Босни и Херцеговини у XIX веку, али је као добар планер направио стратегију писања такву да нас је прво увео на позорницу светских историјских дешавања од XIII до XIX века, рачуноводствено прецизно је поставио све актере ове босанске драме на њихова историјска места, објаснио нам као савесни историјски аналитичар ко коју улогу игра у тој нашој националној трагедији, осветлио њихове историјске позиције, планове и намере, показао нам ,без остршћености и претеривања, односе између великих сила, које се вековима боре око превласти над главом нашег жртвованог и напаћеног народа, наводио нам

многе ауторе и цитирао њихове мисли као потврду онога што нам пише, без сувишних и замарајућих фуснота досадних историјских мољаца, стварајући тако разумљиво, читљиво и интересантно штиво које нам показује да је историја учитељица живота из које ми, Срби, нажалост, ништа нисмо научили и да се наша трагедија данас наставља управо због тога што сами себи нисмо успели да разјаснимо шта се то ужасно догодило у прошлости, зашто нам се то догодили, ко је крив за то што нам се догодило и шта нам је данас чинити да се више те несреће и та страдања никада не понове.

Ако заиста хоћемо да избегнемо суманута национална страдања, која настају из наше националне ароганције и потцењивања вековних непријатеља, из брзог заборављања и опраштања, из наше лаковерности и поводљивости, из наше траљавости, трапавости и потпуног одсуства дисциплине и реда, нашег незнања сопствене историје, морамо да признамо да о својој историји заиста ништа не знамо, што је поражавајуће и крајње опасно за коначно решавање српског националног питања на Балкану, које се данас, опет, наметнуло као и у времену о коме професор Душанић пише, онда сви морамо, нарочито они који управљају државом и народом, да пажљиво прочитају ову драгоцену књигу, да читају са оловком у руци, онако како ја читам, да подвлаче, обележавају, исцртавају и уче, враћају се и понављају, све док им то не уђе у главу, јер ће на основу тог знања сигурно да пронађу права решења и историјске одговоре за наше данашње невоље.

Без читања ове књиге, господо другови, не можемо да се избавимо наших националних заблуда и предрасуда.

Зато, књигу у шаке!

Књигу, књигу, јер нам само она даје знање.

Нема знања на интернету.

На интернету добијамо само брзе информације.

Знање се учи из оваквих књига.

У овој књизи се налазе објашњења наше националне трагедије.

Налазе се решења како да се избавимо.

И зато је морате да читате.

Нисам написао – прочитате, јер овој књизи морате да се враћате.

И да понављамо.

Заједно!

На глас!

Све док не запамтимо.

И не схватимо шта нам је чинити.

Зашто?

Зато!

Писао сам већ о томе.

Ако је несрећа код нас доручковала, не мора да руча и да вечера.

Нека иде мимо нас.

Доста смо јој ми дали.

Доста више страдања!

Задатак државника је да заустави даља страдања.

Написао сам – државника, нисам написао политичара.

Политичари су, као што то добро знате, олош.

Државник мора се одгаја, вежба и учи.

Ево му књига која ће га научити и наоружати свим вештинама преговарања.

Која ће му показати коју стратегију да примени да направимо добре националне договоре.

И да, напокон, у билансу успеха, укњижимо реалне нето националне профите.

Доста је било губитака.

И непотребних жртава невиног и доброг српског народа.

Требају нам државници који знају да играју велику игру.

Који знају да победе.

И да наплате реализоване историјске победе.

На крају књиге посластица.

Додатак на сигурну националну победу.

Етнографски записи.

О Прибинићу и његовим становницима, о породичним домаћинствима и међуљудским везама, о привређивању, занатству,

лову и риболову, исхрани, ношњи, говору, лечењу, обичајима, о начину како смо славили Божић, Васкрс, славе, крштење и славе, како смо жалили на сахранама, о народном стваралаштву, песме и игре, пословице, изреке и здравице, загонетке и брзалице и о народним веровањима.

Хајде, рецимо, брзалице.

Поновите седам пута узастопно :

„Прокицошио си ми се, сине!“

Ајмо, још:

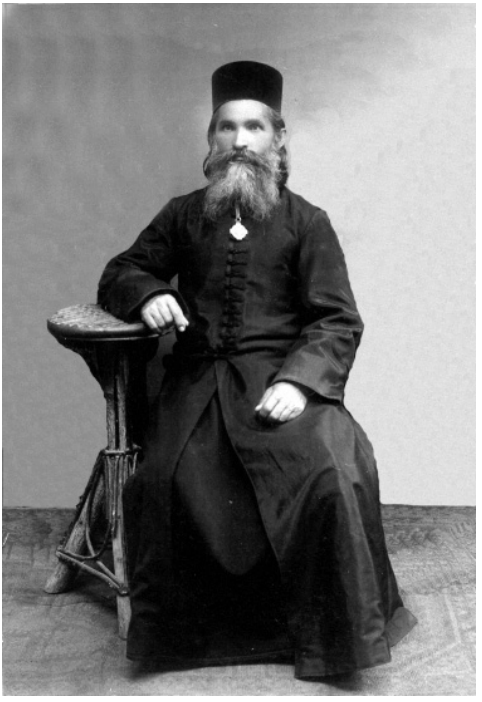
„Каменчићем ћеш ме, каменчићем ћу те!“

„Чокањчићем ћеш ме, чокањчићем ћу те!

Професоре Душанићу, пријатељу, колега и земљаче – „ кнеже, витеже, кад те видеше, развеселише ли се?“

Мишо Ђурић Херцеговац
епски народни пјесник
село Жабица код Љубиња

СТЕВАН К. ДУШАНИЋ
протојереј-ставрофор[1]
(1866-1957)

1 На Велики петак 2020. године Јован Б. Душанић добио је прву песму, од до тада њему непознатог епског народног песника – Мише Ђурића Херцеговца. Током пролећа и лета исте године песник је написао још неколико песама које се у целини или делимично односе на Душаниће из Прибинића, које је створио на основу књига и текстова професора Јована Б. Душанића. Неке од њих ћемо да преузмемо из песникове збирке. Мишо Ђурић, *33 пјесме*, ИП „*Филип Вишњић*“, Београд, 2021.

НАПИСАТИ ОВО МОРАМ
ЈА САМ ТАКАВ КАД РИЈЕШИМ
ОПРОСТИ МИ ДРАГИ БОЖЕ
АКО НЕШТО И ПОГРИЈЕШИМ

ТРУДИЋУ СЕ МАКСИМАЛНО
ДА ИСТИНА ЖИВА БУДЕ
НА НОГЕ СЕ УСТАТ МОРА
ПА СПОМЕНУТ БОЖИЈЕ ЉУДЕ

СА ПЕСНИЧКОМ ДУШОМ ИЋУ
ЧУВЕНОМЕ ПРИБИНИЋУ
ДА ОПЕВАМ СРПСКОГ ПТИЋА
ПРОТУ СТЕВУ ДУШАНИЋА

ПОСЛЕ ШКОЛЕ ЗАВРШЕНЕ
БАШ ТАДА У БАЊАЛУЦИ
БОЖИЈА СЕ СЛУГА ОВА
У ВЕЛИКОЈ НАЂЕ МУЦИ

САРАЈЕВУ ГРАДУ ХИТА
ЗА РЕЉЕВО СТЕВАН ПИТА
ДА УПИШЕ ШКОЛУ ВЈЕРСКУ
БОГОСЛОВИЈУ РЕЉЕВСКУ

АУСТРИЈСКА ВЛАСТ МУ НЕ ДА
У БОЖИЈЕ ШКОЛЕ ОВЕ
МЛАЂАНОГА ДУШАНИЋА
ДА ОДСЛУЖИ ВОЈСКУ ЗОВЕ

ТАМАН ДА ЈЕ ОДСЛУЖИО
СИГУРНО МУ НЕ БИ ДАЛИ
АУСТРИЈСКА ВЛАСТ ПРОКЛЕТА
НИТ БИ МУ СЕ СМИЛОВАЛИ

УПИСАТИ ШКОЛУ СВЕТУ
ВЕОМА ЈЕ БИЛО ТЕШКО
ЖЕЉАМА СЕ СРПСКИМ ТАДА
ФРАЊО ЈОСИП ЛИЧНО СМЈЕШКО

ИЛЕГАЛНО МЛАДИЋ ОВАЈ
У СРБИЈУ ЗЕМЉУ ОДЕ
И УПИСА ШКОЛУ ОВУ
СЛУШАЈ ДОБРО МОЈ НАРОДЕ

БЕОГРАДСКУ БОГОСЛОВИЈУ
С ПЛАТОНОМ ЈОВАНОВИЋЕМ
ЗАЈЕДНО ЈЕ ПОХАЂАШЕ
ИСТИМ ЈЕЛОМ ИСТИМ ПИЋЕМ

СВЕТОМУЧЕНИК ПЛАТОН
И ДУШАНИЋ СТЕВАН ПРОТА
СРПСКОЈ ЦРКВИ ПРАВОСЛАВНОЈ
ДОСТА ДАШЕ ОД ЖИВОТА

ПОРЕД ШКОЛЕ КОЈУ УЧЕ
ЈОШ АКТИВНО ЊИХ ДВОЈИЦА
ПРОТЕСТУЈУ ПРОТИВ СРАМНИХ
СРПСКОГ РОДА УБОЈИЦА

ЗБОГ ТЕРОРА МАЂАРСКОГА
ВОЈВОДИНОМ У ТО ДОБА
УЗ СВОЈ НАРОД СТАНУЛИ СУ
РОДОЉУБА ОВА ОБА

МАЂАРЕ ЗА ГОСПОДАРА
НАУЧИЛА СРБИ НИСУ
НА МАЂАРСКИ ВЕЛИК ПРАЗНИК
БЕОГРАДОМ ПРОТЕСТИ СУ

И МАЂАРСКУ ЗАСТАВУ СУ
ЗАПАЛИЛИ ОВИ МОМЦИ
ЗА КРСТ ЧАСНИ И СЛОБОДУ
ОД ПОСТАНКА ДОБРОВОЉЦИ

А КАДА СУ ЗАВРШИЛИ
БОГОСЛОВСКУ БЕОГРАДСКУ
МИТРОПОЛИТ МИХАИЛО
ПОРУКУ ИМ ПОСЛА БРАТСКУ

И РЕКТОР ЈЕ ФИРМИЛИЈАН
РЕКО ШТО И МИТРОПОЛИТ
ПУТ НА ДАЉЕ ШКОЛОВАЊЕ
У РУСИЈУ ИМ ДОЗВОЛИТ

У НЕБЕСКУ ЗЕМЉУ ОВУ
ПРАВОСЛАВНИМ СВЕТИМ ТРОНОМ
МОЛЕЋИ СЕ СВЕВИШЊЕМУ
ОДЕ СТЕВАН СА ПЛАТОНОМ

ЈОВАНОВИЋ ПЛАТОН ТО ЈЕ
ОД УСТАША ПАДЕ МУЧКИ
ЈОШ БЕСМРТНИК ОВАЈ БЈЕШЕ
И ЕПИСКОП БАЊАЛУЧКИ

КАД ЈЕ СТЕВАН ЗАВРШИО
МОЛИШЕ ГА РУСИ БРАЋА
АКАДЕМИЈУ ДУХОВНУ
ДА СЕ ДОМУ СВОМ НЕ ВРАЋА

У РУСИЈИ ДА ОСТАНЕ
СЛУЖБОВАТИ ВЈЕРИ СЛАВНОЈ
И СЕСТРИНСКОЈ ОД ПОСТАНКА
РУСКОЈ ЦРКВИ ПРАВОСЛАВНОЈ

ЗАХВАЛИ СЕ НА ПОНУДИ
КО ШТО РАДЕ ПРАВИ ЉУДИ
И ОБЗНАНИ РУСКОМ РОДУ
ДА ОДЛАЗИ СВОМ НАРОДУ

КАД НАУЧНИ СТЕПЕН УЗЕ
ОБЛИШЕ МУ ЛИЦЕ СУЗЕ
ОТАЏБИНА ПИТА СВЕТА
ЗА АДРЕСУ СВОГ ЂЕТЕТА

ПРИЈЕ НО СЕ СТЕВАН ВРАТИ
ЖЕЉЕ СУ МУ БИЛЕ ГЛАВНЕ
ОД СИНОДА ПОМОЋ ТРАЖИ
РУСКЕ ЦРКВЕ ПРАВОСЛАВНЕ

ТА ЈЕ ПОМОЋ У КЊИГАМА
СВЕШТЕНИКА БИЛА ЖЕЉА
ДА ИХ ЧИТА НАРОД СРПСКИ
ПРАВОСЛАВНИХ СВЕТИТЕЉА

ПОКЛОЊЕНИ ВАГОН КЊИГА
САРАЈЕВУ СТИЖЕ ГРАДУ
ДА ПРИЧАЈУ РОДУ СРПСКОМ
И ЖИВОТНУ ДАЈУ СНАГУ

ОД ТОГ ДОБРА ВЕЛИКОГА
ГДЈЕ МИЉАЦКА ТЕЧЕ РЈЕКА
ФОРМИРАНА ОДМА БЈЕШЕ
МИТРОПОЛИЈСКА БИБЛИОТЕКА

КАДА СТИЖЕ ИЗ РУСИЈЕ
У БЕОГРАД ОВАЈ ДАСА
АУСТРИЈСКЕ ВЛАСТИ МОЛИ
ИЗ ИСТОГА ТОГА ЧАСА

ДА СЕ ВРАТИ У ЗАВИЧАЈ
И НАРОДУ СЛУЖИ СВОМЕ
СВЕ У ИМЕ ХРИСТА БОГА
ПРИБИНИЋУ ВИТЕШКОМЕ

АУСТРИЈСКА ДИКТАТУРА
МЛАЂАНОМЕ НАУЧНИКУ
ТАД ВЕЛИКУ БОЛ НАНЕСЕ
ХРИСТОВОМЕ МУЧЕНИКУ

У ВОЈСКУ ГА ОДМА ШАЉУ
ГОДИНЕ СЕ ДВИЈЕ СЛУЖИ
И ПО КАЗНИ ЈОШ ТОЛИКО
УЗ ТЕ ДВИЈЕ ДА ОДСЛУЖИ

ДИПЛОМЕ МУ НЕ ПРИЗНАЈУ
ИЗ СРБИЈЕ И РУСИЈЕ
ТО ЈЕ ЗА ЊИХ ФАЛСИФИКАТ
ДА НЕ МОЖЕ БИТИ СРАМНИЈЕ

КАДА ОВАЈ КРСТАШ ОРО
НА РОЂЕНУ ГРУДУ СЛЕЋЕ
СВОМ НАРОДУ И ОСТАЛИМ
ДОСТА ДОБРА ДОНИЈЕЋЕ

ДВАДЕС ЉУДИ С ФАКУЛТЕТОМ
ИСТИНА ЈЕ ОВО ЖИВА
ИМАЛА ЈЕ У ТО ДОБА
БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА

ДУШАНИЋ ЈЕ СТЕВАН ДОКТОР
ЈОШ НАУЧНИ СТЕПЕН НОСИ
ВЕЛИЧИНА СРПСКОГ РОДА
ОД НАУКА БОГОСЛОВСКИХ

АКАДЕМИЈА ДУХОВНА
САРАЈЕВУ ДА ЗАБЛИСТА
МИТРОПОЛИТ НИКОЛАЈА
ТАД БИЈАШЕ ЖЕЉА ЧИСТА

ЈОШ ПРЕДЛАЖЕ МИТРОПОЛИТ
ДА БОЖИЈА ОВА КУЋА
ЗА РЕКТОРА СВОГА ИМА
МЛАДОГ СТЕВУ ДУШАНИЋА

ВИСОКОМ ПРЕОСВЕШТЕНСТВУ
ЊЕГОВОМЕ СТЕВАН КАЖЕ
ЗАХВАЉУЈЕМ НА ПОНУДИ
И НЕКА НАМ БОГ ПОМАЖЕ

ЈА БЛАГОСЛОВ ОД ВАС ТРАЖИМ
И ПРЕСРЕЋАН ЗБОГ ТОГ БИЋУ
ДА СВЕШТЕНИК БУДЕМ ТАМО
У МОМ РОДНОМ ПРИБИНИЋУ

ПОСЛЕ СМРТИ БАЊАЛУЧКОГ
МИТРОПОЛИТ ВАСИЛИЈА
НУДИЛИ СУ ДА СТЕВАНА
ТА ТИТУЛА ОБАСИЈА

ДА СЕ ПРОТА ЗАМОНАШИ
ЈЕР ЈЕ БИО ТАД УДОВАЦ
ОДГОВОР ЈЕ ОВАКО ДАО
ТАЈ БОЖИЈИ ДОБРОВОЉАЦ

ИМА БОЉИХ И ДОСТОЈНИХ
ОД СТЕВАНА ДУШАНИЋА
И ПРЕДЛОЖИ ШКОЛСКОГ ДРУГА
ПЛАТОНА ЈОВАНОВИЋА

БЕЗ ОБЗИРА НА ПОНУДЕ
ПРИМАМЉИВЕ ПРОТА СТЕВАН
СВЕ ДО КРАЈА СВОГ ЖИВОТА
ЗАВИЧАЈУ ОСТА ВЈЕРАН

ЕТО ТО ЈЕ СТЕВАН ПРОТА
НЕКА ПРИМЈЕР БУДЕ СВИМА
НАРОЧИТО ПРАВОСЛАВНИМ
СРПСКОГ РОДА ПОПОВИМА

ВЈЕЧНИ МИР И ВЈЕЧНА СЛАВА
ПРОТИ СТЕВИ ДУШАНИЋУ
ИМЕНОМ СЕ ШКОЛА КИТИ
ЊЕГОВИМ У ПРИБИНИЋУ.

Написао
Мишо Ђурић Херцеговац
на *Преображење Господње* 2020. године
у селу Жабица код Љубиња

СТОГОДИШЊИ САН

БОГ ПОМАЖЕ СРПСКОМ РОДУ
И РУСКОМЕ ИСТО ТАКО
ТЕ ДРАГУЉЕ ПРАВОСЛАВЉА
МОРАМ ВОЉЕТ ПОДЈЕДНАКО

ТАКО СУ НАМ ГОВОРИЛИ
И ДУХОВНИ ЧАСНИ ОЦИ
МИ СМО БРАЋА ОД ПОСТАНКА
ПОТВРДИЛИ ЧУДВОТОРЦИ

СРПСКОМ РОДУ РУСИЈА ЈЕ
ВИЈЕКОВИМА БИЛА НАДА
ЗА СРПСТВО СУ ЖИВОТ ДАЛИ
МУЧЕНИЦИ С ПЕТРОГРАДА

НЕК ЦИЈЕЛИ СВИЈЕТ СЛУША
КАКО ЗБОРИ ПЈЕСМА ОВА
СПАСИТЕЉОМ СРБИ ЗОВУ
НИКОЛАЈА РОМАНОВА

ТАЈ ПОСЛЕДЊИ РУСКИ ЦАР ЈЕ
СВОМ СРБИНУ БРАТСТВЕНИКУ
У ВЕЛИКИ РАТ УШАО
ДА ПОМАЖЕ МУЧЕНИКУ

КАД СЕ СЈЕТИМ АЛБАНИЈЕ
И СТРАДАЊА СРПСКОГ ТАДА
РУСКИ ЦАР ЈЕ НАРЕДИО
САВЕЗНИШТВУ ИЗНЕНАДА

ПРЕВЕЗИТЕ СРПСКУ ВОЈСКУ
НА ОСТРВО ГРЧКО СПАСА
ПРЕМА КРФУ ЗАПЛОВИШЕ
НА ЛАЂАМА ИСТОГ ЧАСА

ДОБРОВОЉАЦ ДИВИЗИЈЕ
СРПСКИ БОРЦИ НЕМА ЗБОРА
С РУСКОГ ФРОНТА ПРЕБЕГЛИ СУ
ОД СВЈЕТСКИЈЕ ЗЛОТВОРА

У РУСИЈУ БРАЋИ СВОЈОЈ
ДА НЕ ПУЦА БРАТ НА БРАТА
ЦАР НИКОЛАЈ РОМАНОВ ЈЕ
У ВИХОРУ СТРАШНОГ РАТА

ИЗВРШИО СМОТРУ ВОЈСЦИ
ПОЗДРАВИ ЈЕ У ОДЕСИ
СА ПОМОЗ ВАМ БОГ ЈУНАЦИ
И ЗА СОЛУН ЈЕ УДЕСИ

ПОСЛЕ СМРТИ НИКОЛАЈА
И ЊЕГОВЕ ПОРОДИЦЕ
СРБИНУ СУ ТАДА СВАКОМ
ОКВАСИЛЕ СУЗЕ ЛИЦЕ

ИДЕЈА СЕ НОВА СТВОРИ
СРПСКИ НАРОД ПРОГОВОРИ
АМИНУЈУ ЧАСНИ ОЦИ
И СОЛУНСКИ ДОБРОВОЉЦИ

ПРОГЛАСИТИ СВЕЦЕМ ТРЕБА
ПОСМРТНО СЕ ЗАХВАЛИТИ
НИКОЛАЈА РОМАНОВА
И ЦРКВУ МУ НАПРАВИТИ

ТАЈ ПРИЈЕДЛОГ ТАДА СТЕЧЕН
ОСТА ДУГО НЕДОРЕЧЕН
МУЧЕНИКУ РОМАНОВУ
НЕ СТВОРИШЕ ЦРКВУ НОВУ

ОГЛЕДАЛО СРПСКОГ РОДА
ДОК СВИЈЕТОМ ОВИМ ХОДА
ВЕЛИМИРОВИЋ ВЛАДИКА
ВЕЛИЧО ЈЕ МУЧЕНИКА

ГОВОРИО СВОМ НАРОДУ
РУСИЈА СЕ МОРА СЛАВИТ
НЕИЗМЈЕРНИ ДУГ ЈОЈ НИКАД
НЕ СМИЈЕМО ЗАБОРАВИТ

РАД СЛАВЈАНСКИХ МУЧЕНИКА
ШТО НЕБЕСКИМ ЦАРСТВОМ ЛЕТЕ
ЕПИСКОП ЈЕ ПОЛОЖИО
БЛАГОСЛОВ НА ЖЕЉЕ СВЕТЕ

ЈОШ СУ МНОГИ СВЕШТЕНИЦИ
ПОСЛЕ СМРТИ РОМАНОВА
ПРЕДЛАГАЛИ ДА СЕ ПРАВИ
У ЗАХВАЛНОСТ ЦРКВА ОВА

И ВЛАДИКА ПЛАТОН СВЕТИ
ЗА ИЗГРАДЊУ ОВОГ ХРАМА
УПОРНО ЈЕ ГОВОРИО
СВЕ ДО СМРТИ ГОДИМАМА

И СВИ ОНИ КАО ПЛАТОН
ПАТРИОТЕ СРПСКОГ РОДА
ШТО УМРЈЕТИ НИКАД НЕЋЕ
ДОК НА ЗЕМЉИ СРБИН ХОДА

И ДОК ЖЕЉА ЗАПОЧЕТА
У НАРОДУ СРПСКОМ ТИЊА
ОДЛУКА СЕ НОВА СТВОРИ
ДА СЕ ГРАДИ ТА СВЕТИЊА

РОМАНОВЕ И РУСИЈУ
У ЗАБОРАВ ДАЛИ НИСМО
БАЊАЛУЧКО-БИХАЋКОМЕ
ЕПИСКОПУ ПИШЕ ПИСМО

ПРОТА СТЕВАН ДУШАНИЋ ЈЕ
ИМО ЖЕЉУ НАЈМИЛИЈУ
И ЛИЧНО ЈЕ УПУТИО
ЕПИСКОПУ ВАСИЛИЈУ

ДУХОВНИ ЈЕ АКАДЕМИК
ТАЈ ЧУВЕНИ ПРОТА БИО
ТУ БОЖИЈУ ШКОЛУ ОН ЈЕ
У РУСИЈИ ЗАВРШИО

СВЕ У ИМЕ РОМАНОВИХ
И РУСИЈЕ МАЈКЕ МИЛЕ
ЊЕГОВОМ ПРЕОСВЕШТЕНСТВУ
ПРОТИНЕ СУ РИЈЕЧИ БИЛЕ

НА СРЕД ПОЉА БАЊАЛУЧКОГ
ЗАБЛИСТАТИ ЦРКВА МОРА
ПОРЕД ВОДЕ ЉЕКОВИТЕ
БОГОСЛАВЧЕВА ИЗВОРА

И ОВИ ЋЕ ДОГОВОРИ
ЗА ИЗГРАДЊУ ХРАМА СТАТИ
НЕЋЕ ТИТО И ПАРТИЈА
ПРАВОСЛАВЉУ ДОПУШТАТИ

МРЗИЛИ СУ РОМАНОВЕ
СТАЉИН ЈЕ И ТИТО РЕКО
НА КРСТ ЧАСНИ СИМБОЛ ХРИСТА
ТРЕБА ГЛЕДАТ ПОПРИЈЕКО

НА СРЕД ПОЉА БАЊАЛУЧКОГ
ГДЈЕ ЈЕ ТРЕБО ХРАМ ДА БЛИСТА
КАСАРНА ЈЕ НАПРАВЉЕНА
ЗЛА ТАКТИКА КОМУНИСТА

МИСЛИЛИ СУ ДА ЋЕ ВЈЕЧНО
ПЕТОКРАКА ПРОКЛЕТНИЦА
ИЗБРИСАТИ СРПСКУ ЖЕЉУ
СА ЗЕМАЉСКОГ ОВОГ ЛИЦА

ПОСЛЕ РАТА ОТАЏБИНСКОГ
БОЖИЈА СЕ ВОЉА ЧУЛА
СТОГОДИШЊЕГ СНА ОВОГА
ИДЕЈА ЈЕ ВАСКРСНУЛА

СРПСКЕ ЦРКВЕ ПРАВОСЛАВНЕ
СВЕШТЕНИЦИ МОЛЕ БОГА
И ОСТРОШКОГ ВАСИЛИЈА
ЧУДОТВОРЦА ВЕЛИКОГА

ДА СЕ КРЕНЕ СА ИЗГРАДЊОМ
БОГОМОЉЕ ОВЕ СВЕТЕ
ПАТРИОТЕ СА СВИХ СТРАНА
БАЊАЛУЧКОМ ПОЉУ ЛЕТЕ

СА ВЕЛИКИМ ПОШТОВАЊЕМ
СВАКОМ СРПСКОМ ПАТРИОТИ
ИЗДВОЈИТИ ЈЕДНОГ МОРАМ
ТАМАН ДА ЋУ И УМРИЈЕТИ

ПРОФЕСОР ЈЕ ДОКТОР ЈОВАН
НЕК СЕ ДИВЕ ОВОЈ ПРИЧИ
ДУШАНИЋ ИЗ ПРИБИНИЋА
НА ЈОВАНА СВЕТОГ ЛИЧИ

ОБЈАВИО КЊИГУ НОВУ
И ПОДАТКЕ СВЕ ДОНИО
ЕПИСКОПУ БАЊАЛУЧКОМ
ЈЕФРЕМУ ЈЕ ПОКЛОНИО

НА СТРАНИЦИ ЈЕДНОЈ БЈЕШЕ
СЛАВНОГ ПРОТЕ ДУШАНИЋА
АМАНЕТ И ЛИЧНА ЖЕЉА
СТЕВАНА ИЗ ПРИБИНИЋА

ОД ИСТОГ ЈЕ ГЕНА ЈОВАН
КО ДУШАНИЋ ПРОТА СКОВАН
БРАТСТВЕНИЦИ КРВИ ИСТЕ
ПРАВОСЛАВНЕ ВЈЕРЕ ЧИСТЕ

ТАЧНО ГДЕ ЈЕ ПРОТА РЕКО
НА ПРЕСВЕТО МЈЕСТО ОВО
ТЕМЕЉАЦ КАМЕН СВЈЕСТАН
ЕПИСКОП ЈЕ АМИНОВО

О ВЛАДИКО О ЈЕФРЕМЕ
СА ОСТРОГА ВИЛЕ КЛИЧУ
ПОСЛАО ЈЕ ЧУДОТВОРАЦ
БЛАГОСЛОВ НА ТВОЈУ ПРИЧУ

И СВАКО ТИ ДОБРО ЖЕЛИ
У НАМЈЕРИ СРПСКА НАДО
ЗА СВЕ ШТО СИ НАУМИО
УЗ ТЕБЕ ЋЕ БИТИ РАДО

ЗА ВЛАДИКУ ЈЕФРЕМА ЈЕ
САЗНАЛА И СВА ПЛАНЕТА
НА ЧЕЛУ ЈЕ ЕПАРХИЈЕ
ПРЕКО ЧЕТРДЕСЕТ ЉЕТА

ЗА КРСТ ЧАСНИ И СЛОБОДУ
ДОСТА ДАДЕ СВОМ НАРОДУ
СРПСКО-РУСКИ ХРАМ ШТО НИЧЕ
НАЈЗАСЛУЖНИЈИ НЕМА ПРИЧЕ

ЊЕГОВО ПРЕОСВЕШТЕНСТВО
ГОСПОДИН ЈЕ ЈЕФРЕМ ДИКА
У РУСИЈУ ИСПРАТИО
НЕКОЛИКО САРАДНИКА

ДА ПРИЧАЈУ БРАЋИ СВОЈОЈ
О ИЗГРАДЊИ ОВОГ ХРАМА
ШТО ГА ЖЕЉНО ОЧЕКУЈЕ
НАРОД СРПСКИ ГОДИНАМА

И ПРОЈЕКАТ ДА СЕ СТВОРИ
ЗА СВЕТИЊУ ОВУ МИЛУ
КОЈУ СРПСКА ЗЕМЉА НЕМА
У ДРЕВНОМЕ РУСКОМ СТИЛУ

СА ВЕЛИКИМ ЗАДОВОЉСТВОМ
СВЕШТЕНИКЕ СРПСКЕ НАШЕ
АРХИТЕКТИ БРАЋА РУСИ
У МОСКВИ ИХ ДОЧЕКАШЕ

ВЈЕЋАЈУ ЗА ПРОЈЕКАТ
СРПСКО-РУСКОГ ХРАМА БРАТСТВА
БОЖИЈА ГА ВОЉА СТВОРИ
ИЗ ДРЕВНОГА НЕИМАРСТВА

ПРОТОТИП СЕ ОДАБРАО
ЧУДО ПРАВО ХРАМА ТО ЈЕ
АРХАНГЕЛА МИХАИЛА
У МОСКОВСКОМ КРЕМЉУ ШТО ЈЕ

ТАЈ МАНАСТИР ДРАГУЉ РУСКИ
ПРЕ КОСОВСКОГ БОЈА БЈЕШЕ
ПРОКЛЕТИ МУ КОМУНИСТИ
СМРТНЕ РАНЕ НАНИЈЕШЕ

РАДИ СВОЈИХ ИДЕАЛА
СРУШИЛИ ГА БЕЗБОЖНИЦИ
САД СВЕТИЊА ОВА БЛИСТА
БАШ ПОНОВО КО НА СЛИЦИ

ПЕТ КУПОЛА ЊЕГА КРАСИ
СКРОЈЕНИХ У РУСКОМ СТИЛУ
ГРАД ПРЕДИВНИ БАЊАЛУКУ
РЕПУБЛИКУ СРПСКУ МИЛУ

КАО НЕКАД КРЕМЉ МОСКОВСКИ
У ВРЕМЕНА ОНА СТАРА
С БАЊАЛУЧКОГ ПОЉА РАВНОГ
ИСТОРИЈА ПРОГОВАРА

НА СРЕД ГРАДА БАЊАЛУКЕ
ТРИ ОЛТАРА ОВОГ ХРАМА
ВЕЛИЧАТ ЋЕ БРАТСКУ ЉУБАВ
КРОЗ ВЈЕКОВЕ ГОДИНАМА

НИКОЛАЈУ РОМАНОВУ
И ЊЕГОВОЈ ПОРОДИЦИ
ЈЕДАН ОЛТАР ПОСВЕЋЕН ЈЕ
ТО СУ СВЕТИ МУЧЕНИЦИ

ПРЕОБРАЖЕЊУ ГОСПОДЊЕМ
ДРУГИ ОЛТАР СПОМЕН ЧИНИ
ТРЕЋИ ЈЕ ЗА НЕМАЊИЋЕ
И ЊИХОВОЈ ВЕЛИЧИНИ

СВЕТИТЕЉУ СИМЕОНУ
КОМ ИЗ ГРОБА МИР ПОТЕЧЕ
И ЊЕГОВОМ СИНУ САВИ
СВЕМОГУЋИ ТАКО РЕЧЕ

НА СТОГОДИШЊИЦУ СМРТИ
РОМАНОВИХ МУЧЕНИКА
ТЕМЕЉИ СУ ОСВЕШТАНИ
СВЕТОГ ХРАМА СПОМЕНИКА

СРПСКО-РУСКИ ХРАМ ЈЕ ОВИ
БРАЋО СРБИ СОКОЛОВИ
УГЛЕДАО СВИЈЕТЛО ДАНА
НА ЗАПАДНИМ ПАДИНАМА

БАШ НА КРАЈУ ЗЕМЉЕ СВЕТЕ
ГДЈЕ ВЕЋИНОМ СРБИН ДИШЕ
О ЊЕМУ ЋЕ СРПСКИ ПЈЕСНИК
ЈОШ ПЈЕСАМА ДА НАПИШЕ

РАДИ БРАТСКА ДВА НАРОДА
И СЕСТРИНСКЕ ЦРКВЕ ДВИЈЕ
СРПСКО-РУСКИ ХРАМ ЈЕ ПРИМЈЕР
ПРИЈАТЕЉА ВЕЛИКИЈЕ

АМИН БОЖЕ БЛАГОСЛОВИ
ДОК ЈЕ СУНЦА И СВИЈЕТА
ВАСКРСЛО ЈЕ СРПСКО СЛОВО
И РУСИЈА ЗЕМЉА СВЕТА.

Напйсао
Мишо Ђурић Херцеговац
на *Тројице (Духове)* 2020. године
у селу Жабици код Љубиња

ЈОВАН В. ДУШАНИЋ
домаћин
(1888-1961)

СЕСТРО ВИЛО С ПРИБИНИЋА
ЗНАШ ЛИ ЈОВА ДУШАНИЋА
ЛЕГЕНДАРНОГ ДЈЕДА МОГА
ДОМАЋИНА ЧЕСТИТОГА

О ЊЕМУ САМ ЧУО ДОСТА
НЕКА МУ ЈЕ ЗЕМЉА ПРОСТА
ДА ЛИ ВИЛО ЗНАДЕШ ВИШЕ
УНУК ЊЕГОВ ДА ЗАПИШЕ

СЛУШАЈ ДОБРО ИМЕЊАЧЕ
НАСЉЕДНИЧЕ ТОГ ЧОВЈЕКА
О ЊЕМУ ЋЕ ЗБОРИТ ЉУДИ
ОД ВИЈЕКА ДО ВИЈЕКА

ИЛИ ПИШИ ИЛИ ПАМТИ
РИЈЕЧИ СУ СВЕТЕ МОЈЕ
ВЕСЕЛУ И БЛАГУ НАРАВ
ТВОЈ ДЕД ЈОВАН ИМАО ЈЕ

ПОБОЖАН ЈЕ И ПРАВИЧАН
ТАЈ ЧУВЕНИ ДЕДА БИО
ШТА ЈЕ ЧОЈСТВО И ЈУНАШТВО
МНОГЕ ЉУДЕ НАУЧИО

КОМШИЈЕ СУ ДОЛАЗИЛЕ
У ДВОРОВЕ СОКОЛИЋА
ДА ПОУЧНЕ ПРИЧЕ ЧУЈУ
ОД ЈОВАНА ДУШАНИЋА

ЈОВАН ЈЕ И СНАЖАН БИО
У СВОЈ ВАКАТ ТАКО КАЖУ
БЕЗ ОРУЖЈА ПРИСТАО БИ
ДА НА МРТВУ СТОЈИ СТРАЖУ

ПРИБИЊСКА ЈЕ ПАРОХИЈА
ЗАР ТО НИЈЕ ЧАСТ ВЕЛИКА
ВИШЕ ПУТА ИЗАБРАЛА
ЈОВАНА ЗА ПРЕДСЈЕДНИКА

ЦРКВЕНОГА ОДБОРА ЈЕ
ЈОВАН ПРВИ ЧОВЈЕК БИО
СРПСКОЈ ЦРКВИ ПРАВОСЛАВНОЈ
МНОГО ДОБРОГ УЧИНИО

ЧЕТРДЕСЕТ ПРВОГ ЉЕТА
ДВАДЕСЕТОГА ВИЈЕКА
ОКУПАТОР ХАПСИ ЉУДЕ
ОД СРПСКОГА ПОРИЈЕКЛА

И ТО ОНЕ ВИЂЕНИЈЕ
У ТЕСЛИЋКОМ КРАЈУ ТАДА
И ЈОВАНА ДУШАНИЋА
УХАПСИШЕ ИЗНЕНАДА

ДА УСТАНАК ВИДОВДАНСКИ
НЕ ПОДИГНЕ ПАМЕТ СРПСКА
ДУШМАНИМА ОД ПОСТАНКА
ТРН У ОКУ МНОГО МРСКА

ХАПСИЛИ ГА БЕЗБОЖНИЦИ
ПРОГАЊАЛИ ВИШЕ ПУТА
АЛИ ПАМЕТ ЈОВАНОВА
НЕ ХТЈЕ У СМРТ ДА ЗАЛУТА

У НЕСРЕЋНОМ ВАКТУ ТОМЕ
ПОРУЧУЈЕМ РОДУ СВОМЕ
ИЗГУБИТ ЈЕ БИЛО ГЛАВУ
ЛАКШЕ НЕГО ПОПИТ КАВУ

СПАСИЛИ СУ ЧЕЉАД СВОЈУ
И НЕЈАЧИ СРПСКЕ ДОСТА
АЛ О ЊИМА ПРИЧА ОВА
ЗАУВЕК ЖИВА ОСТА

ДЕДА ЈОВАН ДУШАНИЋ ЈЕ
У НЕСРЕЋНЕ РАТНЕ ДАНЕ
СПАШАВАО СВАКОГ ЖИВОГ
ЧЕТНИКЕ И ПАРТИЗАНЕ

ОСТАВЉЕНОГ ПАРТИЗАНА
НАДИМАК МУ ЋУЛЕ БЈЕШЕ
ДА ИЗДАХНЕ ПОРЕД ПУТА
ЈОВАНУ ГА ДОНИЈЕШЕ

И ТО ЧЕЉАД ЈОВАНОВА
ХРАБРОСТ ПАВЛА ОРЛОВИЋА
ЋУЛЕТА ЈЕ ОСТАВИЛА
ВОЈСКА КОЧЕ ПОПОВИЋА

ОД ТИФУСА БОЛОВАО
ТАКО ЧОВЈЕК ЧОЈСТВО БРАНИ
ЈОВАН ГА У ЖИВОТ ВРАТИ
А НЕ ЈАДНИ ПАРТИЗАНИ

НАГЛАСИТИ МОРАМ ОВО
ТАДА ЈЕ У ПРИБИНИЋУ
СВЕ ЧЕТНИЧКА ВОЈСКА БИЛА
ХВАЛА ЈОВУ ДУШАНИЋУ

ЋУЛЕТА ЈЕ КРИО СВУДА
ДО ПОТПУНОГ ИЗЛЕЧЕЊА
ИСПРАТИ ГА РОДНОМ КРАЈУ
НЕК ПРИЧАЈУ ПОКОЛЕЊА

ЧЕТРДЕСЕТ ПЕТОГ ЉЕТА
ОД ИСТОГА ТОГА ВИЈЕКА
ПРИБИНИЋ ЈЕ ПОКЛОПИЛА
ПАРТИЗАНСКА ВЛАСТ ПРИЈЕКА

КОМУНИСТИ У ТОМ ГРАДУ
ФОРМИРАЈУ И БРИГАДУ
СРПСКИ НАРОД НАШАО СЕ
У ВЕЛИКОМ СВОМЕ ЈАДУ

ДОК ЗЛОЧИНЕ МНОГЕ ЧИНИ
ПАРТИЗАНСКА ТА БРИГАДА
ЧЕТНИЦИ СЕ ПОВЛАЧИШЕ
ИЗ СРБИЈЕ ПУТ ЗАПАДА

У ГРУПАМА ПРОЛАЗИШЕ
КА ЗАПАДУ ДА СПАС ТРАЖЕ
РАСПАРЧАНЕ ЈЕДИНИЦЕ
ЛЕГЕНДАРНОГ ЧИЧА ДРАЖЕ

ЗАРОБИШЕ ЈЕДНУ ГРУПУ
ОД ДВАНАЕСТ МУЧЕНИКА
КРВОПИЈЕ СРПСКОГ РОДА
ПОД КОМАНДОМ БЕЗБОЖНИКА

А КАДА ИХ КЛАТ ПОЧЕШЕ
ПОВЕЗАНЕ У КОНОПЦЕ
ТАД МУЧЕНИК ЈЕДАН МЛАДИ
БОЖИЈЕ ЈЕ ЧУО ЗВОНЦЕ

ЧИСТУ СМРТ ЈЕ ИЗБЈЕГАО
ОД ЦРВЕНИХ ЗЛИКОВАЦА
У КУЋИ ЈЕ СМИРАЈ НАШО
ЛИПЉАНСКОГА ЈОВА СТАРЦА

ЉИПЉАНСКИ СУ ДУШАНИЋИ
ОД ПОСТАНКА БИЛИ ЉУДИ
ДЈЕЛИМА СЕ ЊИХОВИЈЕМ
И ДАН ДАНАС МНОГИ ЧУДИ

ПРВО ШТО ЈЕ ДЕДА ЈОВАН
УЧИНИО КАКО КАЖУ
ОД СВОЈИХ ЈЕ УКУЋАНА
ФОРМИРАО ГОРСКУ СТРАЖУ

А СА БОРА СРБИЈАНЦА
БЕЗ ПИТАЊА И ТО СМЈЕЛО
СКИНУО ЈЕ И САКРИО
СРБИЈАНСКО ОДИЈЕЛО

ДА СИМИЋА БОРА СПАСИ
НИКОМ ДУЖНОГ СРПСКОГ СИНА
ПРЕОБУЧЕ СРБИЈАНЦА
У БОСАНСКОГ ЧОБАНИНА

ТАЈНО СУ ГА ДУШАНИЋИ
ПРЕБАЦИЛИ У СРБИЈУ
МИЛОШЕВЦУ СЕЛУ РОДНОМ
ГДЈЕ УГЛЕДА ФАМИЛИЈУ

И ЈОШ НЕШТО МОРАМ РЕЋИ
ДА ЋУ СЕ НА ВАТРИ ПЕЋИ
МУДРОСТ ЈОВА ДУШАНИЋА
НИЈЕ ЛАКО СВАКОМ СТЕЋИ

ОВА РИЈЕЧ УШИ ПАРА
ЗВАЛИ СУ ГА ЉУДЕСКАРА
А ОНА ЈЕ ПОВЕЛИКА
МНОГО ВЕЋА ОД ЧОВЈЕКА

ЕВО БРАТУ СВОМ СРБИНУ
ЈА ИСПЈЕВАХ ПЕСМУ ОВУ
ПРОФЕСОРУ ДУШАНИЋУ
ТОМ УНУКУ ЈОВАНОВУ.

Најписао
Мишо Ђурић Херцеговац
Прейодобна маши Анїелина Срйска 2020.
у селу Жабици код Љубиња

Стефан Живковић
студент
Копенхаген

ПОГОВОР
Срби Босне и Херцеговине у XIX веку – борба за слободу и уједињење *

На почетку желимо истаћи да нам је велико задовољство што смо добили прилику да можемо учествовати у штампању деветог издања књиге *Срби Босне и Херцеговине у XIX веку – борба за слободу и уједињење* која је од непроцењиве вредности за српски народ, поготово онај западно од Дрине. То сматрамо и великом чашћу из неколико разлога.

Први, изузетно поштујемо рад и достигнућа професора Јована Б. Душанића у његовој бескомпромисној борби за већу економску правду, за којом као народ непрестано тежимо. Дуго је проф. Душанић деловао усамљен у борби против политичког, економског и медијског естаблишмента који је беспоговорно прихватио нове неолибералне догме, када је свака дисенција могла бити кобна по професионални и егзистенцијални живот. Ранија борба против комунистичких догми пре четири деценије резултирала је професоровим избацивања са Универзитету у Бањалуци где је био запослен као доцент.

Други, ради се о изузетној, може се слободно рећи капиталној, књизи која обрађује једну важну тематику, која је по нашем мишљењу запостављена и недовољно обрађена у општој националној историји, а данас је актуелнија него икада. Ситуација у Босни и Херцеговини се све више компликује, а забрињавајуће незнање

* Објављено у 9. издању књиге *Срби Босне и Херцеговине у XIX веку – борба за слободу и уједињење*

српског народа о својој прошлости спречава га да на прави начин артикулише своје легитимне захтеве у борби за бољу будућност.

Непознавање сопствене историје оставља огромне празнине у заједничкој свести грађана и тиме простор за манипулације од стране нама ненаклоњених појединаца, институција и држава. Због тога би ову књигу, како сматра и Борислав Ђурковић који је иницијатор и финансијер штампања овог издања, требала да има свака српска кућа код себе при руци, а посебно они у расејану који треба да очувају свест о свом пореклу, без обзира да ли ће наставити да живе у белом свету или, како се надамо да ће се створити услови, да се врате у земљу својих предака.

Трећи, на пролеће идуће (2022) године, ако нам епидемиолошке прилике дозволе, планирамо одржавање завичајног скупа у Добоју са учешћем и успешних појединаца из области науке и привреде пореклом из овог краја који тренутно живе ван Републике Српске, па би то била прилика да учесницима поделимо тираж овог издања књиге. Учесници добијају ову књигу, која на први поглед нема директну везу са тематиком самог скупа, како би, кроз обимне портрете дате у књизи, могли да виде како су се некада народни прваци борили за напредак и бољитак свога народа. Чинили су, то често под неупоредиво тежим условима него што су данашњи, па зашто се ми њихови потомци на њих не би угледали.

Аутор је у поговору првом издању ове књиге написао да је обавеза сваког појединца да се одужи своме завичају. Мислимо да је професор Душанић овом књигом (али и другим завичајним књигама *Прибинић – место у Републици Српској, Прибинић и околина – етнографски и други записи, Хроника српског села у Босни, Летопис српске породице из Босне*), те својим дугогодишњим радом на пољу економије, то учинио, па се без претеривања може рећи да је један од савремених првака који заслужује да буде уписан у дуги ред појединаца који су се у прошлости борили за истину, правду и слободу свога народа.

Књига *Срби Босне и Херцеговине у XIX веку – борба за слободу и уједињење* омогућиће садашњим и будућим генерацијама да

схвате и цене борбу наших славних предака и да наставе њиховим стопама ка остварењу друштва коме сваки правдољубив човек тежи и верује да је могуће остварити. Аутор ове књиге, професор Јован Б. Душанић, свакако спада у те светле примере које би млађе генерације требало да следе.

Игор Ивановић
књижевник и публициста
Београд

ЗЛОЧИН БЕЗ КАЗНЕ*

Само неупућени би могли да се запитају да ли је Јован Душанић, чију књигу *Страдања у Другом светском рату парохијана Стевана и Косте Душанића* овде приказујемо, случајно особа која носи исто име и презиме као наш познати економиста или је, можда, реч о истом човеку.

У оваквој дилеми било би пуно логике. Откуд некоме ко је написао више од 30 књига из економске области и неколико стотина радова на исту тематику, време и знање да обрађује историјске теме? Нарочито ако се узме у обзир да ово није прва историјска књига Јована Душанића, већ да је пре тога успешно публиковао још неколико наслова: *Прибинић*, *Срби Босне и Херцеговине у 19. веку* и *Прибинић и околина*.

Да прекратимо лажну дилему – јасно је да је реч о истој особи. Током своје стручно-професорске каријере економиста Душанић је уписао као значајну биографску одредницу град Љубљану. Тамо ја на Економском факултету одбранио докторску дисертацију пред ментором др Иваном Рибникаром и пред председником комисије за одбрану др Ивом Фабинцем, тадашњим ректором Универзитета.

Борба за истину

Аутору је непознат податак да ли се економиста Душанић током своје стручне каријере (или током прикупљања грађе за докторат) можда срео са најпознатијим словеначким макрое-

* Објављено: https://standard.rs/2023/08/03/zlocini-bez-kazne-o-knjizi-jovana-dusanica/?alphabet=cyrillic

економистом и творцем „словеначког економског чуда", академиком Александером Бајтом. Чак и ако се никада нису видели у свакодневном свету, ова двојица врсних научника се сусрећу на другачијим, нееснафским и психолошким стазама – на чијој се повесној прашини трајно везују историчар Душанић и историчар Бајт. Обојицу је узвишени терет моралног записа натерао да из надземног комфорног света бројки загазе у несигурне лагуме писане историјске речи. По ко зна који пут се показало да је борба за истину саможртвени ритуал.

Александер Бајт је смрт економисте Бајта и рађање историчара Бајта ритуално објавио када је, одбијајући угледној словеначкој новинарки разговор на економске теме, изговорио чувену реченицу: „Боже мој, економија је сад моја прошлост, а моја садашњост јесте историја."

Написао је историјску књигу *Берманов досије* у којој је прецизно, мудро и непристрасно приказао сопствену улогу високог обавештајца у редовима генерала Драгољуба Драже Михаиловића, а поред тога и сву непознату историју. За словеначку јавност – навикнуту на коришћење плодова титоизма и оправдано усмерену против Брозовог култа – приредио је прави кошмар. Његова књига се није уклапала у општу евроунијатску агенду, његово оштро перо је скинуло нишан кривице са Срба и померило га према Западу. Зато је словеначка јавност све учинила да ову књигу маргинализује и учтиво је одложи само на прашњаве полице библиотека.

Економиста Бајт из уског света бројки је био потребан Словенији да се пробуди у либералном тржишном свету, историчар Бајт из широког света историјске истине је постао „сувишан човек" у овом тзв. демократском свету. Али, Александер Бајт је као и Јован Душанић, показао једну узвишену компоненту човекове природе дубоко супротстављену либералним демократурама: вољу да се у име вишег и општег уздигне до погледа на читав мозаик светоназора, уместо само до неких његових каменчића, као и спремност на патњу због тога.

Бити у овом андроидном свету „ренесансни човек", односно бавити се полихисторским областима и међусобно их спајати до

нивоа општости, није баш препоручљиво. Шта ће „либералним демократијама" особе које попут Кустурице пливају у потрази за истином кроз кинематографију, литературу, музику и архитектуру? Зар није сврсисходније да, рецимо, само снимају рекламе о родној идеологији или климатским променама?

Прећуткивана историја

Вероватно да у биографији Јована Душанића, као што је уочено и код Александера Бајта, не постоји јасан симболички тренутак када је историчар Душанић скрајнуо економисту Душанића. Можда је овај тренутак неприметно настао у његовом унутрашњем свету, у оном судбинском трену постајања и постојања, у коме по Борхесу читав живот човека стаје у једну једину тачку идентитета – онда када он постане свестан ко је и шта је. Било како било, пред нама је подвижничко ауторско дело, настало на таложеној муци, чије представљање ће мање бити класични литерални приказ, а више заједничка прича о прећуткиваној и мученичкој историји српског народа.

Књига *Страдања у Другом светском рату парохијана Стевана и Косте Душанића* у највећем делу прати судбину шире фамилије Душанића кроз период Другог светског рата, као и у годинама након њега. Мучна судбина коју су ова фамилија, и многе њима сродне доживеле, најбоље би била осликана насловом приповетке Иве Андрића *Дуго кретање између клања и орања*.

Душанићи су из великог села Прибинић које припада босанској општини Теслић, данас смештеној у западном делу Републике Српске. Али је судбина насловних свештенослужитеља Стевана и Косте, везана за много шире подручје од матичног, као и за много веће трагедије у деловима српског народа; како због саме чињенице да су њихове парохије биле дислоциране од самог Прибинића, тако и због судбине која им је доделила принудни авантуризам током рата. Књига се бави и трагичном судбином једне од Душанићких снаја, пореклом из Посавине – краја који је током читавог рата био под усташком влашћу у оквиру НДХ.

Овој трагичној жени Драгињи – Драгици Богојевић (касније удато Душанић) аутор је посветио књигу. Зато ћемо кроз ово штиво од свега из књиге претежно обрадити три догађаја:

Из фебруара 1942. године у бањалучким насељима Дракулићи, Мотике и Шарговац (парохија проте Косте Душанића),

Из децембра 1944. године из посавског засеока Трњак, као и

Трећи који говори о страдању архијереја СПЦ.

У свима су на посредан или директан начин уплетене судбине прота Стевана и Косте. Поменути догађаји су довољно упечатљиви, зато што својом трагиком осликавају садржај читаве књиге испуњујући њен витални део, симболизујући тако не само погром оног дела српског народа који аутор описује, већ и свих Срба у целини.

Пре тога је неопходно да подвучемо гранитну чињеницу да је аутор посао историчара обавио изузетно квалитетно држећи се свих професионалних начела и занатских вештина. Извори су му махом примарни, сви сведоци су пописани биографски, сва литература која постоји је узета у обзир и прецизно наведена. Зато и нема у јавности ни једног јединог покушаја негације, оспоравања или релативизације чињеница из ове вредне књиге.

Први злочин

Шта се догодило 7. фебруара 1942. године у Бањалуци, односно у њеним предграђима Дракулићи, Мотике и Шарговац, који су у том периоду припадали НДХ? Тада су усташе – у једном једином дану – без испаљеног метка, убиле 2.315 Срба, *од чега 551 дете млађе од 15 година!* Списак све побијене деце наведен је у овом штиву, од којих су најстарија била рођена 1927. године, а најмлађа 1941. године. Осакаћене су, поред осталих, породице Амиџић, Блаженовић, Брковић, Васић, Гламочанин, Камбер, Карановић, Кочић, Курузовић, Ковачевић, Митровић, Малешевић, Пиљагић, Смиљанић, Станковић, Стијаковић, Тодић, Тодориновић, Чушић, Шешић, Шева…

Када човек после седам деценија чита списак од 551-ог имена на коме су углавном деца испод десет година која су побијена

камама, бајонетима, секирама и тољагама, ухвати га мучнина због које није у стању да списак прочита до краја. Али егзекутори у овом монструозном злочину где су, поред усташа и домобрана учествовале и комшије Хрвати, обавили су посао хладнокрвно и темељно: све док су били убеђени да су побили и последње српско дете (и српског човека/жену), чију су имовину после масовно опљачкали. Срећом да су нека деца сплетом невероватних околности успела да преживе, попут Љубице Вучић – чије сведочење је детаљно забележио Лазар Лукајић.

Овај геноцидни злочин одвио се на следећи начин: у организацији великог стожерника за Бања Луку при НДХ, др Виктора Гутића, пристигла је из Загреба, неколико дана пре покоља, усташка јединица од две сатније, која је са неколико католичких свештеника које је предводио фра Вјекослав Филиповић, као и са локалним Хрватима, испланирала и спровела овај геноцид. Прво су неколико дана пре злочина побили све псе по српским предграђима Дракулићи, Мотике и Шарговац, под изговором да се појавило беснило, у ствари да пси лавежом по овим претежно сеоским срединама не би наговестили долазак незваних гостију. Пошто је те зиме пао огроман снег, наређено је да свака кућа мора расчистити снежне наносе при приступу кућном прагу.

Онда су у зору 7. фебруара усташе опколиле ова приградска насеља и кренуле према кућама предвођене локалним Хрватима који су им тачно показивали која је кућа српска и ко у њој живи. Улазили су у куће по стазама које су по наредби мештани претходно очистили и без једног јединог метка кренули да кољу српски народ. Било је немогуће побећи кроз сметове снега високе колико и просечан човек.

Усташе су упале и у Народну пучку школу у Шарговцу и од учитељице Добриле Мартиновић (која је Хрватица и која касније сведочи о овом злоделу) тражиле прво да одвоји сву српску децу, а онда да изведе из клупе једно српско дете по избору. Не слутећи шта ће се дешавати, ова учитељица бира Радојку Гламочанин – ћерку угледног домаћина Ђуре Гламочанина – који је током рата био заробљен и пребачен у немачко заробљеништво. Онда като-

лички свештеник фра Вјекослав Филиповић за катедром нежно узима ово дете, прво је поглади по глави, а онда почиње полако, натенане, језуитски хладнокрвно да је коље пред целим разредом, учитељицом и усташама! Деца вриште, падају у несвест, скачу, а усташе их полако чекају на бајонетима. Тога дана су на овај начин убили 52 српске деце у школи.

Овај злочин су послератне комунистичке власти заташкавале све до 1965. године. Тек тада је подигнут споменик са петокраком на коме је писало „Жртвама фашистичког терора" – на коме нису поменута ни националност жртава ни имена злочинаца. Број жртава је умањен и наведено је 1.400 уместо 2.315. Када је то видео Ђуро Гламочанин – који је преживео рат у заробљеништву, и коме су у овом покољу страдали отац, мајка, супруга и њихових једанаесторо деце, два рођена брата и њихове комплетене породице, породица трећег брата и многи рођаци – обратио се комунистичким властима са захтевом да се на споменику ставе православна обележја и прецизно напише које су националности жртве. Одмах су га ухапсили! Овај документовани пример показао је по ко зна који пут, на нашу велику несрећу, саучесништво католичких свештеника у усташко-хрватском геноциду над српским народом, као и потоње југо-партизанско саучествовање у прикривању истог.

Други злочин

Други догађај из књиге којим се бавимо одиграо се 7. децембра 1944. године у Посавини, само неколико месеци пре званичног краја рата. Сведочи Драгиња (Драгица Богојевић), која се касније удала у Душанићe и дошла у парохију проте Стевана. У време овога страдања имала је 14 година и живела је у српском засеоку Трњак у општини Доња Дубица у којој су Хрвати били у већини. Ово посавско подручје било је током рата под јурисдикцијом НДХ. Деценијама је Драгица због великог душевног терета била нема када је реч о паклу који је преживела, тек нешто некон 2000. године пристала је да све потанко исприча у диктафон аутору књиге Јовану Душанићу. Она говори како су усташе прво на ноћ између 6. и 7.

децембра 1944. године отворили брану и тако пустили воду из Саве на засеок Трњак, како би кретање (бежање) било онемогућено.

Онда је 200 наоружаних усташа заједно са стотињак мештана-Хрвата кренуло да прикупља српско мушко становништво по селу са изговором да их воде на рад у Славонски Брод. Њих су ускоро све поклали и бацили у реку Босну код Баонове пустаре. Вратили су се у село где их је чекао део усташа и мештана-Хрвата, који су пазили да неко не покуша да побегне. Онда су кренули да сакупљају српске жене и децу.

Убацивали су их по већим кућама у селу, четрнаестогодишња Драгица се нашла у кући Мирка Зарића заједно са још 243 жене и деце, као и 3 старца. Свих 247-оро је угурано у две веће просторије попут шибица у кутији. Прво су бацили бомбе у просторије, а онда пијани упадали и масакрирали редом секирама српску нејач. Прву ноћ је некако преживело десеторо – од којих и рањена Драгица – коју је мајка пред смрт заштитила телом. Четворо који нису били тешко рањени, током мркле ноћи успело је да побегне из куће и да пронађе чамац којим су се превезли до села Јаруге. Драгица и још петоро деце је успело да се докопа штале у суседству и попну се у сено, где су се рањени сакрили по цичој зими.

Сутрадан је седмогодишња Драгиња којој су биле сломљене рука и нога, почела да запомаже од болова, док су јој друга деца држала руке преко уста да не би били откривени. Узалуд, усташе су чуле јауке и попели се у сено. Драгица је успела да се дубље увуче у сено, а усташе су остало петоро деце одмах ликвидирали. Драгица је једина остала жива. Али због рана и болова, као и због студени и глади, одлучила је да напусти скровиште, пошто је видела да су усташе напустиле Трњак остављајући двојицу мештана-Хрвата на стражи. Иако су обојица, свако на неки начин, узела учешће у претходним злочинима, Драгица је у полусвести од хладноће, жеђи и болова, одлучила да им се јави. Препознала их је као комшије њене сестре Љепосаве, која је била удата у породици Топаловац. Једног је и површно познавала, а препознала га је када је полумртва, лежећи у кући Мирка Зарића у којој су били заточени, видела

пијаног како са секиром улази у собу и узвикује: „Ја сам Божо Радош! Једва сам чекао да убијам!"

Драгица им прилази једва ходајући, сва изобличена и црвена од скореле људске крви по њеном телу, која је падала по њој за време масакра у соби где су били заточени. Драгица их моли да је не убију и каже да није ништа крива. Комшије-Хрвати, збуњени њеном појавом, одговарају да нико није крив – али да је наређено да сви Срби морају бити побијени. И онда се дешава драма какву само живот исписује: одлучују да јој помогну и да је спасе. Воде је сакривену кроз усташке страже прво у своју кућу и тамо је крију данима.

Њихове жене јој помажу да се опорави. Све време по селима на разгласу се чује да ће свако од Хрвата ко сакрије неког Србина бити убијен, као и да ће му страдати читава породица. После много мука, успевају да је прокријумчаре до породице Михаљ, која је живела у суседном хрватском засеоку Зорице, која је крила још једно српско дете Мићу Вујића. Мира Михаљ се договара са својим девером Антуном, командиром страже, да намерно остави већи слободан простор на Сави, преко кога чамцем Мира Михаљ спашава Драгицу и Мићу „одвозећи их у Хрватску њеној мајци. Убрзо се у Зорицама сазнало да је Мира Михаљ спасла двоје српске деце из Трњака и она више никада није смела да се врати, него је са нама остала код (своје) мајке".

Тако је у овом стравичном усташком покољу у Доњој Дубици убијено у једном дану 601 Србин из засеока Трњак, док је у другом засеоку Центар убијено 149 Срба (укупно 750 пописаних жртава). Међу њима су биле 143 труднице и 333 деце млађе од 15 година, од којих 132 деце млађе од 5 година старости! Комунисти су после рата подигли спомен-костурницу на којој су уклесана имена жртава без помињања националности, као и без јасне одреднице ко су били џелати, само је назначено да су побијени били „жртве фашизма".

Мирко Зарић је за време масакра српске нејачи у његовој кући био у заробљеништву у Немачкој. Изгубио је у овом крвничком злоделу жену и петоро деце. По повратку из заробљеништва Мирко је засновао нову породицу, а једном од синова је дао име

Симо – по свирепо убијеном мезимцу из првог брака. Тај Симо Зарић ће се касније оженити муслиманком, са којом ће добити децу. Сва њихова деца ће ући у брак са особама хрватске или муслиманске националности.

Тог Симу Зарића у чијој је кући пре његовог рођења почињен незапамћен злочин према српској деци и женама, деценијама касније осудиће у Хагу за ратне злочине над хрватским и муслиманским становништвом?! У монтираном процесу осуђен је на шест година, иако се одмах добровољно предао, уверен да је Хашки трибунал вољан да суди по правди. Мало је било што је његов отац Мирко изгубио петоро деце, већ је било потребно да „западни савезници" пошаљу на робију и Миркову касније рођену децу. Увек исти сценарио…

Трећи злочин

Трећи догађај из књиге који анализирамо односи се на страдање архијереја СПЦ током и непосредно после рата: на зверска убиства митрополита црногорско-приморског Јоаникија, бањалучког епископа Платона и митрополита дабробосанског Петра Зимоњића.

Митрополита Петра Зимоњића убила је усташка власт тако што су га 15. маја 1941. године ухапсили и одвели у Загреб. Одмах су почели са страховитим мучењима и понижењима. У једном дану, на путу за логор Керестинац, спроведен је са групом ухапшених православних свештеника улицама главнога хрватског града. Тамо их је сачекала маса Загрепчана која их је пљувала и понижавала, док им је митрополит Петар Зимоњић успут делио благослове! Неки историчари тврде да је овај мученички ход архијереја СПЦ по улицама Загреба из прикрајка посматрао загребачки надбискуп Алојзије Степинац. У логору Керестинац митрополиту је обријана брада и скинута мантија. Кренула су нова страховита мучења. Убрзо је спроведен у логор Јасеновац, где је поново мучен до смрти и бачен у ужарену пећ за печење цигле.

Епископ Платон Јовановић је убијен такође од стране усташа на свиреп начин. Није желео да напусти своје духовно стадо и да

се премести у Србију, већ је остао до краја у Бањалуци. Усташе су га ухапсиле у ноћи између 4. и 5. маја 1941. године и одмах одвеле заједно са протом Душаном Суботићем колима према Котор Вароши. Унакажена тела ове двојице пронађена су 17 дана касније у речици Врбас. Откривено је да су претходно мучени, а временом се дознало да су сурово убиства епископа Платона и проте Суботића из Босанске Градишке, извршили Хрвати Мирко Ковачевић и Нико Чондрић, као и муслиман Асим Ђелић. Кости епископа Платона – бањалучког Новомученика – пренете су 1. јула 1973. године у крипту Саборне цркве у Бањалуци.

Митрополит црногорско-приморски Јоаникије Липовац страдао је од комунистичких власти у другој половини јула 1945. године у Аранђеловцу, сведочи између многих и прота Стеван Душанић, који је у овај шумадијски град подно Букуље пребачен да обавља службу након логоровања у Цапрагу. Аутор књиге, Јован Душанић, се између осталих позива и на историографију СПЦ која говори о судбини митрополита Јоаникија пре доласка у Аранђеловац, где се укратко говори о следећем. Митрополит, заједно са свештенством, доноси одлуку да се повуче са Цетиња заједно са српским националним снагама и избегну према Словенији, због најезде партизанске и совјетске армије.

Ова сеоба Срба у којој је било шездесетак свештеника и око шест хиљада црногорских четника је ухваћена, по свему судећи, код Зиданог Моста у Словенији од стране Прве југословенске армије којом је руководио Пеко Дапчевић (син ђакона СПЦ Јована Дапчевића). У овом збегу су се налазили и посланици и министри Велике црногорске скупштине која је 1918. године изгласала уједињење Србије и Црне Горе.

Сви су побијени од стране Пекових партизана – без суда – и бачени у масовне гробнице. Ретко кога су партизани поштедели одмах након хапшења. Митрополита су партизани пребацили у Загреб где га је ислеђивао лично Пеко Дапчевић, по сведочењу запосленог у цетињској Митрополији који је пратио лично митрополита Јоаникија. Пре самог ислеђивања, Пеко Дапчевић се најгрубљим тоном обрушио на митрополита. Јоаникије га је упо-

зорио да тако не треба да разговара са њим и подсетио га да му је мајку ослободио из италијанског логора у Албанији. То је још више разбеснело Пека Дапчевића, који му је рекао да је то доказ да је био слуга окупатора.

Рођени брат партизанског команданта, а касније високог комунистичког функционера Светозара Вукмановића Темпа, свештеник др Лука Вукмановић (који је ухваћен у збегу заједно са митрополитом) није имао среће да преживи рат као ни Пекова мајка. Пребачен је убрзо из Загреба у Београд, као и митрополит Јоаникије, по личном наређењу Милована Ђиласа. Када су партизанско-комунистичке власти питале Темпа шта да раде са његовим рођеним братом, овај је одговорио „исто што и са осталима". Прота Лука Вукмановић је убрзо убијен, а Темпо касније пише како са мајком никада није хтео да разговара о убиству рођеног брата и како јој је забранио да га за живота пита о томе.

Најпрецизнију истину о страдању митрополита Јоаникија Липовца сазнали смо захваљујући сведочењу Радојице Раке Ивановића, који је 1945. године био начелник ОЗНЕ за срез Опленачки. Рекао је укратко следеће: информисао га је бивши поп и новорођени друг Влада Зечевић да по наређењу Милована Ђиласа треба да прихвати и испита ухапшеног митрополита Јоаникија, који се налази у Аранђеловцу у вили Малер (названој по бившем власнику Јеврејину Малеру), а посебно да проба да сазна што више о кретању Драже Михаиловића.

Рака Ивановић је ускоро први пут видео митрополита и описује да је при њиховом сусрету овај био измучен, поднадуо од батина, на бради му је била усирена крв, једва је стајао. Рака је погледао предмет и видео, између осталог, Ђиласовим рукописом исписано да „ако буде требало и по кратком поступку…" Дао је воде митрополиту и наредио да га нахране, да му дозволе да се одмори и да га нико не сме туђи. Али, ускоро у Ракину канцеларију упада један од водећих људи ОЗНЕ – Василије Чиле Ковачевић, понаша се бахато и наређује му да што пре доведу митрополита. Одмах креће да га песничи, а када митрополит пада на под он креће да га шутира и гази. Пошто се Владика Јоаникије ускоро

онесвестио, Рака је молио Чилета Ковачевића да престане да га бије онесвешћеног.

Рака Ивановић сведочи да је једном приликом у посету митрополиту дошла и другарица Спасенија Цана Бабовић, која је одмах кренула да чупа Митрополита за браду и косу. Када је Рака отргао са њега и замолио да то више не ради, отишла је без поздрава. Другом приликом је поново дошао Чиле Ковачевић, овога пута заједно са Милованом Ђиласом. Били су око два сата са владиком Јоаникијем, без присуства Раке Ивановића. Када су изашли из канцеларије, Рака је затекао митрополита онесвешћеног на поду, лицем окренутим према земљи у локви крви. Једва га је повратио, данима га је лечио.

Записао је да му је 15. јула 1945. године, када се бар мало повратио, митрополит Јоаникије рекао следеће: „Знам ја, мој капетане, да жив одавде нећу изаћи и видјети моје најближе, Црну Гору – српску Спарту, зрно слободе. Тако је, ваљда, записано и тако Бог захтијева." Три дана касније, 18. јула, из Београда стижу Василије Чиле Ковачевић и Павле Бањевић. Владика Јоаникије је сазнао за њихов долазак и успео је да брзо преко стражара позове Раку.

Знао је да је то њихово последње виђење и опраштајући се са њим, замолио га је да мали пакет преда његовим најближим у Црну Гору уз речи: „Знај да мирно предајем своју душу Богу и сину Божјем, Исусу Христу. Никога нијесам издао, руке окаљао, Бог ми је сведок колико сам људи спасио…" Тога дана предвече, Чиле Ковачевић је извео Владику Јоаникија у Буковик, подно планине Букуље, где су његови пратиоци убили митрополита и закопали га у поток. Мештани који су успели из прикрајка да виде овај злочин сведоче да се „онај са брадом крстио и гледао у небо".

Свети Архијерејски сабор СПЦ прогласио је 1999. године митрополита Јоаникија Црногорског за свештеномученика и тада је унет у Именослов светих СПЦ. Његов директни убица, Василија Чиле Ковачевић, родом је из Грахова код Никшића, месташца недалеко од Острога. У духу тадашње традиције можемо са сигурношћу тврдити да је име добио по Светом Василију Острошком, на чијем трону је симболично седео митрополит Јоаникије Липовац.

Василије Чиле Ковачевић је службовао по Канади и САД као службеник Министарства иностраних послова у време када је Коча Поповић обављао дужност Савезног секретара за иностране послове СФРЈ. Умро је 1961. године у Сан Франциску, а сахрањен је у Алеји народних хероја на Новом гробљу у Београду. Чилетови саборци партизани су током рата и непосредно након њега по историјској науци убили 480 свештенослужитеља и архијереја СПЦ, док су усташе погубиле њих 280.

Вишак истории

Ова три издвојена догађаја из књиге Јована Душанића најсликовитије показују страдалничку историју српског народа. Хвала аутору што је, како сам у предговору књиге пише, имао храбрости да се суочи са овим „вишком историје", који Србима иначе замерају сви западни званичници. Сам аутор признаје са колико је уживања прикупљао грађу и писао књиге из историје његове породице и његовог родног краја, али и са колико је бола и муке, после много одлагања, натерао себе да ова трагична сведочења преточи у књигу. Хвала му довека на томе.

Разумем га у потпуности, јер знам колико сам само као обичан критичар сакупљао храбрости да, скромно приказујући ово вредно штиво, сусретнем поглед са овим сатанским злом. Ова књига, као и многе друге сличне, доказује дугорочно постојање мрачног плана упереног против српског народа на овим просторима – који мутирајући кроз историју у виду разних савеза, данас постоји у пакту Дубоке НАТО државе и дубоке титоистичке државе на тлу Србије.

Сви знамо као сведоци бомбардовања колико нам душа пати због трогодишње Милице Ракић, коју су убили НАТО агресори, и то од залуталог гелера. Ова књига потанко и историјски недвосмислено говори колико су слични зликовци побили Милица Ракић током Другог светског рата, са намером и уживајући у том сатанском делу, без испаљеног метка, камама и тољагама. Нека је овим земаљским мученицима вечна слава. Амин.

Драгомир Ј. Карић – Пећанац
предузетник
Београд

ПОГОВОР
Срби Босне и Херцеговине у XIX веку – борба за слободу и уједињење*

Бавећи се питањем српског народа у Босни и Херцеговини у 19-том веку аутор је, као ретко ко до сада, проникао у суштину вековне борбе Срба не само за опстанак већ и за еманципацију – кроз очување језика, културе, обичаја и пре свега вере православне.

На основу педантно наведеног огромног историјског материјала читаоци су у прилици да реално спознају прилике Срба у Босни и Херцеговини у претпрошлом столећу, те да на један непристрасан начин схвате тежњу овог народа за ослобођење од вековног ропства и уједињење са својим сународницима.

Посебно желим да истакнем храброст једног доктора економских наука да се упусти у истраживање ове теме, те спремност да уложи огроман труд и напише изванредну књигу која треба да краси библиотеке сваке српске породице.

Поштовани професоре Душанићу, кажу да конац дело краси и ја дубоко верујем да ћете нас обрадовати новим књигама из велике и славне прошлости Срба у Босни и Херцеговини.

На многаја љета!

P.S.

Преко четрдесет година водимо се идејом да сачувамо своје корене и добра материјалне и духовне културе нашег народа. Дубоко верујемо да је очување писма, језика, историје и културне баштине најсигурнија и најбоља врста промоције једног народа.

---

* Објављено у 4. издању књиге *Срби Босне и Херцеговине у XIX веку – борба за слободу и уједињење*

Док живи матерњи језик, док живи историја, уметност и традиција, жива је и брига о националном идентитету нашег народа.

Свака књига коју издаје Карић фондација је брижљив одабир аутора и дела како из српске културе тако и цењених уметника и стваралаца из региона, Европе и Света. Ако смо одговорни према народу и држави као појединци и не препуштамо забораву сва духовна добра једног друштва, једне нације, тада смо на сигурној и чврстој степеници на путу за вечност. Дакле нека ова књига буде сведочанство и белешка у времену која је данас пред вама, а сутра и убудуће пред вашим потомцима.

Небојша Катић
професор емеритус
Београд

ЈОВАН Б. ДУШАНИЋ СВОМЕ ОТАЧЕСТВУ*

Читаоци који познају економске радове и текстове професора Јована Б. Душанића можда нису приметили да се он последњих година бави историјом Босне и Херцеговине и историјом свога краја. Између осталог, 2018. објавио је и изузетно читану књигу **„***Срби Босне и Херцеговине у XIX веку – борба за слободу и уједињење***“** која је до данас доживела десет издања.

У издању „Завода за уџбенике и наставна средства“ (Источно Ново Сарајево), недавно је изашла нова, луксузно опремљена књига Јована Б. Душанића под насловом **„***Утемељивачи Републике Српске на прелазу из XIX у XX век***“.**

У својој последњој књизи Душанић подсећа на период борбе Срба у БиХ за црквено-школску аутономију под аустроугарском окупацијом и чува од заборава имена и биографије људи који су тој борби дали највећи допринос. Реч је о периоду у коме се српска елита у БиХ, „коју су предводили свештеници, занатлије и трговци“, како Душанић каже, „определила за доследан пасиван отпор, те стрпљив и упоран ситан рад који даје, корак по корак, резултат на дуги рок“. Овај „ситан рад“ је тим значајнији што су се Срби у БиХ суочили са вештом, перфидном и искусном империјом која је користила све политичке трикове како би у завади држала три народа у БиХ и која је пре свега била окренута однарођивању и потчињавању Срба. Читаоцу ове књиге неће бити тешко да у догађајима од последњих тридесетак година препозна исти метод и исте обрасце које и данас страни центри моћи намећу у БиХ.

---

* Објављено: https://nkatic.wordpress.com/2024/01/12

Ваља напоменути и да је Душанић у свом казивању одмерен (као и увек) и да ова књига неће иритирати ни онај део читалачке публике који, може бити, има органску реакцију на свако помињање Срба у БиХ или Републике Српске. (Узгред, РС се нигде ни не помиње осим у наслову књиге.) Верујем да ће ова књига бити занимљива не само Србима у БиХ и из БиХ, већ и свима који желе да сазнају нешто о једном од веома значајних и поучних периода српске историје.

Ненад Кецмановић
професор емеритус
Београд

РЕЧ ПОВОДОМ ИЗУЗЕТНОГ ДЕЛА ЈОВАНА Б. ДУШАНИЋА*

Рећи ћу одмах оно што се обично каже на крају, као закључак. Јован Душанић је изврсно написао значајно дјело о Србима Босне и Херцеговине у XIX вијеку. И то, додао бих, веома актуелну књигу јер се појавила у времену када Срби бију још једну унутрашњу и међународну политичку битку за слободу и уједињење. До сада познат и признат као врстан економски истраживач и писац, Душанић се у позним годинама, трагајући за свијетлим културним и политичким траговима својих блиских предака, овом књигом афирмисао у још једној области научног рада.

У обиљу ужих тема које је Душанић обухватио и на које се у оваквој прилици тешко и лапидарно осврнути, ја ћу нешто рећи о босанско-херцеговачким Србима само у посљедњим годинама тог дугог вијека који се не хронолошки, али историјски протеже и дубоко у наредни, па и у овај у коме живимо.

Са једне стране, Душанић је показао невјероватну виталност и способност српске привредне, културне и политичке грађанске елите, која је била национално свјесна и вјери одана, те много предузмљивија, образованија и основано самопоузданија, него што је то био случај са друга два народа у БиХ. Са друге стране, показао је како је аустроугарска политика, и иза ње моћни Ватикан, стрпљиво креирала, детаљно развијала и досљедно проводила једну антисрпску, антиправославну и антиславенску политику у БиХ. А

* Ауторизовано излагање на представљању књиге *Срби Босне и Херцеговине у XIX веку – борба за слободу и уједињење* које је одржано у Београду 27.9.2018. године у крипти *Храма Светог Саве*. Објављено у часопису: *Зборник Матице српске за друштвене науке*, бр.170, Нови Сад, 2019.

што је најважније, аутор се није само зауставио на календарском крају XIX вијека, него нам је овим дјелом освјетлио континуитет те и такве политике током XX и почетком XXI вијека у лику европске, западне или политике једине суперсиле.

Централна фигура модерне верзије те политике несумњиво је био Бенјамин Калај, моћни министар финансија Аустроугарске монархије и намјенски за најприје окупирану, а затим анектирану БиХ. Калај је раније написао једну од првих и најбољих *Историја српскоī народа*, и то са искуством дипломате у Србији, са поштовањем и симпатијама према српском народу, те са знањем нашег језика, а онда је као ревносни службеник Двојне монархије све то знање ставио у функцију настојања Беча да трајно запосједне Босну и крене даље преко Србије.

Поједностављено речено, циљеви Калајеве стратегије били су: прекинути везе Срба из БиХ и Србије, завадити муслимане са Србима и спријечити уплив Руса преко Срба на Балкан. Ваљда због непосредног неуспјеха који је доживио Калајев подухват стварања јединствене Босне, каснија српска историографија и политика су, рекао бих, потцијениле овај пројекат. Прије па ни послије драгоцјене дисертације Томислава Краљачића о Калајевој политици ми нисмо имали дјело одговарајућег значаја. А калајевштина је преживјела као стратешки пројекат католичког запада према Србима између Уне и Дрине и касније се јавила у више реприза у духу новог времена.

Проф. др Јован Душанић је уочио ту празнину и у својој књизи Калају посветио безмало стотињак страница. И, уз то, врло прецизно изложио не само његове, него и сличне али и сасвим опречне анализе и консултације других аустроугарских министара, генерала и експерата о ситуацији у БиХ. Сви они су их писали са јединственим циљем да Беч добије квалитетне претпоставке за доношење политичких одлука. Ма колико били по Србе погубни ти оригинални записи, документи и литература, које Душанић прецизно наводи и сјајно уклапа у властите оцјене и процјене, импресионирају одличним познавањем локалних прилика, менталитета и односа. Истовремено, не мање импресионира храброст, одлучност,

вјера, вјештина и мудрост отпора коју је пружала српска елита тога времена као и топлина са којом Душанић о томе приповједа.

Занимљиво је да се као прва реприза јавља у комунистичком периоду, односно у терминалној фази Друге Југославије када католичке републике Хрватска, отворено, и Словенија, дискретно, сепаратистичком политиком раде на распаду државе. Кардељ, који је по свједочењу Добрице Ћосића у ужем кругу и раније говорио да се „није борио за Југославију него за социјализам" и да је „Југославија за Словенце транзитна категорија до стварање националне државе", направио је Устав из 1974. године што је практично легализовао распад. Бакарић је из прикрајка 1971. пасивно подржавао „Хрватско прољеће" илити „маспок" и захтјев Хрватске за столицу у УН, а онда говорио о томе да је југо-унитаризам опаснији од хрватског сепаратизма и о потреби „федерирања федерације". Дејан Јовић друго полувријеме СФРЈ основано назива „Кардељева Југославија".

У књизи *Између клања и орања* Екмечић упозорава на Титову посјету Светој столици и једночасовни разговор са папом у четири ока. Иако познат као главни координатор „пацовских канала" за пребацивање усташких злочинаца преко Ватикана у Латинску Америку, католичком свештенику Драгановићу из Сарајева није суђено, него је удобно смјештен у неком од босанских самостана. Додамо ли томе да је СС официр Курт Валдхајм уз прећутну подршку СФРЈ изабран за генсека УН, а потом и за предсједника Аустрије, постаје више него очита спрега између Беча и Ватикана или прецизније Ватикана и Беча, која је утицала и на аустроугарског каплара који је пред смрт у Клиничком центру у Љубљани тражио исповједника.

Милорад Екмечић у својој већ поменутој књизи пише да је „Кардељ деценију раније приликом посјета БиХ подстицао локалне функционере муслимане на формирање нације и да су га ти југословенски оријентисани ветерани партизанског покрета махом разочарали, али да је имао више успјеха међу интелектуалцима". Тако се и међу муслиманима заметнула идеја о српском хегемонизму, централизму, унитаризму, па и о економској експлоатацији.

У Босни је двојац Микулић-Поздерац, уз асистенцију Хасана Грабчановића и Хрвоја Иштука, током 15 година власти истрајно радио на стварању јединствене босанске историје, јединствене босанске књижевности и изолацији српских стваралаца од београдског својатања и душебрижништва, данас би се рекло малигног утицаја. Бошњачки политиколог др Шаћир Филандра са ФПН у Сарајеву, уз све симпатије за Микулићеву борбу за државност БиХ, констатује да је „друг Бранко радио на завађању Муслимана са Србима". Дакле, све по Калајевом рецепту.

Нажалост, отпор тој неокалајевштини нису пружили српски политичари у БиХ, а ни у Србији, него су напротив били или покровитељи или дистанцирани посматрачи. Док су Марко Никезић и Латинка Перовић упућивали босанске Србе да своје проблеме рјешавају у Сарајеву, а не у Београду, Петар Стамболић и Родољуб Чолаковић чудили су се „бошњаклуку" Рате Дугоњића и Цвијетина Мијатовића. Српски интелектуалци, попут Војислава Лубарде, Рајка Ноге, Новице Петковића и Војислава Шешеља, који су, управо тако, рјешење потражили у Сарајеву, један за другим протјерани су у Београд, баш као и нешто раније сâм Јован Душанић из Бањалуке.

Друга реприза калајевштине догодила се уочи и на почетку рата у БиХ. Једна од првих иницијатива вишестраначке градске управе Сарајева са Мухамедом Крешевљаковићем из СДА и Александром Балвановић из ХДЗ на челу, била је да се Музеј *Младе Босне* преименује у „Музеј Франца Фердинанда" или бар неутрално „Музеј Сарајевског атентата" и да се испред зграде уклоне Принципове стопе. Речено је учињено, а било је пролегомена за ревизију историје Великог рата коју смо касније могли да пратимо поводом 100-годишњице.

Папа Војтила и аустријски министар спољних послова и католички сјеменишшарац Алојз Мок главни су лобисти за признање тада већ више католичких него социјалистичких република Словеније и Хрватске и најгрлатији у сатанизацији Срба и апелима да се бомбардују и у Србији и у Српској. Ако је некога изненадило ангажовање САД које су, насупрот већ Њемачкој и ЕЗ тј.

ЕУ, у почетку подржавале опстанак Југославије, Смиља Аврамов објашњава пактом Ватикан–Вашингтон који је склопио Реган са Војтилом на бази истовјетних интереса рушења Совјетског савеза. Клинтон је ту сарадњу само учврстио „обавезом САД да ће своју политику координирати са Ватиканом". Ричард Ален је тај дил назвао највећим тајним споразумом у свјетској историји.

Та католичко-протестантска сарадња, названа „Света алијанса", оркестрирала је у БиХ удруживање Хрвата и Муслимана против Срба, међународно признање референдума, Цимерманов наговор Изетбеговића да одустане од Лисабонског споразума и уђе у рат против Срба, инсистирање на јединственој мулти-култи БиХ и сл.

Треће репризе свједоци смо данас када Ватикан преко сарајевске надбискупије води битку против обнове Херецег-Босне јер не прихвата да самостани у средњој Босни илити „Босни сребреној" остану изван граница трећег ентитета, односно неће да се одрекне резултата вишевјековне мисије ширења католичанства на Исток. Загреб немоћно покушава да се проблем превазиђе тако што ће за херцеговачке Хрвате са Човићем на челу изборити бошњачке концесије у виду промјене по њих заиста дискриминаторног изборног закона, али и, такође, по сваку цијену очувати бошњачко-хрватску Федерацију, како би у њу, притисцима, пријетњама, уцјенама, куповином медија у Српској и корумпирањем српских политичара, била усисана Република Српска. И опет су проблем славенске и православне „опасне везе" за Русијом, а Срби су произведени у непоправљиве „мале Русе". Занимљиво је да се о савременој политици у Бошњака говори као панисламској, неоосманској, али не и као неокалајевској.

У једној од уводних реченица књиге, Душанић констатује да су Срби у борби за слободу и уједињење имали успоне и падове. Да ли се данас налазимо у једној или другој фази? Ја бих, бар када је ријеч о Србима у БиХ, оптимистички рекао да је најгоре из недавне прошлости иза нас. Имају Републику Српску на безмало пола територије БиХ, зову се Срби без атрибута босански или херцеговачки, говоре српски језик, пишу ћирилицом, своју

браћу у матици не зову Србијанцима него својим истим именом, развијају везе са Србијом.

Истина, нису слободни, јер живе под протекторатом тзв. међународне заједнице са високим представником наоружаним диктаторским, бонским овлашћењима, иако им је, како ономад рече Лавров у Сарајеву, одавно истекао потписани рок трајања. Истина је, такође, да нису ни уједињени са матицом, али његују и развијају дејтонске специјалне и реципрочне везе, и њихови лидери говоре о сновима и перспективи уједињења до краја вијека. Како би рекао пјесник Матија (Бећковић), данас са обје стране Дрине живе прекодрински Срби.

У приватном разговору у јулу `92, након заједничке анализе ситуације у ратној БиХ када је читав свијет био удружен у сатанизацији Срба, упитао сам Екмечића шта мисли да је могуће учинити. Рекао ми је: „Галамити о неправди коју нам чине и издржати док се међународна ситуација не промијени!“. Није знао да процијени када ће се то догодити али, ево, био је у праву, промијенила се, или се бар мијења.

Дјело Јована Душанића инспирише и охрабрује да се мудра, истрајна и самосвјесна политика предака и у овом времену настави предвођена политичком, привредном, црквеном, културном и интелектуалном елитом. У посвети коју ми је написао поклањајући ми своју књигу, Јово ме подсјетио на наше породичне претке свештенике који су заједно прошли и велеиздајнички процес и логоре у Араду и Цапрагу и заједно се жртвовали за националну слободу и уједињење и онда када се нису политички слагали.

На крају честитам Јовану Душанићу и издавачу!

Милош Ковић
ванредни професор
Београд

КЊИГА НЕСВАКИДАШЊИХ ИСКУСТАВА И ДУБИНСКИХ УВИДА*

Књига Јована Душанића *Срби Босне и Херцеговине у XIX веку – борба за слободу и уједињење* посвећена је једној од великих тема српске историје. Реч је о вековном опстанку и борби за права Срба, на својој земљи, у Босни и Херцеговини, упркос окупационим, непријатељским режимима Османлија и Хабзбурговаца. То је приповест која показује како се привидно безнадно страдање у сучељавању са вишеструко јачим противником претвара у тријумф, победу, рушење два царства и остварење заветне идеје ослобођења и уједињења.

Како је Јован Душанић показао, у XIX веку, у Босни и Херцеговини, Србима је већ оспоравано право на постојање. Укорењена у вековима верских ратова и прогона, почевши од крсташких похода угарских краљева и Ватикана на „босанске јеретике", таква политика окупационих режима сасвим је уобличена у XIX веку. У време Карађорђевог устанка, у Цариграду и Бечу схватају да је циљ Срба сасвим у тону са националним програмима Италијана, Немаца и других европских народа, стварање сопствене, слободне државе, а потом и уједињење свих српских земаља.

Неповерење, непријатељство и терор Османлија над Србима Босне и Херцеговине тада су обновљени и појачани. Беч,

* Ауторизовано излагање на представљању књиге *Срби Босне и Херцеговине у XIX веку – борба за слободу и уједињење* које је одржано у Београду 27.9.2018. године у крипти *Храма Светог Саве*. Објављено као рецензија у књизи *Срби Босне и Херцеговине у XIX веку – борба за слободу и уједињење* – 10. издање.

почевши од 1815. уз ослонац на Ватикан, започиње са остваривањем програма одвајања босанскохерцеговачких, далматинских и славонских римокатолика од њихових српских корена и њиховог превођења у Хрвате. Тај процес, олакшан узимањем српског језика за норму хрватског књижевног језика, убрзан је после 1848, у време понтификата Пија IX, да би са уласком Аустроугарске у Босну и Херцеговину 1878. идентитетски експерименти Беча били настављени покушајем претварања тамошњих Срба, муслимана и римокатолика у „Босанце". Широко замишљена, таква политика заснивала се на фалсификовању историје Босне и Херцеговине, потискивању и преименовању српског језика и писма.

Оно што је у XIX веку посејано, проклијало је у XX веку, када се, у два светска рата и у нашем добу, прешло на политику „коначног решења", геноцида над верски неасимилованим, православним делом српског народа у Босни и Херцеговини, али и у Далмацији, Крајини, Славонији, на Косову и у Метохији. Геноцид над Србима почео је у Подрињу, од Семберије и Мачве до Херцеговине 1914. године, да би се наставио у Добоју, Араду, Маутхаузену и другим аустроугарским концентрационим логорима.

Јован Душанић је приказао необичну упорност српског националног покрета у Босни и Херцеговини, али и његову прилагодљивост ширим, европским кретањима. Од пропасти српских средњовековних држава Босне и Рашке, улога предања Светосавске цркве и народног епског наслеђа била је стожерна. Од свештеника и народних главара до градских трговаца и интелектуалаца, српски покрет у другој половини XIX века почиње да поприма и световну, лаичку боју.

Суочавање са прозелитским амбицијама Аустроугарске подстаћи ће повратак на борбу за црквено-школску аутономију. Заоштравање политичких сукоба, праћених атентатима у целој Европи, Загребачки велеиздајнички процес, „изнимне мјере" и војна диктатура Оскара фон Поћорека у Босни и Херцеговини, сталне ратне претње Србији и Русији, упорно одржавање Срба у

статусу кметова, изазваће прибегавање радикалним методима и атентатима. Хапшења присталица мирног отпора показала су да је Беч знао да је то све време био један покрет, са различитим методима, али истим циљевима. Како је приметио Перо Слијепчевић, и у својој *Светској револуцији* признао Томаш Масарик, на крају су се, уочи и за време Великог рата, и припадници опрезних, старијих генерација придружили младим побуњеницима и војницима.

Књига Јована Душанића *Срби Босне и Херцеīовине у XIX веку – борба за слободу и уједињење* већ је доживела неколико издања и стекла велику популарност. Није реч само о томе да синтетичких радова ове врсте у нашој историографији има премало. Јован Душанић, штавише, није историчар, него један од водећих српских економиста. Овакву књигу, међутим, не могу да напишу они историчари, који универзитетске лекције схватају штреберски наивно, да би живот провели зазидани по својим кабинетима. Она је плод несвакидашњег, промишљеног животног искуства свога аутора, али и дугих породичних сећања, па и завичајних предања. Управо зато је Јован Душанић, пишући о XIX веку, умео да препозна и нагласи баш она дубинска кретања која и данас одређују наше животе.

*

Светосавске прославе у Обреновцу и Фочи 2024. године (*Светосавска беседа – Враīимо се Светосавском завеīу*)[1] Милош Ковић је завршио речима:

„…Знаци обнове виде се нарочито у млађим поколењима. Већина троши време по тржним центрима. Данас, међутим, у Србији, Српској, Црној Гори, у расејању, хиљаде младих људи учествују у раду низа омладинских, родољубивих, православних, хуманитарних удружења. Бити прозападно оријентисан више није ни ‘кул‘ ни ‘ин‘; постоји цела једна омладинска музичка култура у

1 Објављено: https://standard.rs/2024/01/31/vratimo-se-svetosavskom-zavetu/

којој се пева о Косову, Српској, Крајини и другим националним темама. Нарочито у нашим великим градовима, посебно у Београду, цркве су пуне младих људи. Ако то семе не позобају вране и ако га ветрови не однесу, из њега ће нићи духовна, морална и демографске обнова српског народа. И опет, потребно је да помогнемо да се оно сачува и да сазри, па да сачекамо да ови нараштаји коначно ступе у наш јавни живот.

У овој борби, која никада неће престати, историја је наш главни ресурс. Свети Сава јесте највећи, али није једини – српски народ је све земље у које је дошао и у којима се затицао, од Охрида до Сент Андреје, украсио својим задужбинама, предањима и песмама. Тамо где у свету има Срба, Од Немачке и Француске до Канаде и САД, ту су и њихове цркве посвећене Светом Сави. Срби су митотворан народ, који увек може да исприповеда своју причу, или да отпева своју песму.

Јован Душанић је, са пуним правом, приметио да је чињеница да је то што су се први подигли против овог планетарног зла (Српска 1992-1995, Србија 1999. године), донела Србима значајан морални капитал у већинском, незападном делу човечанства, али и међу онима који на Западу мисле слободно. Тај капитал мора се сачувати. Српски отпор имао је и конкретне, светскоисторијске последице. Бомбардовање Срба пробудило је Русију; Кина не заборавља натовско разарање своје амбасаде у Београду.

Потребно је, дакле, да научимо да на сваку нову културну, политичку или економску чињеницу гледамо у историјској перспективи, кроз наочаре српске историје и предања. Поред осталог, када се сетимо шта се догодило 1941, или шта је у нашем времену учињено са Србима у Хрватској, Сарајеву или на Косову и Метохији, схватићемо да ми не водимо борбу за моћ и утицај, него за своје право да опстанемо, да преживимо, да не будемо уништени. Наша деца, као и сва друга, имају право да живе. Када сазри свест о томе, онда све унутрашње српске поделе престају да буду важне.

Морамо да научимо да ‘станемо на лопту‘, уместо да шутирамо чим је примимо, али и да се више не повлачимо. Треба се навићи на свакодневно испуњавање Завета, на давање увек истог одговора онда када смо у прилици да бирамо између истине и лажи, подвига и страха, правде и силе. Морамо бити достојни Светог Саве; у противном, вечито ћемо, као ‘први Израиљ‘ у Старом Завету, бити осуђени на страдање и понављање истих грешака. Када се вратимо Светом Сави, вратићемо се својој вери и, као народ, заволећемо свој крст. Искушења су део наше историје и она не треба да нас плаше. Треба их разумети као позив на даљу борбу и усавршавање, на повратак Завету.

Борко Крстић
редовни професор универзитета у пензији
Ниш

ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ ОСВРТ НА ПОЗНЕ РАДОВЕ ПРОФ. ЈОВАНА Б. ДУШАНИЋА*[1]

Пишући овај осврт на позне радове професора Душанића, а имајући у виду и радове неких других колега, као и своје, не могу да се отмем утиску да се многи професори економије протеком времена све више преокупирају историјским, филозофским и геополитичким темама. Можда се неки од њих неће сложити, али ја мислим да је то и очекивано, на неки начин и нормално, јер је економија прожимајућа наука за апострофиране научне дисциплине.

При анализи његових идеја и тема усредсредио сам се на два његова позна рада: 1) *Србија и Европска унија*, излагање на форуму „Спољнополитички дијалози: државе Западног Балкана на путу ка европским интеграцијама", одржаног у организацији научне Фондације Ханс Зајдел и њеног партнера у Србији београдског Института за међународну политику и привреду, Тара, 10-12. фебруар 2015. године; 2) *Одолети притиску колективног Запада и остати веран своме културном обрасцу*, са позивног научног скупа „Србија и Република Српска у светскоисторијским променама: крај Новог светског поретка (1989 – 2022)", Андрићев институт, Вишеград.

У свом осврту на текстове не полемишем са професором Душанићем, јер је он својом суптилном анализом приказао историјске чињенице које су стављале на пробу српски народ и његову спремност да и тада одолева притисцима „колективног Запада", континуирано доградјујући свој национални и државни идентитет. Потпуно се слажући са његовим тезама, у свом осврту на Душа-

* Објављено: https://stanjestvari.com/2025/02/07/borko-krstic-teorijsko-metodoloski-osvrt-na-pozne-radove-prof-jovana-b-dusanica/

новићеве тезе полемишем са негативним конотацијама неких од наведених историјских догађаја у делу српске јавности и самопроглашене наводне српске елите. Читајући радове проф. Душанића имао сам одређене асоцијације, које су ме инспирисале да одређене теме обрадим на свој начин.

Анализом ова два рада стекао сам утисак да су они засновани на заједничкој основној тези да „колективни Запад" провоцира догађаје, историјски негативне по актуелну цивилизацију, а након што се они догоде, „колективни Запад" даје њихову историјску и правну квалификацију. И гле чуда, најчешће су криви Срби и српска држава. Методолошки посматрано, проф. Душанић користи велики број актуелних докумената који му служе као теоријска грађа за теоријско – политичке ставове које пласира научној и широј јавности.

Након што сам прочитао реферат „Србија и Европска унија" из 2015.год. стекао сам утисак да смо Душанић и ја на истој линији размишљања. У овом тексту он је изнео аргументацију против безалтернативне политике приступања Србије ЕУ, што је и моје мишљење. Имам утисак да је његова формулација о „безалтернативној политици приступања Србије ЕУ", у ствари еуфемизам за узалудност и бесмисленост тих активности, имајући у виду циљеве оснивања, функционисање, технологију проширења и стратегију даљег развоја ЕУ. Међутим, оно што ме интригира то је како би се могла дефинисати политика приступања Србије Европској унији, или да ли би се уопште Србија требало „замајавати" Европском унијом? Да ли Србија уопште треба да тежи ЕУ, с обзиром да претпостављамо, а и знамо, да нас никада неће прихватити? Имам у виду наш дугогодишњи и актуелни геостратегијски положај , да смо окружени НАТО земљама и да наше улазно – излазне међународне комуникације, сувоземне, ваздушне и водене, иду преко НАТО земаља. Поставља се питање – како бисмо опстали у таквом амбијенту? Из тога следи закључак у виду питања – није ли наша политика безусловног приступања ЕУ фактички политика куповања времена, док се не промени наша геополитичка позиција, због чега ми као хоћемо по сваку цену у ЕУ, а ЕУ као хоће да нас

прими у догледно време? При томе, глумимо и ми и они, само из очигледних и различитих разлога!

Стиче се утисак, с мог аспекта оправдан, да је Србија на бескрајној траци условљавања на путу ка Европској унији. За разлику од других земаља које су примљене у чланство, које су имале фиксне и стандардне услове пријема, а неке од њих и геостратешке бенефиције, као што су биле Бугарска и Румунија, Србија има бесконачну траку променљивих геостратешких услова чији се крај не назире. За Србију су услови у облику покретних циљева које дефинишу и намећу геостратешки центри, а спроводи их самозвана и недемократски селектована бриселска администрација. Што је неважнија држава чланица, то су њени апаратчици на значајнијим функцијама у Европској унији. Нама у Србији је познат тамо неки Солана који је наводно донео одлуку о незаконитом бомбардовању СР Југославије од стране НАТО, односно ЕУ држава, мада његова матична држава не признаје тзв. државу Косово. А бесконачна ЕУ трака услова за Србију ради нон-стоп, само се мењају њени бриселски опслужиоци.

Наведена елаборација произилази из чињенице да је неолиберални глобализам препун историјских иронија и парадокса. Једна од највећих историјских иронија је да се једна од најстаријих нација и држава која је стварала цивилизацијске услове за настанак данашње Европске уније, као што су Српски народ и разни организациони облици српске државе кроз историју, држи далеко ван Европске уније. Да се не враћам у Винчанско доба, довољно је само да се подсетимо Војне (српске) крајине која је штитила некадашњу Аустроугарску царевину, као тадашњи ембрион а данашње биће ЕУ, од тада највеће империјалистичке силе, као што је било Османско царство.

Следствено наведеној елаборацији, ја знам која је наша алтернатива, али је она још увек немогућа у оквиру актуелне геополитичке позиције Србије. Некадашња Југославија је била окружена БРИГАМА (Бугарска, Румунија, Италија, Грчка, Аустрија, Мађарска, Албанија), а садашња Србија је окружена непријатељски настројеним новонасталим државама и „дрчним“ нацијама! Наи-

ме, још увек постојећи јак униполарни центар који је разбијао и још увек разбија и онако мале државе и нације, да би им касније помагао да се стабилизују на рачун старих и историјских држава и нација, као што је случај са Србијом с краја 20. и почетка 21. века. Ради се о томе да наша бивша и наводна „браћа" имају идентитет у зачетку, што их квалификује као „нације и државе у покушају". То чини нашу наводну браћу нестрпљивом, због чега позајмљују, или тачније речено краду идентитет од оних који га имају, а то су српска држава и нација. При томе, рачунају на помоћ својих ментора, као и на проток времена и тзв. нову реалност, али и на нови геостратегијски распоред, где се мешају узроци и последице, где се релативизира истина, право и правда, где се убрзавају већ постојећи односи. Као и за њих, и за Србију је спас у брзој промени њене геостратешке позиције, и то преко трансформације униполарног у мултиполарни свет.

*

Дилеме које је анализирао у претходном раду, које мисаоно оптерећују и његове читаоце, проф. Душанић разрешава у наредном тексту под називом : „Одолети притиску ʻколективног Западаʼ и остати веран своме културном обрасцу" Заправо, професор Душанић дефинише теоријско-методолошки образац за понашање малих нација и држава, тако што исправно закључује да је спасоносна стратегија за мале државе и нације остајање на постулатима сопственог културног обрасца. При томе, полази од тога да: „*Културни обрасци народа настају као резултат вековима таложеног искуства бројних генерација предака и представљају уређене обрасце реаговања на све (не)очекиване околности. Они се преносе са покољења на покољења, премошћавајући епохе и идеологије. У процесу стварања културних образаца народа пресудну улогу имају велики догађаји из прошлости. У историји нашег народа то су догађања око средњевековне српске државе која су обликовала наш национални идентитет и која чине, пре свега: светосавско православље, немањићка државничка традиција и слободарски косовски завет*" (подвукао Б.К.) Тако настали културни обрасци

постају модус вивенди нашег народа за преживљавање историјских турбуленција. „*Кад се појединцу, у тешким временима која дођу, чини да је стање у коме живи неиздржљиво и да је све изгубљено и безисходно, тај притисак се уз помоћ културних образаца може транспоновати у културни и симболички смисао егзистенције и претворити у тачку отпора са уверењем да треба опстати и одржати духовне и културне везе са прецима и тако дочекати (ако не он, а онда његови потомци) боља времена*“ (подвукао Б.К)

Професор Душанић је дефинишући појам српског културног обрасца фактички дефинисао универзални теоријско – методолошки образац за комплексно промишљање свих прошлих, садашњих и будућих кретања у корпусу српског народа и српске државе. Не знајући за формализацију овог концепта од стране професора Душанића, што је он учинио 2019. године, ја сам интуитивно имао такав приступ при анализи историјских и геостратешких кретања у оквиру српске државе и народа. Када је професор Душанић објавио рад „Одолети притисцима ‘колективног Запада‘ и остати веран свом културном обрасцу“, помислио сам: То је то, то сам имао у виду када сам елаборирао различите теме из историје и актуелног геостратешког положаја Србије и српског народа.

*

У оквиру наведених радова професор Душанић је обрадио бројне теме из новије историје Србије и српског народа, које су постале индикативне у анализи свега оног што се догађало у последњих десетак година 20. века и првих 20 година 21. века. Анализом наведених радова професор Душанић је дошао до одређених закључака релевантних за новију историју Србије и српског народа. Највећи број разорних догађаја по садашњост и будућност Србије и српског народа је креиран и спроведен уз помоћ иностраних центара моћи. Не само да су угрожени садашњост и будућност, већ су они и основа за преиспитивање прошлости од стране компрадорског дела српске интелигенције. За мене то и није највећи проблем и ја га фаталистички прихватам, јер је креиран како је морало да буде, због нашег централног положаја на Балкану, с

једне стране, и дугорочног прикривања историјске истине да су Србија и српски народ одлучујуће утицали на токове настајања и развоја Европске цивилизације. За мене је највећи проблем што у оквиру дела тзв. српске елите постоје они који беспоговорно прихватају да је Србија крива за распад СФРЈ, да су Срби склони историцизму и митоманији, да смо поражени у НАТО агресији 1999. године, да се нисмо снашли после пада Берлинског зида итд.

Имајући у виду детаљну и аргументовану анализу наведених догађаја из новије историје Србије и српског народа од стране професора Душанића, имам потребу да се теоријско – методолошки одупрем наведеним квалификацијама. Најпре, мислим да је најперфиднија квалификација да су Србија и српски народ најодговорнији за распад Југославије, државе чије су основе формирали Срби још 1. децембра 1918. године, преневши свој државни суверенитет и национални идентитет на народе које пре тога нису имале своје државе. Ма каква била та држава, она је омогућавала да у оквиру ње живе сви Срби, због чега није постојао њихов интерес да је урушавају. При томе, не губим из вида да су сви проблеми Срба почели да ескалирају од тренутка формирања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Преко судбине некадашње Југославије се потврђује позната теза из друштвених наука „да нечег није било, много чега другог не би било", тј да свака друштвено-политичка појава има свој настанак, развој и нестанак. Југославија је иницијално формирана 1.12.1918. године, развијала се кроз различите државне организационе облике, да би 90-тих година 20. века почела да нестаје и да се коначно угаси 2006. године, отцепљењем Црне Горе од државне заједнице Србија и Црна Гора.

Постоје бројне контроверзе о оправданости формирања Југославије 1918. године. Контроверзе су постојале и у време њеног формирања, а много више у годинама и деценијама које су следиле након тога. Моја генерална оцена је да није био проблем у формирању Југославије, имајући у виду да су постојали и спољни притисци, а и већинско опредељење тадашње југословенске интелигенције, већ у начину њеног уређења. Неки кажу да је то био највећи српски пројекат, што је вероватно тачно! Међутим,

то није разлог да се овај проблем критички не разматра, јер неки пројекат може да успе, или да се не оствари. Моја дилема је – зашто унутрашња организација и државна структура није организована по етничком принципу, да се зна ко је шта унео у нову заједницу, да би се знало шта ће ко изнети, ако дође до „развода". Овакав став темељим на чињеници да је тадашња Краљевина Србија у нову државу унела своју државност и суверенитет, спасивши оне народе који пре тога нису имали своје националне државе, а биле су на страни поражених сила. С обзиром да се за формирање Југославије заслуга приписује тадашњем краљу Александру, а да се за формирање друге Југославије (1945. године) „окривљује" Јосип Броз Тито, у јавности су присутне анализе о њиховој успешности у реализацији тог пројекта. Моје становиште је да је Тито боље капитализовао исход Другог светског рата, него што је то успео краљ Александар по основу исхода Великог рата (1918. године). Када то кажем, имам у виду да је Тито у основи задржао унутрашњу организациону и државну структуру и променио друштвени систем (капиталистички у социјалистички). При томе, Тито је успео да још више развласти Србију и српски народ, формирајући две покрајине, које су имале већи значај у југословенској федерацији од Србије као целине. Такође, Тито је омогућио формирање нових нација, као што су Македонци, Муслимани и Црногорци, што је даље утицало на расрбљавање Југославије. Према томе, много већи интерес за разбијање Југославије имале су Словенија, Хрватска и инострани фактор него што је то био интерес Србије.

*

Једна од перфидних подметачина је да су Срби оптерећени историјом и митоманијом што их онемогућује да буду рационални у актуелним цивилизацијским условима. Када се ми позивамо на прошлост, приписује нам се да робујемо митовима. Када се они позивају на прошлост, то је цивилизацијска тековина и нормално је да постоји континуитет прошлости, садашњости и будућности. Њима смета наша прошлост, јер је ми поштујемо и позивамо се на њу у различитим ситуацијама. Они нападају нашу садашњост,

а ми се бранимо позивањем на историјске чињенице, односно на прошлост. Њима доказујемо генезу наше државности, права власништва, континуитет институција. Међутим, то је за њих проблем, јер у нашој прошлости се налазе објашњења за све наше актуелне проблеме, за све аспирације других држава и нација из нашег окружења. Ако би их послушали и „ослободили" се историјских митова, изгубили бисмо аргументацију за одбрану садашњости, али и будућих интереса. Нама саветују да будемо рационални у сопственом интересу. Они су, тобоже, забринути за нашу ирационалност, које је и било у прошлости. Нећу да негирам да је било и нерационалног поступања у прошлости од стране наше државе. Међутим, те нерационалности наших државних и интелектуалних елита из тог периода, које су нас много коштале, су резултат притисака западног дела актуелне цивилизације. Јер, наше историјске ирационалне одлуке, као што је формирање Југославије 1918. године, нису биле наше потпуно аутономне одлуке. Једна од највећих тема у Западном свету је осуда Србије за наводну геноцидност њеног народа у току 90-тих година у Сребреници. Мада је то велики проблем сам по себи, његова специфичност је што је она предмет поделе и у тзв. интелектуалној елити Србије. Највећа мистерија је наводни злочин геноцида у Сребреници у Републици Српској. Индикативно је да је „геноцидни случај" Сребреница активиран тек 6-7 година после потписивања Дејтонског уговора. До тада , није било ни у назнакама да тако нешто постоји. О чему се радило? С обзиром да су споро напредовали са планираном унитаризацијом БиХ, која није предвиђена уговором, за претпоставити је да су морали да активирају раније припремљени наводни геноцид српске војске над муслиманима! Имајући у виду све што је изнето у домаћој и међународној јавности, односно аргументацију за и против геноцидне квалификације, као и ослобађајуће истраживање међународне комисије од десетак експерата за геноцид и осуђујуће пресуде Хашког трибунала, сматрам да је потребно имати у виду још један аспект овог проблема. Ради се о томе, да се стварно догодио геноцид у Сребреници, не би се догодило потписивање уговора у Дејтону. Овако експлицитно дефинисану хипотезу заснивам на

временском следу догађаја. Наводни геноцидни догађаји у Сребреници су окончани 11. јула 1995.године, а Дејтонски уговор је потписан 14 .децембра 1995.године.

Геополитички центри моћи су током XIX и XX века спроводили своје стратегије освајања и покоравања таргетираних држава и нација. Иако су тадашње војне и политичке борбе давно завршене, а неки сукоби формално окончани и међународним уговорима под покровитељством СБ УН, геополитички центри су, за сваки случај, спроводили тајне операције, формирајући и намештајући наводне доказе, који би им у будућности омогућили ригорознију квалификацију некадашњих сукоба. У одређеном контексту то им је омогућавало и преквалификацију свега тога, тако да нападнути постане агресор, а агресор постане миротворац који је напао у средњорочном и дугорочном интересу жртве! Пракса показује да највећи број међународних уговора, понекад и мировних, потписан је најчешће између челних НАТО држава и малих и економски слабих држава, али богатих са стратешки важним природним ресурсима. Такође, историја показује да највећи број међународних уговора, новијег датума, није до краја спроведен, или није спроведен у изворном смислу. Непосредно по потписивању уговора, агресор би започео кампању његовог „креативног тумачења", позивајући се на неки „дух уговора", а дух је тумачио агресор. Некадашњи неприкосновени потпис на међународном уговору изгубио је значај, као што је случај са: Кутиљеровим планом из 1992., Дејтонским уговором из 1995., Кумановским споразумом и Резолуцијом СБ УН из 1999., Бриселским споразумима из 2012 и 2013., итд.

Суштина тих уговора била је да се накнадно легализује иницијална агресија великих сила, а првобитни ратни циљеви агресора да се трансформишу у мирнодопске, тако што агресија постаје договорена окупација и све што из тога произилази. Сценарио је следећи. Уколико нападнути неочекивано пружи јак и дужи отпор , агресор пристаје на међународни уговор, уз намеру да послератним механизмима, наметајући циљно тумачење уговора, дајући предност наводном духу уговора у односу на слово уговора.

Тиме се покушава и најчешће успева релативизација и фактичка промена суштине склопљених уговора. У новијој историји такав случај био је са Резолуцијом 1244 СБ УН, којом је окончана НАТО агресија 19 најразвијених држава света на СРЈ, као и са Дејтонским споразумом из 1995. године, којим је окончан грађански и међуетнички сукоб у БиХ. Може се рећи, када велика сила потпише неки уговор који јој не одговара, она истог тренутка почиње са фактичком изменом тог уговора. Тек што је закључен Дејтонски уговор, почела је његова демонтажа. Један по један из војног и политичког врха Републике Српске оптуживан је за наводне ратне злочине, хапшен и прослеђиван Хашком трибуналу, уцењивани су и смењивани са функција одлукама уговором непредвиђених страних „високих представника". Тиме су Републици Српској одузете осамдесетак овлашћења предвиђених уговором. Циљ је био да се дође до унитарне БиХ, наводном изградњом функционалне грађанске државе.

С обзиром да је између наводних геноцидних догађаја у Сребреници и закључивања Дејтонског уговора прошло пет месеци, поставља се питање – да је постојао и најмањи доказ за геноцид, да ли би био потписан Дејтонски споразум? Када постављам то питање, имам у виду најважнију улогу САД у свим фазама ратних сукоба у БиХ – у његовом покретању, одвијању и окончавању. Најпре, САД су одлучујуће утицале на почетак рата, тиме што је амерички амбасадор сугерисао Алији Изетбеговићу да повуче потпис са већ потписаног Кутиљеровог плана, односно Лисабонског споразума из 1992. године. Тиме је изгубљена шанса за мирно решење у БиХ. Затим, САД су дале велику војну и сваку другу помоћ исламским снагама у току рата, чак и обезбеђујући бомбардовање српских положаја. Најзад САД су имале водећу улогу у постизању сагласности зараћених страна. Када се све то има у виду, као и да су САД тада биле несумњиви лидер тзв. слободног света и да су САД контролисале све што се одиграва на ратишту, како са земље и ваздуха, чак и свемира, несумњиво је да су САД располагале свим информацијама. То значи да им није могао промаћи ни један догађај, па ни геноцидни. Такође, за претпоставити је да САД не

би дозволиле да под њеним патронатом буде међународно формирана геноцидна творевина. Да је то тако, доказ је да се са првим шпекулацијама о наводним геноцидним догађајима у Сребреници почело тек у првој декади две хиљадите.

*

Наводни катастрофални потези Србије у турбулентним годинама крајем 20. и почетком 21. века илуструју се њеним успореним реаговањем у предвечерје значајних догађаја, тако да нас је изненадило рушење Берлинског зида и да, због тога нисмо спремни на компромисе. Својевремено постављање, далеке 1961. године, одржавање и касније рушење Берлинског зида било је парадигма за многе догађаје и процесе у другој половини 20. века и за прве деценије 21. века. Они који су то пројектовали, и подизање и рушење, спремно су дочекали његов коначни пад. Други, по обичају, су се мање или више успешно прилагођавали. Нама, такође, као по обичају, прилепили су етикету спавача, тј. да смо преспавали рушење тако значајног зида и да нисмо схватили историјски значај тог догађаја. То нас је, као много пута пре тога, по мишљењу међународних центара моћи, као и много пута пре тога, одвело на погрешну страну историје!?

Ову квалификацију користе многи противници Србије, да би заташкали своју негативну и срамну улогу, и оптужили Србију за све што се дешавало. Као да смо ми и имали неки избор. Србију је 9.11.1989. , као датум рушења зида, затекао у завршној фази уставног преуређења, да би најзад и у нормативном смислу, Србија као држава, постала једна целина. Тиме смо ојачали своју државну позицију у оквиру СФРЈ, јер да није било тога, Србија би се распала на три дела, и то на тадашњи уставни начин, па би морали да водимо грађански рат на сопственој територији.

Тадашње и касније анализе медијске сцене Европе и САД су већ тада указивале на пројектовање разних врста одговорности Србије за будућа догађања у 90-тим годинама 20. века. „Деца комунизма“, у Марићевом смислу појма, имала су потребне образовне профиле и интелектуалност очишћену од државне и националне

самосвести, па су имала широко поље деловања у „запошљавању" Србије, да се бави собом преко измишљених и реално присутних проблема. Стално се проблематизовао ниво демократије у Србији, однос између четника и партизана, између комуниста иројалиста, ниво медијских слобода, однос између српске нације и националних мањина, однос према Русији и ЕУ, однос према Меморандуму САНУ, и тако даље и тако ближе.

За то време, наши братски народи и народности су се организовали за коначно решавање својих националних и државних питања. Народне и народносне елите других република нису се оптерећивале наведеним питањима. А мора се признати да су их предводиле „демократске громаде", све сами стари комунистички кадрови, бивши чланови и председници председништава и комитета различитих нивоа. Није сметало ни њима, ни иностраним центрима моћи, јер били су на истом задатку рушења Југославије, а тиме и Србије. Србија је формирала тзв. прву Југославију, и то не комунистичку, већ Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца из 1918. године. Какав апсурд и каква наша историјска грешка. Рушењем такве Југославије, додуше у међувремену трансформисане у нову социјалистичку Југославију, највише је погођена Србија и српски народ расут по некадашњим бановинама и каснијим социјалистичким републикама и покрајинама.

У то исто време, сви проблеми Србије и српског народа приписивани су недовољној демократији, због чега је, наводно приоритетно, требало решавати тзв. демократско питање. Постојала је парадоксална ситуација, „деца комунизма" у Србији су решавала демократско питање на антисрпски и антидржавни начин, док су „деца комунизма" осталих народа и народности решавала своја национална и државна питања. Шта мислите, ко је имао јачу стартну позицију? Па наравно, „њихова деца", јер су имала подршку свих оних који су пре тога били иза тог зида.

Десило се, шта се десило. Ових дана се обележава 35 година од тог датума, 2024. године. Да ли се нешто променило у цивилизацијском смислу и каква је улога оних, који наводно нису преспавали рушење зида? Мислим, не много! И даље имамо еко-

номски Север и Југ, и све је већи јаз између њих, с једне стране и све мањи проценат људи располаже све већим процентом укупног светског богатства, с друге стране. Проглашена је равноправност и слобода свега и свачега, али је проблем што су неки равноправнији и слободнији, а они други имају шансу да то остваре, али је једини проблем што су, наводно, мање способни, а то је већ њихов појединачни проблем, који не нарушава владајућу неолибералну парадигму.

Када се анализира судбина поменутих групација – „деца комунизма", било да се ради о „спавачима", као што смо наводно ми, или о „рановраниоцима", као што су „деца" Хрватске, БиХ, Македоније и Црне Горе, утисак је да се ни једна ни друга групација није много овајдила. Ипак, постоји разлика. Њихова „деца комунизма" су решила своје националне и државне статусе, па ће можда у будућности решити и друге проблеме, ко зна? Наша „деца комунизма" нису још увек, до краја решила, ни та ни друга питања. Проблем је што њихова деца још увек ометају нашу децу да разреше наслеђене проблеме. Докле ће, још увек се не зна, али биће!

Свестан сам да је ово поједностављена анализа „зида" и свега оног што се дешавало испред, иза и испод њега. Постоје бројне и комплексније анализе свега тога. Моје писаније је у функцији заустављања самооптуживања, аутошовинизма и самомржње за догађаје који су се догодили и још увек догађају. Треба имати у виду да се ради о пројектованим процесима, где је позиција Србије слична човеку коме је омча око врата. Што се више копрца да је се ослободи, она му се све више стеже. Апелујем, не стежимо је сами, ако нам је и онако многи други стежу! А, што се тиче тога да смо склони „спавању", треба имати у виду да смо одморнији од оних који су „рановраниоци", а то значи да смо трезвенији у решавању историјских и других проблема. Уосталом, зар то није показала наша и њихова историја? Ми имамо своју историју и немамо потребу да присвајамо нечију! Да ли смо преспавали рушење Берлинског зида? Не, никако. Рушењем је наговештен нови светски поредак – униполарни. Бомбардовањем Србије 1999. године, НАТО је показао осталом делу цивилизације куда све то води. Био

је то почетак краја униполарног света и наговештај праведнијег вишеполарног света. Да нисмо „преспавали“ рушење зида, можда бисмо били део неправедног униполарног света, због чега би се могли, касније, кајати? Овако смо, као и увек, остали на правој страни историје!

*

У српској јавности већ дуго је поспрдно исмевање свих оних који тврде да је Србија пружила величанствени отпор у НАТО агресији. Намеће се формулација да смо ми капитулирали и том приликом изгубили и државу и самосталност. Међутим, свако онај ко претендује да је интелектуалац, а то значи да је национално и државно свестан појединац, зна да ако је неко капитулирао, то значи да је предао своје наоружање, да му војска иде у заробљеништво, да му је територија запоседнута од стране победника. А зна се да ништа од тога није било. Агресија је завршена мировним споразумом уз гаранцију УН. Накнадна произвољна тумачења под притиском тзв. невладиног сектора у оквиру значајног дела тзв. интелектуалне елите Србије је у функцији наметања самомржње српском народу, односно коначног расрбљивања српске државе и српског народа.

У наведеном контексту домаћи „невладини сектори“ и инострани „владини сектори“ покушавају да наметну тумачење ДУХА РЕЗОЛУЦИЈЕ 1244 и КУМАНОВСКОГ СПОРАЗУМА. Они кажу, тачно је да тамо не пише капитулација, али неки „дух“ то потврђује. Истина је да тамо нема ни „К“ од капитулације. Они кажу да тамо не пише да је СР Југославија капитулирала, али се позивају на дух тих докумената. С обзиром да им дух много не помаже, призивају у помоћ „фактичку капитулацију“. Међутим, и ова вербална акробатика им не помаже, јер тај појам не постоји у међународном праву. Капитулација је правна категорија, или је има или је нема. Ради се о томе да су они велики и јаки, па им се може да им се привиђа дух, као и да се баве вербалном акробатиком. Малим и слабим остаје да се боре против овоземаљских неправди, али и „духа“ великих. Коначно, ако мене питате: Ко је

победио 1999. године? одговор је: наравно Србија и српски народ. Њима, и владиним и невладиним, неће помоћи ни њихов „дух“, ни вербална акробатика у релативизацији историјских чињеница.

Поред осталог, 5. октобар 2000. био је пројекат за медијско проглашење победе НАТО агресора над Србијом и српским народом. Пре тога, 9. јуна 1999. потписан је Кумановски споразум о повлачењу српске полиције и војске са територије Косова и Метохије и његовом препуштању снагама Уједињених нација. На основу њега донета је Резолуција 1244 Савета безбедности Уједињених нација. Од тог тренутка почињу спорења: да ли је Србија извојевала частан мир у сукобу са најјачим војним савезом у савременој историји, или је потписала капитулацију. Од тада па до данашњих дана, све бројнији и увек јак тзв. невладин сектор у Србији је, намећући самомржњу и расрбљавање Србије, лансирао ироничну И подсмешљиву тезу: “Замислите, Србија победила 19 најјачих земаља света”?

Постпетооктобарска државна, војна и политичка структура Србије је то експлицитно или имплицитно подржавала, покушавајући да то угради у национални идентитет и тиме се укључи у глобалистички наратив, којим је било предвиђено да крајем 20. и почетком 21. века Србија и српски народ буду једини проглашени геноцидним. Било је предвиђено да се то оконча усвајањем британске резолуције у СБ УН. И то би било, да није било молбе од, у међувремену промењене државне власти, према Русији која је искористила своје право вета и тиме спречила катастрофалну квалификацију Србије. Која би то била иронија и парадокс савременог света да држава и нација који су били део победничких земаља у Другом светском рату, као и једини народ чијих је 500.000 људи протерано крајем 90-их година 20. века са својих вековних и историјских територија? Због тога би било нормално очекивати да у неком будућем тренутку поновног посрбљавања Србије неки скупштински одбор истражи поспетооктобарски пројекат да се заташкају злочини српских противника према српском народу.

*

Имајући у виду богату и разноврсну списатељску активност професора Душанића у претходним деценијама, покушао сам не само да га интерпретирам и објашњавам, већ и да се надовежем на његове теме и анализе презентирајући и сопствени приступ. При томе, нијансе мог приступа само потврђују оправданост његових анализа и закључака.

Горан Латиновић
редовни професор универзитета
Бања Лука

УТЕМЕЉИВАЧИ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ НА ПРЕЛАЗУ ИЗ XIX У XX ВЕК*

Боравећи на Светој Гори, у Светој српској царској лаври Манастиру Хиландар 2020. године, први пут сам чуо, од тамошњих монаха, за Јована Душанића, чију су књигу о историји Срба у Босни и Херцеговини у XIX вијеку хвалили, као једноставно и прегледно штиво. Неколико година касније, имам част да будем рецензент његове нове књиге и да говорим на њеном представљању.

Јован Душанић, доктор економских наука, редовни професор универзитета у пензији, веома је плодотворан писац, широког интересовања. Иако је по струци економиста, значајан дио свог стваралаштва посветио је изучавању историје Срба. Једна од књига која привлачи посебну пажњу читалачке публике је његова студија о историји српског народа у Босни и Херцеговини под аустроугарском окупацијом на прелазу из XIX у XX вијек, односно о дванаесторици Срба које аутор сматра утемељивачима аутономије Срба Босне и Херцеговине, тј. утемељивачима Републике Српске.

У предговору књиге, Душанић истиче како је добро знати одакле потичемо и који су нам коријени, јер се тако лакше може разумјети садашњост. Стога је познавање сопствене прошлости од изузетне важности, нарочито у времену глобализације у којем се традиционалне вриједности, попут вјере, породице, части, самопожртвовања... проглашавају застарјелима и превазиђенима. Након предговора слиједи први дио књиге, у којем је аутор највећу пажњу посветио Берлинском конгресу 1878. и Бењамину Калају,

---

* Ауторизовано излагање са представљања књиге *Утемељитељи Републике Српске на прелазу из XIX у XX век,* које је одржано у Бањалуци (велика сала *Академије наука и умјетности Републике Српске*) 18.4.2024. године.

аустроугарском управнику и „некрунисаном крању" Босне и Херцеговине од 1882. до 1903, који је настојао да одвоји Србе у овим покрајинама од Србије и да створи вјештачку „босанску нацију". Срби су се томе супроставили, поред осталог и кроз покрет за црквено-школску самоуправу, истрајавајући у борби за очување сопственог идентитета.

У ствари, покрети православних Срба на територији данашње Босне и Херцеговине током XIX вијека, осим што су имали социјални карактер, тежећи олакшању положаја сељаштва, имали су и национални карактер, јер су тежили ослобођењу и стварању државе. Њихов крајњи циљ био је слободни српски сељак у слободној српској држави. Од почетка XIX вијека до 1918. године било је 14 устанака, буна и немира српског народа на територији данашње Босне и Херцеговине. На подручјима која су контролисали српски устаници, постојали су одређени елементи привремене државности, а ослобођење од туђинске власти и уједињење са Србијом и Црном Гором, били су у основи српског националног покрета у Босни и Херцеговини. За вријеме устанка српског народа у овим покрајинама (1875–1878), било је проглашено уједињење Босне са Србијом, а Херцеговине са Црном Гором.

Без обзира на чињеницу да су Србија и Црна Гора на Берлинском конгресу 1878. године добиле међународно признање, он је за српски национални покрет у Босни и Херцеговини био тежак пораз. Аустро-Угарска је добила право да окупира ове покрајине, које су до 1908. године остале под суверенитетом Османског царства. Нова власт настојала је да у становништву Босне и Херцеговине потисне до тада постојеће државне идеје, да уклони све чиниоце који би га упућивали на јединство са Србијом и Црном Гором и да га трајно веже за Аустро-Угарску и њену државност. Стога је покушала да наметне у Босни и Херцеговини идеју о посебној „босанској нацији", умјесто српског језика за службени језик проглашен је „земаљски језик", називан и „босански", док је ћирилица систематски потискивана и проглашавана чак посебним писмом, тзв. „босанчицом". Треба нагласити да су по попису из 1879. православни Срби чинили 43% становништва Босне и

Херцеговине, муслимани 39%, а римокатолици 18%. У намјери да створи нови национални идентитет и тиме сузбије идеју државности код православних Срба, аустро-угарска управа увела је посебан грб и заставу у Босни и Херцеговини. Битан чинилац политике денационализације православних Срба био је удар на црквено-школске општине, које се биле нека врста њихове „државе у држави". Православни Срби у Босни и Херцеговини упутили су, преко својих представника, неколико меморандума цару Францу Јозефу, почевши од 1896, у којима су захтијевали заштиту својих националних установа, њихову аутономију, затим слободу штампе и друге грађанске слободе. Аустро-угарска власт сматрала је да је црквено-школска аутономија омогућила православним Србима у Босни и Херцеговини да створе „државу у држави", јер државна власт није могла да оствари контролу над радом црквено-школских органа. Црквено-школска самоуправа православних Срба у Босни и Херцеговини, изборена 1905, суспендована је практичним мјерама 1914. године, у оквиру насиља Аустро-Угарске према сопственим поданицима.

Други дио књиге концепцијски се разликује од првог и представља својеврсни биографски лексикон. Аутор је одабрао 12 личности чије је животе подробно описао. То су: Глигорије Јефтановић, Војислав Шола, Коста Душанић, Јеврем Станковић, Никола Шкорић, Коста Кујунџић, Петар Дрљача, Теодор Илић, Симо Танасић, Богдан Милановић, Душан Кецмановић и Стојан Врањешевић.

Теза о темељима и утемељивачима Републике Српске у времену аустроугарске владавине, односно борбе православних Срба за црквено-школску самоуправу, сасвим је одржива, ако се пође од чињенице да државност Републике Српске има дубоке и вишедимензионалне коријене, које не треба ограничавати само на један период историје или само на једну групу националних радника. Темеље Републике Српске поставили су и српски устаници из свих буна и устанака током XIX вијека, српски добровољци из Првог свјетског рата, мученици који су скончали по аустро-угарским казаматима, од усташког ножа и на многим стратиштима у

Независној Држави Хрватској (можда највише баш они), затим борци за слободу из Другог свјетског рата, бројни књижевници, пјесници, сви национални и културни радници, бар од почетка XIX вијека. Уосталом, и средњовјековни владари Босне називали су своје поданике Србима, а себе краљевима Срба. У том смислу су и дванаесторица, одабраних по ауторовом укусу, такође међу утемељивачи Републике Српске. Овим, наравно, не треба нипошто умањити значај који су имали челни људи српског народа и борци Војске Републике Српске у времену непосредног стварања српске државе западно од Дрине од 1992. до 1995. Они су били логичан наставак тог огромног историјског и државотворног искуства српског народа на територији данашње Босне и Херцеговине, посебно под непосредном пријетњом угрожености његовог биолошког и духовног опстанка, односно његове слободе, коју је могла да штити једино сопствена држава.

Аутор влада темом и има лијеп стил писања. Књига је богато илустрована: историјским картама, сликама људи, градова и предјела у Босни и Херцеговини и призорима из свакодневног живота у овим покрајинама у временском периоду о којем пише аутор. При изради књиге, аутор је користио 113 библиографских јединица и 66 листова, који су штампани на српском и јужнословенском подручју.

Имајући у виду све речено, а посебно чињеницу да се ради о занимљивом тексту, који обилује новим чињеницама, књига Јована Б. Душанића *Утемељивачи Републике Српске на прелазу из XIX у XX век* може да послужи као драгоцјено штиво за упознавање овог дијела историје српског народа. Стога и аутору и издавачу – Заводу за уџбенике и наставна средства из Источног Сарајева, треба одати признање и пожељети им још много овако квалитетних издања.

Мило Ломпар
редовни професор
Београд

ПРИКАЗ КЊИГЕ
Срби Босне и Херцеговине у XIX веку – борба за слободу и уједињење*

Књига Јована Б. Душанића *Срби Босне и Херцеговине у XIX веку – борба за слободу и уједињење* обухвата неколико тема. У првом делу књиге наш аутор описује друштвено, политичко и културно стање пред Херцеговачки устанак 1875–1878. године. То је слика дубоке декаденције Османске империје. Но, положај православних карактерише закључак да је српска национална свест тада била најразвијенија у односу на друге народе у Босни и Херцеговини. Наш аутор потом описује – на основу репрезентативне историјске литературе – Херцеговачки устанак, његову унутрашњу суштину, па отуд осветљава садржај онога што се назива *Источним питањем* или судбином европске Турске. Он показује оне елементе европске политике који су довели до окупације Босне и Херцеговине, у складу са закључцима Берлинског конгреса из 1878. године. Пажљиво описује, потом, одјеке саме окупације међу муслиманским и православним становништвом, устанак из 1882. године и стварање једне кохерентне идеолошке платформе, чији је аутор Бенјамин Калај, заједнички министар финансија Хабзбуршке монархије и, у исто време, зато што је БиХ била под управом Заједничког министарства финансија, управник БиХ у наредних 20 година. Тај аналитички део његовог приповедања бременит је асоцијацијама нашег аутора које воде дубоко у XX век, да би посебно

* Ауторизовано излагање на представљању књиге *Срби Босне и Херцеговине у XIX веку – борба за слободу и уједињење* које је одржано у Београду 27.9.2018. године у крипти *Храма Светог Саве*. Објављено у часопису: *Национални интерес*, бр.1, Београд, 2019.

и велико поглавље било посвећено борби Срба за црквено-просветну аутономију у БиХ, за национална права везана за културу, традицију, језик и писмо. У једном лепом прегледу или панорами, наш аутор даје биографије најзначајнијих Срба тог времена, међу којима се истичу Јефтановић и Шола, као људи који су предводили српску акцију везану за црквено-просветну аутономију. На крају књиге, наш аутор даје једну занимљиву панораму етнографских података који сведоче о извесној менталитетској основи унутар које се одвијало описано историјско кретање.

Иако на први поглед не бисмо рекли, ипак је извесно да у овој књизи имамо – поред политичке – и једну ширу, европску димензију наше националне историје, па, потом портрете истакнутих националних првака са битним садржајима њихових живота, попут описа врло разгранате сарајевске породице Јефтановић, чији успон у више поколења у извесном смислу показује да се понекад код нас није остваривала она иначе тачна и помало злослутна тврдња Исидоре Секулић о српским грађанским породицама које су брзо подлегале процесу декаденције, односно опадању животних снага већ у трећем колену. Јер, ова породица је показивала висок виталитет из нараштаја у нараштај што је практично прекинуто тек Другим светским ратом када су прилике довеле до расељавања, односно до физичког истребљења неких њених чланова. Портрети ових првака су значајни и поучни зато што су допуна нашој уобичајеној свести о бунама и устанцима. Јер, овде се показују разгранате могућности грађанског и цивилног и пасивног отпора у неповољним условима укупне националне егзистенције. И, на крају, преко ове етнографске разуђености коју наш аутор упризорује, суочавамо се са једном врстом историје или приказа оних чињеница живота, једноставних, непосредних, које такође дају садржај националним, политичким, историјским или личним својствима.

То би био основни оквир ауторовог историјског и аналитичког приповедања, које на појединим местима снажно наглашава оне аспекте који имају везе са ситуацијом XX века. У том смислу бих назначио неке од битних елемената наше данашње

политичке и националне ситуације. Тако наш аутор каже: „Калај у писму закључује да је у нашем интересу потпомагати у Босни и Херцеговини хрватство насупрот српству те да то не треба радити отворено како се не би Срби и мухамеданци евентуално одгурнули него суптилно тактички поступати и у свакој прилици делом показивати према Хрватима благонаклоност.“ Ту, дакле, видимо како једна културна и цивилизацијска претпоставка бива преведена у једну врсту оперативне и реалне политике. Потом, оно што је циљ, апсолутно следи из анализа нашег аутора које се ослањају на низ историјских дела, што је непроменљиви циљ политике Хабзбуршке монархије и Бенјамина Калаја јесте да се уклоне сви садржаји или највише што је могуће од садржаја српске интегралистичке свести. То је кључно да се разуме као непроменљиво настојање које траје јако дуго и које се може назвати процесом дугог трајања. Тако наш аутор каже: „У штампаној осуди са Велеиздајничког процеса у Бањој Луци 1916. године писцу ове књиге“, као књиге о којој реферише наш аутор, „уписује се у грех што сматра српски народ БиХ као део српског народа Краљевине Србије.“ То је кључно да се разуме да је, дакле, интегралистичко поимање српске нације било оно што је сматрано главном метом сваког културног, просветног, привредног деловања Хабзбуршке монархије.

„Калај је сматрао да је за Аустроугарску најважније да српско становништво у БиХ изолује од утицаја две суседне српске државе, Србије и Црне Горе.“ То је такође битан моменат о којем би требало да водимо рачуна, јер он по природи ствари иде у правцу онога што је и данас на дневном реду. Дакле, парцијализација и дезинтеграција српске националне свести, у којој Српска православна црква представља једну од најистакнутијих мета јер је она у извесном смислу историјски сведок постојања српског народа у најдужем континуитету у нас. На једном месту ове књиге наш аутор говори о томе да се ова тежња, дакле интегралистичка свест, увек подводи под великосрпску пропаганду и под великосрпску опасност. Није ни сада на одмет да укажемо на то да је КПЈ, током целог свог трајања, и када је дошла на власт, непрекидно говорила о великосрпској хегемонији у Краљевини Југославији и да

смо ми који смо посматрали догађаје осамдесетих година могли да чујемо са највиших форума тадашње једнопартијске државе чувену дефиницију да је сваки национализам опасан, али је најопаснији српски национализам. То је преформулисана доктрина о великосрпској хегемонији, о чијој извитопereности се може много говорити, нарочито о томе да је најопаснији национализам народа који је претрпео такав геноцид какав је донео Јасеновац као симболичко име.

У том смислу важно је указати на то да је цивилни адлатус, барон Хуго Кучера, један од истакнутих идеолога Калајевог режима, сматрао да „српски дух није ништа друго него гајење великосрпске идеје на основу државног и националног уједињења свих Срба". То је директно нешто што смо могли слушати пуних тридесет година, последњих, у вишепартијским условима, у условима либералног или демократског света из уста истакнутих представника другосрбијанске интелигенције, и нарочито оне која је, попут Латинке Перовић, посезала за историографским образложењима. Дакле, овде видимо да се сви чиниоци српске интеграције, попут културних и просветних – то се у овој књизи веома прецизно документује, рецимо настојањем да се муслиманима наметне да пишу латиницом да би се одвојили од Срба који пишу ћирилицом – да се читав низ облика интеграција који су у савременом свету саморазумљиви, подводи под ову врсту националног и државног уједињења које се именује на овај начин. То је нешто о чему морамо водити рачуна и о чему књига нашег аутора даје значајне садржаје.

Отуд он на једном месту реферише: „У истрази је свештенику Николи М. Шкорићу истражни судија Чех Антон Петар рекао да ништа није крив али мора бити у затвору јер босанска влада хоће овај покрет да прикаже Европи као дело србијанске владе које се изводи преко српских попова." То је начин мишљења какав је, рецимо, Крлежа именовао унутар својих мемоарских бележака за *Енциклопедију Југославије*. Ови садржаји показују да се одређена седиментација политике из XIX века одвијала у кристализованим формама комунистичке Југославије. То се никада не може

заборавити зато што су то дубоки засади онога што се појављује пред нашим очима последњих деценија: у постјугословенским деценијама нашег времена. Зашто су ту дубоки засади? Зато што су се ту кристализовале форме и облици понашања у условима апсолутне неслободе, кад не постоји ни елементарна могућност да се човек оваквим наметањима успротиви чак ни вербално, а камоли политички и културно организовано. Који су то садржаји?

Тако је, на пример, на мети хабзбуршке политике чињеница да не могу постојати посебни уџбеници у српским школама него се морају уједначити уџбеници и у читанкама историји и географији. Дакле, ти уџбеници се морају уједначити и морају бити потпуно исти какви су унутар државне бошњачке политике Босне и Херцеговине: по Калајевој идеји. Ту видимо, дакле, да су то све елементи унутар културне политике, појачани мерама државне присиле, као елементи унутар културне политике који одређују структуру националног идентитета. И то је врло битно да разумемо унутар ових података које је наш аутор изнео о бројчаном кретању становништва од половине XIX века.

Епилог можемо препознати у ономе што је казао земаљски поглавар у БиХ Саркотић 1917. године. Он је признао да је аустроугарска окупација имала супротне ефекте од оних које је желела да изазове. То је кључно питање: зашто све ове мере присиле, различитих садржаја, од драстичних, као што су судски процеси, гоњења, затвори, до различитих облика новчаних, привредних и осталих притисака, нису дале позитиван резултат са становишта аустроугарских настојања него је српски национални отпор и покрет у годинама када је био тај притисак снажан, јачао и на крају – заједно са другим светскоисторијским кретањима у која се уклапао – довео до једног резултата који је подразумевао нестанак Хабзбуршке монархије? А зашто су слични поступци остваривани у периоду од 1945. до 1990. године дали резултате који сва претходна настојања нису могла да дају?

То је велико питање. Да би било расветљено, ваља опазити да су ови поступци у комунистичком раздобљу у неколико фаза били понекад скривено извођени. Другачији исход је условљен окол-

ношћу да се, по мом мишљењу, није никада могло до 1918. године уједначити стање јавне свести у Београду и Србији са жељеним и постигнутим стањем опште јавне свести у БиХ. Тек са Југославијом, а нарочито са комунистичком Југославијом, могло се развијати једно схватање у јавној свести које је готово потпуно уједначено када је реч о историјским процесима. Тако је Марко Никезић, тадашњи председник ЦК СКС рекао Србима у БиХ 1971. године – у заједничкој држави Југославији – „ви немате шта да тражите у Београду". То је, дакле, речено унутар једне политичке идеје. Дакле, тек се унутар југословенске, нарочито комунистичке конструкције, могло догодити да се развијају заједнички програми, да се одвајају писци, да се одвајају културне установе, да се формира једна парцијална свест унутар регионализма: Калај је далекосежно уочио склоност српског народа ка регионалним испољавањима свести и далекосежно назначио да је то правац кретања опште свести који треба узети у обзир, дакле подстицати свест о регионализму значи разарати свест о интегрализму. То је кључни моменат политике о којој је наш аутор детаљно реферисао. То значи да је поука доста једноставна: ако се не контролише политика Београда и јавна свест Београда, не могу се зауставити демократске и националне тежње српскога народа. Уколико се, пак, политика Београда контролише, те тежње наилазе на огромне препреке. То књига нашег аутора веома прецизно показује.

Отуд следи да кретање српске културне политике ваља да буде у супротном правцу. Као што је Србија, рецимо, у одређеним периодима успевала да уџбеник из којих уче српски ђаци и у Босни и Херцеговини, и Србији, и код Срба преко Саве и Дунава, попут *Српске граматике* Стојана Новаковића, буде једини уџбеник за све њих, тако је дакле неопходно да данас, и то ова књига посредно врло снажно показује, радити на свим оним интегралистичким облицима и садржајима од културних и просветних до оних који иду у привредна и финансијска везивања, унутар једног концепта који би омогућавао снажење интегралистичке свести.

Негде пред Први светски рат развила се у Босни и Херцеговини једна полемика младобосанаца са великим чехословачким по-

литичарем Томашом Гариком Масариком. Масарик је био велики, на неки начин, промотер идеје пасивног отпора и „ситног рада“, дакле упорног, дневног мењања амбијента, на први поглед непроменљивог, који у дугим периодима даје резултат. Младобосанци су одговорили ношени темпераментом наше нације и снагом наше историје да је неопходна револуција. После 100 година, Чешка је тамо где је данас, Чеси су тамо где су, Немаца нема у Судетима, а ми се боримо да спасемо Косово и Метохије. Неопходан је, дакле, пасиван отпор и „ситан рад“.

Никола Маринковић
књижевни критичар
Београд

РЕЧ УРЕДНИКА*

Књига *Бенјамин Калај: некрунисани краљ Босне* аутора Јована Б. Душанића представља прегледну студију о аустроугарској окупацији Босне и Херцеговине, са посебним освртом на деловање грофа Калаја – дугогодишњег администратора ове покрајине и кључне фигуре у имплементацији империјалне политике Беча. Заснована на обимној историјској литератури, сведочанствима и академским изворима, књига нуди свеобухватан увид у сложене процесе, околности и последице који су пратили ову етапу у историји српског народа и региона.

Душанић приступа теми пажљиво систематизујући чињенице и настојећи да савременом читаоцу, посебно млађим генерацијама, уштеди време и труд у проналажењу разуђене историјске грађе. Без обзира на то, аутор води рачуна да текст остане утемељен и стручно проверен. Он не тежи оригиналном архивском истраживању, већ сажима, повезује и тумачи значајне историјске токове, градећи мост између прошлости и садашњости.

У предговору аутор указује на важност историјског памћења као основе националног и културног идентитета, осуђујући модерну тенденцију заборава и релативизације прошлости. Историја, како подвлачи, није пука збирка датума и догађаја, већ трајно присутан процес, чије дубинске струје – уколико их препознамо – могу помоћи у разумевању садашњих изазова и у осмишљавању будућности. Овакво гледиште се прожима кроз целу књигу, што је чини изразито актуелном у контексту данашњих политичких и друштвених преиспитивања.

---

* https://srpskaknjizevnazadruga.rs/shop/benjamin-kalaj-nekrunisani-kralj-bosne-jovan-b-dusanic/

Књига је подељена на више тематских целина. Почев од геополитичке анализе хабзбуршке политике према Балкану, преко детаљног приказа Берлинског конгреса и начина на који је он легитимисао окупацију Босне и Херцеговине, Душанић описује реакције различитих етничких и верских група, нарочито српског и муслиманског становништва, према новим властима. Посебна пажња посвећена је оружаном отпору, устанцима и културној политици Аустроугарске, као и институционалном систему управљања.

У централном делу анализира се мисија Бенјамина Калаја, његова улога у имплементацији стратегије поделе и асимилације, подстицању националних ривалитета и слабљењу српског идентитета. Калајев режим представљен је као прецизно организован систем културног и административног притиска, уз истовремено обликовање новог „босанског" идентитета ради неутрализације југословенских тежњи.

Бенјамин Калај: некрунисани краљ Босне није само још једна књига већ првенствено позив на будност и потребу за трајним очувањем националног памћења. У времену глобализације и кризе идентитета, књига позива читаоца да изнова сагледа корене, разуме континуитете и препозна савремене паралеле.

Љубомир Мацар
професор емеритус
Београд

MUKLI AVAZ IZ TAMNOGA VILAJETA
Razmišljanja o istoriji, politici i rodoljubljuju*

Uvodne opaske[1]

Povod za ova razmišljanja je najnovija knjiga profesora Jovana Dušanića (2018). Odlučujući razlog za pretakanje tih razmišljanja u pisanu formu jeste atraktivnost obrađene materije ali i izazovnost načina na koji je ona obrađena. Izazovnost se sastoji u tome što je ova knjiga – bar za autora ovog teksta – jedna neobična mešavina zanimljivih dokumentarnih nalaza i pratećih uvida, s jedne, i krajnje rđavih, gotovo neprihvatljivih postupaka u *tumačenju* i obradi, uključujući i formalne jezičke manjkavosti i pravopisne omaške, s druge strane. Tekst koji sledi ne može a da ne bude opterećen ovom ambivalentnošću i mora da padne u oči svojevrsnim odista markantnim janusovskim osobenostima. S jedne strane, biće istaknut i snažno podvučen jedan broj njegovih karakterističnih uvida i sadržinski inspirativnih nalaza,

---

* Критички осврт који је уз пропратно писмо професор Мацар упутио (децембар 2018) професору Душанићу. Одговор је одмах уследио, а четири године после тога професор Мацар је одлучио да се њихова полемика и јавно објави у часопису: *Гласник за друштвене науке*, бр.14, Београд, 2022. У часопису није објављен његов други текст (*Dodatni abrovi iz tamnog vilajeta – dodatak raspravi o istoriji i rodoljublju*) који је написан у јануару 2019. Због изузетно обимног текста професора Мацара (који би заузео преко 100 страница ове књиге), објавићемо само његове уводне опаске са почетка првог осврта, поготово што је професор Душанић у своме одговору (који следи у наставку) пренео изворно главне примедбе професора Мађара.

1 Autor je lepo smešteni saradnik Instituta za strategijske studije i razvoj „Petar Karić" Alfa BK univerziteta u Novom Beogradu. Nezaobilazni Milija Mihailović doprineo je koherentnosti i jezičkoj istančanosti ovog teksta, a tome je vidno doprinela i jedinstvena Isidora-Goga Palić. Zadržavajući uobičajenu odgovornost za greške, ovim dvoma vrednim i korisnim čitačima srdačno se zahvaljujem.

a s druge strane biće ukazano na neka njegova svojstva koja, bar kod autora ovog osvrta, daju ozbiljan povod za pitanje kako je knjiga u svojoj ovako upadljivoj nesređenosti i sa toliko formalnih nedostataka *uopšte mogla da bude štampana.*

U svom kritičkom delu ovaj tekst će se odnosiiti ne samo na autora nego i na urednika edicije u kojoj je publikovana i na lektora kroz čije je ruke morala da prođe. Dakako, ukoliko je odgovarajućeg urednika i lektora uopšte i bilo. U ambijentu zakržljale privrede i osirotelog društva, u posebno teškom položaju našla se i izdavačka delatnost, pa se na toj pustopašici namnožilo mnogo sitnih i finansijjski slabašnih izdavača koji nisu u stanju da obezbede normalno uređivanje, lekturu, korekturu i sve što je potrebno da bi knjiga zadovoljila uobičajene, u sređenom svetu podrazumevane izdavačke standarde.

Ovaj tekst ne može a da ne bude opširan. Pored strukturno ugrađene sklonosti ovog autora ka iscrpnom poniranju u problemski sklop o kome je reč – sklonosti na koju su umni prijatelji opetovano i opravdano skretali pažnju – takvu diskursivnu opširnost uslovljava i opseg i prekomerna složenost istraživačke oblasti o kojoj jr reč, a to znači veliki broj i zapanjujući obim problema koje valja razmotriti. Tu je i dobro poznata okolnost da iskazi kojima se artikulišu neslaganja moraju da budu potpuni i dovoljno detaljni – nije i nikada neće biti dozvoljeno suprotstavljati se nekim nalazima i konstatacijama bez kompletne, a to znači vrlo iscrpne argumentacije. Ovakvo „stanje duha" dobro je naslutio i sam profesor Dušanić kad je u posveti na ljubazno poklonjenom primerku napisao *Osećam da se ni pogledi na istoriju neće poklopiti*, jer nas dvojica pripadamo dvama udaljenim svetovima, a divno je čudo da se to nije odrazilo na naše lepo prijateljstvo.

ЛИБЕРАЛНА ПРЕСУДА ИЗ БЕОГРАДСКОГ КРУГА ДВОЈКЕ[2]
Одговор колеги Љубомиру Маџару на текст Мукли аваз из тамног вилајета

Зашто је наш руски либерал тако често непријатељ руског народа? Не кажем да су они свесно непријатељи народа, али невоља је у томе и трагедија је у томе баш што тога нису свесни! Почели сте од бесциљног скитања по Европи уз страсну жељу да се препородите у Европљане... морали сте почети од презрења свог и својих...

Прво и пре свега треба да постанемо Руси, тј. оно што јесмо, и онда ће се на првом кораку све изменити. Постати Рус значи престати презирати свој народ.

Ф. М. Достојевски, *Дневник писца из 1880. године*

Они који се могу одрећи својих слобода да би постигли мало сигурности за себе не заслужују ни слободу ни сигурност.

Бенџамин Франклин

Уводне напомене

Кад сам у четвртак, 13.12.2018. увече стигао кући и погледао електронску пошту, видео сам опширно писмо колеге Љубомира Маџара и у прилогу још опширнији (33 странице) текст ("Mukli avaz iz tamnog vilajeta – razmišljanja o istoriji, politici i rodoljubljuju") о мојој књизи *Срби Босне и Херцеговине у XIX веку – борба за слободу и уједињење*.

Сместа сам почео да читам писмо: "Dragi Jovo, Tvoju knjigu sam pročitao pažljivije nego što sam planirao... Ja sam taj tekst morao da napišem. Ipak nisam ni izdaleka iskoristio sav materijal koji mi se nakupio. Ono što smatram logičkim i teorijskim *ekonomskim greškama u istorijskom delu* nisam uključio jer je moj tekst postao glomazan, baš prevelik i bez toga. Ja ne znam šta ću sa tim tekstom. Takav kakav

2 Четири године после преписке између професора Маџара и професора Душанића, овај одговор (који је професор Душанић јавно објавио убрзо када је написан) публиковао је касније и у часопису: *Гласник за друштвене науке*, бр.14, Београд, 2022

je, on verovatno nije ni za koji časopis. No, kao što rekoh, morao sam da ga napišem. Ako ništa, bar ga šaljem Tebi da vidiš da postoji i drukčija vrsta rodoljublja od Tvog apologetskog. Moje rodoljublje, kritičko i opominjalačko, nikome nije donelo vence slave; slava pripada glorifikatorima, ali to mi ne smeta. Svi koji smo u struci radimo onako kako nam savest i pamet nalažu. Nemoj se ljutiti na ove trpke rečenice, U tekstu ćeš naći još i žešće. Želim da Te uverim da bih bio daleko srećniji da sam o Tvojoj knjizi mogao da pišem u pohvalnim superlativima."

Читајући писмо схватио сам да је колега Љ. Маџар био баш узнемирен, па сам му исте вечери одговорио (прилог бр. 1), а читање самог текста оставио сам за сутрадан. После читања текста сео сам и написао одговор. Морао сам, што би рекао колега Љ. Маџар. Текст одговора проследићу колеги Љ. Маџару у новим издањем књиге *Срби Босне и Херцеговине у XIX веку – борба за слободу и уједињење* које ових дана излази из штампе.

Са колегом Љ. Маџарем већ дуго водим оштре полемике и сучељавам ставове око крупног доктринарног економског проблема – питања економског неолиберализма. Оне су биле посебно интензивне после 2011. године када је на Академији економских наука (у даљем тексту: АЕН) организовано пет округлих столова на којима су се сучељавали ставови присталица и противника економског (нео)либерализма. Наше полемике односиле су се на економска питања, али повремено сам реаговао и на неке успутне неекономске опаске (а које су у вези са предметом ове нове полемике) колеге Љ. Маџара, када сам сматрао да је то неопходно (прилог бр. 2).

Пре него одговорим на примедбе које је упутио мојој књизи, желим да истакнем да са колегом Љ. Маџарем није лако полемисати пошто он сувише слободно интерпретира оно о чему његов опонент пише. На ову његову особеност указивао сам и у нашим расправама у АЕН, а том маниру остао је доследан и у овом тексту (прилог бр. 3), па је због тога, прецизности ради, потребно да дословно и опширно цитирам наша писања и за то ћу користити прилоге уз овај краћи основни текст. То ће омогућити читаоцима

да у основном тексту виде моје одговоре на критике које ми је упутио колега Љ. Маџар везане за књигу, а из прилога могу да се детаљније упознају са нашим *галактички* удаљеним погледима који се односе сада и на националну историју.

Читаоце ћу у прилогу бр. 4 упознати са деловима из предговора (у којем пишем какву књигу сам желео да уобличим) и поговора (где наводим основне разлоге због чега сам написао ову књигу). Нисам сигуран да ли ће читаоци бити у прилици да текст колеге Љ. Маџара прочитају у целини, па ћу у прилозима цитирати кључне делове његовог текста у којем он наглашава јанусовски карактер свога писања (прилог бр. 5), те истиче похвале и покуде књиге са суштинске (прилог бр. 6) и формалне (прилог бр. 7) стране.

1. Врлине и мане књиге – суштинска страна

Суштински, колега Љ. Маџар у врлине моје књиге убраја њену документованост налаза и пратећих увида, односно да сам "proučio i u pitkom obliku sažeo ogromnu literaturu, uključujući i mnoge davno objavljene spise, kao i neobjavljene rukopise. Ovi potonji mahom su nepoznati i većem delu akademske javnosti, a o onoj široj publici da se i ne govori" и да сам "skupio i pregledno izložio tako veliku masu bitnih elemenata da će mnogi, čak i kad ne bi imali drugog razloga, upravo zbog toga brižljivo čuvati ovu knjigu i koristiti je kao svojevrsnu referentnu kreaciju – *reference book*", а у мане њихово неприхватљиво тумачење. У наставку ћу покушати да одговорим на његове кључне примедбе.

а) Подсетићу да је наслов књиге *Срби Босне и Херцеговине у XIX веку – борба за слободу и уједињење*, те је због тога и нелогична примедба због чега аутор промену турске аустроугарском окупацијом БиХ "nije stavio u središte svojih razmatranja – mnogo više ga je zanimala borba za srpsku autonomiju i samosvojnost. " У књизи се нисам бавио темом да ли је Аустроугарска боље уређена држава од Турске, јер то нико (па ни ја) не спори. Бавио сам се, превасходно, борбом Срба за слободу и уједињење, како у време Турске, тако и у време Аустроугарске у XIX веку.

б) Колега Љ. Маџар ми замера због чињенице да осуђујем уместо да хвалим окупацију отаџбине, те да сам se "priključio horu naših nedotupavnih istoričara koji kukaju što je berlinskim kongresom sprečeno ujedinavanje BiH i Srbije... srpsko ujedinjenje podrazumevalo bi i sadržavalo znatne i valjda neprihvatljive elemente nasilja nad drugim etmčkim odnosno verskim celinama... insistiranje na svesrpskom ujedinjenju podrazumevalo je, pored ostalog, *posezanje za tuđim*, a to bi, bar iz današnje perspektive, moralo da se tretira kao nedozvoljeno."

Није ми јасно због чега би уједињење Србије са БиХ (у којој је у то време – према званичном попису из 1879 – највише било православних Срба, а и одређен број муслимана и католика изјашњавали су се као Срби) "sadržavalo znatne i valjda neprihvatljive elemente nasilja nad drugim etmčkim odnosno verskim celinama" и представљало "*posezanje za tuđim*" у већој мери него што је то била аустроугарска окупација БиХ.

Узгред да констатујем да ми прија што сам се, како пише колега Љ. Маџар, "lagodno našao u društvu sa Ekmečićem, Ćovovićem (мисли на Владимира Ћоровића – моја интервенција) – zašto i to ne reći – sa Petrom Kočićem", као што је он себе, у овом тексту, лагодно ставио у друштво са Латинком Перовић, Олгом Петровић-Обрадовић и Вуком Драшковићем. То је за мене похвала које су се сетили само ретки поштоваоци мога делања (прилог бр. 8).

в) Озбиљна замерка упућена ми је да нису правилно дефинисани "*kriteriji* za ocenu proisteklih promena" аустроугарске окупације. Да видимо шта колега Љ. Маџар предлаже: "U slučaju procene okupacijskih politika i odgovarajućih rezultata takav se kriterij nameće sam po sebi. To je poređenje svega što je KuK (колега Љ. Маџар користи скраћеницу KuK – *немачки*: Kaiser und König; *српски*: цар и краљ – моја интервенција) za tih četrdeset godina ostvarila u BiH sa onim četvorovekovnim jadom i civilizacijskom katastrofom koje je nesrećna bosanskohercegovačka smeša naroda pretrpela za turskog zemana." Уколико би користили овај критеријум онда би се стање у било којој држави и под било којим режимом са краја

XIX и почетком XX века показало као напредније у поређењу са претходним четворо вековним периодом.

Узгред да подсетим да Отоманска империја није била никакав „јад и цивлизацијска катастрофа“ него озбиљна сила са Истока – као данас, рецимо, Кина. То је, иначе, манир западних либерала да презиру, како данас, тако и у прошлости, све друге цивилизације. Тај „јад“ освојио је Византију (једину државу с ове стране Кинеског зида која је трајала дуже од једног миленијума, била узор културе и духовности, зачетница дипломатије, међународне трговине, савременог финансијског система), Запад дотерао до Беча и имао устројену државу која је могла да организује четири века владања знатним делом Европе. Сјајем стамболског двора био је задивљен Париз у XVIII веку, рецимо, а Турке као силу доживљавао је и Гетеов Фауст. То што смо ми њих доживљавали као окупаторе и против њих дизали буне и устанке није значило да их желимо заменити новим – западним окупаторима, како то колега Љ. Мацар разуме.

Уосталом, уколико бисмо прихватили критеријум колеге Љ. Мацара да ново стање поредимо са оним који му је непосредно претходило, садашњу дејтонску БиХ би поредили са периодом грађанског рата (1992–1995). На бази овог критеријума “bilo kakva negativna ocena” стања БиХ у последњих двадесетак година “jednostavno je netačna, a moglo bi se reći da je u izvesnom smislu i nepravična.”

г) О критеријуму за који сам се ја определио (поређење друштава из тог времена када је наш народ живео под различитим властима – својим и окупаторским) колега Љ. Мацар одбацује, и по њему “poređenje sa razvojem Srbije iz toga vremena nije celishodno i nije primereno”, пошто се то не уклапа у његову представу о окупацији. У књизи сам о периоду аустроугарске окупације БиХ, између осталог, написао: „За четрдесет година изграђена је железничка мрежа (само уског колосека) у приближно истој дужини као што је то учињено, у истом периоду, у Србији... Број отворених основних школа у периоду од Берлинског конгреса до Првог светског рата у Босни и Херцеговини једнак је броју школа које је Србија отворила

само у четири округа (нишки, пиротски, топлички и врањски) које је добила после Берлинског конгреса. Србија је пред Први светски рат имала троструко већи број гимназија него Босна и Херцеговина. Да не спомињемо да је после окупације Босне и Херцеговине Аустроугарска задржала турски феудални систем, док су у Србији сељаци били слободни одмах по ослобођењу – почетком XIX века." У књизи наводим и податак да је 1906. године буџет БиХ за жандармерију износио 3.750,000 круна, а за школство 1.300,000 круна. Те године у БиХ било је 2.500 жандара и 568 учитеља.

Навешћу још само један податак из књиге у којем пишем о Српском просвјетном и културном друштву *Просвјета* које су Срби у БиХ сами организовали (и финансирали) за „школовање студената и ученика, а касније и занатлија и трговаца, оснивање ђачких домова, оснивање школа за сеоске домаћице, течајева за неписмене, одржавање популарних предавања, популаризацију књиге, оснивање библиотека, сопствене издавачке делатности, оснивање земљорадничких задруга, соколских удружења и слично. Од оснивања до почетка Првог светског рата (1902–1914, односно за 12 година) *Просвјета* је стипендирала укупно 507 студената (од тога 59 муслимана и 34 католика) и 1.360 ученика средњих школа. У периоду аустроугарске окупације до оснивања *Просвјете* (1878–1902, односно за 24 године) гимназију је у Босни и Херцеговини завршило 188 ученика, од којих су трећину чинили странци – деца аустроугарских чиновника, а 1902. године било је само 24 Србина који су завршили високе школе."

2. Врлине и мане књиге – формална страна

Са формалне стране, колеги Љ. Мађару се допада начин мога писања ("on je bez sumnje nadaren pisac, autor bujne i bogate leksike, posednik sposobnosti za fleksibilnu i pitku rečenicu, čovek sa finim osećanjem za ritam rečenice i težinu i nosivost reči, pisac koji tako rafinirano iznijansira reči po značenju i gradaciji intenziteta onoga što treba izraziti"), али има озбиљне замерке на обраду текста (тематски сувишни делови књиге, огромна поглавља, многобројни цитати, граматичке и језичке грешке).

За разлику од суштинских примедби на књигу које су (по мом суду) неосноване, са многим формалним примедбама могу се сагласити или их делимично прихватити.

а) Нажалост, колега Љ. Мађар је у праву када констатује да у "ambijentu zakržljale privrede i osirotelog društva" многи издавачи нису у стању да обезбеде "уређивање, лекturu, корекturu", а ја бих додао да у таквом амбијенту то тешко могу да чине и сами аутори, па тако у мојој књизи има "više gramatičkih i jezičkih grešaka". Колега Љ. Мађар је био толико ревностан у „лову" на граматичке и језичке грешке да их је проналазио и у цитатима аутора са почетка XX века, а који нису могли да користе књигу нашег савременика (Ivan Klajn, *Ispeci pa reci – Popularna lingvistika*, 2007) коју он препоручује.

Међутим, и поред чињенице да колега Љ. Мађар, међу нама економистима, себе сматра најбољим зналцем у домену језичких финеса, те увек налази и сараднике који му у томе помажу (на почетку и овог текста стоји следећа напомена: "Nezaobilazni Milija Mihailović doprineo je koherentnosti i jezičkoj istančanosti ovog teksta, a tome je vidno doprinela i jedinstvena Isidora-Goga Palić"), читаоци ће сами уочити много грешака које су се, чак и њему (и његовим сарадницима), поткрале у тексту, пошто сам све његове делове (у основном тексту и у прилозима) наводио без било каквих интервенција. Ипак, све то ме не амнестира за грешке које сам превидео у тексту.

б) Колега Љ. Мађар пише: "Predmet knjige je istorija i društveni položaj Srba u BiH u XIX veku, a u nju je nagurao toliko stvari koje u knjigu sa tim predmetom obrade *ne spadaju*". То се односи на биографије српских народних првака и бораца за црквено-школску аутономију, етнографске записе (додатак књизи) и опаске о савременом либерализму и колонијализму (поговор).

Сматрао сам да је неопходно да читаоце детаљније упознам са представницима српског народа који су се борили (1896–1905) и на крају изборили за црквено-школску аутономију. То сам осећао као дуг према нашим славним прецима и то је најмање што сам могао да учиним за оне о којима у књизи пишем: „Били су то људи национално потпуно самосвесни, чврстог карактера, спремни на

велико самопожртвовање за опште добро свога народа и уверени да ће, борећи се за праведну ствар, у томе успети – ако не они, онда њихови потомци. У тој борби их не могу поколебати ни репресивне мере које против њих предузима аустроугарска окупациона власт. Такви наши преци, са скромним формалним образовањем, у преговорима са елитним представницима моћне Аустроугарске монархије, показују невероватан дипломатски такт, одговорност, умешност, зрелост и одлучност."

Етнографски записи су дати као додатак књизи и они могу самостално постојати независно од ове књиге, као што и књига може бити без свога додатка. Сматрао сам да је добро да читаоцима понудим етнографске податке као додатак књизи. Уосталом, ни колега Љ. Маџар није до краја сигуран у вези са овом примедбом: "Ulazeći u rizik da budem dokazano optužen za protivrečnost, moram da izrazim svoje dopadanje kad je reč o opširnim etnografskim opisima, informacijama o uslovima i načinima života u ambijentu nerazvijene seljačke Bosne, i, posebno bogatstvom tradicionalnih, mahom skrajnutih reči, efektnih provincijalizama koji su uveliko utonuli u maglu zaborava. Za one koji vole reči i narečja, ova knjiga je obilan i uzbudljiv izvor. Za one koji naginju logičkoj doslednosti i diskurzivnom koherentnosti to će biti *nadozvoljeno* a preveliko zagazivanje u materiju koja se predmetom knjige kako je artikulisan naslovom – nema nikakve veze. Pošto spadam i u ljubitelje reči i u žustre zagovornike koherentnosti, gotovo da mi je suđeno da budem protivrečan."

Опаске о савременом колонијализму и либерализму дао сам у поговору књиге на свега неколико страница. Поговор у књизи може али и не мора да постоји, а ја сам га написао да бих показао сличности и разлике између колонијализма у XIX веку (који је предмет књиге) и његове савремене верзије којој смо и ми, нажалост, сведоци. Интересантно да је колега Љ. Маџар у свом тексту (33 странице) овим питањима посветио више страница, него што сам ја то учинио у кратком поговору књизи која укупно има 707 страна (детаљније: прилог бр. 9).

в) Колега Љ. Маџар ми замера да су у књизи "ogromna poglavlja (bez ikakvih odeljaka, međunaslova i podnaslova), te brojni

i pokadšto zaista preopširni citati". Прва примедба (везана за поглавља) колеге Љ. Маџара могла би се прихватити, али мислим да је сасвим прихватљив и начин за који сам се ја определио – разни аутори то раде различито. Што се тиче друге примедбе (везане за цитате) разлог због којег мислим да је требало поступити управо онако како сам учинио, а не на начин који би колега Љ. Маџар више волео, навео сам у предговору (прилог 4).

*

Као и у нашим спорењима на економске теме, тако је и на ове историјске критика колеге Љ. Маџара „импресионистичка". Он критикује моју књигу јер у њој налази оно што не одговара његовом погледу на свет. Ништа од многобројне фактографије у мојој књизи не оспорава, али критикује закључке који из њих произилазе. Своје тезе, које су плод само његових размишљања, нуди као аксиоме и у складу са њима пресуђује, а да при томе не даје било какву фактографију (нити оспорава моју) и не позива се на било које друге изворе (који противрече мојима), а којима би поткрепио своје тврдње, те због тога читаоцима преостаје једино да колеги Љ. Маџару верују на реч.

На крају, желим да истакнем како ми је драго што је књига *Срби Босне и Херцеговине у XIX веку – борба за слободу и уједињење* у овој (2018) години имала већ четири издања, те да сам од многих читалаца чуо како истичу управо оне њене врлине које није могао а да не примети ни колега Љ. Маџар. Поред тога, посебно су наглашавали да им је ова књига, као ретко која, помогла да боље разумеју садашњост и схвате много тога што се догађало и догађа последњих деценија. Ово не значи да нема и оних који после читања књиге имају више покуда него похвала за њу, али ја те покуде, до овог дописа колеге Љ. Маџара, нисам ни од кога чуо. Колега Љ. Маџар је, на крају, извео "opšti zaključak da ono što nije dobro u toj knjizi vidno preteže nad onim što je u njoj vredno".

Уважавам његово мишљење и захвалан сам му на искрености. За мене су, међутим, много важнија његова признања (да је књига препуна релевантних научно потврђених налаза и истра-

живања професионалних историчара и да сам ретко "razumljivim jezikom obradio velike segmente iz istorije BiH", и тиме "doprineo izgradnji mosta između profesionalno razvijane istoriografije i šire javnosti", пошто моје писање "podseća na dobre pisce koji kroz par pojedinosti o društvenim stanjima i socijalnim zbivanjima kažu više nego što naučnici u svom suhoparnom vokabularu izraze na desetinama stranica") од замерки формалне природе и оних да време аустроугарске окупације нисам тумачио на начин како би он то чинио.

Колега Маџар за неколико месеци улази у девету, а ја (годину–две после тога) у осму деценију живота и пријатељски му предлажем да завршимо са нашим полемикама. Ја, ипак, никад нећу моћи да разумем да је човеку, који је уз то и декларисани либерал, милији живот под окупацијом, чија год да је, од слободе. Јер, човек је као онај лептир Ханса Кристијана Андерсена који је генерације деце широм света учио смислу живота: „Није довољно само живети! Потребно је имати мало сунца, *мало слободе* и мало цвећа." Није ваљда да је колега Љ. Маџар од својих младих до зрелих година "sa proticanjem vremena i učenjem sistematski i kontinuirano evoluirao" од антилиберала до либерала, и у том еволуирању заборавио на лептира и смисао живота.

Прилози

Прилог бр. 1

Писмо колеги Љ. Маџару

„Драги Љубо, обрадовала ме је чињеница да си имао стрпљења да књигу прочиташ до краја. Знао сам да ти се она неће допасти.

На крају излагања у Академији економских наука (у пролеће 2015. године) рекао сам: „Средином 2015. године, ако Бог дâ, пуним 65 година и после ове расправе планирам да престанем са активним учешћем на нашим традиционалним расправама у Академији економских наука и Научном друштву економиста. Желео бих да се интензивније посветим завршетку књиге коју сам раније започео, а која ће изискивати вишегодишњи рад.“ Вероватно се сећаш како си ме после тога, у паузи скупа, упитао на којој књизи радим. Када си чуо одговор констатовао си да је то одлична тема и рекао ми шта мислиш какве закључке би из историје Срба БиХ XIX века морао да извучем. Одмах сам изразио сумњу да ћу ја до твојих закључака доћи пошто ми се чини да наши погледи на националну историју нису ништа мање удаљени него погледи на економију, а у једној од наших расправа у Академији економских наука сложили смо се да је та удаљеност *галактичка*.

Очекивао сам да ћеш имати велики број примедби на моју књигу када је будеш читао, као што и ја имам на твоје књиге, али то прихватам као нормалну чињеницу и не сматрам да морам реаговати. Међутим, изненадила ме је велика узнемиреност која је видљива из твога текста који си, како истичеш, *морао да напишеш*. Није ми јасна ни твоја потреба да своје родољубље квалификујеш као *критичко и опомињалачко*, а моје *апологетско и глорификаторско*. Твојим опонентима, у нашим расправама на економске теме, саветовао сам да се не упуштају у квалификацију твојих текстова из економије које су они називали управо *апологетским и глорификаторским*.

Оставимо да о томе суде неки нови стручнији и објективнији критичари – уколико будемо имали среће да нас наши радови надживе. Са правом пишеш да „сви који смо у струци радимо онако како нам савест и памет налажу“, а време је најбољи судија који ће оценити како смо радили и колико били у праву. Клонимо се субјективних и превремених оцена.

Драги Љубо, мислим да ме довољно познајеш и знаш да се ја на твоје жестоке критике не љутим. (Убеђен сам да оно што пишемо о другима више говори о нама него о њима.) Штавише, сматрам да су ми наше оштре полемике биле и од користи. Истина, углавном сам одговарао на твоје жестоке критике и, по правилу, нисам започињао „кавгу“.

Увек се радујем нашим сусретима и до тада желим ти добро здравље и мира у души. Срдачан поздрав, Јован Б. Душанић“

Прилог бр. 2

Предисторија наших неслагања

У наставку ћу навести три случаја мојих реаговања на успутне опаске колеге Љ. Мађара на скуповима у АЕН (из 2011, 2013. и 2015. године), а која су у вези са предметом ове нове полемике.

Први случај (2011) – „Интересантно је било слушати објашњење колеге Љубомира Мађара (о чему подробно пише и у тексту који нам је достављен као предложак за расправу) о узроцима колапса српске привреде, до којег је дошло, и поред чињенице да су економску политику од 2000. године реализовали економисти-неолиберали из Г-17 плус и њихови истомишљеници (уз несебичну *помоћ* неолибералних идеја и стручњака ММФ-а).

Да су учинци економске политике у Србији у последњој деценији катастрофални, не спори ни колега Љубомир Мађар, који у тексту пише: *За ових десет година, откако је на власт дошла политичка опција, која себе, уз нашу већинску сагласност, назива демократском, кроз приватизацију, задуживање и изједање факторских доходака дословно је истопљен велики део друштвеног богатства* (упореди: Јован Б. Душанић, *Бећарска економија*, посебно стране 36–55) – *а привреда је оштећена у мери која ће изискивати деценије да би се та оштећења не надокнадила – јер то није могуће – него тек санирала.*

Међутим, колега Љубомир Мађар сматра да за колапс српске привреде нису криви ни креатори (светска олигархија са ММФ-ом на челу), ни реализатори (економска номенклатура – предвођена неолибералима из Г-17 плус), те да је Србија *осуђена – а и остаће тако у дугој, више него догледној будућности (због велике етничке, верске, културне, историјске, економске, социјалне хетерогености друштвеног бића) – на гломазне, споре, неучинковите, а по свој прилици и корумпиране владе.*

Оваквим фаталистичким ставом владајућа гарнитура амнестира се за катастрофалне резултате свога рада, пошто је *Србија осуђена на гломазне, споре, неучинковите и корумпиране владе*,

те је немогуће имати успешну државу са аутентичном домаћом, ефикасном и часном владом на челу, јер она – по мишљењу колеге Љубомира Мађара – *постоји само у машти утопијски занесених (и изгубљених) антилиберала...*

Оно што више забрињава јесте да се оваквим поданичким дискурсом шири дефетизам у сопственом народу, јер смо тобоже, из разноразних разлога, као држава и народ инфериорни у односу на друга цивилизована друштва и осуђени на неуспехе, те да у земљи ништа добро не може урадити без спољних притисака и старатељства богатих и моћних – колонизатора. Мада колонизатор, који себе сматра успешним, цивилизованим и моралним, своје старатељство оправдава жељом да колонизованог (кога третира као заосталог, нецивилизованог и морално проблематичног) уздигне и приближи нивоу на којем се он налази – стварност показује да колонизовани, упркос свестраној *помоћи* старатеља, све више заостаје за колонизатором, а напредак колонизованих могућ је тек када се ослободе колонијалних окова.

Поред тога, оваквим и сличним тврдњама грађанима у Србији намеће се слика да су неспособни, лоши, зли и заостали, а њу деценијама шире наши евроатлантски *пријатељи*. У томе су они добрано успели када се ради о њиховим грађанима, али то још не успевају да постигну код већине грађана Србије. Нажалост, знатан број јавних личности, које су медијски доста експониране у Србији, у томе им, свесно или несвесно, својски помаже.

И на крају, историјска искуства других земаља показују да то није ни тачно. Као пример, навешћу Сингапур, који је упркос лошим предиспозицијама (мала земља без икаквих ресурса, окружена непријатељски настројеним суседима, растрзана међунационалним сукобима унутар земље...) за релативно кратко време постигао изузетне резултате у економији и у другим сферама друштвеног живота, и то пре свега захваљујући компетентној, ефикасној и одговорној влади. Подсетимо се да је Сингапур, у којем већину становника чине Кинези, а остатак углавном Малајци и Индуси, за време Другог светског рата био под окупацијом Јапана, а после тога британска колонија, до 1959. године. После крвавих етничких

сукоба између Малајаца и Кинеза, Сингапур је 1964. године изашао из састава Малезије."

Други случај (2013) – „И у новом тексту (*Случај Кине у светлу либералне мисли*) колега Љ. Мађар има такође једну узгредну опаску, која много говори, а која гласи: *Овдашњи знаковит пример је Аустроугарска монархија за коју неки од нас верују да је најбоља држава коју је, илустрације ради, српски народ икада имао у својој историји*. У вези са тим, а нарочито са улогом државе у привреди, колега Благоје Бабић (*Економско стање и перспективе Србије,* округли сто у организацији „Центра за геостратешка истраживања", одржан у Међународном прес центру 14.4.2008. године) пише: *Економска историја учи да су се развили само народи који су имали своју државу. Управо данас је постало актуелно пророчко упозорење Николаја Ј. Данилевског: Народи који изгубе независност, осуђени су да своје трајање наставе – уколико физички преживе – као* етнички материјал *за друге народе.*

У највећој опасности од такве судбине је управо наш народ. Зато је питање органске заштите нашег друштва и привреде од судбоносне важности. Иначе, од када постоји држава, неспорно је да је њен главни посао економски. У погледу улоге државе економска историја оставља нам следеће поруке:

а) Ни једно друштво се није економски развило пре него што је добило суверену државу..."

Трећи случај (2015) – „Колега Мађар пише (*Мој обрачун с њима: пошаст претераног државног интервенционизма,* стр. 326): *Само пар речи о војсци за коју сам током неких 15 година доказивао да би требало да се распусти и дефинитивно уклони на организован и хуман начин. И у овој ствари Душанић дели слабости и невичност табора коме припада... Изгледа да је професор Душанић спреман да га брани домаћа армија; као у једном популарном вицу, мој став је да ме не брани – хвала лепо. Кад би се декларисала као земља без армије, Србија би задобила поприличан престиж и међународно признање. Са неоспоривом духовитошћу Душанић цитира стару народну пословицу:* Они који не хране своју, храниће туђу

војску; *мој одговор је: Ако ниједна од њих – наша или туђа – није од било какве користи, ниједна не треба да буде ни храњена.*

Коментар: No comment! Овде је све јасно и сваки додатни коментар је сувишан, а вероватно бих због њега био од неолиберала поново проглашен *политички некоректним*, као што су ме у своје време комунисти прогласили *морално-политички неподобним*.

Уместо коментара само неколико здраворазумских питања: Која се то неолиберална држава (САД, Велика Британија...) одрекла војске? Како то да САД, које проповедају и другима намећу неолиберализам, имају највећи (незабележен до сада у светској историји) војни буџет – већи од војних буџета свих осталих земаља узетих заједно? По којим је то неолибералним аксиомима могуће да Пентагон (новцем из државног буџета) буде највећи послодавац на свету?“

Напомињем да су моје полемике са расправа у АЕН објављене у књизи *Економија постмодерне* и њено најновије издање може се наћи у боље снабдевеним књижарама.

На крају ове *предисторије наших неслагања*, само да наведем да и у новом тексту колега Љ. Мацар подсећа како “nas dvojica pripadamo dvama udaljenim svetovima, a divno je čudo da se to nije odrazilo na naše lepo prijateljstvo.” Тражећи узрок због чега *nas dvojica pripadamo dvama udaljenim svetovima* сада му је на ум дошла једна *grešna i ničim poduprta misao*. “Dušanić zaslužuje velike pohvale i za lepo prikazane primere srpsko-muslimanske solidarnosti, pokazujući da njihove odnose nije karakterisala isključivo mržnja. O lokalnoj slozi muslimana i Srba on govori lepim, opravdano toplim rečima (s. 541), a bliskost dva naroda efektno ilustruje podatkom da je u njegovom selu prilozima pravoslavnih podignuta seoska džamija (s. 607), te da je u lokalnom četničkom odredu iz II svetskog rata bilo i dobrovoljaca muslimana. Grešna misao navodi na poređenje sa našim vremenom kad su u srpskoj izvedbi džamije bile *rušene*, uključujući bar jednu koja je nadaleko bila čuvena i kao verski objekat i kao kulturni spomenik. Izgleda da je Dušanićev zavičaj tako snažno bio orijentisan četnički da tom silnom zovu ni muslimani nisu mogli da odole. Dušanić i ja smo tokom podužeg niza godina vodili britke polemika; grešna i ničim poduprta misao jeste ima li to ikakve veze sa činjenicom da on

potiče iz eminentno četničkog kraja a ja iz isključivo i nepokolebljivo partizanskog (Kordun)."

Чини ми се да ће колега Љ. Маџар (бар делимичан, ако не и кључни) одговор на узроке тих наших разлика наћи пре на трагу таквог размишљања, него тврдње коју годинама понавља (па и у овом тексту) да либерали, за разлику од њихових неистомишљеника, више читају и раде на себи. Чак сам у једној од расправа у АЕН (2012) истакао да је „(нео)либерализам, пре свега идеологија, као што је то био и комунизам. Због тога не треба да нас чуди да су многи садашњи најватренији неолиберали бивши комунисти или њихови биолошки потомци који су једноставно језик једноумља *прекодирали* са комунистичких на неолибералне догме."

P.S. Колега Маџар би потпору за своју grešnu i ničim poduprtu misao можда могао да нађе и у писању двојице српских интелектуалаца – светских људи, који су годинама живели, радили и активно учествовали у јавним дебатама САД и Западне Европе – Драгоша Калајића и Срђе Трифковића.

Господин Драгош Калајић (Геополитика, 2002) пише: „Уместо *пролетерског интернационализма* сада се намеће принудни модел *мултикултуралног друштва*, односно усамљене гомиле без икакве вредносне културе. Поново се уводи *деликт мишљења* који бива проказан на основу критеријума *политичке коректности*, што је управо Лењинова синтагма. Исте су и етикете за жигосање неподобних: од *фашиста*, *реакције* и *национализма* до *популизма* и *ревизионизма*.

И мондијалисти, попут марксиста, забрањују сваки поглед у прошлост, односно у трезоре наслеђа врлина и вредности, како би се тако искорењен човек подавао, без икаквог отпора, сваког условљавања. Марксисти су својатали *историју*, показујући противнике као некакве безумнике који се опиру *историјским процесима*, док мондијалисти својатају *свет* тврдећи за противнике да су *против света*. За разлику од марксиста, којима је *крај историје* био коначан циљ, идеолози мондијализма се убише доказујући како је тај *крај историје* дошао силом коначне победе англоамеричког, либералног капитализма те да је сваки отпор узалудан и бесмислен.

Попут својих изравних предака нихилистичких марксиста, и мондијалисти прете *чистkама* односно *пурīама* али то сада означавају изразом узетим из латинског језика Инквизиције *лустрацијом*.

И преварантска злоупотреба језика чини део те нихилистичке, антиевропске цивилизације. Када непријатељ каже *људска права* или *отворено друштво* – он таквим синтагмама заправо означава противљудска права те рушење свих одбрана друштва од унутрашњих и спољних претњи. Када се залаже за *транспаретност* – мисли заправо на работе под окриљем тоталног мрака. Када проповеда *либерализацију рада*, непријатељ не мисли на ослобођење рада и стваралаштва, како то лаковерна већина схвата, већ на систем у којем господари имају сваку слободу а радници никаква права.

Није случајно да су данас и овде најговорљивији поборници мондијализма или глобализације управо деца Брозове номенклатуре, која се с осветничким жаром окомљује на све српско јер су уверена да их је српска борба за опстанак и слободу лишила очекиваних привилегија. Они жуде да, као и њихови очеви, паразитски или готовински живе на грбачи српског народа, не знајући ништа друго до да као самозване судије деле свет на зле *фашисте* и добре *антифашисте*. Они сами, ноћу, исписују антифашистичке графите по зидовима *невладиних орīанизација* како би оптужили Србе и тражили додатну финансијску помоћ од америчких централа, што им их ускраћују или утањују, јер су *обавили посао*.

Иначе, ја не делим гнушање које Срби осећају пред деловањем таквих изрода у служби непријатељских *невладиних орīанизација*. Напротив, кад их којим случајем видим и чујем, ја се у срцу веселим те се осећам поносним што припадам српском народу јер јасно опажам да је у њему непријатељ успео да поткупи само моралне наказе и интелектуалне ништарије."

Колега *Срђа Трифковић истиче (Политика, 15. фебруар 2005) како оīранци Сорошеве фондације у посткомунистичким земљама „без изузетка узимају искључиво децу поникли из комунистичке номенклатуре, јер једино у њих моīу да имају поверење да су поникли у породичној средини пелцованој од хришћанске традиције, националноī осећања и неке пристојне личне моралности"*.

Прилог бр. 3

Слободне интерпретације

Колега Љ. Маџар сувише слободно интерпретира оно о чему пише његов опонент. Као илустрацију наводим само два примера из овог најновијег текста:

"Zadivljujuće je – a Dušanićeva je zasluga da je to uverljivo pokazao – da je KuK (за Аустроугарску колега Љ. Маџар користи скраћеницу KuK) vodila jednu doslednu i jasno postavljenu *antinacionalističku* politiku, a da je to činila dovoljno fleksibilno da dozvoli i toleriše pravi procvat srpskih prosvetnih, kulturnih i crkvenih ustanova." На другом месту колега Љ. Маџар пише како је и сâм Душанић "primetio, da je KuK vladavina otvorila širok prostor za razmah pravoslavlja (s. 307)".

Међутим, на страни 307 ја ништа нисам "primetio" него сам само навео мишљење високог чиновника Аустроугарске у БиХ, барона Бенкоа, које је изложио у писму Калају о томе шта би требало предузети да муслимани не прихвате српску националну идеологију, пошто се све више муслимана (по правилу, образованијих) национално изјашњава да су Срби.

Да наведем и други, бизарнији, пример. У додатку књизи дати су етнографски записи о мом завичају, где на стр. 559 постоје и следеће две реченице: „У то време у Прибинић се досељава и један мађарски Јеврејин који отвара јавну кућу са десетак младих Мађарица, али не задржава се дуго. Мештани су се побунили и стварали му такве непријатности да је, после месец дана, морао да напусти Прибинић."

О томе сем ове две реченице ништа више не пише (па ни о *тржишним тестовима,* те *стаситим једрим и кооперативним Босанкама*), а колега Љ. Маџар има своју интерпретацију мога казивања: "Primera radi, njegov Pribinić je dobio čak i železničku stanicu (ss. 539–540), pa čak i javnu kuću (s. 559) za koju se, kako kaže (моје подвлачење), ispostavilo da nije prošla tržišni test. Možda je dozvoljeno pretpostaviti da pored stasitih, jedrih i možda kooperativnih Bosanki takva *industrija* nije ni imala šanse da opstane na tržištu."

Прилог бр. 4

Изводи из предговора и поговора моје књиге

У предговору пишем: „Трудио сам се да савременом читаоцу ову материју систематизујем и изложим на прикладан начин, како бих му уштедео време (којег данашње, поготово млађе, генерације имају све мање) и труд у трагању за бројним историографским делима и другим изворима. Желео сам да се читаоци боље упознају са тим давно прохујалим временом, уверен да ће им познавање прошлости помоћи да боље разумеју садашњост и спремније дочекају будућност...

Нисам имао амбицију да се бавим архивским истраживањима, да проналазим примарне историјске изворе, што је задатак професионалних историчара. Међутим, строго сам водио рачуна да све што у књизи напишем буде засновано на историјским чињеницама, односно истраживањима професионалних историчара од ауторитета који су писали о овој проблематици, те сведочанствима очевидаца из тог периода.

Због тога сам при писању ове књиге свесно прибегавао екстензивном цитирању (увек наводећи име аутора и назив његовог рада у самом тексту) из више од стотину књига и чланака. Читаоци ће приметити да је најчешће реч о радовима академика Милорада Екмечића (за цео XIX век), Галиба Шљива (за турски период), те Владимира Ћоровића и два докторанта Милорада Екмечића – Томислава Краљачића и Боже Маџара (за период аустроугарске окупације). Користио сам и записе савременика тог времена, као што су путописи странаца који су путовали овим просторима, извештаји конзуларних представника великих сила који су службовали у Босни и Херцеговини, те мемоарски записи домаћих учесника у тим збивањима.“

Наводећи податак да сам средином прве деценије XXI века (2006–2008) објавио три књиге из завичајне историје (трокњижје: *Прибинић – место у Републици Српској, Хроника српског села у Босни* и *Летопис српске породице из Босне*), у поговору сам истакао

три основна разлога због којих се поново враћам писању књиге из историје ширег завичаја.

„*Први*, неко је лепо рекао да сваки човек остаје дужник завичају, па желим да се на овај начин бар делимично одужим крају и прецима; *други*, завичајне књиге писао сам са већим задовољством него књиге из економске проблематике, па сада као пензионер могу себи приуштити да истражујем и пишем о ономе у чему више уживам; *трећи*, агресивни владајући политички и идеолошки образац, који доминира на нашој јавној сцени, инсистира на поништавању српског и формирању новог идентитета и отворено врши омаловажавање, па и презрење, српског народа и његове историје, па се овом опасном *духу самопорицања* (Мило Ломпар) треба јавно супротстављати.

На јавној сцени је на делу аутошовинизам (самомржња) и ружење сопственог народа. Са највишег места у држави (од премијера Српске владе – сада председника Србије) недавно смо сазнали, из интервјуа за београдски *Нови магазин* (18.1.2014), да је његов *највећи проблем како Србе да промени, како да измени њихову свест*. То је и опште место великог броја представника невладиних организација либералне оријентације...

Велике и моћне државе инсистирају управо на *промени свести*, јер из историјског искуства знају како је тешко колонизовати народе који имају дуго и богато историјско наслеђе и развијену националну свест (Русија, Кина, Иран...)“

Прилог бр. 5

Јанусовска разматрања

На самом почетку (Уводне опаске) осврта на моју књигу колега Љ. Мађар пише: "Povod za ova razmišljanja je najnovija knjiga profesora Jovana Dušanića. Odlučujući razlog za pretakanje tih razmišljanja u pisanu formu jeste atraktivnost obrađene materije ali i izazovnost načina na koji je ona obrađena. Izazovnost se sastoji u tome što je ova knjiga – bar za autora ovog teksta – jedna neobična mešavina zanimljivih dokumentarnih nalaza i pratećih uvida, s jedne, i krajnje rđavih, gotovo neprihvatljivih postupaka u *tumačenju* i obradi, uključujući i formalne jezičke manjkavosti i pravopisne omaške, s druge strane. Tekst koji sledi ne može a da ne bude opterećen ovom ambivalentnošću i mora da padne u oči svojevrsnim odista markantnim janusovskim osobenostima."

Прилог бр. 6

Оцена књиге са суштинске стране

"Dušaniću se mora odati veliko piznanje i za to što je proučio i u pitkom obliku sažeo ogromnu literaturu, uključujući i mnoge davno objavljene spise, kao i neobjavljene rukopise. Ovi potonji mahom su nepoznati i većem delu akademske javnosti, a o onoj široj publici da se i ne govori. Ti spisi – posebno oni u rukopisnoj varijanti – nedostupni su i najobrazovanijem delu naše čitlačke publike, a neki od njih su pravi rariteti i kao takvi nedostupni i profesionalnim istoričarima. Time što je tu obimnu literaturu pregledno razmotrio i sažeo pružio je ogromnu uslugu velikom broju ljubopitljivih i angažovanih čitalaca: uštedeo im je veliki trud samostalnog preturanja po starim izvorima, a u isti mah pružio veliku količinu značajnih i zanimljivih istorijskih informacija.

Kao važan i za mnoge od nas dragocen nusprodukt osnovne sadržinske celine koju obuhvata ova knjiga – a to je istorija Srba u Bosni i Hercegovini tokom XIX i prve petine XX veka – u knjizi su prezentirani najvažniji, zaista ključni momenti iz opšte nacionalne istorije, tj. iz povesti celog Srpstva. Ti momenti uključuju vladaoce nezavisnih srpskih država, ključne događaje koji su opredelili istorijske tokove (velike bitke, smene vlasti, krupne preokrete u državnim i društvenim datostima, promene u režimima vladanja...) i tokove kulturnog i duhovnog razvoja, posebno ulogu i uticaj pravoslavne crkve i građanske inicijative na planu prosvetnog razvitka u eri nešto zakasnele ali impresivne i značajne prosvećensoti.

Dušanić je na malom prostoru, rezervisanom za tu kategoriju informacija, skupio i pregledno izložio tako veliku masu bitnih elemenata da će mnogi, čak i kad ne bi imali drugog razloga, upravo zbog toga brižljivo čuvati ovu knjigu i koristiti je kao svojevrsnu referentnu kreaciju (*reference book*)...

Knjiga pokriva jedan izuzetno važan odsečak naše nacionalne istorije i sadrži masu informacije koje su za širu javnost toliko nepoznate da su u njenoj percepciji na samoj granici nepostojanja, a mnogo toga delovaće kao osvežavajuća novina i onoj užoj, profesionalno upućenoj javnosti. Dušanić je svoj tekst usmerio na jedno precizno definisano i

sticajem okolnosti dobro odabrano, reprezentativno geografsko područje, a te uvide natopljene lokalnom bojom, koja je u ovakvim tekstovima uvek dobrodošla, propratio celishodnom i vrlo korisnom selekcijom istorijskog materijala vezanog sa BiH i relevantnog za ceo srpski narod.

Područje na koje je njegova analiza usredsređena reprezentativno je u smislu destimulativnog ambijenta i pogubnih posledica koje su karakterisale vekove robovanja pod turskom vlašću, ali i u smislu radikalnih promena i dalekosežnog društvenog preokreta koje je donela austrougarska (u daljem tekstu KuK) okupacija. U narativu koji je razvijen u opisu sudbine šireg kraja u kome je locirano njegovo rodno selo dobro se reflektuje sudbina cele BiH, a mnogo toga što je u njemu sadržano mnogo i rečito govori o sudbini i golgoti celog srpskog naroda.

Nemoguće je ne uočiti, a sigurno se mora pohvaliti, entuzijazam i žar sa kojim on prikazuje događaje i procese u našem nacionalnom biću i neugasle slobodarske težnje zajedno sa akcijama i delovanjima preduzimanim na liniji njihove što potpunije realizacije. Dušanić voli svoj zavičaj i emotivno doživljava celu BiH, a to njegovom tekstu daje karakter nadahnutog kazivanja i kreativnog entuzijazma koji lepo izvedenom narativu daje dopadljiv pečat moralnog vaznesenja i estetskog oblikovanja odgovarajućeg materijala.

U svom pregledu istorijskih zbivanja i društvenih promena koje su njihov logički korelat, Dušanić je izneo mnogo činjenica koje su ne samo slabo poznate nego čak i doslovno iznenađujuće. Znatan broj neočekivanih uvida, pa čak i neobičnih, opštim predstavama suprotstavljenih elemenata daje njegovom tekstu svojstva dramatske napetosti, čini ga dinamičnim i intrigantno zanimljivim za veliki broj čitalaca. U teoriji informacija iznenađenje je mera informacionog sadržaja primljenih poruka, a u toj ravni autor je javnost štedro obogatio. Iznenađeni čitaoci ispostaviće se kao spoznajno obogaćeni učesnici ove intelektualne interakcije, a edukativni učinak knjige pokazaće se kao nesumnjiv i značajan.

Etička osobenost ove knjige predstavlja predvidiv učinak i dragocen rezultat činjenice da se ona bavi onom teritorijom iz južnoslovenskog regiona u kojoj je bilo ponajviše ugnjetavanja, odricanja, oskudevanja i pojedinačne i kolektivne *nesreće*. BiH je uveliko i bespogovorno prepoznata kao balkanski i evropski *karakazan*. Može se

reći da je gotovo nezamisliva neka nedaća ili istorijska kataklizma koja se događala na Balkanu i u Evropi a da je zaobišla BiH, bolje rečeno da je nije pogodila teže i žešće nego druga područja.

Upravo stoga, poniranje u istorijsku sudbinu i modalitete preživljavanja ovog dela Balkana ima očitu moralnu dimenziju, a to opredeljenje za bavljenje tom sudbinom i angažovano kazivanje o pratećim izgledima i naporima za napredak nesumnjiva je vrlina ovog teksta. Dušanić o svom zavičaju i o BiH ne piše hladno i objektivno, sa neutralnom i nezainteresovanom distancom, nego angažovano i predano, kao čovek koji pustolovine i peripetije tog *vilajeta* ne samo izučava i tumači nego proživljava i stradalnički podnosi.

Zahvaljujući tome što je razumljivim jezikom obradio velike segmente iz istorije BiH, Dušanić je mnogo doprineo izgradnji mosta između profesionalno razvijane istoriografije i šire javnosti, a to znači između korpusa profesionalnih, uže specijalizovanih istoričara i običnih čitalaca. Zahvaljujući njegovom tekstu široj publici biće bliža i dela istoričara profesionalaca: znanja stečena čitanjem njegove knjige omogućiće delotvorniju apsorpciju informacija sadržanih u radovima pisanim sa strožijim naučnim pretenzijama i oblikovanim shodno tamo preovlađujućim stručnim standardima...

Dušaniću se mora odati priznanje za vredno prikupljanje opsežne i zanimljive građe i naučno potvrđenih nalaza и istaći neočekivane, te stoga i neočekivano vredne, informacije i nalaze sadržane u ovoj intrigantnoj knjizi. Oni su toliko iznenađujući i toliko zanimljivi, da bi bilo nekorektno ne skrenuti pažnju bar na neke od njih, a oni su, s druge strane, toliko izazovni i zanimljivi da je prosto nemoguće odoleti iskušenju da se iznesu makar i u strogo svedenoj selekciji. Pre svega, valja istaći da je Dušanič u mnogim delovima svoga spisa otkrio i dokumentovao važne društvene činjenice. Jedna takva činjenca...” (у наставку се наводи читав низ чињеница – моја напомена).

Колега Љ. Мађар указује на потешкоће које је имао при писању свога текста. “Upadljivo je i pomalo šokantno da ovaj tekst teče svojim uvodno najavljenim janusovskim koritom. Bezmalo superlativne pohvale smenjuju se sa oštrim kritikama. Upravo to je najveća muka njegovog pisanja.”

У самом пропратном писму колега Љ. Мађар констатује да сам обрадио једну више него значајну тему, али сам пропустио јединствену прилику да истражим учинке једне радикалне и далекосежне институционалне промене – пребацивање БиХ из владавине оријенталне деспотије у једну уређену правну државу.

"Umesto da se to oceni kao izvanredna epohalna promena, Ti si se priključio horu naših nedotupavnih istoričara koji kukaju što je berlinskim kongresom sprečeno ujedinavanje BiH i Srbije. To ni tada ni kasnije nije bila realistična istorijska opcija, a svodilo se na zahtevanje teritorije koja Srbiji nije pripadala. Istovremeno je značilo posezanje za tuđim i udar na tadašnje zakone i međunarodno pravo. Taman posla! Da se kojim čudom dogodilo to ujedinjenje, prvo što bi srbijanski divljaci uradili bilo bi rušenje bosanskih i hercegovačkih džamija, kao što su ih porazarali i u Srbiji (ostale su samo dve), a ne bi se mnogo ovajdili ni od srbijanske vlasti... Rušeći džamije i istrebljujući sve *tursko* Srbija bi Bosni iščupala dobar deo njene duše. Povrh toga, naši istoričari, i Ti sa njima, voleli bi sa je Srbija nekako uspela da šćapi BiH iako bi više od polovine stanovništva (muslimani plus katolici) to doživeli kao svoju etničku katastrofu."

Колега Љ. Мађар ће то у самом тексту детаљније образложити. "Ovaj jedinstveni društvenoekonomski obrt Dušanić nažalost nije stavio u središte svojih razmatranja – mnogo više ga je zanimala borba za srpsku autonomiju i samosvojnost – ali je ipak, donekle i usput, pružio obiman empirijski materijal koji omogućava da se razviju i upotpune paralelne i nezavisne analize tog krupnog, doista globalnog sistemskog preobražaja...

Okupacija BiH, kao rezultat Berlinskog kongresa iz 1878. godine, neizbežno se doima kao *experimentum in vivo* koji poslenicima iz oblasti društvenih nauka daje jedinstvenu mogućnost proučavanja modaliteta i efekata jedne radikalne institucionalne promene. To je mogućnost koja pruža uvide u dalekosežna materijalna pomeranja koja na istoj objektivno datoj i teritorijalno definisanoj resursnoj osnovi mogu da produkuju promene društvenih ustanova i svekolikog sistema upravljanja. Nemoguće je pisato o takvoj promeni a ne zauzeti, makar i implicitno, stav prema njoj. Takav stav oformio je, dakako, i Dušanić, ali je to učinio samo implicitno a ne i eksplicitno. Implicitnost stava

ispoljava se u tome što su izostali jasni ili čak bilo kakvi *kriteriji* za ocenu proisteklih promena, pa nije do izražaja mogla da dođe ni logika i metodologija primene tih kriterija. Začuđujuće je, ali ne i pohvalno, da je u knjizi izostala precizna artikulacija tih kriterija i, posebno, njihova logički rigorozna primena.

Odsustvo kriterija i njihove primene najbolje se vidi po jednom odbojnom ako ne i radikalno negatorskom stavu koji je zauzet prema KuK upravljanju u BiH i pratećem sistemu vladavine. Zajedno sa našim uglednim i inače merodavnim istoričarima (Ekmečić, Ćorović...) autor veoma kritički tretira tu tako iznenadno i za mnoge neočekivanu vladavinu. Gde god se u knjizi pružila prilika, Dušanić govori o teškom položaju srpskog življa u okupacijom preobraženoj BiH, u ambijentu za koji je i našim istoričarima i svim obaveštenim laicima bilo i ostaje jasno da se bitno, dalekosežno i neprepoznatjivo razlikovao od ranijeg sistema turske vladavine. Lamentacije o teškom životu seljaka, uz citiranje Petra Kočića (s.250), doimaju se kao neuverljive i neprimerene u svetlu poznatih činjenica o njihovom stravičnom položaju pod turskom vlašću.

I opet, neko stanje stvari ili položaj neke skupine aktera mogu se razumno oceniti kao dobri ili loši samo u svetlu *ostvarljivih i dostupnih* alternativa. Primera radi, poređenje sa razvojem Srbije iz toga vremena nije celishodno i nije primereno, jer *ta* alternativa bosanskohercegovačkom području nije bila na raspolaganju; u odsustvu okupacije jedina opcija, varijanta bez alternative, na tom području bila je turska vladavina, a od nje se nešto lošije ne da zamisliti ni uz povećani napor imaginacije. Neće biti mnogo preterano ako se kaže da bilo šta da se pojavi kao smena i zamena za turski režim ne može a da ne predstavlja znatan, ako ne i silan napredak. Nema potrebe, a nema ni smisla da se šire obrazlaže koliko je strašan i po Srbe doslovno pogibeljan bio sistem turske vladavine...

Dušanić je više impresioniran austrougarskom politikom ograničavanja, pa i krutog sputavanja, srpskih istrajnih nacionalnih stremljenja, sa ujedinjenjem celog srpstva kao krajnjim ciljem. U toj KuK politici, međutim, sve je predvidivo i ništa nije bizarno ili izopačeno. U analizi međunarodnih odnosa i odgovarajućeg ponašanja država kao aktera u tim odnosima najlogičnija je i najprirodnija stvar da se čuva državna celovitost i onemogućavaju sve inicijative upravljene na njeno

potkopavanje. Kad bi se legitimnost nacionalnih aspiracija cenila samo po njihovom pukom postojanju i eventualno po njihovom intenzitetu, ne bi za Srbiju, primera radi, ostao nijedan argument za ustavno i političko čuvanje Kosmeta kao dela nacionalne teritorije.

Postoji nešto što je starije i važnije od nacionalnih aspiracija i odgovarajućih akcija i pokreta. Teritorija BiH *legalno* je pripadala turskoj carevini i, kao rezultat Berlinskog kongresa, *legalno* bila prevedena u režim KuK vladavine. U takvom međunarodnopravnom aranžmanu insistiranje na svesrpskom ujedinjenju podrazumevalo je, pored ostalog, *posezanje za tuđim*, a to bi, bar iz današnje perspektive, moralo da se tretira kao nedozvoljeno. U vreme današnje, na početku XXI veka mi ponovo učimo vrednost i civilizacijsku težinu vladavine prava, pa bismo možda već morali da u tom svetlu revalorizujemo, dakle *preocenimo*, neke nipošto beznačajne segmente naše nacionalne istorije.

Nije bez značaja ni činjenica da su BiH odvajkada – i to u ukupnom broju koji je manje-više bio uporediv sa ukupnim srpskim stanovništvom – živeli ljudi drugih vera i drugih etničkih odnosno narodnosnih opredeljenja. Vuk Drašković je tu činjenicu efektno izrazio često citiranom metaforom o tigrovoj koži. I pored priklanjanja izvesnog dela muslimanskog življa, mahom intelektualaca, srpskom etničkom korpusu – Dušanić o tome nažalost ne daje nikakve brojčane informacije – sigurno je da te druge narodnosne celine *nisu* svesrpsko ujedinjenje prihvatale kao *svoj* nacionalni ili drukčije definisan kolektivni cilj. Da je moglo da bude izvedeno, kao što nije ni dan-danas, srpsko ujedinjenje podrazumevalo bi i sadržavalo znatne i valjda neprihvatljive elemente nasilja nad drugim etmčkim odnosno verskim celinama.

Iz činjenice da je težište ove knjige na opravdano podvučenom XIX veku, a da se upravo u tom veku dogodila jedna od najsudbonosnijih promena i svekolikoj istoriji BiH, nije mogla da ne proistekne potreba da se ta epohalna promena okarakteriše i da se oceni njen značaj za potonji razvitak ove prostrane i sigurno važne južnoslovenske oblasti. Slabost knjige je u propuštanju da se eksplicitno i precizno artikulišu odgovarajući kriteriji. Međutim, pošto se zauzimanje stava prema toj promeni nije moglo – a zasigurno nije ni želelo – izbeći, ti kriteriji su morali nekako da se ustanove, makar i u indirektnoj i stoga nedovoljno razaznatljivoj formi.

Tu se Dušanić priklonio široko uočljivoj praksi naših istoričara i posredno odredio neke svoje normativno postavljene kriterije, dovoljno visoke da četrdesetogodišnja vladavina KuK ispadne, po Srbe pa tako o generalno, nepovoljna i načini se pogodnom za žestoke kritike. Takav postupak je logički nezasnovan i naučno neodrživ. Neprihvatljiv je stoga što logički ne vodi jednoznačnim, pouzdanim i dokazivim, zaključcima i što zahvaljujući izboru tih proizvoljno postavljenih i neizbežno promenljivih kriterija može da se dokaže šta god se želi.

Pomenuta logička neodrživost ovakovog postupka sledi upravo iz činjenice da može da dovede do širokog dijapazona vrlo različitih, dakako i protivrečnih, zaključaka i nalaza. Postupak koji ne omogućava proveru raznih propozicija, i to uz oslonac na procedure koje, kad se koriste od strane drugih analitičara, omogućavaju i nalažu izvođenje *istih rezultata* logički je neodrživ i naučno neprihvatljiv. Algoritam koji za istu stvar omogućava da se dokaže da je i kompaktna i rastresita nema logičko utemeljenje i ne može imati nikakve veze sa naukom**.** Iako je naveo veliki broj detalja iz kojih pronicljiv čitalac može da zaključi da je KuK režim u BiH doneo neviđene, u odnosu na turski zeman spektakularne promene, opšta njegova ocena ovog prelomnog perioda u istoriji BiH nedvojbeno je nepovoljna. Vredi parafrazirati: baš u tome je sadržana napred istaknuta kontradikcija. Tu se on lagodno našao u društvu sa Ekmečićem, Ćovovićem i – zašto i to ne reći – sa Petrom Kočićem.

Bilo kakva negativna ocena KuK okupacije jednostavno je netačna, a moglo bi se reći da je u izvesnom smislu i nepravična. Kad se taj veliki preokret i silni polet u razvoju ove teritorije nepovoljno oceni, onda to nije problem te vladavine i aktera koji su iza nje povlačili opredeljujuće poteze, nego je problem analitičke neutemeljenosti samih tih analitičara, problem njihovog proizvoljnog i ničim opravdanog priklanjanja nekakvim visokim kriterijima po osnovu kojih takva mračna ocena neizbežno mora da usledi. Jasnoće, ali i farsičnosti radi, ako kao kriterijum kvaliteta KuK vladavine postavimo zahtev da se neizostavno poradi na prisajedinjenju BiH Srbiji, pa makar se to kosilo sa interesima te carevine i makar podrazumevalo nasilje nad otprilike polovinomo stanovništva ove teritorije, onda neizostavno dolazimo do zaključka da je to bila opresivna, nepravična i nasilnička vladavina. I opet, problem nije u segmentu stvarnosti koji se procenjuje nego u apsurdnim i ničim

opravdanim arbitrarnim kriterijima na osnovu kojih se taj odsečak stvarnosti procenjuje.

Bez opštevažećih i logički obavezujućih kriterija nemoguće je oceniti problemski sklop sa kojim se bilo kakav analitičar bavi. U slučaju procene okupacijskih politika i odgovarajućih rezultata takav se kriterij nameće sam po sebi. To je poređenje svega što je KuK za tih četrdeset godina ostvarila u BiH sa onim četvorovekovnim jadom i civilizacijskom katastrofom koje je nesrećna bosanskohercegovačka smeša naroda pretrpela za turskog zemana. U tako neuređenoj, u mnogo čemu necivilizovanoj zemlji ni sami muslimani nisu mogli bogzna kako dobro da prođu, iako toga nisu morali da budu svesni.

Ovde će biti ponovljeno, i to verovatno ne poslednji put, da je Dušanić napravio veliku grešku što na osnovu raspoloživih informacija nije dao analizu *ekonomskog razvoja*, i to uporednu analizu *razvoja* iz turskog vakta sa razvojem koji je za tih četrdeset godina ostvaren pod upravom KuK. Ovde je Dušanić kao istoričar-amater izdao, bolje rečeno izigrao Dušanića kao profesionalnog ekonomistu. Da je to učinio, njegova predstava o tome šta je u BiH za četiri decenije postigla KuK morala bi da bude bitno drugačija, u stvari dijametralno suprotna.

Sva je sreća da je Dušanić izneo jedan veći broj detalja iz kojih usredsređeniji čitalac može da nazre, pa i da zaključi, šta je sve ta okupacija značila za BiH. Pomalo metaforički, ali baš i ne sasvim, KuK je u BiH za ciglo 40 godina postigla veći napredak, i u smislu pozitivnih doprinosa postigla više, nego otomanska carevina za prethodna četiri stoleća. Pored sasvim izvesnih institucionalnih pomaka – uvođenja vladavine prava, bitnog jačanja zaštite svojine i ugovora, instaliranja velikog broja *neophodnih* državnih institucija, organizovanja popisa imovine i stanovništva i čega sve ne – okupacija je u turbulentnu bosanskohercegovačku sredinu donela, makar i relativni, *mir*. Ekonomske efekte mira čak ni ekonomisti često ne sagledavaju na pravi način. Mir je kao i vazduh, uzima se zdravo za gotovo čim je i sve dok je obezbeđen a njegova vrednost se u punoj meri sagledava tek kad se izgubi. Ekonomski napredak i sve što iz njega predvidivo proističe, a potom relativni mir, uz bune i nemire daleko ispod nivoa na kome su plamsali tokom turske vladavine, doneli su i Srbima veoma mnogo baš kao i drugim verama ili narodima.

Srbi su sigurno bili sputavani u svojim nacionalnim pregnućima, ali to je deo politike kojom je KuK čuvala svoj integritet, baš kao što su to valjda oduvek činile i čine sve države na svetu. Ne uvažiti sva silna dostignuća na ekonomskom, pa tako i na drugim planovima i frontalno osuđivati KuK bilo bi otprilike isto kao kad bi jedan do na smrt izgladneo čovek bio uveden u prijatnu prostoriju i nahranjen, ali bi na kraju zamerio što obilan ručak nije na kraju bio krunisan i tortom!

Malo je oblasti društvnog života koje čvrstim, uvek nezaobilaznim *materijalnnim* nitima nisu vezane za ekonomsku osnovu. Da se Dušanić nije oglušio o svoj profesionalni poziv i da je *dužnu* pažnju posvetio ekonomskom razvoju i sigurnom prelomu trenda koji je donela okupacija, on bi drukčije *morao* da razmišlja i piše i o drugim društvenim pojavama i dešavanjima. Iz toga bi proistekla mnogo povoljnija slika po okupaciju i po KuK. Autor kao da smeće s uma važne pojedinosti koje je sam izneo.

Primera radi, njegov Pribinić je dobio čak i železničku stanicu (ss. 539–540), pa čak i javnu kuću (s. 559) za koju se, kako kaže, ispostavilo da nije prošla tržišni test. Možda je dozvoljeno pretpostaviti da pored stasitih, jedrih i možda kooperativnih Bosanki takva *industrija* nije ni imala šanse da opstane na tržištu. Vrlo je znakovita i informacija da su sa novootvorenim firmama – među njima je jedna od najvećih destilacija u tadašnjoj Evropi (s. 261), zatim izgradnja transportnih komunikacija (s. 261), elektrana, pruga, kao i otvaranje rudnika uglja (s. 264) – stizale *moderne tehnologije*, sa čim se ne može pohvaliti današnja Srbija i pored štedrog subvencionisanja stranih investicija.

Skraćujući teška srca, s obzirom na mnogo prikupljenih elemenata, sve iz ove knjige, neka bude konstatovano da bez velikog prevrata koji je donela KuK ne bi pre svega bilo znatnog ekonomskog napredovanja Srba u BiH, pa time – *relativno gledano* – ni procvata u kulturi i prosveti, velikog poleta u donatorstvu, pa ni impozantnog oživljavanja političke borbe za razna srpska prava. Ta odista ipmresivna borba krunisana je uz ostalo punim uspehom u zadobijanju crkveno-školske autonomijre, što ispravno konstatuje i sam Dušanić (s. 498), nakon što je, pored ostalog, primetio, da je KuK vladavina otvorila širok prostor za razmah pravoslavlja (s. 307). Iz svega što je naveo, a što se ovde tek delimično reinterpretira, decidno sledi da sva ta dostignuća, uključu-

јући и она са импресивног списка преузетог (и коректно цитираног) од Екмечића, не би баш у том степену и формі могла да буду постигнута да земља није била економски оживљена једним новим, цивилизацијски осмишљеним институционалним поретком.

Поред економског полета, тај поредак је донео познату аустроугарску варијанту *владавине права* која је силно размакла дотадашња ограничења и отворила просторе слободе, омогућивши политичке акције, често и директно супротстављене власти, какве су за турског вакта биле једноставно незамисливе. Критика тобожње пристрасности аустроугарских власти у одржавању и правној заштити беговских феудалних привилегија показује фрапантно неразумевање суштине и важности владавине права и промашена је и неумесна. Са том значајком система и политике КуК сасвим је конзистентно њено уздржавање од било какvог прегнућа да се ограничи градња џамија или чак да се приступи њиховом уклањању. Који је то контраст у односу на оно што се догодило у Србији (не рачунајући Новопазарски санџак) где су од сијасета џамија – силуете градова биле су у знаку минарета – остале, чини се, само две, у Београду и Нишу! Тадашње власти џамије су у Србији једноставно збрисале, заборављајући да су и то куће божје. Слично *беговским привилегијама*, и тај однос према муслиманским богомољама израз је озбиљног поимања и доследне примене владавине права.

Неупитна опредељеност за владавину права условила је да буду сачуване и муслиманске богомоље и *беговске привилегије*. Сасвим предвидиво, критичари односа према *феудалном поретку* пропуштају да запазе да је КуК створила и правно формализовала могућност откупа кметова (с. 483) – простори слободе отворени су онолико колико је било могуће с обзиром на неприкосновеност постојећих, дуго важећих права. И у том погледу окупација је у поређењу са претходним системом значила видан напредак.

Није случајно да је и сам пошteни Душанић просто био принуђен да констатује да је КуК боље уређена држава од Турске (*passim*, посебно сс. 231, 419–423, 483). Свако процењивање промена у БиХ након кључне 1878. године, ако није стављено у контекст онога што је за турске владавине претходило, аналитички је дубоко дефектно и концепцијски промашено, те стога садржински и суштински погрешно."

Прилог бр. 7

Оцена књиге са формалне стране

Прво да погледамо како колега Љ. Мађар види формалне домете и вредности ове књиге са светлије стране Јанусовог лица, а потом и са њене тамније стране.

"Dušanić je rođeni pisac – njegov jezik je bogat i njegov izražaj snažan... Njegov stil je više književnički nago naučnički, a na mahove se doima čak i kao pesnički. Zahvaljujući tome, on je veoma mnogo rekao navodeći žive, izrazito rečite detalje. Po tim detaljima on podseća na dobre pisce koji kroz par pojedinosti o društvenim stanjima i socijalnim zbivanjima kažu više nego što naučnici u svom suhoparnom vokabularu izraze na desetinama stranica...

On je bez sumnje nadaren pisac, autor bujne i bogate leksike, posednik sposobnosti za fleksibilnu i pitku rečenicu, čovek sa finim osećanjem za ritam rečenice i težinu i nosivost reči, pisac koji tako rafinirano iznijansira reči po značenju i gradaciji intenziteta onoga što treba izraziti. Prirodni dar je izraz kojim se najtačnije mogu iskazati pozitivne značajke njegovog stila i pisanja. Snop prirodno datih sposobnosti predstavlja onaj literarno relevantan kompleks prednosti u kojima je Dušanić jak...

Bogovi su prema profesoru Dušaniću bili širokogrudi i darežljivi: dali su mu dar za jezik, smisao za nijanse u značenju reči i pisanje. No, to Dušanić nije na pravi način nadgradio. Ono što je imalo da se nauči nije u potrebnoj meri dodao svojim darovima. To što je zavisilo od bogova kod njega je dobro, ali ono što je zavisilo od njega nije dovoljno dobro."

Затим колега Љ. Мађар прелази на тамнију страну Јанусовог лица. "U svom kritičkom delu ovaj tekst će se odnosiiti ne samo na autora nego i na urednika edicije u kojoj je publikovana i na lektora kroz čije je ruke morala da prođe. Dakako, ukoliko je odgovarajućeg urednika i lektora uopšte i bilo. U ambijentu zakržljale privrede i osirotelog društva, u posebno teškom položaju našla se i izdavačka delatnost, pa se na toj pustopašici namnožilo mnogo sitnih i finansijjski slabašnih

izdavača koji nisu u stanju da obezbede normalno uređivanje, lekturu, korekturu...

Predmet knjige je istorija i društveni položaj Srba u BiH u XIX veku, a u nju je nagurao toliko stvari koje u knjigu sa tim predmetom obrade *ne spadaju*... Bitno je da sa predmetom knjige – položaj i istorija Srba u BiH tokom XIX veka – oni baš nikakve veze nemaju i da je autor pokazao jedno zaprepašćujuće odsustvo smisla za sam taj predmet i za meri u kojoj je i to što u knjigu ne spada opteretio preopširnim opisima...

Drugi krupan nedostatak su ogromna poglavlja... Tu su data poglavlja na desetinama stranica, bez ikakvih odeljaka, međunaslova i podnaslova... U slabosti kompozicije spadaju i neodmereno brojni i pokadšto zaista preopširni citati, a njihovo nabrajanje zauzelo bi ovde previše mesta...

Knjige koje imaju imalo pretenzije da budu shvaćene kao ozbiljni naučni tekstovi – a ova knjiga je, bar po nominalno naznačenom predmetu, iz oblasti istorije – morale bi imati predmetni i imenski registar. U ovoj knjizi takvih registara nema... Umesto da na kraju da spisak literature, pa da se u tekstu poziva na broj ili godinu, kako se to uvek radi, on je propustio da sačini i na taj način koristi spisak, pa u tekstu svaki put, po ko zna koliko puta za pojedine izvore, uvek iznova navodi pun naslov citiranog dela...

U njegovom tekstu ima više gramatičkih i jezičkih grešaka nego što je, bar po mom mišljenju, snošljivo i dozvoljeno...

Прилог бр. 8

Поређење са Петром Кочићем

Нисам разумео смисао речи "*zašto i to ne reći*" уз навођење Петра Кочића. Мени увек чини част када ме неко пореди са њим (као наш колега Б. Бабић који у једном тексту *Особени стваралац и врстан полемичар* пише: „Професор Јован Душанић је својим делом и односом према окружењу стекао посебно место међу економистима Србије. Прво, он задивљује својом високом стручношћу за питања о којима пише. Истина, стручност се може научити. Друго, следи оно што не може да се научи. То је смисао за литерарно изражавање. Да се на време определио за бављење књижевношћу, вероватно би надмашио Петра Кочића. Али бисмо имали једног великог економисту мање..."), чак и са његовим јунацима (као у посвети професора Милорада Закића: „Својом борбом и усправним ставом Јован Душанић нас подсећа на Кочићевог јунака који раздрљених прса гази кроз мећаву").

Прилог бр. 9

Савремени колонијализам и либерализам

Опаске о савременом колонијализму и либерализму дао сам у поговору књиге на свега неколико страница. Интересантно да је колега Љ. Мађар у свом тексту (33 странице) овим питањима посветио више страница, него што сам ја то учинио у кратком поговору у књизи која има укупно 707 страна.

У поговору књиге написао сам да је савремени колонијализам много опаснији и суптилнији од класичног: „За разлику од класичног колонијализма, који је насилно наметан уз отпор становништва и локалних елита, политичка и финансијска квази елита га призива и моли да буде колонизована, академски и медијски делатници то подржавају, а грађани на нови колонијализам мирно пристају."

Аустроугарска је морала да употреби оружану силу (280.000 војника) како би окупирала Босну и Херцеговину (1.150.000 становника) јер је локално становништво томе пружало и оружани отпор. Када је напокон (после три месеца и великих аустроугарских губитака – хиљаде погинулих војника и стотине официра) отпор био савладан, Аустроугарска је морала да држи значајне војне снаге како би се предупредили нови устанци становништва. Један енглески политичар који је почетком XX века пропутовао БиХ закључио је да Аустроугарска ангажује више војних средстава да држи у покорности народ БиХ, него Енглеска у Индији, где има скоро 300 милиона становника.

У вези са овим питањем, желео бих да буде регистровано сведочење једног инсајдера, колеге Љ. Мађара, који је био сарадник или функционер државних власти, како у 80-им и 90-им годинама XX века, тако и у XXI веку. Наиме, он у овом тексту пише: "Tačno je, kao što aludira profesor Dušanić, da je po našim ministarstvima i agencijama bilo rasuto podosta stranih savetnika (za neke od njih uverio sam se da nemaju neku osobitu vrednost), ali je činjenica da nijedan od njih nije došao samovoljno nego su svi *pozvani* od naše legitmno

izabrane vlasti, tj onih garnitura koje ne bi bile na vlasti da za njih nije, često listom, glasao taj odabrani narod u koji profesor Dušanić ima toliko poverenja, ako nije reč i o divljenju." Он је то написао у овом свом тексту, као реакцију на мој кратак осврт на актуелни неоколонијализам (којег поредим са класичним колонијализмом аустроугарског типа): „Данас ће богати и моћни (колонизатори) само на кључна места у држави (под изговором *добрих услуга* наших западних партнера – *пријатеља*) разместити *своје саветнике* (из ММФ-а, Светске банке, НАТО-а, обавештајних служби...) директно у здања државних министарстава и других важних државних институција (као што је централна банка) и побринути се да се на кључним местима у држави нађе што више компрадора – *стручњака за варварска питања*."

Истине ради треба рећи да размештање иностраних „саветника" у државне установе није карактеристично само за Србију, него за већину постсоцијалистичких земаља. Колегу Љ. Мацара ћу подсетити на писање његовог учитеља проф. др Бранка Хорвата који је за Хрватску (у књизи *Какву државу имамо и какву државу требамо,* 2002) написао: „Страни консултанти седе у нашим државним установама – као што су 1945. године седели совјетски *стручњаци*. И у то име одлива се десетине милиона долара у иностранство. Некада смо стварали производне капацитете, а сад тобоже не знамо њима управљати. Очигледно се ради о сврставању земље на колонијални ниво." Интересантно да су погледи њих двојице на транзицију постсоцијалистичких земаља били исто тако „галатички" удаљени. За разлику од колеге Љ. Мацара, професор Б. Хорват био је оштар критичар економске транзиције наших земаља које су се реализовале (под будним оком ММФ-а) у складу са Вашингтонским договором и базирале на три основна реформска стуба: стабилизација, либерализација и приватизација. Тако он у наведеној књизи, између осталог, пише: „Међународни капитал – и стога ММФ, Светска банка и Светска трговинска организација – тражи пуну слободу кретања капитала без икакве контроле... Наводе се *теоријска* образложења како потпуно слободна трговина максимизира економско благостање. Но још је пре

два века Фридрих Лист знао да то вреди само за партнере једнаке економске моћи. Остали, међу њима и Хрватска, биће експлоатисани. Земље су по свом привредном, политичком и културном развоју веома различите, а исто тако и по економској моћи. Због тога прокламација о слободној трговини и слободном кретању капитала представљају реакционарну пропаганду политички и економски јаких који желе експлоатисати слабије. То се види одмах по противуречним захтевима кад нека богата земља захтева слободу кретања капитала (*своїа*), а у исто време забрањује слободу кретања људи (*другїих*). Експоненти капитала лако проналазе опортунистичке научне раднике који објашњавају – од својих бруцоша па до других држава као што је наша – да је слободно кретање робе и капитала корисно за све. То је тачно кад су услови привређивања подједнаки. То је лаж кад се они екстремно разликују."

У вези са питањем (нео)либерализма колега Љ. Маџар је „ревидирао" ранији став и у новом тексту пише: "tzv. neoliberale – ovo *neo* je prikačeno kao pogrdan prefiks, jezička smicalica koja liberalnu misao treba da predstavi u posprdnom vidu." На расправи у АЕН 2015, године, констатовао сам и написао: „Желео бих да истакнем да сам захвалан колеги Маџару на јасно изнетом ставу (у његовом раду – *Мој обрачун с њима: ūошасūи ūреūераноī државноī инūервенционизма*)... да неолиберализам ипак постоји (наводећи и разлоге због чега треба *да се либерализам у својим савременим обоїаћеним верзијама назове неолиберализмом* – стр. 146). Надам се да због тога неће имати непријатности од стране сопственог идеолошког клана, пре свега, сарадника *широко афирмисаноī* (како то тврди колега Маџар) *исūраживачкоī Центūра за либерално-демокраūске сūудије.*" Очигледно да се моја нада није обистинила.

Желео бих да укажем и на једну опсесивну тезу коју често износи колега Љ, Маџар, којом покушава да објасни супериорност присталица над противницима либералне идеје. Свој пут од ригидног антилиберала до садашњег ватреног либерала он веома једноставно објашњава и у овом тексту, па пише како је до "liberalizma došao *čitanjem*", а за мене који нисам прешао тај пут

тврди: "To što je zavisilo od bogova kod njega je dobro, ali ono što je zavisilo od njega nije dovoljno dobro."

Интересантна су његова објашњења како (и која врста) људи прелазе пут од антилиберала до либерала и обратно, које је изложио у тексту (*Мој обрачун с њима: пошаст претераног државног интервенционизма*) који је поднео (2015) у расправи на АЕН. На нелогичност и противречност објашњења указао сам тада на расправи и написао: „Прво колега Мађар пише: *Аутор овог текста (је) у својим давним младим годинама био на истим, или чак тврђим, позицијама него данашњи антилиберали, са којим се овде полемише, али да је са протицањем времена и учењем економије систематски и континуирано еволуирао у смислу прихватања либералног погледа на привреду и друштво у целини. Тако се и оформило чврсто уверење о позитивној корелацији између професионалне економске културе и степена у коме се прихватају и гаје либералне идеје.*

Неколико страница после тога, у истом тексту, он пише како *поклоници антилиберала радо истичу случајеве неких нобеловаца и сличних професионалних величина који су (као) променили стране. Били су наводно велики поборници тржишта, а онда су, сагледавши своју једностраност, начинили стручни* salto mortale*, окренули лист и потпуно се пребацили на ону супротну страну*, те истиче да *то не доказује ништа него могућу чињеницу да нам је и у светским размерама део струке професионално, а можда и психички, нестабилан. Прави људи, а можда и прави научници, биће да се препознају по томе што стабилно остају при својим убеђењима и кад глобални и други економски трендови узму ток који је (за дати период) по искуствену проверу тих уверења неповољан.*"

P.S.

Уз новогодишњу честитку, крајем децембра 2018. године, колеги Љ. Мађару послао сам одговор на критику моје књиге. Узвратио ми је лепим текстом уз новогодишњу честитку. Нешто

касније (23.1.2019) стигло је његово писмо са новим текстом – наставком полемике, а потом је уследило следеће моје писмо:

Драги Љубо,

Када сам ти у одговору на критику моје књиге (*Срби Босне и Херцеīовине у XIX веку – борба за слободу и уједињење*) предложио да завршимо са нашим полемикама, знао сам да то не може бити учињено, а да последњи текст не буде твој – мада си „кавгу" започео ти и имао „предност првог потеза". Због тога ме није изненадило твоје синоћње писмо и уз њега приложен нови текст (*Dodatni abrovi iz tamnog vilajeta – dodatak raspravi o istoriji i rodoljublju*) написан на 11 страница.

Као што је у поднаслову наглашено написао си *dodatak raspravi o istoriji i rodoljublju*. У суштини поновио си сопствене погледе на историју српског народа и, као декларисани либерал, одржао ми предавање о родољубљу. Мислим да није потребно да и ја понављам свој поглед на нашу историју, а још мање да некоме, нарочито старијем од себе, објашњавам шта је родољубље. Остаје ми само да констатујем да сам са тобом сагласан да је у нашим текстовима дошло до *polemičkog, a ipak prijateljskog, sučeljavanja dijametralno suprotstavljenih stajališta*. Ова наша краћа (једномесечна) полемика имала је исти резултат као и наше вишегодишње сучељавање ставова о економији на расправама у Академији економских наука и Научном друштву економиста.

На крају бих поновио како сам поносан на чињеницу да смо, и поред *īалаш̄ички* удаљених погледа на свет, те оштрих полемичких варница успевали да то чинимо на један академски цивилизован начин и очувамо лични пријатељски однос. Полемике које сам са тобом водио биле су ми од велике користи и на томе сам ти искрено благодаран. Срдачан поздрав,

Слободан Наїрадић
филозоф
Бања Лука

ИСТОРИЈСКА ВАЛОРИЗАЦИЈА ДЈЕЛ(ОВАЊ)А ГЛИГОРИЈА ЈЕФТАНОВИЋА*

На једноставно питање како и колико је (до сада) истражено и валоризовано историјско насљеђе српског народа у Босни и Херцеговини, у свеколиком значењу те синтагме, а она свакако има поливалентну семантику, одговор мора бити одвећ изнијансиран, тиме нужно и компликован. Јер, одмах се поставља додатно питање - о којем и каквом насљеђу је ријеч: да ли о културном, духовном, градитељском, фолклорном, књижевном или, пак, о политичком. Нас овдје првенствено занима овај посљедњи садржај и врста баштине, тј. политичко насљеђе српског народа у Босни и Херцеговини, и то у периоду кад се за речени географски ареал одомаћио и етаблисао назив Босна и Херцеговина, што се више-мање подудара са временом доласка Аустро-Угарске Монархије у Босну и Херцеговину, тачније њеном окупацијом тог гео-политичког ентитета, по основу закључака и мандату великих сила усвојених на Берлинском конгресу 1878. године. Другим ријечима, у овом осврту на и поводом једне конкретне књиге, а ради се о монографији проф. др Јована Б. Душанића-Липљанског под насловом *Горостас из Сарајева – Глиїорије М. Јефтановић и њеїово доба*, говориће се о политичком насљеђу Срба у Босни и Херцеговини у вријеме аустроугарске окупације, а потом и анексије те земље (не и државе, јер она тада то није била) од стране Аустро-Угарске Царевине, и то тек о једном сегменту тог насљеђа, који би се могао дефинисати као улога српских политичких личности у историји

* Ауторизовано излагање са представљања књиге *Горостас из Сарајева – Глиїорије М. Јефтановић и њеїово доба,* које је одржано у Бањалуци (*Бански двор – Вијећница*) 15.10.2024. године.

Босне и Херцеговине у вријеме аустроугарске власти, дакле у посљедње двије деценије 19. и прве двије непуне деценије 20. вијека.

По ономе што је до сада испоручила историјска наука, српска и југословенска, може се с правом констатовати и оцијенити да је тај период босанскохерцеговачке повјеснице солидно истражен и валоризован, о чему свједоче дјела, како монографије, тако и посебне студије и научне расправе, те публикована грађа, што су их урадили и објавили бројни историци, нпр. Владимир Ћоровић, Владислав Скарић, Јован Цвијић, Васо Глушац, Ристо Бесаровић, Војислав Богићевић, Тодор Крушевац, Васо Чубриловић, Перо Слијепчевић, Милорад Екмечић, Томислав Краљачић, Илијас Хаџибеговић, Ђорђе Микић, Душан Берић, Енвер Реџић, Мустафа Имамовић, Џевад Јузбашић, Божо Мађар, Јелена Божић, Соња Дујмовић, Ненад Урић, Јован Б. Душанић и други, млађи научни радници. Поред поменутих аутора, поједине монографске књиге или појединачне студије о одређеним социјалним, политичким, културним, привредним или, пак, језичким садржајима који се односе на проблеме развитка Босне и Херцеговине у назначеном периоду, написали су и неки правници, политиколози, културолози (ма шта то значило, а ваљда нешто значи, да то питање сад не отварамо и не елаборишемо), филолози, лингвисти, историчари књижевности, херитолози и аутор(итет)и из других области.

Међутим, оно што је упркос таквим и толико вриједним научним експликацијама и даље остало неистражено и недовољно осмишљено, јесте улога и значај појединих српских политичких вођа у историјским процесима и догађајима у којима је субјект-објект био српски народ у Босни и Херцеговини на размеђу вијекова, 19. и 20. О битним људима тих процеса, односа и збивања није довољно писано, због чега се о њима и данас врло мало зна, и то само у тзв. најужим научним и стручним круговима. Тек понеки спорадични рад у научним часописима које данас чита једва десетина људи. Другим ријечима, тај аспект српског политичког насљеђа у Босни и Херцеговини остао је изван видокруга најшире јавности, највише због тога што о таквим личностима и њиховим дјелима нису учили ни у основној ни у средњим школама, због тога

што то није ни било планирано у наставним програмима наставе историје, а ни у ономадним уџбеницима о томе се није могло ништа наћи и прочитати, при чему ни наставници и/или професори нису стимулисани да буду креативни vis-a-vis тих тема. Све је било препуштено усменом предању и зависило је од породичних успомена и „историје одоздо", што би својевремено рекао чувени Владимир Дедијер, који је примјењујући управо такав приступ и метод дошао до битних спознаја.

Тим прије и више је значајно дјело које је прије неколико мјесеци написао и „на свијет изнио" проф. др Јован Б. Душанић, давши му наслов *Горостас из Сарајева. Глигорије М. Јефтановић и његово доба*, а које је повод овој скромној глоси. Душанићева необична монографија је прва књига о једном од неколико српских политичара, и других "јавних радника", који су битно утицали на садржаје, методе дјеловања и исходе политичких процеса, односа и токова у вријеме аустроугарске окупације Босне и Херцеговине, па и неколико година након тога, у новоформираној Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца. За успјешан подухват са т(акв)им циљем, тј. да припреми, напише, сачини и објелодани монографију о животу и дјел(овањ)у Глигорија М. Јефтановића из Сарајева, наш аутор је имао врло добре претпоставке и неопходно знање и искуство, због тога што је већ прије шест-седам година објавио књигу *Срби Босне и Херцеговине у XIX веку – борба за слободу и уједињење* (2018.), а прошле (2023.) године публиковао је и једну студију, *Утемељивачи Републике Српске – на прелазу из XIX у XX век*, и неколико историографских монографија и студија из области тзв. локалне или завичајне повјеснице, елаборишући поједине теме из историје Поусорја, затим родног Прибинића, те Теслића и његове околине. Иако су нашем аутору неки овдашњи и ововремени историчари – а то су они историци који су својевремено студирали и завршили историју на одговарајућој студијској групи или одсјеку филозофских факултета бивше нам заједничке отаџбине: СФРЈ, али послије тога никад нису „уболи оловку" и изњедрили било какав историграфски рад, а камоли да су објавили студију, монографију, приредили грађу или ма шта слично томе - спочитавали да није тзв.

професионални историчар и да не би требало да се бави питањима и темама које су дјелокруг бављења класичне историографије, такве приговоре треба одбити и одбацити као неозбиљне, једностране и, у крајњој линији, штетне, јер у Душанићевом случају, с обзиром на то колико (квантитет) и шта (квалитет) је све до сада урадио и постигао на пољу историографије, то и није пресудно, као што није (било) ни у случају неких ранијих, још познатијих српских и југословенских историка, од Вука Караџића и Слободана Јовановића, до Владимира Дедијера и Бранка Петрановића, да поменемо само њих четворицу и да не идемо даље у антички период и епоху Херодоту, Тукидита, Тацита, Јосифа Флавија и других, који нису ништа студирали, него се самообразовали и постигли велика дјела захваљујући свом таленту и самопријегору. Дакле, за нас је Душанићево истраживање прошлости и бављење историографијом сасвим легитимно, плодоносно и корисно, а може бити подстицајно и за друге (не)професионалне историке.

Монографија о Глигорију М. Јефтановићу се „природно" наслања и наставља на оно што је Јован Б. Душанић истражио и елаборисао у *Утемељивачима Републике Српске - на прелазу из XIX у XX век*. У овој новој студији је издвојио и фокусирао се само на једног од корифеја борбе за српске националне интересе у Босни и Херцеговини на размеђу 19. и 20. вијека, на Глигорија Јефтановића, о којем су до сада понешто знали само они ријетки истраживачи актуелизованог периода српске-босанскохерцеговачке повјеснице, односно оних пар историчара које смо поменули у једном од претходних пасуса овог осврта. Након ове Душанићеве монографије више неће бити тако зато што је то његово дјело, без обзира што није штампано у великом тиражу, сад већ доступно бројним и разноликим конзументима широм српског етничког и језичког простора и даље, што до њега читаоци, захваљујући савременој информатичкој технологији, могу брзо и једноставно доћи.

Горостас из Сарајева. Глигорије М. Јефтановић и његово доба је обимом невелика књига. Њену структуру чине, поред предговора и поговора, три основна поглавља, које је аутор прецизно и сасвим сувисло насловио са „*Порекло и преци*", „*Глигорије М. Јефтано-*

вић“ и „*Потомци*“. Унутар сваке ове цјелине налазе се опет по три подпоглавља, три логички и тематски повезане елаборације садржајâ који се јасно нàдају из самих наслова тих поглавља и тиме овај манускрипт чине свеобухватним и конзистентним, ваљаним и достатним одговором на изазов који је пред себе поставио аутор, а то је да истражи, проучи и испише биографију једног српског националног радника из Босне и Херцеговине из другог дијела 19. вијека и првих година 20. вијека. Осим овог, готово „класичног“ садржаја сличних рукописа, *Горостас из Сарајева* ... има још неколико нестандардних елемената своје структуре или грађе, односно она је распоређена и изведена на несвакидашњи начин.

Одвје ћемо истаћи само двије од тих карактеристика, а остало препуштамо читаоцима да они сами открију и дешифрују још неке специфичне појединости ове монографије док и ако ју буду читали. Прва од њих се односи на цијели сет/албум фотографија које је аутор пласирао на два мјеста у своме манускрипту, а ријеч је, заправо, о разгледницама Сарајева из доба аустроугарске окупације - које је аутор „пронашао“ и за потребе публиковања позајмио из Легата свог претка, професора Светозара Ст. Душанића, а данас се чувају у Патријаршији Српске православне цркве у Београду – на којима се налазе живописни и едукативни мотиви „старог“ Сарајева, његовог градитељског, вјерског и другог културно-историјског насљеђа, и неколики садржаји етнографских карактеристика и баштине српског и других народа из Сарајева и његове околине у вријеме кад су фотографије урађене и овјековјечене на тад насталим разгледницама. Комплементарно сарајевским разгледницама су и фотографије које се налазе и чувају у заоставштини неких потомака (унука, праунука и других насљедника) Глигорија Јефтановића или у неким другим архивама и музејско-галеријским фундусима и изложбеним каталозима, а које је наш аутор добио и искористио с циљем да их учини доступним оку читалаца својег рукописа. На тим фотографијама углавном се налазе личности из рода Јефтановића, затим мјеста у којима су живјели и радили и на крају скончали и били покопани, међу којима се посебно

истичу фотографије сахране и гробног мјеста са спомеником Г. Јефтановића.

Друга специфична карактеристика Душановићевог манускрипта је одсуство фуснота из садржаја његове елаборације. Мислимо при томе на класичне фусноте које, уколико се одвећ често користе, лако склизну у цитатоманију која онда оптерећује читаоце, а ауторе пак чини невјеродостојним. Умјесто тих стандардних референци, Јован Б. Душанић се опредијелио за својеврсну интерполацију или, новинарски казано и аплицирано, употребу тзв. антрфилеа, тј. уметака у основни, властити текст туђих ставова, тј. одломака, пасуса и сл. из књига или студија других аутора, а све с циљем подупирања и „оснаживања" свог мишљења, оцјене или описа. Таквих антрфилеа у овој Душанићевој монографији има баш доста, али се за њих не може рећи да су сувишни и да нису промишљено уграђени у манускрипт на мјестима у којима се показује свеколика њихова сврховитост. Ексцепси су преузимани од разних и бројних аутор(итет)а, како од већ претходно наведених историка, тако и из текстова неких савременика процеса, догађаја и личности о којима говори наш писац, као што су нпр. Ристо Грђић, Јован Цвијић, Божидар Никашиновић, Васо Пелагић, Станоје Станојевић, односно неколики страни аутори, попут Артура Еванса, Александра Фјодоровича Гиљфердинга, Андреа Бара и других. Овакви прилози, тј. фотографије разгледница и личности из периода о којем се говори у ауторовој књизи, су заиста ријетки у нашем издаваштву и тим више заслужују пажњу писца овог осврта и самих читаоца.

Можда се некоме, а прије свега оним читаоцима који су недовољно упућени у историју српског националног покрета у Босни и Херцеговини и личностима које су тај покрет генерисале и артикулисале, и (у)чини да је аутор монографије пред нама претјерао у вези са мјестом и улогом Глигорија М. Јефтановића кад га је још у наслову студије дефинисао као „*їоросшаса из Сарајева*", али одмах ваља рећи да такав утисак нема покрића у ономе што је у ствар(ност)и, у самој монографији коју је Јован Б. Душанић исписао и потписао. Напротив, он се трудио да не само рељефно

и интересантно опише све релевантне датуме и догађаје из живота „јунака“ своје монографије, тј. Глигорија М. Јефтановића, него и да подастре довољно доказа за тезу да се ради заиста о горостасу и неимару српског покрета у Босни и Херцеговини у вријеме аутроугарске окупације и првих година функционисања власти новостворене Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Тај српски национални покрет борио се за слободу српског народа, првенствено путем борбе за црквено-школску аутономију, у чему је на крају успио и тиме потврдио идентитет Срба као политичког народа, самосвјесног себе, своје историје, културе, вјере и других инсигнија народносне свијести и бића, а један од челника тог покрета и најборбенијих српских вођа у њему био је управо Глигорије М. Јефтановић.

О Јефтановићевим прецима, посебно о дједу и оцу, који су већ били афирмисане занатлије и трговци у Сарајеву, Душанић пише у првом поглављу, у којем је експлицирао генезу породице Јефтановић и показао на који начин су се обогатили и постали угледни грађани Сарајева и цијеле ономадне Босне и Херцеговине. Већ у другом поглављу наш аутор се фокусирао само на лик и дјело Глигорија М. Јефтановића, чије дјело(вање) ће у једној од својих претходних књига дефинисати као постигнуће које се може сматрати претечом или утемељивачем Републике Српске, односно државотворног ентитета српског народа у Босни и Херцеговини, о чему је Јефтановић у своје вријеме могао само да машта. Али, он машти није био склон и није се ослањао на њу у својим јавним пословима. Напротив, како показује историк Душанић, Јефтановић је био „суви“ реалиста и прагматик, неко ко је трагао за чињеницама и од њих полазио. Како у сфери свог приватног бизниса, тако и политике и државних послова у свом зрелом добу.

Ко је (био) Глигорије М. Јефтановић? Шта је то и како (у) радио па да га аутор прогласи и третира као „*īоросīаса из Сарајева*“, односно неким ко је „најмаркантнија личност ове чувене сарајевске породице“. (стр. 51). О томе је Јован Душанић писао у другом, носивом поглављу ове монографије, које је и најопширније. Глигорије Глиша Јефтановић је рођен у Сарајеву 1840. године, а

умро је у истом граду 1927. године. Живио је дуго, 87 година, баш као и његови непосредни преци, дјед Петар, 80 година и отац Манојло који је још дуже живио – 97 година. С обзиром на чињеницу да су толико дуго живјели није чудно да су много тога створили. Дјед Петар, који се као Јефтановић први доселио у Сарајево, био је познати занатлија, првенствено ћурчија, тј. крзнар, али је доста држао до православне вјере и приуштио је себи путовање у Свету Земљу, односно на Христов гроб у Јерусалиму што му је обезбиједило „титулу" хаџи(је). Отац Манојло је наставио и унаприједио занат ћурчије, а покренуо је и развио трговину, што је битно поправило материјални положај те сарајевске српске породице. Манојло ће сина Глигорија послати на трговачке школе у Беч, а у међувремену отворити прву српску трговачку комисиону радњу у Аустрији, и то баш у Бечу, коју је водио његов старији син, а Глигоријев брат Петар.

Након што је успјешно завршио школовање на бечкој Трговачкој академији, Глигорије се вратио у Сарајеву и, заједно са оцем, још агресивније кренуо у нови, трговачки бизнис. Своју робу лиферовали су не само широм Босне и Херцеговине, тачније: оновременог Босанског пашалука, него и по Аустрији, а касније Аустро-Угарској Монархији и шире. У то вријеме они су оличавали припаднике и представнике младе, тек настале грађанске класе у БиХ, поглавито у Сарајеву као њеним највећим и најразвијенијим урбаним topos-ом. А то их је само стимулисало на додатна прегнућа и проширење својих послова и на остале области, од станоградње до подизања хотела, школа и других објеката, од којих су неки претрајали до данас и представљају вриједно културно-историјско насљеђе Срба у Сарајеву. Сам пак Глигорије ће касније, у вријеме аустроугарске управе, подићи и данас постојећи велељепни хотел „Европа", који је у вријеме кад је подигнут био најмодернија зграда у Сарајеву и цијелој Босни и Херцеговини.

Но, за разлику од оца, млађани Глигорије се није либио друштвених ангажмана, прво у културним и хуманитарним организацијама и друштвима, а потом и у националним и политичким субјектима и стварима. С једне стране успјешно је водио породични

бизнис, а кад је отац умро и он иметак наслијеђен од оца подијелио са братом, и своје пословање, проширујући асортимане и обиме производње и трговачку мрежу и тако се уздижући на пиједестал једног од најбогатијих, сљедствено и најмоћнијих, Срба тог времена, градећи нове фабрике, занатске и услужне радње, трговинске капацитете, подижући и стамбене и друге зграде, за потребе школства, културе, здравства, финансија - један је од првих оснивача банака, од Српске штедионице до Српске централне привредне банке д.д. Сарајево, на чијем је челу био - итд., али и човјека који је несебично помагао убоге и сиромашне, посебно надарене сиромашне ученике, касније и студенте, путем додјела стипендија и на друге начине. По томе је он велики добротвор, што свакако појачава Душанићеву тезу и оцјену, још из наслова, да се у Јефтановићевом случају ради о „*ћоросшасу из Сарајева*". То је Глигорије Јефтановић радио с убјеђењем да се тако и тиме бори за српске националне интересе, за препознавање и јачање српског националног идентитета, за права српског народа, за његово уздизање у ранг политичког народа „подобног" за аутономију и модернизацију унутар Аустро-Угарске Монархије. То је за њега било равно борби на бојном пољу, јер он је знао да се Срби као малобројан и сиромашан народ у ономадној БиХ не могу за своју слободу и права изборити оружаним путем, него се за те вриједности и садржаје живота морају борити образовањем, културом и другим просвјетним, духовним и вјерским инсигнијама, капацитетима и механизмима. У ту сферу и за те намјене Јефтановић није жалио да „инвестира". На ползу васцијелог српског народа у БиХ. И он је то радио до краја свог живота, не само стипендирањем ђака и студената, него, још и више покретањем новина, нпр. „Српске ријечи" 1905. часописа, отварањем штампарија – укључујући једну такву нпр. и у Загребу, у којој се штампао чувени часопис „Србобран", којег је он, такође, финансијски помагао - и публиковањем књига, зборника и алманаха, оснивањем српских просвјетних, културних, научних, умјетничких, нпр. Пјевачко друштво „Слога" у Сарајеву, хуманитарних друштава, удружења, асоцијација и других облика организованог промовисања српске идентитетске особености и

семантике, попут Друштва „Свети Сава“ у Београду, чији је био члан-утемељивач, а понајвише финансијском подршком дјелатности које су те асоцијације проводиле, међу којима се истиче најзначајније удружење међу њима, као што је Српско просвјетно и културно друштво „Просвјета“, основано далеке 1902. године, управо у Сарајеву, али и још нека друга, која су оставила видан траг у културном стваралаштву Срба у БиХ у том периоду.

С друге стране, Глигорије М. Јефтановић није, како смо овлаш натукнули, избјегавао ни да се директно укључи у политичке борбе које су Срби водили у вријеме аустроугарске окупације БиХ, да буде један од предводника тешке и дуготрајне борбе српског народа за своју црквено-школску самоуправу. Заједно са другим српским националним радницима из тог времена, који су припадали различитим социјалним слојевима и сталежима, потом различитим професионалним дјелатностима, међу којима се памте први индустријалци, затим богатије занатлије, трговци, учитељи, књижевници, црквени великодостојници и припадници још неких занимања, Јефтановић је организовао израду меморандумâ којима су указивали на стање у Српској православној цркви и исте упућивали представницима окупационе аустроугарске власти у БиХ, на које оне углавном нису реаговале, односно нису давале за право Србима у њиховом настојању да се изборе за своја права и права њихове вјере и Цркве. „Крајем новембра 1896. године 33 представника 14 црквених општина из Босне и Херцеговине путује за Беч (на челу са Глигоријем М. Јефтановићем) како би цару предали меморандум о стању Православне цркве и њених општина са захтевом за поштовање аутономних права српског народа у верским и школским пословима.“ (стр. 91). Ту проблематику, тј. борбу Срба за црквено-школску самоуправу, која је резултовала потписивањем *Уредбе о црквено-просвјетној управи српских православних епархија (митрополија) у Босни и Херцеговини* 1905. године, наш аутор је детаљно и скрупулозно обрадио и то су, по нашем суду, најбољи пасажи ове монографије. У њима је, као уосталом у цијелом том, другом поглављу, Душанић увјерио и посљедње „невјерне Томе“ a-pro-pos улоге, значења и значаја

Глигорија Јефтановића у борби за српске националне интересе, у првом реду за његова политичка права и вјерске слободе, што је на крају уродило плодом па је и крути Беч, тј. Аустро-Угарска Монархија морала попустити и потписати да се Србима гарантују поједина национална права, а из далеког Константинопоља (Истамбула) је дошло признање/сагласност да је издејствована знатна аутономија Православне цркве у Босни и Херцеговини да сама уређује односе код себе, у чему је несумњива заслуга Глигорија Јефтановића, остварена дјеловањем у складу са геслом „Све у своје вријеме". Разумије се, Душанић је овдје, као уосталом у цијелој монографији, користио резултате истраживања и оцјене процеса у овом периоду бројних српских и других историчара, те савременика догађаја о којима говори, и поступком вјештог и функционалног ексципирања и интерполације из њихових дјела учинио и своје дјело атрактивним и поузданим свједочанством о једној епохи и главним протагонистима односа и догађања у њој, а међу њима посебно је фокусиран на Глигорија М. Јефтановића чије дјело(вање) он тумачи као главно и прекретничко за српску националну свијест и предузећа у актуелизованом добу. Тако и тиме је успио да увјерљиво аргументује своју тезу из наслова књиге по којој се у случају Глигорија Јефтановића заиста ради(ло) о *īоросīасу из Сарајева*, више по дјелима које је (у)чинио, него по изговореним ријечима.

Тај свој налаз аутор је подупро и илустровао још неколиким чињеницама из живота и дјеловања Глигорија Јевтановића, прије свега онима из сфере политике, којом се овај Србин из Сарајева бавио и у којој је оставио препознатљиве трагове, о којима се у нашој науци и публицистици недовољно говорило и писало. То се прије свега односи на његове непосредне политичке ангажмане, на политичке функције које је обављао и тако утицао на артикулисање политичких процеса и садржаје политичких односа и активности актера у тој сфери социјалне егзистенције. Већ смо истакли његову пресудну улогу у борби Срба из Босне и Херцеговине за црквено-школску аутономију, а немјерљив је његов допринос и у политичкој еманципацији српског народа у БиХ, а сљедствено томе и

саме Босне и Херцеговине унутар Аустро-Угарске Монархије. Није се либио ангажмана у било којој улози, па је тако био и обављао дужности члана и потпредсједника Великог управног и просвјетног Савјета од 1905. до 1914. године, који је био нека врста образовне и управне власти у тој покрајини црно-жуте Монархије, затим члан Одбора 39-орице, што је био главни представнички форум Срба након анексије БиХ од стране аустро-угарских власти, 1908. године. И његовом заслугом и упорношћу, Босна и Херцеговина је напокон добила покрајински Сабор, тачније Земаљски сабор са 72+20 посланика, од којих су тих 20 били тзв. вирилни посланици, тј. посланици који су то постали као припадници, односно представници одређених социјалних сталежа и/или професија, међу којима је био и сам Јефтановић. Иначе, први избори за тај сабор одржани су од 18. до 28. маја 1910. године. Прије тога, захваљујући и ангажману Јефтановића и његових другова истомишљеника, националних радника из Сарајева, Мостара, Бање Луке и других већих градова из БиХ, на Митровдан (8. 11.) 1907. године одржана је оснивачка скупштина Српске народне организације, што је била прва политичка странка Срба у БиХ. Свој политички активизам Глигорије Јефтановић је, иако у поодмаклим годинама, наставио и у тек створеној Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, тако што је, као најстарији посланик у парламенту, био први предсједник Привремене скупштине Краљевине С-Х-С.

Душанић је Глигорија Јефтановића, ослањајући се на доступну грађу и увиде и спознаје других истраживача, приказао као озбиљног, стабилног, рационалног, прагматичног, али и одговорног и храброг јавног радника и политичара, прије свега као човјека са потпуном свијешћу о властитом националном и конфесионалном идентитету – Србин православне вјероисповијести - и посљедицама које из тога проистичу. Његова заслуга за националну и другу самоидентификацију српског народа у Босни и Херцеговини на крају 19. и првих деценија 20. вијека је несумњива и огромна. Начином и садржајима свог чињења он је за Србе из БиХ учинио много више, укључујући и оне чија су имена штампана болдовано у уџбеницима историје или каквим другим публикацијама. У

том смислу овом народном посленику потпуно пристаје етикета, односно оцјена коју му је наш аутор ставио још у наслову сцоје монографије „*Горостас из Сарајева*".

Можда ће бити читалаца и „критичара" ове Душанићеве књиге који ће тврдити да је треће њено поглавље сувишно, да га није требало уносити у структуру књиге. Међутим, овдје се не ради о рукопису неке нпр. докторске дисертације у којој нису допуштени екскурси и апендикси. Напротив, посриједи је монографија у којој се хтјело рећи што више о једном знаменитом Србину из Сарајева и Босне и Херцеговине, укључујући и његове потомке, међу којима је такође неколико значајних личности и стваралаца. С тим циљем наш аутор је остварио контакте са потомцима из треће и четврте генерације Јефтановића, захваљујући чему су у ову монографију уврштене бројне фотографије лица и објеката, факсимили докумената и друге грађе која се налази управо код тих потомака. Тако и тиме је монографија добила на квалитету, а читаци стекли додатни увод у вријеме и околности у којима је живио и радио Глигорије М. Јефтановић.

Јован Б. Душанић Липљански је написао занимљиву и корисну књигу. Она се чита брзо и лако зато што је писана с циљем да буде приступачна и тзв. обичним читаоцима, којих је данас, нажалост, све мање, јер је и читаоца као таквих све мање, да ју управо они могу разумјети и за себе извући поуке из прочитаног материјала. У том погледу можда ће овај манускрипт бити подстицајан и за друге наше истраживаче, да се и они ухвате у коштац са архивском грађом и другим документима и на свијет изнесу сазнања о неким другим српским националним радницима или макар знаменитим Србима, ма из које области рада и живота да су. Од једне књиге се не може и не треба више очекивати.

Марко Паовица
књижевни критичар
Београд

МИСТЕРИОЗНИ РИТАМ ТРАЈАЊА*

Већ тешко сагледивом низу наше најновије научно-популарне и истраживачке литературе о селу придружује се ове године и свеобухватна Хроника српског села у Босни Јована Б. Душанића – Липљанског, али се из тог низа по много чему, пре свега по вредности и по начину казивања, и издваја. Она у ствари представља проширену верзију Душанићеве претходне књиге Прибинић – место у Републици Српској (издавач: „Нова Европа", Београд, 2006). Стога и у новој Душанићевој књизи стоји у средишту ауторове пажње његово родно место Прибинић, код Теслића, у срцу средњевековне управне области Усоре. Међутим, захваљујући зналачком повезивању разнородних локалних садржаја са њиховим ширим оквиром, Душанић заиста бриљантно успева да, полазећи искључиво од многобројних посебности свог родног места, створи типичан узорак српског села у Босни и да о њему сачини свестрану, приступачну и врло занимљиву књигу. Другим речима, аутору више но срећно полази за руком да на примеру једне мале етничко територијалне целине, какво је невелико подручје Прибинића, дочара веома сугестивну вишедимензионалну слику не само шире области Усоре него и српског села у Босни уопште.

Формално подељена на два дела, Душанићева Хроника српског села у Босни састоји се фактички од три узајамно допуњујућа садржинска чиниоца. У првом делу, поред пописа од преко осамдесет породица, реч је о чисто културно-историјској хроници Прибинића, почев од његовог првог помена у XIV веку до шездесетих година минулог столећа, којој су додата и три оделита подужа прилога. Са ова три прилога аутор посредно наставља хро-

* Приказ књиге објављен у часопису *Значења*, Добој, март 2008.

нику Прибинића све до наших дана. Формално други, а суштински трећи, део књиге садржи веома богате и интересантне етнографске записе.

Чисто хроникални први део Душанићеве књиге обухвата две узастопне историјске епохе (средњевековно и турско доба) и једно краће (период аустроугарске владавине), не мање значајно, и свестраније осветљено историјско раздобље. У сваком поглављу аутор се доследно ослања првенствено на историчаре специјалисте за одговарајуће раздобље и на поуздане историјске изворе о њему, па тек потом и на записано предање. Улазећи, на пример, у проблематику средњевековне етничке и верске припадности усорског становништва и у питања територијалног суверенитета над овим крајем, Душанић подсећа да крајем XIII и почетком XIV века Усором, као и Солима, влада српски краљ Драгутин, па је отуд са великом вероватноћом истинито и народно предање да су у његово време подигнути тамошњи, доцније затрти манастири Липље и Ступље.

У релативно кратком расветљавању „турског ропства" Душанић потцртава неколика неретко запостављана увида: да је у периодичним бежанијама преко Саве покатоличено и поунијаћено више Срба него што их је исламизовано јужно од ове реке током целе отоманске епохе; да је процес исламизације, додуше, био трајан, али суштински ненасилан; да је исламизовано становништво Босне интимно остало свесно свог верског и народносног порекла и да су то, као што ће се видети из следећег поглавља, у првој погодној прилици многи и јавно потврђивали.

За време аустроугарске окупације Прибинић са околином доживљава највећи привредни успон у својој историји и крупан друштвени преображај. Заједно са Теслићем, у којем је дотле била једна једина кућа, постаје највећи центар за експлоатацију, прераду и извоз дрвета у целој Монархији. Подиже се више најмодернијих фабрика, гради се железничка пруга, отвара се неколико пансиона, кафана и продавница. Досељава се на стотине страних породица – аустријских, немачких, мађарских, чешких, јеврејских, словеначких... Само на беспоштедној сечи шуме, од које је трећина

прашумског карактера, запошљава се преко две хиљаде радника. Аустријско-немачко акционарско друштво, тобоже босанско али са њиховим капиталом, које је власник и организатор свих индустријских постројења, добија сирово дрво испод сваке цене. Прибинић заиста постаје типичан пример мањег босанског места уопште за време аустроугарске владавине, који верно илуструје праве мотиве њеног присуства у овој земљи.

У политичком, културно-просветном и духовном погледу долази такође до крупних промена и значајног напретка, али уз сталне напетости и конфликте. На подлози верских разлика чувена Калајева доктрина настоји, а добрано и успева, да наметне идеју о синтетичкој бошњачкој нацији и бошњачком језику, што се ревносно спроводи у државној управи и у државним школама. То здушно прихватају само политички опортунисти, док се већина српског становништва, предвођена младом интелигенцијом и свештенством, грчевито држи традиционалне националне свести. Њему се придружује и добар део муслимана, снажно се одупирући идеји и пракси државне нације заједничким српским националним осећањем. Стварају се бројна културно-просветна удружења у борби за црквено-школску аутономију, у којима важну улогу, разуме се, има свештенство. Овај период Душанић мајсторски оживљава, осветљавајући у пуној мери сложени сплет привредних процеса, политичких односа, историјских догађаја, друштвених стања и драматична превирања културне и духовне атмосфере. Он притом ненаметљиво али доследно документује своје казивање, износећи на светлост дана непребројне изворе, већином из тадашњих домаћих и страних новина и часописа.

Хронику Прибинића аутор окончава (са три прилога) више посредно, говорећи о Другом светском рату и о поратним временима. Сва три прилога чине јединствену повест о ратним и послератном веома драматичним збивањима и острашћеном послератном иживљавању над становништвом овога краја због његовог припадништва – иначе масовном – месном четничком покрету.

Врло су потресна неколика казивања о том времену: прво, о усташком погрому над српским становништвом у једном посав-

ском селу (у току само једне ноћи децембра 1944. године свирепо је убијен 601 од укупно 611 становника тог села – углавном деце, жена и старих); друго, о мучењу и убиству рођеног брата пишчевог деде од стране представника новог режима; треће о интернацији ауторовог деде (са комплетним домаћинством од око 40-ак чланова) и о предаји новим властима ауторовог оца (31.10.1946); најзад, казивање о суђењима проти Стевану К. Душанићу и о циничним пресудама том часном осамдесетогодишњем духовнику. Овај део књиге завршава се са једним чисто документарним аутобиографским исечком. (Јован Б. Душанић – иначе, доктор економских наука и редован професор универзитета – је својевремено, под оптужбом за антититоизам и српски национализам, одстрањен са Економског факултета у Бањој Луци, о чему је реч у трећем прилогу.)

Други део ове монографије чине узорни етнографски записи о Прибинићу и о његовој околини, урађени у најбољој вуковској, цвијићевској и ђорђевићевској традицији. То су, у ствари, до танчина прецизни описи породичног домаћинства, породичне куће и помоћних зграда, врста и начина привређивања, описи говора, исхране, ношње и лечења. Посебан одељак сачињавају прави писани снимци обичаја и обреда: прослављање Божића, Васкрса, Крсне и сеоске славе; затим, описи крштења, и сахране, завета и аманета; најзад, тотално осветљавање свадбених обичаја, мобе и прела.

Вредан прилог етнолошкој науци и народној књижевности представљају опис песама и игара, а нарочито, неколике руковети оригиналних загонетки, здравица, народних веровања, клетви и заклетви. Коначно, неколико изворних, што пренесених што записаних легенди употпуњују оригиналан стваралачки израз народног духаовог краја.

Писана врло полетно са дубоком привржености завичајној теми, Хроника српског села у Босни Јована Б. Душанића – Липљанског истовремено је сугестивна повесница, страдалнички памјатник и веродостојна слика вековног народног живота, са живо евоцираним ликовима стварних личности различитог карактера и друштвеног положаја, људи од неједнаке личне улоге и

значаја у честим распутним тренуцима и вуненим временима тако превртљиве историје српских западних страна. Са пуном посвећеношћу и ништа мањим знањем Душанић не само да оживљава прошлост свог завичаја у најширем националном оквиру него се са једнаком преданошћу усредсређује и на његово обичајно обиље, обредну духовност и стваралачку испољитост завичајног колектива, искрено верујући у запретану моралну снагу патријархалне народне традиције и радујући се сачуваним одсјајима њене лепоте.

Нема већег признања за једну књигу ове врсте него кад њен читалац пожели да све од предоченог, што је још доступно његовој разбуђеној радозналости и унутарњем слуху, ходочаснички походи и ослушне тај неми говор прошлости и мистериозни ритам трајања.

Бранко Перић
књижевник
Источно Сарајево

ТАЈНА ПРИНЦИПОВА ВРЕЛА*
(*прича*)

„Морам да видим Јелену!“

Изненађен, Цвјетко се трже. Одложи новине на празно сједиште и унесе се у лице сапутнику: „Да ли си полудио? “

„Морам! Нисам је видио од Благовијести. Сањао сам је ноћас. Јахао сам на бијелом коњу кроз мој Обљај, а она је трчала за мном и смијала се на сав глас. У једном тренутку ме сустигла, ухватила за раме и викала: Стани! Не иди...!“

„Гавро, заборавио си на заклетву! Хоћеш ли дозволити да те љубав поколеба...?“

„Никада! Љубав ће учврстити моју одлуку. Ти си заборавио да су наше косовске јунаке на бојно поље испраћале њихове љубе. Нема великог чина без љубави.“

„Нисам знао да је то са Јеленом озбиљно... Ниси ми о томе причао. Мислио сам да је она још са Боривојем? “

„Никоме нисам причао. Раскинула је са Бором на Светосавском балу. Чула је да се заљубио у ћерку неког доктора у Приједору. “

„А Вука? “

„Вука ми је само другарица.“

„Како мислиш да то изведеш? Имамо само два дана...? “

„Јелена је положила завршни испит и проводи неколико дана одмора код своје другарице, учитељице у селу Прибинић. То је негдје код Теслића. Ја ћу изаћи у Добоју...“

---

* Прича је објављена у београдском дневном листу *Политика*, 17.8.2014.

„Прибинић? Знам то мјесто. Тамо је окупатор саградио пилану.“

„Воз из Добоја креће за Теслић у шест, а до Прибинића иде шумска пруга. Биће за Гавру мјеста у неком теретном вагону... “.

„Ако се нешто деси па не стигнеш на задатак, бићу свједок твоје издаје. Размисли. Пред нама је велики чин. Ја се не бих коцкао са историјским одлукама. “

„Поповићу, имам право на посљедњу жељу! Предосјећам да ћу посљедњи пут бити са Јеленом...! “

* * *

Из шумског воза слијепи путник искаче на кривини прије уласка у село. Утрчава у шумарак, стаје иза стабла дебелог бора и ослушкује бректање парне локомотиве. Када се чуо писак, знао је да је воз ушао у станицу. Сишао је и лагано кренуо према селу.

Иза кривине угледа неколико кућа, а недалеко од њих торањ католичке цркве. „Окупатор за своје раднике гради цркве по српским селима!“, помисли с осјећањем горчина. Стиже до првог стоваришта балвана. Мирис борове смоле напуни му ноздрве. С лијеве стране пруге примијети димњак пилане, а недалеко од ње православну цркву и парохијски дом. Застаде за тренутак, покушавајући да међу неколико кућа пронађе школу.

Док је неодлучно стајао, неко га с леђа ухвати за руку:

„Како си ме нашао? “

„Морао сам да те нађем! “

„Зашто ми ниси јавио? “

„Има разлога. Можемо ли се негдје склонити? “

Јелена, устрептала од изненађења, поведе га путељком према боровој шуми. „Кренула сам да донесем воде. Идемо до извора. То је најљепше мјесто у овом селу. “

„Срећан сам што те видим.“

„И ја...“

„Да ли си могла помислити да ћу те овдје пронаћи? “

„Ни у сну! “

„Изненађења су ти суђена, изгледа.“

„Као што је теби суђена борба...“

„Јелена, спреман сам умријети за своју југословенску браћу.“

„Ко су ти браћа?“

„Иво ми је као брат. И Мухамед!“

„Зашто причаш о смрти? Зар живот није вриједнији од свега?“

„Идеја је вреднија од живота. Шта је живот без идеје? Ми се морамо ослободити угњетача. Прудон је говорио: „Ко покуша да ме угњетава и хоће да има власт нада мном, ја га проглашавам за свог непријатеља и борићу се свим средствима против њега.“

Јелена застаде, хватајући га за руку: „А ја мислила да си дошао да ме просиш?“

„Ја сам дошао да видиш да нас веже судбина. Ти си ми суђена, не треба да те просим!“

Дуго гледа Јелену право у очи, затим је хвата за руке, привлачи себи и снажно грли.

„Погледај ово врело. Тако из мене избија нека ватра, хоћу да сагорим!“

„Отац Стеван каже да ово врело аустријски радници зову Јелисаветино врело, у спомен на супругу цара Фрање“.

„Они нам се ругају. Никада се више ништа у овој напаћеној земљи неће звати по аустријским царевима и њиховим женама! “

Повуче Јелену до извора, спусти се у чучањ и поче да хлади руке под снажним млазом.

„Дођи да напојиш свог јунака.“

Јелена засука рукаве, склопи шаке испод млаза и поче да приноси воду његовим уснама. Пије дуго и халапљиво, као да гаси унутрашњи огањ. Поново ухвати њене ледене руке, привуче је и пољуби у образ. Мокрим рукама прође кроз своју неуредну косу и, скоро дрхтећи, једва изусти: „Морам да идем, воз из Добоја креће у седам. Другови ме чекају. Преда нама је велики час! “

„Остани, молим те! У недјељу је Видовдан, велики народни сабор у селу“.

„Јелена, Видовдан обиљежавамо у Сарајеву! “

„Из Сарајева си побјегао, зашто тамо поново идеш?“

„Идем да осветим ово“, засука рукав на лијевој руци и показа ожиљак ране, задобијене полицијском сабљом на ђачким демонстрацијама.

У возу за Сарајево, пред саму зору, Прнцип се бори са кошмарним сном. Осјећа Јеленину руку у својој и грчевито је стеже. Она се враголасто извија на прстима, савија му руке око врата и спушта главу на раме. Осјећа њен дах на врату. Пулсирајућа врелина га омамљује. Буди га продорни писак локомотиве на уласку у Високо. Пред очима му се смјењују слике сусрета са Јеленом: матурска забава у Пољопривредној школи, Светосавски бал у Соколском дому, вечерња шетња поред Врбаса, дуги разговори о идеји уједињења у друштву са Цвјетком Поповићем и Недељком Чабриновићем... Дуго зури у ноћ. Затим вади из џепа оловку и на комадићу папира исписује:

О, судбино, милостива си била
Или то само имадох срећу
Њена љубав даје ми крила
Да умрем за љубав још већу.

(Папирић је пронађен приликом претреса, након атентата. Није кориштен у току суђења.)

* * *

Прича ће свој епилог добити 28. јуна 2014. године на сарајевском православном гробљу свети Михајло, на Кошеву.

Са првим сумраком, жена у сивом мантилу, са пртљагом у десној руци, мили између споменика према капели Видовданским херојима. Са прозора вишеспратнице преко пута необичног посјетиоца гробља сумњичаво прати пензионисани полицајац Нађо Куртеш. Кроз своје диоптријске наочаре не може да разазна шта сумњиви посјетилац оставља испред плоче са уклесаним именима учесника Сарајевског атентата 1914.

„Ово није чиста посла,“ закључује и позива дежурног у Полицијској станици Ново Сарајево: „Сумњива женска особа оставља непознат предмет испред Костурнице Гаврила Принципа...!“

Свог младог колегу убјеђује да би се могло радити о подметању експлозива: „Видиш ли ти, болан, да терористи вршљају на све стране!?“

Дежурна патрола након „дојаве“ приводи у Полицијску управу Кантона Сарајево Надежду Станковић из Новог Сада.

Дежурном полицијском инспектору Шабану Пуриватри Надежда објашњава како се нашла на гробљу у касним вечерњим сатима: „Аутобус из Теслића каснио је због квара. Када смо стигли на станицу одмах сам узела такси до гробља због тога што сам вечерас морала да наставим путовање за Београд“.

Инспектору није јасно зашто неко из Новог Садаиде за Сарајево преко Теслића, и то да по сјети Костурницу!?

Надежда одговара: „Ради се о завету моје мајке. Има, господине, чудних налога у опорукама наших предака. Ово је један од тих.

Моја мајка ми је на самрти оставила у аманет да на стоту годишњицу Принциповог атентата оставим цвеће на Принциповом врелу у селу Прибинић, код Теслића, и на Костурницу на православном гробљу на Кошеву. Није ми било згодно да то чиним у овим годинама, али сам морала да испуним мајчину жељу... Не могу да вам објасним зашто баш у Прибинићу!? Принципово врело је извор са каменим обелиском на коме пише Принципово врело.

Један мештанин ми је испричао како се верује да је Гаврило Принцип пре атентата дошао у Прибинић код учитељице у коју је био заљубљен и да је код извора вежбао гађање из пиштоља. Рекао ми је да запис о томе постоји у монографији села Прибинић, коју је написао професор Јован Б. Душанић – Липљански из Београда, потомак свештеника Стевана К. Душанића, који је тај скромни споменик саградио са својим парохијанима.

Моја мајка Јелена Павловић је учитељевала у многим местима Босне, али не и у Прибинићу... Није ми познато да је имала било какве везе са Гаврилом Принципом. У време атентата била је матурант Учитељске школе...

Господине, не знам шта више да вам кажем.

Осуђени смо да носимо терет тајни наших родитеља!“

Ранко Поповић
академик и редовни професор универзитета,
Бањалука

У СЛАВУ ПРЕДАКА*

Не може бити велики економиста неко ко је само економиста. Ову тврдњу је изрекао енглески филозоф Џон Стјуарт Мил, а својим примјером може је потврдити и Јован Душанић, дугогодишњи универзитетски професор и писац тридесетак књига из области економије, који је широј јавности посљедње три деценије познат као један од наших најодрешитијих критичара неолибералног модела капитализма. Своје економске студије, како је већ запажено, Душанић је редовно и изобилно поткрепљивао промишљањима која се увелико дотичу области филозофије, посебно етике, психологије, социологије, права, политикологије и историје. Овој посљедњој области знања посебно блиско је пришао мимо своје уже научне оријентације, вођен сасвим личним мотивима, књигама историографске публицистике у којима је истраживао историјат сопствене породице, а затим свог ужег и ширег завичаја. Како је тим путем природно стигао до укупног простора Босне и Херцеговине, тако је исто и у временској равни морао повезати данашњу Републику Српску са временом од прије једног и по вијека, када је српски народ интензивирао борбу за националну и вјерску самобитност, одласком једног, а доласком другог завојевача. Тако би се најкраће могао представити историјат настанка књиге о којој је ријеч у овом напису.

Душанићева књига састављена је од два дијела, а са предговором, списком коришћене литературе и фотографским прилозима које чине старе разгледнице вароши из Босне и Херцеговине за вре-

* Ауторизовано излагање са представљања књиге *Утемељитељи Републике Српске на прелазу из XIX у XX век,* које је одржано на 67. Београдском сајму књиге, 23.10.2024. године.

мена аустроугарске управе, запрема готово четири стотине страница великог формата. Први дио носи наслов „Босна и Херцеговина за време аустроугарске окупације у XIX веку“ и чине га три цјелине, од којих су прве двије посвећене аустроугарској окупацији Босне и Херцеговине и двадесетогодишњој управи Бењамина Калаја, а трећа, обимом равна претходним двјема заједно, има за предмет покрет Срба у борби за црквено-школску аутономију. То је у нашој историјској науци добро позната и детаљно истражена прича, али Душанић и није писао своју књигу ради неког научног доприноса; он је за себе освјетљавао то вријеме и појашњавајући га себи гледао да га појасни онима мање упућеним, каквих је међу нашом читалачком публиком највише. Он је, заправо, најдиректније везао оно вријеме поробљености и угроженог националног идентитета са савременим тренутком у коме се кључне ствари суштински нису много промијениле, упркос новим околностима и новој историјској амбијентацији. То што Душанић ауторски сугерише засновано је на најпоузданијој научној литератури коју је зналачки користио, ослањајући се на увиде Милорада Екмечића, Томислава Краљачића, Божа Мацара, Хамдије Капидића, Шћепана и Риста Грђића, Душана Берића и Војислава Богићевића, између осталих. Како је оновремена српска борба за идентитетску самобитност тражила, како вели аутор, „зреле, умерене, разумне и одлучне вође“, тако их тражи и ово вријеме, само је велико питање да ли их, баш таквих, још има и у ововременом тренутку уопште може бити. Сумирајући завршно поглавље првог дијела књиге, Душанић с правом закључује да се резултати српске борбе за црквено-школству аутономију нису ограничили само на те области друштвеног живота, већ је на тај начин извршено модерно политичко профилисање српског националног корпуса у Босни и Херцеговини и најављен један нови, знатно револуционарнији нараштај српске интелигенције супротстављене завојевачком режиму. Казано ријечима академика Екмечића, нареченим покретом је „остварено историјско преношење народних циљева са неорганизованог бунта сељаштва и завере малог броја непознатих уротника на организован, легалан и савремени покрет буржоазије по градовима“. Управо је тај на-

раштај младог српског грађанства на прелазу два вијека Душанић назвао *утемељивачима Републике Српске*, а да је проблематику књиге проширио, могао је том истом синтагмом, у истом смислу и са истим правом, именовати и предводнике великог народног устанка од 1875. до 1878. године, којима се унеколико бавио у неким од својих ранијих дјела.

Садржај другог дијела књиге чини дванаест биографија виђенијих првака покрета за црквено-школску аутономију, од којих је пет пренесено из књиге *Срби у Босни и Херцеговини у XIX веку – борба за слободу и уједињење* (Глигорије Јефтановић, Војислав Шола, Коста Душанић, Јеврем Станковић и Никола Шкорић), а седам урађено за ову публикацију (Коста Кујунџић, Перо Дрљача, Теодор Илић, Симо Танасић, Богдан Милановић, Душан Кецмановић и Стојан Врањешевић). То је тек мањи дио свих оних шездесетак народних представника из више од педесет општинских мјеста широм Босне и Херцеговине, који су приказани на заједничкој фотографији са једног збора у Сарајеву 1899, донесеној на форзецу, предњој подкорици Душанићеве књиге. Већ сама по себи та фотографија представља драгоцјено свједочанство о озбиљним и одлучним људима, који су знали да бриже о српским народним пословима у нимало лаким временима аустроугарске окупације. Мада уистину представници тек стасалог грађанства, сви су они одреда још старовремески људи, феслије и бркајлије, изданци сељачког или, већ у приличном броју, занатлијског коријена. Ту су, разумије се, и народни свештеници, аскетских лица испод црних камилавки, без којих се у то доба није могао замислити ниједан народни посао. Ликови тих прегалаца у Душанићу су нашли захвалног и пажљивог посматрача, тим више што је његов начин приласка историји у основи биографски.

Фигуре појединих народних првака њему су послужиле као најбољи повод да уђе у историјат њихових породица, једнако предака колико потомака, и да на тај начин осивијетли историју босанскохерцеговачких Срба на једном знатно ширем плану од онога који покрива вријеме Калајеве управе и сам српски покрет за националну аутономију под теретом те управе. Како то изгле-

да у ауторовој публицистичкој изведби, могу показати неколика карактеристична примјера. Највише текста аутор је природно посветио биографији проте Косте Г. Душанића (1835-1911), јер је ријеч о његовом претку по бочној линији, а будући да је ријеч о родословљу сопствене породице, чему је истраживачки посветио највише времена, ту је располагао и са највећим бројем података. Дубљим коријеном из Старе Херцеговине, прибинићки Душанићи су преко Подрињa и Посавине стигли надомак манастира Липље, немањићке задужбине, и ту још од Костиног чукундједа, попа Горана, чували завјет предака, бивајући у више генерација српски народни градитељи и свештеници, вјерски и национални просвјетитељи. Прота Коста, како је својевремено писала сарајевска „Српска ријеч“ „није учио модерних школа, као што уче данашњи свештеници, но ипак је у стању био своју паству научити великој радњи и штедњи“. У стању је био и подићи школу својим сељанима, ослободити их кметског положаја, саставити за њих збирку рецепата традиционалне медицине (*Љекаруша прѡте Косте*), па још поврх тога постати и утемељивач прве Српске читаонице у Бањој Луци 1868. године. Костин свештенички позив достојно су наставили и његови синови, посебно прота Стеван који ће у Русији стећи високо богословско образовање и бити истински народни борац и првак, арадски сужањ у Великом рату, а потом и краљев сенатор, те вијећник Врбаске бановине испред теслићког среза. И Светозар, син проте Стевана, био је високообразовани богослов, али није био свештеник већ дугогодишњи и многозаслужни управник Музеја Српске православне цркве и професор београдског Богословског факултета, човјек који је оставио знатног научног трага у српској историографији и музеологији. Дода ли се том низу и Светозарев син Слободан, класични филолог и историчар старог вијека, академик САНУ, ето родословног стабла (и то само у једној линији) достојног дивљења и поштовања.

Први текст у другом дијелу књиге посвећен је родословљу породице сарајевских Јефтановића, понајвише њеном највиђенијем припаднику Глигорију М. Јефтановићу, велетрговцу, рентијеру и хотелијеру, родољубу који је био глава српског националног по-

крета у борби за црквено-школску аутономију. „Као из мермера извајан, са маркантним цртама и крупним очима које су изазивале страх и поштовање, са јаким гласом који је био створен да заповеда, леп и господствен као какав средњовековни витез, несаломљив и борбен и у својој најдубљој старости, обожаван од свих оних који су га изблиза познавали и с њим сарађивали, ауторитет који се намеће и доминира – то је био Глигорије Јефтановић.“ Овако је о овом националном прегаоцу писала српска штампа, одмах по ослобођењу и уједињењу 1918. године. (Фасциниран биографијом овог народног трибуна, Јован Душанић ће му посветити читаву књигу под насловом *Горостас из Сарајева: Глигорије М. Јефтановић и његово доба*, објављену поткрај тек истекле 2024. године.) Сва три Глигоријева сина, Манојло, Душан и Здравко, позавршаваће високе школе у Бечу, али ће само овај средњи наставити и унаприједити очев посао. Блистава грађанска прича ове српске сарајевске породице сурово је прекинута у петом кољену од стране хрватских усташа 1941. године, Душановим мученичким пострадањем у логору Јадовно. Тако је било и са многим другим српским породицама, и то у оба свјетска рата, тако да је младо српско грађанство у Босни и Херцеговини насилно прекинуто у свом силном и плодоносном узлету. Оно што се спасило у ратовима од злочиначке руке, разбаштињено је и протјерано од стране комуниста одмах по завршетку Другог свјетског рата. Тако нема више Јефтановића и Сршкића у Сарајеву, Шантића, Јелачића и Пешка у Мостару, Кујунџића у Ливну, Стојановића у Приједору, Лалића у Стоцу, Јовановића у Тузли, Илића у Тешњу... Ако још има њихових потомака, онда они нису на баштини, већ расијани широм свијета, по Европи, Сјеверној Америци или Јужној Америци, у Чилеу, гдје живи и унука Душана Јефтановића, Андреа, са којом је Јован Душанић успио да ступи у контакт док је писао књигу о Глигорију Јефтановићу, њеном прадједу.

Душанић је ову књигу писао да би се, као мислећи економиста, дубоко људски успротивио догми постмодерног свијета по којој „ништа, осим новца и материјалних ствари, нема вредност“, знајући да таква догма води „духовном раскорењавању поједина-

ца“, односно уништењу идентитета. Он тој опасној догми супротставља чврсто увјерење да вриједности какве су „вера, породица, морал, истина, правда, слобода, част, самопожртвовање, оданост и поштовање традиције, корена и историје“ никада не могу бити застарјеле и превазиђене.

* * *

На представљању књиге *„Утемељивачи Рēпублике Срēске на прēлазу из XIX у XX век“* које је одржано 23.10.2024. године на 67. Београдском Сајму књиге говорили су: Ранко Поповић и Душко Певуља. На крају се и аутор књиге обратио присутнима следећим речима:[1]

Свима вама који сте дошли на презентацију моје књиге *Утемељивачи Рēпублике Срēске – на прēлазу из XIX у XX век* изражавам искрену захвалност, као и академику Ранку Поповићу и професору Душку Певуљи који су допутовали из Бањалуке да о књизи говоре. Издавачу књиге, Заводу за уџбенике и наставна средства Републике Српске, изражавам огромну благодарност што су текст високо вредновали и одлучили да књигу објаве у луксузном издању. Са овим бих могао и да завршим своје обраћање, јер сам у књизи рекао оно што сам желео, а пошто сам од модератора добио питање требао бих да на њега одговорим.

После констатације да је ова књига објављена крајем прошле (2023) године и да ће исти издавач ускоро објавити друго допуњено издање, уследило је питање да ли ће бити комплетиран текст о породице Јефтановић који се завршава податком да су Глигоријевог сина Душана усташе ухапсиле (маја 1941) у Сарајеву, пребацили у затвор у Загребу (у истој ћелији био је са митрополитом Петром Зимоњићем), а затим убили (јун 1941) у логору Јадовно, те да је Душанова супруга Милена са њиховом децом (Ксенијом, Предрагом и Ненадом) отпутовала брату Фрањи Петриновићу у Чиле, где је и живела пре удаје за Душана.

1 Објављено на : https://stanjestvari.com/2024/11/11/jovan-b-dusanic-podsecanje-na-jeftanovice/

Одговарам потврдно: да, хоће. Наиме, у време када је прво издање књиге већ било у штампи успео сам да ступим у контакт са Андреом Јефтановић (Предрага Душанова), која је књижевница и професор универзитета у Чилеу. Андреа ми је обезбедила контакт и са Миленом и Каролином (кћеркама Душанове Ксеније) које такође живе у Чилеу, а касније сам успоставио контакт и са Жаном Спалајковићем из Француске, унуком Глигоријеве старије кћерке Драгице. Сви они су ми помогли да текст ове чувене породице употпуни и новијим подацима (али и породичним фотографијама) у другом допуњеном издању

Андреин отац Предраг имао је десет година када му је Душан ухапшен, а потом и убијен у Јадовну. Годину дана после тога, уз много перипетија, његова мајка успева да са децом стигне код брата Фрање у Чиле. Напуштање наших простора у раној младости као и трауматична искуства, непосредно пре тога, утицали су на Предрага да Андреи штуро говори о том периоду. Она је мало знала о породици Јефтановић и једна репортажа и апел са сарајевске телевизије посредно је дошао до ње и подстакло је на озбиљније интересовање за своје претке Јефтановиће.

По избијању Првог светског рата, аустроугарске власти мобилишу Глигоријеве сина Душана и шаљу на италијански фронт. У бици на Пијави, Душан је био тешко рањен и његов сарадник Давид Албахари га на леђима преноси у пољску болницу и спашава му живот. О томе је сарајевска телевизија *H1* направила (3. августа 2021) необичан и веома занимљив разговор са Давидовим сином Морисом (*Необична прича о сату старом 117 година; Албахари из Сарајева тражи власника*).

Морис Албахари (1930–2022) каже да је његовог оца аустроугарска војска на почетку рата послала на српски фронт, а Давидов рођени брат Јаков на истом фронту ратовао је у српској војсци, те „су се мој отац и мој стриц на Церу борили један против другога". После ће Јаков учествовати у повлачењу преко Албаније и касније учествовати у пробоју Солунског фронта и ослобађању отаџбине, а Давид је пребачен на талијански фронт, где ће спасити тешко рањеног Душана. Када је Душан после рањавања дошао свести,

извадио је свој џепни сат и рекао Давиду да му сат поклања у знак захвалности што му је спасао живот, али Давид у том тренутку не прихвата поклон.

По завршетку Првог светског рата, Душан у хотелу *Европа* организује забаву на коју позива саборце из аустроугарске војске, али и војнике који су пробили Солунски фронт и учествовали у ослобађању Сарајева. За ту прилику купио је скупоцен златни сат и обратио се Давиду: „*Ниси хтео сат да узмеш на Пијави, ево ти златни сат*, а мој отац гледа и одговара: *Нећу златни, дај ми сад онај ратни*." Душан из џепа вади ратни сат *Доха* и поклања Давиду.

Морис наглашава да је ово и прича „о бесмислу ратова у којим се браћа и пријатељи боре један против другога" и каже да су му отац Давид и стриц Јаков доста причали о доброј атмосфери која је владала на забави у хотелу *Европа*, да је било и шале на рачун ситуације у којој су се не својом вољом нашли, те наводи и један детаљ. Душан је својим саборцима из аустроугарске војске предложио да ће он, када у салу после њих буде улазила и мања група оних који су били у српској војсци (међу којима и Давидов брат Јаков), на немачком оштро и гласно издати војничку команду „мирно", те да тада сви устану, салутирају, поклоне се српским војницима и викну „живели ослободиоци".

На крају је Морис, преко телевизијског екрана, држећи сат и показујући га како би га камерман боље снимио, поручио: „Молим, ако ико има од Јефтановића, потомак неки, да му га вратим, јер ја ћу умрети, сат неће ни у музеј отићи, пропашће, а било би ми га јако жао да се загуби." Репортерка завршава ову репортажу речима: „Најпознатији Јефтановић (Глигорије) имао је четири сина: Перу, Манојла, Душана и Здравка. Верује се да директних потомака данас немају."

Годину дана после (17. јуна 2022) иста репортерка на истој телевизији је обавестила гледаоце да је у Сарајево на сусрет са Морисом из далеког Чилеа стигла Андреа Јефтановић, кћерка Душановог сина Предрага, и да је „контакт између Мориса и Андрее остварен тек када су се јавили потомци породице Хаџиристић – породице која и данас има улицу у Сарајеву, симболично,

она води од Деспића куће до хотела *Европа*.“ Напоменимо само да су Јефтановићи били и у родбинским односима са тада такође угледним трговачким породицама Хаџиристић и Деспић – једна Глигоријева сестра (Мара) удала се за Јову Деспића, а друга (Јелка) за Ристу Хаџиристића. Андреа Јефтановић ће у разговору за београдски лист *Политика* (*Сат који је преживео три рата*, 1. август 2023) о сусрету у Сарајеву са Морисом Албахаријем изјавити: „Наш сусрет био је магичан. Нажалост, преминуо је три месеца после нашег сусрета. Сат који ми је дао још увек ради, још од Првог светског рата.“

Приликом посете Србији и Босни и Херцеговини Андреа Јефтановић је у интервјуу (*Треба сачувати успомену и заоставштину наше породице*) за агенцију Срна (14. јули 2022), на бази породичних сећања, саопштила: „Као и већина сарајевских Срба, тако су и Јефтановићи преко ноћи постали непожељни у свом граду. На почетку рата усташе су одвеле деда Душана у затвор… Бака је једног дана добила писмо у којем је писало да ће сви бити побијени ако деца не пређу у католицизам. Она је то урадила, али се ни тада није осећала безбедно. Њен богати брат из Чилеа упозорио је да би са децом одмах требала напустити Сарајево, што је она и урадила.“ Отпутовала је код своје родбине у Хрватску, а потом код брата Фрање у Чиле.

Још једном се свима захваљујем што сте учествовали на представљању моје књиге *Утемељивачи Републике Српске – на прелазу из XIX у XX век* на 67. Међународном сајму књига у Београду.

Момчило Сīасојевић
књижевник
Бања Лука

ТРАГАЊЕ ЗА МИРИСИМА ДЈЕТИЊСТВА*

Можда нема снажније ни постојаније љубави од оне према завичају. А када неко напише и књигу о своме завичају, онда је то врхунац љубави. Пред нама је, коначно, и готово цјеловита књига о Прибинићу аутора Јована Б. Душанића – Липљанског, написана читко, занимљиво и студиозно. Писана је са великом љубављу, савјешћу и ерудицијом. Појава ове књиге заиста је прави, истински празник. Ова средина од данас за једну димензију постаје значајнија и она ће се од сада гледати другачијим очима, с мање равнодуш-ности, а с много више поноса, уважавања и љубави.

Дјело овакве врсте, која враћају сјај успомена на минула времена, врло тешко се пишу и тимски, а када то уради појединац, као што је учинио сам Јован Б. Душанић – Липљански, онда је то прави подвиг. Овај узвишено обављени посао захтјевао је десетогодишње одрицање, преданост, стручност, велику љубав и проницање како би се дошло до важних података, забиљежило корисно искуство и прича о њему у недостатку докумената и писане грађе, у обиљу свеприсутног људског заборава.

Књига је саткана од широког мозаика догађаја, збивања и личности, а све то пластично осликава живот који непрекидно тече и мијења се. Основни пишчев циљ, чини се, био је отргнути од заборава успомене на људе, догађаје, обичаје и начин живљења у селу какво је Прибинић. Скоро документовано Душанић нас зачуђујућом лакоћом и једноставношћу води кроз историју свога села.

У другој половини XIX вијека, како се може закључити из ове књиге, Прибинић је на врхунцу свога привредног успона. Кроз

---

* Приказ књиге објављен у часопису *Значења*, Добој, јануар 2007.

њега пролази макадамски пут за Бања Луку, а стиже и жељезница. Он постаје седиште шумске управе са запослених 2.300 радника.

Попут гљива послије кише ту ничу бројни ресторани и кафане и све врви од живота. У њему се говори њемачки, талијански, мађарски, словеначки, чешки и други језици. Писац нам казује историју прибинићког краја, говори о његовим становницима и судбинама, о многим значајним догађајима и збивањима.

У духовном и културном погледу дуги низ година у Прибинићу доминантну улогу има угледна свештеничка породица Душанића. Њиховом заслугом (Гавре Душанића и његовог сина проте Косте), већ половином XIX вијека, у овом месту постоји неки облик конфесионалне школе, а равно прије сто година та школа је добила за то вријеме модерну зграду. Стеван Душанић, син проте Косте, са титулом теолошког доктората стеченог у Русији (1901), иако један од неколико десетина образованих Срба у Босни, посветио се духовном и просвјетном уздизању народа свога завичаја. Тај рад спречава га да се вине у више сфере науке и стваралаштва, али његов син Светозар оставља видљив и значајан траг у културном животу српског народа, а унук Слободан је данас редован члан Српске академије наука и уметности.

Аутора занима траг овдашњег човјека утиснут у људско памћење, застао у неком документу, запису и слично. Има у овој књизи, као уосталом и у другим књигама овакве врсте, понешто од носталгије за оним што је заувек ишчезло и заборављено, а што открива наше коријене. Добар зналац ће одмах на страницама ове књиге осјетити нешто од мириса срећног дјетинства.

Тај посао Јован Б. Душанић – Липљански, усудио бих се претпоставити, радио је са много више задовољства и љубави него свој научни посао из економије, те као да се и у његовом случају обистињују ријечи Светозара Душанића*: Без обзира које образовање имали, Душанићи на крају завршавају као историчари.*

Нема сумње да ће ова књига побудити велику пажњу и интересовање широког круга читалаца, јер она плијени својим квалитетом, занимљивошћу, систематичношћу и цјеловитошћу.

Радован Субић
доцент
Бања Лука

УТЕМЕЉИВАЧИ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ НА ПРЕЛАЗУ ИЗ XIX У XX ВЕК*

Историјска публицистика, као посебно стваралачко поље, по правилу је код нас препуштена појединцима који су прочитали мање књига него што су написали. Јован Душанић частан је изузетак, доктор економских наука научни радник, професор, аутор неколико десетина књига из поља економије. Научни приступ, посвећено читање историјских дјела и знање стечено у образовању и животном вијеку видљиво је већ у ранијим књигама које је посветио своме завичају. У књизи *Утемељитељи Републике Српске на прелазу из XIX у XX век* Душанић је свој синтетички приступ додатно избрусио, а у дванаест биографија донио животописе истакнутих личности из периода аустроугарске управе у Босни и Херцеговини.

Наслов књиге *Утемељитељи Републике Српске на прелазу из XIX у XX век* може се површном познаваоцу историје учинити неодговарајућим, међутим потребно је промијенити угао посматрања и поставити текст у прави контекст.

Пад Берлинског зида симболично представља крај кратког и крвавог 20. вијека. Југословенска држава коју је један српски историчар правилно назвао „Великом илузијом" распала се у крви. До тада наводно неважне линије републичких администрација постале су границе независних, међусобно супростављених држава. Српски народ, који је завршио у пет република, покушао је

* Ауторизовано излагање са представљања књиге *Утемељитељи Републике Српске на прелазу из XIX у XX век,* које је одржано у Бањалуци (велика сала *Академије наука и умјетности Републике Српске*) 18.4.2024. године.

да у лавиринту нових међународних односа пронађе своје мјесто под сунцем.

Неспремни да понижено и тихо оду са историјске позорнице у никад довољно малену Србију, Срби су 90-их година прошлог вијека постали прави „побуњени народ“. Међународно изолован, медијски брутално облађен и од стране највећег војног савеза два пута нападнут. Срби су поднијели велике жртве, претрпјели понижења и поразе али и извојевали неке побједе. Највећа од њих је свакако Република Српска.

Када је након доба оружаних услиједило доба политичких борби, које и дан данас трају, поставило се питање шта треба да раде прекодрински Срби. Стварати неке нове илузије заједништва? Прихватити однос снага и покорити се јачем? Не прихватити понижење и борити се до краја? Разумјети стварност пружати отпор и чекати боље међународне околности?

Одговор се још увијек тражи и с правом се очекује од историје, јер историја уствари говори о садашњим потребама и садашњој ситуацији. Само се поставља питање на кога се треба угледати, односно колико далеко треба отићи у прошлост да би нашли одговарајуће узоре. То сигурно нису национално несвјесне српске елите из 20. вијека, нису ни они интелектуалци који су отварали кишобране у Београду јер је кишовито у Паризу. Прошло је вријеме суцидалних националних револуционара.

Душанић је правилно уочио да је могући узор генерација из времена аустроугарске окупације Босне и Херцеговине, оних који су предводили борбу за црквено-школску аутономију. Слабо образовани, некад и неписмени, ови људи су се супроставили колонијалном режиму једне империје. Успјешно се борили и изборили с културтрегерима, жандармима, судијама и страним чиновницима који су деценијама водили главну ријеч у окупираним покрајинама.

Аустро-Угарска је на Берлинском конгресу 1878. године добила мандат од великих сила да окупира Босну и Херцеговину. То је требао бити први корак у продору на исток. На путу грандиозних идеја Монархије нашао се српски народ у Босни и Херцеговини. Након пропасти херцеговачког устанка 1882. године услиједио је

обрачун власти с митрополитом Савом Косановићем (1839–1903), који је одолијевао до 1885. Међутим, ови аустроугарски успјеси нису дали жељене плодове.

Аустроугарски заједнички министар финансија Бењамин Калај (1839–1903) у допису од 23. октобра 1891, колеги министру спољних послова Густаву Калнокију (1832–1898), писао је да се у Босни и Херцеговини код српско-православног дијела становништва појављује „повећано самоосећање, једно изражено испољавање српске свијести". Такво испољавање сматрао је Калај, требало је спријечити употребом различитих средстава.

С првим царским меморандумом 1896. почело је ново доба политичке борбе а документи говоре да је он аутохтоно настао. То се види из оновременог извештаја српског посланика у Бечу Ђорђа Симића (1843–1921) Министарству иностраних дела Србије, у којем пише да су му Глигорије Јефтановић (1840–1927) и Војислав Шола (1863–1930) рекли „да је гажење њихових автономних црквено-школских права, која су им и Турци респектовали, узело такве размере и постало тако несносно, да су се они решили доћи у Беч и средством једног меморандума жалити се корпоративно Њ. В. Цару противу тих повреда и молити га за заштиту њихове црквено-школске автономије. А ако Његово Величанство не би хтело да прими или да уважи ову њихову молбу, они су, веле, решили молити се противу постојећег стања силама потписницама Берлинског уговора, и ићи ће од једне престонице до друге".

Власт је узвратила разним мјерама, међутим ријетки су прешли на страну власти, а они појединци „који су то учинили…", како то пише Владислав Скарић, „били су презрени; нико их о светковинама није походио, многи им нису ни Бога називали, кидане су родбинске и кумовске везе".

Адвокат Емил Гаврила (1861–1931) записао је 1930. да су људи попут Шоле били највеће јемство да се неће стати на пола пута, да се неће малаксати и никад попустити. Вође покрета, који су били људи од крви и меса са свим врлинама и манама, добар дио свога живота жртвовали су националним и народним потребама.

Напуштали су своју кућу, посао и породицу некад недјељама некад мјесецима и путовали у Беч, Будимпешту, Цариград.

Тих година упоредо се радило на политичком, привредном и културном пољу писали су се меморандуми први, други, трећи, четврти а 1905. извојевана је прва побједа. Призната је државно-правна национална организација Срба у Босни и Херцеговини у вјерско-просветној самоуправи. Дошле су нове генерације са великих школа и придружиле се борби; национално свјесна елита дочекала је борбене дане свјетског окршаја, доживјела страхоте али и видјела ослобођење.

Јован Душанић написао је у предговору да нас *Вријеме глобализације убеђује да су традиционалне вредности (вера, породица, морал, истина, правда, слобода, част, самопожртвовање, оданост и поштовање традиције, коријена и историје) застарјеле и превазиђене, те да ништа, осим новца и материјалних ствари, нема вриједност и смисао*. Књига коју је написао доказ је да постоји и нешто друго, много важније.

Наше вријеме је неисторично вријеме, Милорад Екмечић је једном приликом изјавио да има утисак да постоји завјера против памћења, јер људи који одлучују не желе да се оставе трагови о одређеним истинама. Национални идентитет и историја данас су предмет организованог медијског обесмишљавања и неријетко интелектуалног исмијавања. Истовремено, присутан је и процес масовног пресељења у западноевропске земље које ће у наредној генерацији Срба отворити, више него икад до сада, питање идентитета.

Пошто српски народ није преваспитан у временима када су западне земље биле неоспорни господари свијета, вјерујем да до тога неће доћи сада када присуствујемо геополитичким промјенама, којима се тежиште моћи у свијету помјера од западних ка источним државама и потенцијално доводи у толико потребну равнотежу. До тог тренутка књиге попут ове биће користан водич, а у некој (бољој) будућности доказ да је било оних који су гледали мало даље.

*

На представљању књиге „*Утемељивачи Републике Српске на прелазу из XIX у XX век*“ које је одржано 18. априла 2024. године у великој сали *Академије наука и умјетности* у Бањалуци, говорили су: Ранко Поповић, Горан Латиновић и Радован Субић. На крају се и аутор књиге обратио присутнима следећим речима:

Пре свега, желим да изразим задовољство што, по први пут, у Бањалуци учествујем на представљању једне моје књиге. Свима вама сам захвалан што сте одлучили да данас дођете на промоцију књиге *Утемељивачи Републике Српске – на прелазу из XIX у XX век*, када се у овом граду одржава велики народни скуп. Презентерима књиге, професорима Ранку Поповићу, Горану Латиновићу и Радовану Субићу захваљујем се на лепим речима о мојој књизи, а издавачу (Завод за уџбенике и наставна средства Републике Српске) што су књигу објавили и луксузно опремили.

Пошто сам од модератора добио питање*: која мука ме је натерала да као професор економије пишем књиге на историјске теме*, ред је да одговорим. Пре свега, није се радило ни о каквој муци. Била је то моја свесна одлука која је у мени дуго сазревала и Господу сам благодаран што могу на њој да радим.

У предговору за ову књигу написао сам да сам је посветио (као и књигу *Срби Босне и Херцеговине у XIX веку – борба за слободу и уједињење*) професору Светозару Ст. Душанићу који ме је 80-их година XX века убеђивао да се посветим писању о историји нашег завичаја. Тада о томе нисам озбиљније размишљао, али сам већ тада прикупљао материјал за породични родослов. Наиме, у време глобализације све је већа покретљивост становништва и многи напуштају завичај и живе у другим државама и на другим континентима, те често код њих долази до кризе идентитета. Свестан да то може да се деси са мојим и потомством моје браће, одлучио сам да, поред родослова, напишем за њих кратку породичну историју. Учинио сам то са уверењем да ће потомству бити од користи да знају одакле потичу, који су им корени, како су живели и са каквим искушењима су се сусретали њихови преци.

Написавши породичну историју постало ми је јасно да би требало обрадити и шири контекст у коме се одвијала наша породична историја, пошто ће о томе будући потомци кроз званични школски систем мало (или уопште неће) учити. Тада сам одлучио да прво заокружим своја истраживања из економске области до краја радног века, а тек после тога се, као пензионер, ако Бог да, посветим раду и на историји ужег и ширег завичаја. Књига о којој данас говоримо је тако и настала и као што видите на то ме није натерала никаква мука, него се радило о свесном опредељењу. Штавише, са много више задовољства радио сам на овој и књигама које сам објавио по одласку у пензију, него на књигама које сам пре тога објавио.

На крају, морам признати да ми је било пријатно да смо вечерас сазнали од колеге Горана Латиновића да је боравећи 2020. године у Светој српској царској лаври Манастиру Хиландар, први пут чуо за моју књигу *Срби Босне и Херцеговине у XIX веку – борба за слободу и уједињење* од монаха коју су књигу хвалили као једноставно и прегледно штиво. Колега Латиновић је трећа особа која ми преноси оно што је од наших монаха чуо на Светој Гори. Прво ми је архимандрит Платон, настојатељ манастира Ступље, саопштио да су хиландарски монаси хвалили моју књигу, говорећи да би је требала да има свака кућа, а потом ми је један (мени, до тада, непознати) Београђанин пренео сличне оцене о књизи монаха и од њих ми донео поклон – по флашу хиландарског вина и ракије – *ципура*.

*

Неколико дана пре тога са аутором је бањалучки лист *Глас Српске* објавио интервју (урадила га је Сандра Кљајић) најављивши тај догађај.[1]

За свако друштво, и у свим временима, од изузетне важности је добро познавање сопствене историје, а то се посебно односи на мање народе у садашње време када постају све гласније агресивне

1 https://www.glassrpske.com/cir/plus/intervju/jovan-b-dusanic-za-glas-srpske-srbi-ne-moraju-izmisljati-proslost/519001#google_vignette

тврдње да треба да заборавимо нашу историју и да решавамо проблеме садашњости и гледамо у будућност.

Каже то у интервјуу за „Глас Српске" редовни професор универзитета у пензији Јован Б. Душанић објашњавајући зашто је одлучио да напише књигу „*Утемељивачи Републике Српске на прелазу из XIX у XX век*", која ће бити представљена 18. априла у 18 часова, у великој сали Академије наука и умјетности у Бањалуци.

Књига говори о борби српског народа у БиХ за црквено-школску аутономију у вријеме аустроугарске владавине, а аутор даје детаљне биографије српских народних вођа (укључујући и њихове претке и потомке) који су ту борбу предводили – Глигорија М. Јефтановића, Војислава В. Шоле, Косте Г. Душанића, Јеврема С. Станковића, Николе М. Шкорића, Косте Л. Кујунџића, Петра – Пере М. Дрљаче, Хаџи Теодора Ј. Илића, Симе П. Танасића, Богдана Р. Миановића, Душана И. Кецмановића и Стојана Д. Врањешевића.

Књига, која има 382 стране, објављена је у издању Завода за уџбенике и наставна средства из Источног Новог Сарајева и луксузно опремљена, те илустрована са вишпе од 100 разгледница, из преко 50 мјеста у БиХ, урађених у вријеме аустроугарске владавине.

ГЛАС: *Студенти првих десет генерације Економског факултета вас памте као професора Монетарне економије. Како је дошло до тога да се економиста бави историјском тематиком?*

ДУШАНИЋ: На прелому векова процес глобализације се убрзава што, између осталог, доводи до масивније покретљивости становништва, па многи живе у срединама из којих не потичу, а што доводи до све веће кризе идентитета. Свестан да то може да се деси са мојим и потомством моје браће, одлучио сам да напишем за њих кратку породичну историју, коју сам мислио да умножим у четири примерка – за мога сина и тројицу синова моје браће. Сматрам да је увек, а поготово у садашња времена добро да се зна одакле потичемо, који су нам корени, како су живели и са каквим искушењима су се сусретали наши преци. На таквим сазнајним

основама лакше се може разумети и проживети садашњост, а будућност учинити предвидљивијом.

Током радног века објавио сам тридесетак књига из области економије и у њима заокружио истраживања која сам планирао да урадим пре одласка (2015) у пензију и, после тога, сам се посветио писању на историјске теме. Написавши почетни материјал за породичну историју видео сам да у њему спомињем многе појмове (турско ропство, аустроугарска окупација…) о којима ће будући потомци кроз званични школски систем мало (или уопште неће) учити, те да би било добро да и на те теме пишем.

Написао сам неколико књига међу којима су: „*Срби Босне и Херцеговине у XIX веку – борба за слободу и уједињење*“ (707 страна) објављена 2018, а већ 2022. доживела је своје десето (допуњено и проширено) издање, те „*Утемељивачи Републике Српске – на прелазу из XIX у XX век*“ (382 стране), коју је издавач одлучио да објави (2023) као луксузно издање и чији је тираж за неколико месеци скоро распродат.

ГЛАС: *У уводу књиге „Утемељивачи Републике Српске – на прелазу из XIX у XX век“ наводите разне данашње проблеме као што су „покушаји промјене свијести“ код Срба, ревизија (превредновање) целокупне српске историје… Како се борити (и изборити) против тога?*

ДУШАНИЋ: Рушење Берлинског зида и окончање Хладног рата, евроатлантске земље протумачиле су као потврду супериорности сопственог система вредности и одмах се ангажовале да и други народи (милом или силом) прихвате њихов систем вредности, као и тумачење стварности, па и историје. Нажалост, у време глобализације и постмодерне, убеђују нас да су традиционалне вредности (вера, породица, морал, истина, правда, слобода, част, самопожртвовање, оданост и поштовање традиције, корена и историје) застареле и превазиђене, те да ништа, осим новца и материјалних ствари, нема вредност.

Поремећени су и основни односи човека: према Богу, природи, прецима, ближњима и самом себи. Све већи број људи сматра

да Бог не постоји, за очување природе не мари, о прецима мало шта зна, ближње заборавља, а времена нема ни за самог себе. Губи се свест о властитом идентитету, слаби социјална кохезија, те долази до духовног раскорењивања појединаца. За свако друштво, и у свим временима, од изузетне важности је добро познавање сопствене историје, а то се посебно односи на мање народе у садашње време када постају све гласније агресивне тврдње да треба да заборавимо нашу историју и да решавамо проблеме садашњости и гледамо у будућност.

Од наших евроатлантских партнера добијамо „пријатељске" поруке како Срби морају да „промене своју свест." Да би до „промене свести" дошло, потребно је да се из ње одстране традиционалне вредности и сећање на сопствену историју како би се она попунила похлепом за материјалним средствима и статусним симболима, те неспутаним моралним развратом. Мада нас убеђују да то чине за наше добро, они управо инсистирају на „промене свести", јер из историјског искуства знају како је тешко колонизовати народе који имају дуго и богато историјско наслеђе и развијену националну свест.

ГЛАС: *Одакле идеја да се бавите овом тематиком? Колико је важно да знамо о тим доīађајима и људима?*

ДУШАНИЋ: Управо је писање оваквих књига један од одговора на питање које сте малопре поставили: како се борити (и изборити) против „покушаја промене свести" код Срба, те ревизије (превредновања) целокупне српске историје? Српски народ има богату и славну прошлост, за разлику од многих других који ту прошлост треба да измишљају, и због тога ми треба само да излажемо наш наратив који је аргументован и утемељен на чврстим чињеницама. Огромни напори и уложена средства моћника у покушајима да изврше ревизију целокупне српске историје са циљем да се она прикаже као једно злочиначко наслеђе народа на „полудивљем европском Оријенту", остаће безуспешни уколико наш народ добро познаје сопствену историју.

ГЛАС: *У чему се све огледа утицај догађаја/људи о којима говорите у књизи на данашње вријеме?*

ДУШАНИЋ: У једном осврту на моју најновију књигу написано је како читаоцу „неће бити тешко да у догађајима од последњих тридесетак година препозна исти метод и исте обрасце које и данас страни центри моћи намећу у БиХ“. Многи читаоци су ми такође говорили да им је после читања мојих књига (које описују догађаје од пре више од једног столећа) постала јаснија догађања на нашим просторима последњих деценија.

ГЛАС: *Ко је од људи о којима пишете у овој књизи на Вас оставио највећи утисак и зашто?*

ДУШАНИЋ: Био би то Глигорије М. Јефтановић, неоспорни вођа српског народа у то време, који је био на челу српских народних представника у борби за црквено-школску аутономију у време аустроугарске владавине. Били су то људи национално самосвесни, чврстог карактера, спремни на велико самопожртвовање за опште добро и уверени да ће, борећи се за праведну ствар, у томе успети – ако не они, онда њихови потомци. У тој борби нису их могле поколебати ни репресивне мере које је против њих предузимала аустроугарска окупациона власт. Била је то истинска национална елита, а између ње и народа постојала је природна хармонија.

Ти наши преци, са скромним формалним образовањем, у преговорима са елитним представницима моћне Аустроугарске монархије, показују невероватан дипломатски такт, умешност, зрелост, одговорност и одлучност. У борби за ослобођење и уједињење српског народа определили су се за доследан пасиван, миран и законит отпор, те стрпљив и упоран „ситан рад“ који даје, „корак по корак“, резултат на дуги рок. Њихова борба је показала да је српски народ и поред вишевековног робовања под Турцима сачувао национални идентитет (у основи кога су светосавска православна духовност, немањићка државотворна традиција и слободарски косовски завет), те остао веран своме културном обрасцу.

ГЛАС: *У „Гласу Српске“ сте непосредно пред освећење темеља бањалучког српско-руског храма (2018) објавили веома запажен текст. Очигледно да сте повезани са подизањем овог храма. Шта за Вас значи његова изградња?*

ДУШАНИЋ: Господу сам благодаран што је и моја маленкост део овога величанственог подухвата који ће сигурно допринети учвршћивању веза између два братска народа и две сестринске цркве. Моје учешће је само у мери коју Његово Преосвештенство, господин Јефрем, сматра потребном.

Очекује се да би крајем ове или почетком наредне године требало да се одржи и прва литургија у закровљеном храму – за који су већ стигла звона и крстови. Храм представља реплику Храма Чуда Архангела Михаила из московског Кремља – петокуполни храм (пет руских купола – *луковица*) са звоником у виду шатора, који је саграђен 1358, од комуниста разрушен 1929. године. За основу бањалучког храма узет је његов изглед из XVII века, након реконструкције после пожара у коме је страдао.

Верујем да ће храм, који је из московског Кремља васкрсава на бањалучкој Алеји Центар, имати веома важну духовну и културну мисију и представљати архитектонски украс Бањалуке.

АНТЕРФИЛЕ: ***Хапшење***

ГЛАС: *Небојша Катић пише у књизи „Сурови нови свет“ да је вјероватно кључни догађај у вашој каријери било хапшење, а потом и избацивање са Економског факултета у Бањалуци (средином 1980-их), због „морално-политичке неподобности и дјеловања са позиција грађанске деснице и српског национализма“. Уз то он истиче: „Само неко ко је прошао сличан пут може разумети сву драму таквог искуства. Колико сам могао да приметим, муке и трауме тог периода нису на Душанићу оставиле видљивог трага. Ни резигнација, ни цинизам, ни горчина, ни параноични опрез који обично прати таква искуства, нису променили нити обликовали његову личност. При томе, своју дисидентску историју он никада није потенцирао, нити је имао потребу да се њоме хвали или да*

себе приказује као жртву. И његов поглед на прошлост је одмерен, објективан и није помућен лошим искуствима."

Како на тај догађај од пре 40-ак година гледате данас?

ДУШАНИЋ: Као на цену коју преузимамо, и некад морамо да платимо, за поштен јавни интелектуални ангажман. Тада сам званично оптужен да сам починио кривична дела из члана 133/1 и 157 Кривичног закона СФРЈ – вербални деликт или деликт мишљења (за што је била прописана казна до 10 година затвора), односно да сам (како је писало у званичном саопштењу): изражавао забринутост над судбином српске нације, поготово интелектуалаца који су у БиХ прогоњени; да сам говорио да је Устав из 1974. донет под притиском хрватских националиста, да је њиме Србија ослабљена, распарчана и дезинтегрисана – у распаду, да ужа Србија нема никаквог утицаја на одлучивање на нивоу Федерације и да зато све више заостаје у развоју; да сам глорификовао западну демократију и вишепартијски систем, те негирао демократија у нашем систему, истицао угроженост слободе говора и мисли у социјализму; да сам грубо клеветао, нападао и вређао личност и дело друга Тита наводећи претерану раскош, трошење огромних средстава, задуживање земље, култ личности; да сам за Председништво СФРЈ говорио да је веће стараца које ће због неспособности земљу довести до пропасти и рата.

Оно што није званично објављено, а писало је у извештају Службе државне безбедности (који је читан на састанцима када сам избациван са Факултета) било је потенцирање чињеница: да потичем из свештеничке и четничке породице; да сам сину дао име Арсеније; да су сва обавештења за студенте на вратима мога кабинета, као и испитна питања, откуцана ћирилицом; да се потписујем ћирилицом уз обавезно стављање средњег слова између имена и презимена; да читам НИН и лист Политика и слично.

ГЛАС: *У истој књизи Катић пише да сте „један од ретких српских економиста који није био „добар" ни старом ни новом систему, и која критикују они који су били добри сваком систему", те му се „често учини, да када би им околности ишле на руку, нови*

идеолози би волели да направе неки нови Голи оток, ако не баш физички онда интелектуални, и да тамо сместе своје неистомишљенике. Душанић би тада вероватно био у првом транспорту".

ДУШАНИЋ: Заиста је то занимљиво, али само на први поглед. Средином 1980-их година сам од комуниста оптужен да сам „десничар који је против социјализма и самоуправљања", а почетком овог века, на научном скупу у Академији економских наука, један од колега неолиберала у своме реферату тврдио је да сам левичар и да сам „против капитализма и глобализације". То показује како је неолиберализам, пре свега идеологија, као и комунизам, те не треба да нас чуди да су многи најватренији неолиберали бивши комунисти или њихови биолошки потомци, који су једноставно језик једноумља и искључивости прекодирали са комунистичких на неолибералне догме.

Међутим, и бивши комунисти и садашњи неолиберали, као истински интернационалци – први задивљени Истоком и социјализмом, а други Западом и капитализмом, јер је то у моди и исплативо, а уз то иду и примамљиве почасти и разноразне привилегије – сагласни су да сам српски националиста. И то је објашњиво, јер сви ми којима су важнији интереси сопствене земље и народа, од интереса њихових ментора, са Истока или са Запада, по дефиницији су националисти.

Срђа Трифковић
ванредни професор универзитета
Бања Лука

ХАБЗБУРШКИ КОНТЕКСТ СТУДИЈЕ Ј. ДУШАНИЋА О Г. ЈЕФТАНОВИЋУ*

Часни оци, поштована госпођо министар, колегинице и колеге, даме и господо.

Велика ми је част и задовољство што сам вечерас са вама и поготово што могу да кажем неколико речи о књизи свог драгог пријатеља Јована Душанића који, као што видимо, није само врсни економиста и противник тржишног фундаментализма већ и један ренесансни човек широке лепезе интересовања, а поготово после пензионисања даје драгоцени допринос популаризацији историје свог ужег и ширег завичаја.

Ја ћу тежити да дам један шири контекст свега што се догађало у кључним годинама и деценијама Јефтановићевог живота, а далеко најважнији период је четири деценије од 1878 до 1918. значи, период прво три деценије окупације и потом једна деценија после анексије. Тај је период чинио мање од половине Јефтановићевог дугог живота, али је у њему он пружио највећи допринос одбрани српских права и интереса у БиХ. Такође се управо у периоду после окупације он винуо од имућног сарајевског газде у редове најуспешнијих пословних људи у српској историји.

Успон српских предузимача у БиХ након окупације 1878. био је уистину импресиван. Градња пруга, почетак индустријализације, ширење новчане привреде и укључење Босне и Херцеговине у царинско подручје Монархије ишло им је на руку. Инертни бегови и аге нису били склони да се укључе у динамичне пословне токове.

---

* Ауторизовано излагање са представљања књиге *Горостас из Сарајева – Глигорије М. Јефтановић и његово доба,* које је одржано у Бањалуци (*Бански двор – Вијећница*) 15.10.2024. године.

Амбициозни босански Хрвати, пак, већином су тежили да постану трајно ситуирани чиновници Земаљске владе.

Сама окупација била је плод аустријских пораза у претходним годинама. 1859. изгубила је богату Ломбардију, а 1866. поразом код Кениграца, искључена је и из немачког света: подухват уједињења извешће Пруска под Бизмарком. Једини правац ширења који је нешто обећавао био је ка југоистоку. О томе ћу да говорим, желећи да допуним контекст овог дела.

Са дистанце од скоро век и по лако је доводити у питање мудрост одлуке Аустроугарске да 1878. окупира Босну и Херцеговину; тај потез, као што знамо, окончао се светским ратом и сломом Хабзбуршког царства. Амерички историчар Бернадот Шмит проницљиво је дијагнозирао између два рата да се „запоседање тих покрајина противно вољи њихових житеља на крају показало једнако фаталним за Аустроугарску као и анексија Алзаса-Лорене за Немачку".

Чак и тада, међутим, било је личности способних да са злослутном прецизношћу прогнозирају збивања. Руски канцелар и министар спољних послова, принц Александар Горчаков, на Берлинском конгресу је рекао да ће Босна постати „гроб Аустрије". Врх аустријске и мађарске политичке елите такође није био склон припајању додатних најмање милион и по Словена у Монархију која је ионако већ имала словенску већину. Шта је било привлачно доносиоцима одлука у Бечу и Будимпешти да пожеле посед те заостале, непокорне балканске покрајине?

После устанка у Босни и Херцеговини 1875, тај део Османског царства деловао је као небрањени потенцијални плен. Србија и Црна Гора заратиле су 1876. против Турске због БиХ. Генерал Стјепан Саркотић, последњи земаљски поглавар Босне и Херцеговине, указао је да је хабзбуршка окупација имала за циљ да се између њих забије „клин који раздваја". У војном погледу хабзбуршка Далмација, дуг и узан приобални појас, сматрала се рањивом у односу на залеђе. Били су присутни и аргументи везани за престиж велике силе: после пораза у Италији (1859.) и против Пруске (1866.), Балкан је био једина зона неке могуће компензације.

Маршал Јозеф Радецки написао је 1856. меморандум Францу Јозефу у коме је поред Босне као "пожељног" аустријског поседа именовао и Београд као капију Балкана. Гроф Ђула Андраши, аустроугарски министар спољних послова чији су напори да обезбеди окупацију БиХ крунисани успехом на Берлинском конгресу, мислио је исто. Августа 1879, у писму војводи Вилхелму Виртембергу, тада војном управитељу БиХ, Андраши је изнео позадину окупације: да се Исток "отвори" Хабзбуршком царству политички и физички. Стога спречити спајање Србије и Црне Горе: ако би се удружиле у једну "велику словенску државу" Аустроугарска би се тиме одсекла од Истока. Фридрих Бек, шеф војне канцеларије Франца Јозефа, запазио је марта 1878. године да је Андраши већ био окренуо поглед ка Солуну и Албанији.

Спречавање настанка "велике словенске државе" било је за Андрашија у истој мери питање очувања Царства као и његовог ширења. Он је тај став изнео још јануара 1875: уколико Турска не буде одржавала статус qуо на Балкану, онда ће све националне тежње малих балканских држава да се "сруче нама на главе". Ако би Босна и Херцеговина припала Србији и Црној Гори, или ако би се на њеној територији појавила нова држава, Аустроугарска би била "упропашћена" и преузела би улогу "болесника". Наведена премиса о опасности која би уследила ако се дозволи успон једног локалног супарника, конкретно "Велике Србије", прерасла је у водећи принцип аустроугарске политике на Балкану све до 1914.

Члан 25. Берлинског уговора, потписаног 13. јула 1878, једноставно је гласио ће Босну и Херцеговину "да окупира и њима управља Аустроугарска", Две недеље касније, Андраши је истакао експанзионистички пре неголи одбрамбени карактер свога става када је Францу Јозефу послао поруку пуну одушевљења: "Сада су капије Оријента отворене Вашем Величанству!"

Цару није требало Андрашијево убеђивање. Његови војни саветници размишљали су на сличан начин. Генерал Фридрих фон Бек, начелник Царевог војног кабинета, разматрао је знатно ширу слику: "Пут из Беча кроз Сарајево до Солуна, који је предодредила Природа, мора бити... држан отвореним." Генерал Антон

Молинари, командант Загребачког корпуса од 1870, заговарао је насилно крчење пута кроз Балкан до Егеја и Солуна. Сам Франц Јозеф дао је подстрек устанку у БиХ 1875. током своје сумњиво дуге турнеје по Далмацији од месец дана лета те године. Организатор те посете био је пријатељ генерала Бека и гувернер Далмације, генерал Гаврило Родић, Србин и велики поборник окупације БиХ. Енглески путописац Џејмс Кри, који се затекао у јужној Далмацији касније те године, истиче да се Франц Јозеф „свуда" појављивао као заштитник Словена, тврдећи да му је "највећа жеља" да буде њихов краљ.

Изјаве Цара уочи окупације посебно су вредне пажње. Дипломати Александеру Хибнеру рекао је маја 1875. да "никада" неће прихватити успостављање независне државе у Босни и Херцеговини по моделу Србије и Црне Горе. У априлу 1876. поново је разговарао са Хибнером на исту тему. "Да постоји независна Босна", рекао му је, "Хрватска и Далмација би нас ускоро напустиле." Цар је даље инсистирао да "је било је доста губитака територија". Његова намера била је јасно видљива. "Западне покрајине Турске", тумачио је Хибнеру, "по свом географском положају спадају у аустријску зону утицаја, а не руску. Шта има руско царство да тражи у Црној Гори или Србији?... Централна Азија, то је њихова природна сфера. Да ли можда ја контролишем шта Руси смерају у Ташкенту или Самарканду? Могу тамо да раде шта год хоће, баш ме брига, али турске западне земље, то је моја ствар. То притајно деловање [Русије], то претварање да су они заштитници [балканских Словена], брине ме и вређа. То је неподношљиво."

Западни Балкан, другим речима, припадао је по праву Францу Јозефу и он је у то био дубоко убеђен. Након што је окупација спроведена, генерал Филиповић је рекао аустријском дипломати Лудвигу Пшибраму: "Сада би она господа у Бечу требало да промућкају главом како да приступе завођењу реда у Босни." Пре поласка на задатак, међутим, Филиповић је већ био добио упутства из војног кабинета Цара која ће чинити основу аустроугарске политике у деценијама које су уследиле. Генерал мора да се стара о "брижљивом неговању католичког елемента који је поуздан и

настојањима Монархије пријатељски расположен". Према муслиманима он треба да се понаша заштитнички. Треба да покуша да доведе муслимане у "ближи контакт с католицима" и да спречи "приближавање или савез муслимана са православним". Срби треба да се "стриктно надзиру с обзиром на могуће, окупацији непријатељске аспирације".

Спремност да се подрже католици, међутим, није значила у Бечу – а поготово не у Будимпешти – намеру да се подстичу национални апетити Хрвата у циљу припајања БиХ некој будућој, проширеној хрватској јединици унутар Монархије. Ни они ни друга два народа нису били задовољни. Срби су били незадовољни пре свега због дискриминације у образовању и нерешене аграрне реформе. Муслимани су се повукли и нису се мирили са стварношћу нове власти. У Сарајеву многи стари муслимани након окупације нису излазили из својих домова да не би морали да гледају окупаторе. Њих је нарочито бринуо агресиван наступ католичке цркве.

Када на сцену ступа Бењамин Калај, почиње Јефтановићева и општесрпска дугогодишња мора у БиХ. Мало је познато да је сам Франц Фердинанд, ноторни мађарофоб, Бењамина Калаја називао "Хуном" и "простачином од циганског барона". Западни историчари га често описују као "некрунисаног краља Босне". Његов главни политичких циљ – покушај стварања "босанске" нације – био је вишедеценијски експеримент који се показао као политички и интелектуални фијаско.

Мало ко је у Монархији био квалификованији од Калаја да управља окупираним провинцијама. Академски надарен, рано је научио српски (мајка му је била Српкиња) и написао је добро истражену и хваљену историју српског народа. Са свега 28 година постао је 1868. генерални конзул Аустроугарске у Београду и на том месту је остао до 1875. На молбу свог пријатеља Андрашија, 1872. кренуо је на студијско путовање да би се упознао са стањем у Босни и Херцеговини. "Срачуната" особа, неуморно је радио на остварењу својих циљева. Животна амбиција била му је да постане министар спољних послова. Интелектуално бритки Калај био је међу савременицима познат као "човек без срца".

Калајева идеја-водиља у Босни и Херцеговини била је "овде смо и овде ћемо остати." Извесна "оријенталистичка" мисао дефинисала је његов приступ. Он је 1892. за земљу којом је владао рекао да је претежно "оријентална" и тумачио је разлике између "оријентализма и западњаштва" [*Orientalismus und Okzidentalismus*]. Главна одлика Истока, по њему, је "индивидуализам" који ствара ситне партикуларизме и немогућност да се створи нешто веће, снажније и чвршће. Дух Запада, са друге стране, дух је старог Рима: идеја о држави која располаже тоталном моћи, "без обзира на националности". Калај је стога свој задатак у БиХ видео у "буђењу" духа Запада, тј. снажног осећаја државности и спречавање појаве " корозивног партикуларизма".

Теоретске темеље своје мисли Калај је 1883. изнео у предавању пештанској академији под називом "Мађарска на граници Истока и Запада". Инсистирао је на "политичкој нацији" и владавини права као кључном наслеђу римског, западног духа. Сам концепт политичке нације као некакве наднационалне јединствене категорије био је, наравно, мађарски изум смишљен у циљу асимилације не-Мађара. У Европи само су Мађари озбиљно говорили о том концепту који су копирали и хрватски националисти. Калај је сматрао Мађарску, која је испрва припадала Истоку али је потпуно прожета духом Запада, јединствено погодном да спроведе цивилизацијску мисију на Истоку: "Наша отаџбина спаја два света."

Са Калајеве тачке гледишта, мрски источњачки партикуларизам у БиХ био је од почетка јасно поистовећен са српским, а касније и са хрватским национализмом. Једини национализам који није постојао био је босански – није постојала "босанска политичка нација", која би наравно била лојална Хабзбуршкој монархији. Ово је Калај намеравао да исправи. Његов први задатак, међутим, био је да пригуши ма какве изворно националне тежње, српске пре свега. Муслимани, по дефиницији, нису били опасност управо зато што су себе традиционално посматрали као верску пре него националну групу. Турска, њихов природни заштитник, била је све слабија.

Седећи у свом Заједничком министарству финансија у Бечу (мада је редовно посећивао Босну и Херцеговину) Калај је већину послова свршавао преко цивилног повереника у Сарајеву и преко државне инфраструктуре која се састојала од три одељења: административног, правног и финансијског, што је чинило Ландесрегиерунг, Земаљску владу. Калајева политика према босанском беговату била је део плана да се подстиче настанак "босанске нације". Јозеф Бернрајтер је 1892. запазио да је Калај "тврдоглаво уверен" да у Босни постоје "само Босанци". Сâм Калај, пак, у својој много хваљеној Историји Срба изричито је тврдио да је територија БиХ од доласка Срба на Балкан па све до „данашњих дана" [*heutzutage*] била насељена Србима. То је, међутим, био глас Калаја историчара а не Калаја управитеља. Он је имао један дугорочни, стратешки разлог да угађа муслиманима: Босна је била полазна тачка за даље продирање Монархије на Балкан, када се једном потпуно отвори источно питање.

Поред новокомпоноване историје, којој је мит о богумилима наоко пружио темељ, пројекту босанске нације били су потребни и други симболи идентитета: језик, грб и застава. Калај их је великодушно прибавио. Професор Франц Вулетић добио је 1884. од Земаљске владе налог да напише граматику локалног језика. Вулетић је хтео да зна како ће се тај језик звати и дао је неколико предлога: "хрватско-српски"; "српско-хрватски", "хрватски или српски"; и "српски или хрватски". Калај је те опције одбио и наредио да се уџбеник зове "Граматика босанског језика". Вулетић је пристао да уџбеник напише само под условом стриктне анонимности.

У говору Аустријској скупштини 1892. године Томаш Масарик је упозорио да је босанска нација „измишљена" и поспрдно је препоручио владама у Бечу и Будимпешти да објаве граматике трансилванског и тиролског језика. Агресивним наметањем "босанске нације", која је кроз тезу о богумилско-муслиманском континуитету стварала утисак чврстог утемељења баш у муслиманима, створена је ситуација у којој су се припадници друге две вероисповести све више осећали као Срби и Хрвати. Калајев је труд

парадоксално допринео консолидацији управо оних идентитета које се он надао да задржи стриктно у сфери вероисповести.

Штефан Буријан, Калајев наследник на месту Заједничког министра финансија, био је такође Мађар, али другог профила. По Николи Стојановићу, "Да је човек типа Буријановог дошао 1883. место Калаја да управља Босном, велико је питање како би се развијала историја Јужних Словена". Данило Димовић памтио га је као човека "добра срца, велике побожности а нада све чист и поштен". За разлику од Калаја, није се мешао у историју. Од 1907. име језика у БиХ било је "српско-хрватски". Он је такође повољно решио дуготрајну борбу Срба за црквену и школску аутономију. У томе му је помогла чињеница да је имућни српски сталеж, који је предводио тај покрет, био све пре него револуционаран.

Буријан је 1910. поверио Јозефу Редлиху да је само његова много критикована "србофилска" политика осигурала мир и ред током анексионе кризе, као што се видело када су га Јефтановић, Шола и Димовић посетили у Бечу почетком маја 1909. да признају стање створено анексијом. Тројица првака Срба у БиХ тада тога нису били свесни, али је година 1909. у аустро-српским односима наговестила клицу идеје бечких кругова да би оружани сукоб са Србијом могао да послужи унутрашњој консолидацији Монархије. Анексија је у том контексту виђена тек као први корак. Аустро-чешки државник гроф Клам-Мартиниц залагао се већ марта 1909. за насилно решавање српског питања управо из „унутрашњих разлога". Слични позиви биће све присутнију међу припадницима елите Монархије 1912.-1914.

У релевантној литератури редовно наилазимо на тврдњу да је Балкан пре 1914. био „европско буре барута". Та етикета имплицира да је региону европског југоистока својствена нестабилност и склоност ка насиљу. Ово је бескорисна и неутемељена флоскула. Први балкански рат, који је започео савез балканских држава да би поделио остатке османског царства у Европи, није сам по себи представљао дестабилизујући догађај. То је била последња фаза решавања „источног питања" која се већ деценијама очекивала у кабинетима великих сила.

Истинско буре барута у Европи представљало је сâмо даље постојање све успаниченије али истовремено и све арогантније Хабзбуршке монархије. Њена унутрашња крхкост драстично се испољила током револуција 1848-1849. Њене претензије да очува статус велике силе довеле су до два поразна рата, против Италијана и Француза 1859. и против Пруса 1866. После Берлинског конгреса највећа претња европском миру појавила се као последица аустроугарске анексије БиХ октобра 1908. На крају је и сам светски рат избио јер су се творци хабзбуршке политике, безумно махнити по завршетку Балканских ратова, надали битној промени регионалне равнотеже моћи у своју корист тако што би уништили Србију. Њихов план подржала је Немачка, која је у европском рату видела правовремену прилику да сруши јединство сила Антанте, порази Француску, сруби растућу Русију и утре пут немачкој хегемонији на европском континенту.

Хабзбуршко царство живело је на оштрици бријача и изнутра и споља. Истерана из Италије и Немачке, Двојна монархија установљена Нагодбом из 1867. године цементирала је хегемонију двеју најмоћнијих група, Аустро-Немаца и Мађара. Такав аранжман оставио је бројне друге народе незадовољним. Сачувао је царство Хабзбурга, али је ставио знак питања на његову дугорочну одрживост.

Управо је експанзија према југоистоку претворила забринутост Хабзбурга амбицијама малих словенских суседа у самонаметнути стратешки проблем првог реда. Окупацијом Босне и Херцеговине Аустроугарска је створила редак парадокс: територијалним проширењем увећала је сопствену несигурност. Имајући у виду природну лојалност западних Срба према српској држави са друге стране Дрине, Србија је временом почела да се сматра изазовом за интегритет самог Царства унутар његових нових граница.

Царство Хабзбурга наставило је да живи у новој форми и после 1918: Срби су створили Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, уместо да успоставе проширену српску државу која би била адекватан плод огромних жртава од 1912. до 1918. То је била најскупља грешка у српској историји. Од Аустроугарске нова држава

наследила је исти проблем који је мучио Монархију: национализам, сада примарно хрватског соја. Прво 1941. а потом и 1991. та инхерентно несолидна творевина срушила се као кула од карата.

Не знамо колико дуго би једна реформисана, федерализована хабзбуршка држава потрајала да није било сарајевског атентата и да је под новим царем Францом Фердинандом била реформисана по националном принципу. Можда би у њој и у осмој деценији живота Глигорије Јефтановић наставио да активно дела као српски трибун, али ту смо у сфери алтернативне историје.

Засигурно знамо следеће: Када се 1948. осврнуо на комунистичку Југославију пред крај своје студије о Хабзбуршкој монархији, чувени енглески историчар А. Ц. П. Тејлор се позабавио питањем тврдокорних националних лојалности и сукоба као хроничне бољке вишенационалних држава. Можда ни он сам није слутио колико ће се показати тачним његов тадашњи опис Тита као „последњег Хабзбурга".

Глигорије Јефтановић наравно за живота није чуо за неког Јосипа Броза, на своју срећу, али довољно су му брига задали Калај, Бенко, Пођорек и њима сличне претече Брозовог лика и дела. Нека му је слава и хвала!

*

На представљању књиге *„Горостас из Сарајева – Глигорије М. Јефтановић и његово време"* које је одржано 15. октобра 2024. године у Вијећници Бански двор – Културни центар у Бањалуци, говорили су: Срђа Трифковић, Слободан Наградић и Жељко Вујадиновић. На крају се и аутор књиге обратио присутнима захваливши им се на посети, као и издавачу и презентерима.

Неколико дана пре тога са аутором је бањалучки лист *Глас Српске* објавио интервју (урадила га је Сандра Кљајић) најављивши тај догађај.[1]

1 https://www.glassrpske.com/cir/novosti/politika/jovan-b-dusanic-lipljanski-profesor-o-djelu-gorostas-iz-sarajeva-gligorije-m-jeftanovic-i-njegovo-doba/543860

*

Због великих заслуга породице Јефтановић, а нарочито Глигорија М. Јефтановића посебна књига о њима требало је да буде написана много раније. Глигорије је неоспорни лидер српског народа у БиХ у време Аустроугарске окупације и захваљујући њему српски народ постигао је културни препород.

Каже то у интервјуу за „Глас Српске" редовни универзитетски професор у пензији Јован Б. Душанић Липљански и поводом објављивања нове књиге *„Горостас из Сарајева – Глигорије М. Јефтановић и његово доба"*, која ће бити промовисана у Банском двору – Културном центру у Бањалуци 15. октобра.

ГЛАС: *На „Гласовом" Сајму књиге добили сте награду „Стуљље" за његовање српске традиције и православне духовности за књигу „Утемељивачи Републике Српске на прелазу из XIX у XX век", објављену у издању Завода за уџбенике и наставна средства из Источног Новог Сарајева?*

ДУШАНИЋ: Сигурно да је пријатно када други примете ваш рад и високо га оцене те сам благодаран члановима жирија који су књигу наградили. Међутим, то неће имати никакав утицај на моје даље активности и наставићу да радим као и до сада: на ономе што сматрам значајним за наш народ без обзира на то да ли ће то бити препознато од савременика или не.

ГЛАС: *У издању Архива Републике Српске недавно је објављена Ваша нова књига „Горостас из Сарајева - Глигорије М. Јефтановић и његово доба", чије представљање ће бити у Бањалуци 15. октобра у Банском двору Културном центру. О породици Јефтановић сте и раније писали, а сада сте им посветили посебну књигу. Како је до тога дошло?*

ДУШАНИЋ: Због великих заслуга породице Јефтановић у XIX и првој половини XX века, а нарочито Глигорија М. Јефтановића (1840-1927), пре би се могло поставити питање због чега посебна књига о њима није написана много раније. У књизи „Утемељивачи Републике Српске – на прелазу из XIX у XX век"

написао сам непотпуну биографију Глигорија М. Јефтановића, као и његових предака и потомака и она се завршава податком да су Глигоријевог сина Душана (1884-1941) усташе ухапсиле (маја 1941) у Сарајеву, пребацили у затвор у Загребу, а затим убили у јуну 1941. у логору Јадовно те да је Душанова супруга Милена са њиховом децом (Ксенијом, Предрагом и Ненадом) отпутовала брату Фрањи Петриновићу у Чиле, где је живела пре удаје за Душана.

У последњој реченици текста о породици Јефтановић у тој књизи напоменуо сам да потомака Глигорија Јефтановића више нема на нашим просторима. Расељили су се широм Европе (Француска, Немачка, Италија...) и Америке (САД, Канада, Чиле).

Када је књига била у штампи (лето 2023), Београд и Сарајево је посетила унука Душана Јефтановића (Предрагова кћерка) – Андреа Јефтановић, књижевник и професор универзитета у Чилеу. Тада сам одлучио да би било добро да уз њену помоћ употпуним постојећи текст новим подацима из њене породичне архиве те временски хоризонт проширим и на време после 1941. године. Ступио сам са Андреом у контакт, касније и са Миленом и Каролином (кћеркама Душанове Ксеније) и оне су ми уступиле много докумената и фотографија из породичне архиве Јефтановића. Од Јованке Арсић Каришик добио сам документе и фотографије из заоставштине Глигоријевог сина Здравка (1895-1965). Осим тога, успоставио сам контакт и са потомцима Глигоријеве кћерке Драгице (удате Спалајковић) и од њених потомака добио Драгичине дневничке белешке те документе и фотографије из породичне архиве Спалајковића.

ГЛАС: *Највећи дио књиге посветили сте Глигорију, али сте нас упознали са основним подацима и његових предака и потомака. Из тога се види, како је то истакао и професор Мило Ломпар, да „успон сарајевске породице Јефтановић у више поколења у извесном смислу показује да се понекад код нас није остваривала она иначе тачна и помало злослутна тврдња Исидоре Секулић о српским грађанским породицама које су брзо подлегле процесу декаденције, односно опадању животних снага већ у трећем колену.“*

ДУШАНИЋ: Према породичном предању Јефтановићи су потицали од словенског племена Новљана, које се доселило на Балкан у VII веку на подручју средње Босне, у околини данашњег Травника, а после су се селили према реци Неретви, да би се у XVI веку доселили у Гатачко поље. Међутим, поуздано се зна да преци Глигорија Јефтановића воде порекло из Старе Херцеговине (села Самобора код Гацка) и да су до средине XVII века носили презиме Поповић. Презиме Јефтановић добијају по Јефти Поповићу, који се у то време одселио из Херцеговине у Посавину. Глигоријев деда Петар (1750-1830) се у првој половини ЏИХ века из Посавине досељава у (Доњу) Тузлу. Као један од угледнијих српских занатлија – ћурчија (крзнара) он се потом сели у Сарајево. Било је то време када су се ћурчије бавиле и табачким занатом (прерада сирове коже). Петар се сматра родоначелником угледне сарајевске породице Јефтановић, али ће она велики економски успон и друштвени углед постићи у време његовог сина Манојла (1781-1878), унука Глигорија и праунука Душана.

Манојло, поред занатских, све више развија и трговачке послове у вези са кожом и крзном и своје пословне везе све више шири и оне ће се протезати од Смирне на истоку до Лајпцига на северу. Он је први српски трговац са сопственом сталном комисионом радњом у Бечу.

Манојлов син Глигорије је најмаркантнија личност ове чувене сарајевске породице и неоспорни лидер српског народа у Босни и Херцеговини у време аустроугарске окупације. Захваљујући њему породица Јефтановић постиже велики економски успон, а српски народ културни препород. Развијајући послове које је наследио од оца, он све више улаже у грађевинску делатност и некретнине (гради и чувени хотел „Европа“), банкарство (оснивач је и највећи акционар од прве Српске штедионице, до Српска централна привредна банка д.д. Сарајево), издаваштво (оснива Српску дионичарску штампарију и дневно-политички лист „Српска ријеч“) и слично. Осим тога он је утемељивач и први председник Српског певачког друштва „Слога“, утемељивач и велики донатор Друштва за потпомагање сиромашних Срба ђака за Велику школу у Бечу.

те „члан-утемељач“ Друштва Свети Сава у Београду, а помогао је и оснивање српске штампарије у Загребу те политичког часописа „Србобран“ у истом граду. Значајна средства донирао је за „Босанску вилу“ те најзначајнијој српској културној институцији у Босни и Херцеговини за време аустроугарске владавине - СПКД „Просвјета“. Сарајевској митрополији донирао је издашна средства за њену штампу и издвајао је значајна средства и за светосавске приредбе.

Глигорије је на челу организоване борбе српског народа у БиХ за национална права кроз покрет за црквено-школску аутономију и у тој вишегодишњој (1896-1905) борби на крају ће успети. Убрзо после тога (1907) на сједници Митровданске скупштине формирана је јединствена странка српског народа под називом Српска народна организација и усвојен је њен програм у којем су централно место заузели национално-политички захтеви за аутономију. На првим (и јединим) изборима који су одржани у Босни и Херцеговини (мај 1910) за време аустроугарске власти, све српске мандате (31) добила је Српска народна организација.

Истински наследник оца Глигорија, деде Манојла и прадеде Петра, био је Душан, који је у Бечу докторирао право и вратио се у Сарајево да са оцем води породични посао. Када му отац препусти вођење посла, Душан га даље унапређује и улази у нове подухвате као што је бродарство (акционар је и директор Југословенско-америчке пловидбе у коме су акционари већином били далматински и грчки исељеници из Јужне Америке - међу којима и Фрањо Петриновић из Чилеа) и туризам (основао прву туристичку агенцију на јужнословенским просторима под именом Путник - Друштво за саобраћај путника и туриста у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, са четири пословнице у Београду, Сарајеву, Загребу и Љубљани).

Треба нагласити да су Јефтановићи значајна средства издвајали за српске школе, цркве и манастире, отварање библиотека и набавку за њих српских књига и часописа. Још већа средства издвајали су за помоћ сиромашнима.

ГЛАС: *На крају књиге изразили сте наду да ће се у будућности појавити нове сличне књиге, али и изложили један конкретан приједлог. О чему се ради?*

ДУШАНИЋ: Да, предложио сам оснивање фондације Јефтановић и изразио наду да ће директни потомци Душана Г. Јефтановића – његове унуке Милена, Каролина и Андреа - прихватити ту иницијативу и имати кључну улогу у њеном раду. Поред њих у раду фондације би требало ангажовати истакнуте личности из Српске православне цркве, Академије наука и уметности и Универзитета. Била би то непрофитна организација која би остваривала циљеве од опште користи и значаја: очување и неговање успомене на породицу Јефтановић, подстицање доброчинства и хуманитарног рада, организовање конференција, јавних трибина, округлих столова, семинара и других облика стручног образовања и јавног деловања, објављивање књига и других публикација, итд.

Фондација Јефтановић би додељивала годишње награде за објављену књигу или озбиљан стручни рад ауторима који се баве истраживањем лика и дела значајних личности из историје нашег народа, који су нас својим радом и делима задужили, а који су дуго било скрајнути и недовољно су познати стручној, а поготово широј јавности. Био би то и конкретан допринос култури памћења на наше најбоље претке, а нова истраживања и подсећања на њихова велика дела употпуњавали би наша знања те знања нових генерација.

АНТЕРФИЛЕ: ГЛИГОРИЈЕВЕ КЋЕРКЕ

ГЛАС: *У односу на раније биографије Јефтановића у новој књизи детаљније пишете и Глигоријевим кћеркама које су стекле европско образовање и удале се за особе које су у првој половини XX века били истакнути српски политичари и дипломате?*

ДУШАНИЋ: Старија кћерка Драгица (1887–1957) после Сарајева, наставила је школовање у Бечу. Удала се за Мирослава Спалајковића (1869–1951), који је потицао из богате крагујевачке породице. У Паризу је на Сорбони докторирао право (1898) са тезом о међународном положају Босне и Херцеговине под ау-

строугарском окупацијом. Његова дисертација је била запажена, награђена и објављена као књига (*La Bosnie et l'Herzégovine: étude d'histoire diplomatique et de droit international*).

Мирослав Спалајковић је био истакнути српски дипломата и политичар у првој половини XX века. Као дипломата Краљевине Србије прво је службовао (1900–1904) као секретар посланства у Петрограду, а 1904–1906. године био је конзул у Приштини. Из Приштине се враћа у Београд где је постављен за шефа Конзуларног одељења Министарства иностраних дела, а наредне године бива унапређен за начелника истог министарства. У Софију одлази као посланик 1911. године где активно учествује у склапању Балканског савеза. Његова улога у склапању овог савеза била је веома значајна и представља велики дипломатски успех који ће омогућити историјска достигнућа током балканских ратова.

На самом почетку 1914. године Мирослав Спалајковић одлази поново у Петроград где је постављен за посланика Србије у Русији и на том месту остаје у наредних шест бурних година (Први светски рат, Фебруарска и Октобарска револуција). После Првог светског рата на изборима, за Уставотворну скупштину Срба Хрвата и Словенаца, изабран је (на листи Радикалне странке) за посланика. Као искусни дипломата постављен је 1922. године на, у то време најзначајније, место посланика у Паризу, где остаје све до пензионисања 1935. године. Драгица је са Мирославом имала два сина (Војина и Мирослава) и две кћери (Војку и Олгу).

Млађа Глигоријева кћерка Круница–Круна (1889–1966) удала се за Милана Сршкића (1880–1937), који је потицао из угледне српске сарајевске породице. Милан ће у Сарајеву завршити основну школу и гимназију. У Бечу ће студирати право где је и докторирао. По завршетку студија враћа се (1905) године у Сарајево где је један од најугледнијих сарајевских адвоката али и веома активно учествује у јавном животу. Изабран је (1910) за посланика у први Босанскохерцеговачки сабор у коме је био и први потпредседник српског клуба.

У Првом светском рату аустроугарске власти га мобилишу и шаљу на руски фронт, али он је убрзо пребегао на руску страну

(исто се догодило и са Здравком – најмлађим сином Глигорија М. Јефтановића). Захваљујући српском посланику у Петрограду, М. Спалајковићу, пребачен је у Петроград и после тога убрзо одлази у Србију. Са супругом Круницом и српском војском одступа преко Албаније.

После завршетка рата Милан Сршкић се активно укључује у политички живот као члан Народне радикалне странке Николе Пашића. Био је председник Покрајинске владе Босне и Херцеговине. На првим изборима за Уставотворну скупштину изабран је (1920) за посланика и тада даје оставку на положај председника Покрајинске владе Босне и Херцеговине. После тога биран је за народног посланика и на наредним скупштинским изборима: 1923, 1925, 1927. и 1931. Крајем 1922. године постаје министар шума и рудника у влади Николе Пашића, а после тога у наредним владама је био министар и унутрашњих послова, министар за Конституанту и изједначавање закона, министар правде, да би на крају дошао на чело кабинета две владе Краљевине Југославије које је формирао (прва и друга влада Милана Сршкића 1932–1934). Круна је са Миланом имала две кћерке (Ксенију и Мирјану).

ОБЈАВЉЕНЕ КЊИГЕ ЈОВАНА Б. ДУШАНИЋА

СПИСАК ОБЈАВЉЕНИХ КЊИГА

1981.

СИСТЕМ АКУМУЛАЦИЈЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ПРИВРЕДЕ, Београд, 1981. (коаутор Миодраг Зец)

1989.

БАУК ВЕЛИКЕ СРБИЈЕ – *бањалучки случај*, Београд, 1989.

1996.

ЭКОНОМИКА ПЕРЕХОДНОГО ПЕРИОДА, Москва, 1996. (коаутор Татјана Душанић)

1998.

ТРАНЗИЦИЈА У РУСИЈИ, Београд, 1998. (коаутор Татјана Душанић)

2001.

ТРАНЗИЦИЈА – *велика шанса али и опасна замка*, Београд, 2001. НОВАЦ, Београд, 2001.

2002.

НОВАЦ, КРЕДИТ И БАНКЕ, Београд, 2002. (два издања)

2003.

ПОСЛОВНО БАНКАРСТВО, Београд, 2003.

ТРАНЗИЦИЈА У СРБИЈИ – *две године после*, Београд, 2003.

2004.

МОНЕТАРНА ЕКОНОМИЈА И БАНКАРСТВО, Београд, 2004

МОНЕТАРНИ И ТРЖИШНИ ФУНДАМЕНТАЛИЗАМ – *као алиби за некомпетентност*, Београд, 2004.

2005

ЕКОНОМСКА ТРАНЗИЦИЈА И ГЛОБАЛИЗАЦИЈА, Источно Сарајево, 2005.

2006.

БАНКАРСКО ПОСЛОВАЊЕ, Београд, 2006. (два издања)

ПРИБИНИЋ – *место у Републици Српској*, Београд, 2006. (три издања)

2007

ЛЕТОПИС СРПСКЕ ПОРОДИЦЕ У БОСНИ, Београд, 2007.

ХРОНИКА СРПСКОГ СЕЛА У БОСНИ, Београд, 2007.

WASHINGTON CONSENSUS – *кодификовани програм економског неоколонијализма*, Београд, 2007.

ГОДИНЕ ПРОПУШТЕНИХ ШАНСИ – *транзиција у Србији*, Београд, 2007.

2008.

БАНКАРСТВО, Београд, 2008, (седам издања)

БЕЋАРСКА ЕКОНОМИЈА – *транзиција у Србији*, 2008.

МОНЕТАРНЕ И ЈАВНЕ ФИНАНСИЈЕ, Београд, 2008. (десет издања)

2009.

ДОЛАРСКА АЛХЕМИЈА И КАЗИНО ЕКОНОМИЈА – *светска економска криза*, Београд, 2009.

ХИПЕРИНФЛАЦИЈА – *да ли нас историја нечему учи?* Београд, 2009.

2010.

ДЕСТРУКЦИЈА ЕКОНОМИЈЕ 2 – *Србија у вртлогу светске кризе*, Београд, 2010.

ДЕСТРУКЦИЈА ЕКОНОМИЈЕ 1 – *деценија српске транзиције*, Београд, 2010.

2011.

ДЕСТРУКЦИЈА ЕКОНОМИЈЕ 3 – *како смо „уназили" у бољи живот?* Београд, 2011.

2012.

БАНКАРСКИ МЕНАЏМЕНТ, Београд, 2012. (коаутор Борко Крстић)

2013.

У ЗАГРЉАЈУ НЕОЛИБЕРАЛНЕ ХОБОТНИЦЕ – *колумне и коментари 2010-2012*, Београд, 2013.

НЕОЛИБЕРАЛИЗАМ ТРАНЗИЦИЈА И КРИЗА, Београд, 2013.

КРИТИКА НЕОЛИБЕРАЛИЗМА И ТРАНЗИЦИЈЕ, Загреб, 2013.

2014.

ЕКОНОМИЈА ПОСТМОДЕРНЕ, Београд, 2014. (четири издање)

2015.

НЕОЛИБЕРАЛИЗАМ – *расправе у Академији економских наука*, Београд, 2015

2018.

СРБИ БОСНЕ ХЕРЦЕГОВИНЕ У XIX ВЕКУ – *борба за слободу и уједињење*, Београд 2018; (једанаест издање)

2020.

ЕКОНОМСКО ТРОКЊИЖЈЕ 3 – *књигом против кризе и благородна посртања*, Београд 2020.

ЕКОНОМСКО ТРОКЊИЖЈЕ 2 – *бећарска економија и Вашингтонски договор*, Београд 2020.

ЕКОНОМСКО ТРОКЊИЖЈЕ 1 – *економија постмодерне и неолиберализам*, Београд 2020.

2021.

ПРИБИНИЋ И ОКОЛИНА – *етнографски и други записи*, Београд, 2021.

НА СМЕТЛИШТУ (НЕО)ЛИБЕРАЛИЗМА – *прилог за историју економске мисли у Србији у прве две деценије XXI века*, Београд, 2021.

2022.

СТРАДАЊА У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ ПАРОХИЈАНА СТЕВАНА И КОСТЕ ДУШАНИЋА, Београд, 2022.

2023.

УТЕМЕЉИВАЧИ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ – *на прелазу из XIX у XX век*, Источно Сарајево 2023. (два луксузно опремљена издања)

2024.

ГОРОСТАС ИЗ САРАЈЕВА – *Глигорије М. Јефтановић и његово доба*, Бања Лука 2024.

2025.

БЕНЈАМИН КАЛАЈ – *некрунисани краљ Босне*, Београд, 2025.

БОСНА КОЈЕ ВИШЕ НЕМА, Источно Сарајево 2025. (луксузно опремљено издање)

ЗАШТО СУ НЕРАВНОМЕРНО ОБЈАВЉИВАНЕ КЊИГЕ ИЛИ СЛУЧАЈ БАЊАЛУЧКИХ УНИВЕРЗИТЕТСКИХ ПРОФЕСОРА

Као што се може видети из прегледа објављених књига, професор Јован Б. Душанић је после прве (објављене 1981. године). У наредних 15 година припремио и објавио само једну књигу: *Баук велике Србије – бањалучки случај*, а само у овом столећу (2001-2025) сваке године објављивао је, по правилу, бар по једну нову књигу од којих су многе имале и по више (*Срби Босне и Херцеговине у XIX веку – борба за слободу и уједињење*, те *Монетарне и јавне финансије*, чак двоцифрен број) издања.

Разлог томе је тзв. *Случај бањалучких универзитетских професора* из 80-их година прошлог века када је професор Јован Б. Душанић ухапшен и избачен са Економског факултета у Бањалуци где је радио као доцент на предмету *Монетарна економија*. Касније ће он о томе писати детаљније. У наставку ћемо то пренети, сматрајући да је овај *случај* значајан детаљ у његовој биографији, а још више због чињенице да он сведочи о једном времену у коме смо живели, а из њега и садашњи читаоци могу извући поуке.

*

По завршетку округлог стола који је био посвећен неолиберализму (одржан 16.03.2012. године на Економском факултету у Београду у организацији Академије економских наука) многи од учесника су желели да ми изнесу своје утиске о полемици коју сам имао, те изразе чуђење због идеолошког етикетирања којем сам био изложен. Тада су ме неолиберали оквалификовали као *(нео)комунисту* који се налази *на крајње левој страни политичког спектра, тамо где се до пре две деценије налазио комунистички покрет,* те да сам *против капитализма и глобализације*. Многи од њих су тада први пут сазнали да сам средином 80-их година прошлог столећа од комуниста био јавно оптужен да *делујем са позиција грађанске деснице,* те да сам *против социјализма и самоуправљања*. Била је то одлична потврда тезе коју сам изнео на претходном округло, столу (2011): *да су многи овдашњи најватренији неолиберали бивши комунисти или њихови биолошки потомци, који су једноставно језик једноумља и искључивости прекодирали са комунистичких на неолибералне доиме*. Комунисти су тврдили да сам *десничар*, те да сам *против социјализма и самоуправљања*, а неолиберали сада тврде да сам *левичар* и да сам против *капитализма и глобализације*.

Тако да би се могло рећи да је дисиденство за мене природно стање откако знам за себе. Нажалост, бурна времена која живимо на овим просторима не дозвољавају да се клатно историје мало умири и задржи у природном положају него стално иде из једног екстрема у други. Велика већина (из разноразних разлога) воли да је на страни званичне идеологије, па када је клатно на левом екстрему они који их не следе и остају у нормалном стању за њих су десничари, а касније постају левичари када се клатно званичне идеологије помери у десни екстрем.

Изгледа да ми је судбина наменила да се, по правилу, увек налазим у мањини, на шта сам се потпуно привикао и то ми уопште не смета. То траје од мојих најранијих дана када сам одрастао у породици коју је тада владајући комунистички режим третирао као непријатељску, а уз то сам за време комплетног осмогодишњег школовања живео у једној босанској чаршији у којој је осим наше

породице и још неколико породица просветних радника живео искључиво муслимански живаљ (са којим је наша породица гајила пријатељске односе и из тог периода носим најлепше успомене).

Ма колико то парадоксално звучало то ми је помогло да се унутрашње осећам потпуно слободним човеком. Веома рано сам у породици научио да не обраћам пажњу на владајуће „исправне" ставове и да будем слободан од мишљења већине али неслободан од своје савести, те да пре свега размишљам како да ми савест буде чиста, а не како ме доживљава већина људи. Управо ми је слобода од мишљења масе и неслобода од сопствене савести омогућила се увек осећам слободним човеком, чак и у затвору у који сам доспео средином 80-их година прошлог столећа.

Тада сам био још увек релативно млад (35 година) и могао сам да будем задовољан оним што сам постигао на личном и професионалном плану. Имао сам вољену супругу Татјану са којом сам добио предивног сина Арсенија. Супруга и ја смо радили на Економском факултету у Бањалуци од кога смо добили одличан (двоипособан) стан у коме смо живели. Радио сам посао о коме сам одувек маштао и уживао у раду са студентима. Са непуних 30 година постао сам доцент (најмлађи на Универзитету) и био пред избором у звање ванредног професора. Убрзо по избору за доцента изашла ми је и прва књига, а у економским часописима објављујем своје радове. Добио сам (преко *Савезног завода за научну, културно-просветну и техничку сарадњу* – Београд) и стипендију за студијски боравак у Шпанији коју је требало да реализујем у наредној школској години.

Изненада се све променило. Ухапшен сам, смештен у затворску ћелију са окорелим криминалцима, званично проглашен морално-политички неподобним за рад са студентима и одстрањен из наставе, оптужен за кривична дела (вербални деликт и деликт мишљења) за која је предвиђена затворска казна до десет година.

Текст који следи нисам замислио као личну исповест, него као сведочанство о времену у коме смо живели. У делу књиге који се односи на збивања из 1985-1986 године ћу, поред кратких напомена и коментара у фуснотама, наводити само званичне (пре свега, партијске) документе, те текстове објављене у средствима јавног информисања.

* * *

Случај бањалучких универзитетских професора започео је 11. децембра 1985. године акцијом Службе државне безбедности (СДБ) у Бањалуци. Тога дана, пред саму зору, извршени су претреси у становима колеге Миодрага Зеца и код мене. После вишечасовних темељних претреса станова, колега Зец и ја смо приведени на саслушања у просторије СДБ. Истога дана је у СДБ приведено и више лица (углавном професора и асистената са Економског факултета) који је требало да послуже као сведоци. После потписаних изјава сви су убрзо, током дана, пуштени кући, а колега Љубомир Золотић и ја (који нисмо пристали да потпишемо унапред припремљене, изјаве) задржани смо у притвору до (послеподневних часова) 14.12.1985. године.[1] Приликом претреса станова колеги Миодрагу Зецу и мени су одузете путне исправе – пасоши.[2] Пасош ћу поново добити у Београду после три године чекања и много перипетија.

---

1 *Коментар*: У Решењу о притвору, писало је: *Постоји основана сумња да је ДУШАНИЋ ЈОВАН починио кривично дјело из члана 133/1 и 157 Кривичног закона СФРЈ. Обзиром да постоји бојазан од бјекства именованог и уништавања трагова кривичног дјела стекли су се услови за одређивање притвора.* У Кривичном закону СФРЈ наведени чланови гласе овако:
Члан 133/1: *Ко напосм, летком, цртежом, говором или на други начин позива или подстиче на обарање власти радничке класе и радних људи, на противуставну промену социјалистичког самоуправног друштвеног уређења, на разбијање братства и јединства и равноправности народа и народности, на свргавање органа друштвеног самоуправљања и власти или њихових извршних органа, на отпор према одлукама надлежних органа власти и самоуправљања које су од значаја за заштиту и развој социјалистичких самоуправних односа, безбедности или одбране земље, или злонамерно и неистинито приказује друштвено политичке прилике у земљи, КАЗНИЋЕ СЕ ЗАТВОРОМ ОД ЈЕДНЕ ДО ДЕСЕТ ГОДИНА.*
Члан 157: *Ко изложи опасности Социјалистичку Федеративну Републику Југославију, њену заставу, грб или химну, њене највише органе или представнике тих органа, оружане снаге или врховног команданта КАЗНИЋЕ СЕ ЗАТВОРОМ ОД ТРИ МЕСЕЦА ДО ТРИ ГОДИНЕ.*

2 *Коментар*: У Решењу о одузимању пасоша писало је, између осталог, и следеће: *Одузима се путна исправа – пасош број НО 914309 од Душанић Јована са пребивалиштем Бања Лука, ул. Породице Млечник бр. 1. У поступку који је претходио доношењу овог рјешења утврђено је слиједеће чињенично стање: Заштита јавног поретка захтијева да се од именованог одузме путна исправа.*

* * *

„Националистичка иступања наведених наставника Економског факултета изражавана су тако што су они кроз своје дуже приватно дружење испољавали негаторски став и ниподаштавали основне вриједности нашег социјалистичког самоуправног друштва, тековине НОБ-а (народноослободилачке борбе) и социјалистичке револуције, братство, јединство и социјалистичко заједништво, те омаложавали личност и дјело друга Тита, доводећи у сумњу темељна уставна одређења.

Изражавали су забринутост над судбином српске нације, поготово интелектуалаца који су, по њиховом мишљењу у Социјалистичкој Републици БиХ прогоњени. Тврдили су да се четницима неоправдано приписују злодјела, те да ће историја са веће временске дистанце тек то потврдити...

Др Душанић и мр Зец били су истомишљеници у погледу коментара на Устав из 1974. године, говорећи да је донијет под притиском хрватских националиста, да је њиме Србија ослабљена, распарчана и дезинтегрисана – у распаду, да ужа Србија нема никаквог утицаја на одлучивање на нивоу Федерације и да зато све више заостаје у развоју, указујући на потребу формирања Велике Србије у чији састав би ушла Црна Гора и већи дио БиХ.

У њиховим иступањима глорификована је и западна демократија и вишепартијски систем, те негирана демократија у нашем систему, истицана угроженост слободе говора и мисли у социјализму, који је по њиховом мишљењу синоним за сиротињу, у којем су људске слободе угрожене. Нападана је наша несврстана спољна политика којој су дани одбројани и слично.

Грубо су клеветали, нападали и вријеђали личност и дјело друга Тита наводећи претјерану раскош, трошење огромних средстава, задуживање земље, култ личности. За Предсједништво СФРЈ говорили су да је вијеће стараца које ће због неспособности земљу довести до пропасти и рата.

С обзиром на такво утврђено чињенично стање, постоје законски разлози за одузимање пуне исправе, па је стоја ријешено као у диспозитиву

Чињеница да су овако иступали млади, стручни и научни радници, који су се афирмисали управо у нашем самоуправном социјалистичком друштву, у вишенационалној средини, на релативно младој васпитно-образовној и научној институцији, још више добија на специфичној тежини.“[3]

(*Званично саопштење ОК СК – Општинског комитета СК Бања Лука*)

* * *

„На вијест о покретању поступка за расвјетљавање и пресјецање непријатељске дјелатности тројице радника Факултета одржан је 16.12.1985. године састанак Комитета за ОНО и ДСЗ (општенародну одбрану и друштвену самозаштиту). На састанку је извршено упознавање чланова са новонасталом ситуацијом на Факултету, те скренута пажња на могуће посљедице по политичко-безбједносну ситуацију на Факултету.

По приспјећу информације СДБ Бањалука одржан је 07.01.1986. године поновни састанак Комитета за ОНО и ДСЗ Факултета на коме су чланови упознати са информацијом и вођен је разговор о потреби досљедне диференцијације студената и радника Факултета од дјеловања и понашања тројице поменутих радника.“[4]

(Информација Предсједништва АК СК)

* * *

„Једанаестог децембра прошле године рано изјутра радници СДБ темељно су претресли станове бањалучких професора, затим су професоре привели на саслушање. Са Зецом се до касно у ноћ

3 *Коментар*: Званично саопштење ОК СК Бања Лука је, у целини или делимично, крајем маја 1986. године пренела скоро сва југословенска штампа (*Заїоварали Велику Србију* – Политика, *Наставници кућної национализма* – Ослобођење, *Националисти за катедром* – Новости, итд).

4 Информација о провођењу диференцијације чланова Савеза комуниста (СК) коју је Предсједништво Акционе конференције СК Економског факултета упутило Општинском комитету (ОК) СК Бања Лука (даље у тексту *Информација Предјседништва АК СК*).

разговарало, изјутра је разговор настављен. Душанић је задржан у притвору три дана. Њиховим партијским организацијама је касније читана Информација СДБ[5] (и њоме се касније углавном барата по сећању), из које произлази да су пуних седам година деловали с позиција српског национализма, грубо и дрско нападали личност друга Тита и других истакнутих руководилаца и томе слично.

Општински комитет СК наложио је основним организацијама СК (ОО СК) да испитају идејно-политичку одговорност ових наставника. Миодраг Зец је члан ОО СК друге године, Јован Душанић треће године, а Љубомир Золотић четврте године, У ОО СК на Факултету заједно седе студенти и наставници. Студенти су у већини."

(Звонко Симић: Суд партије, НИН, Београд, 22.06.1986)

* * *

„Састанак Предсједништва Акционе конференције СК Економског факултета одржан је 10.01.1986. године, а основна тема расправе била је непријатељско дјеловање тројице чланова СК. Једнодушно је осуђено њихово дјеловање и указано је на потребу брзог и енергичног рашчишћавања новонастале ситуације. Закључено је да се хитно одрже састанци Основних организација СК (ОО СК) и Актива радника СК Економског факултета, како би се сви чланови СК упознали са суштином њиховог дјеловања и подстакла диференцијација.

5 Информација СДБ о пресецању непријатељске делатности тројице радника Економског факултета у Бањалуци: Душанић Јована, Зец Миодрага и Золотић Љубомира (у даљем тексту: *Информација СДБ*) је од стране радника СДБ донета на партијске састанке, прочитана и одмах враћена у СДБ. *Коментар.* Већина навода из Информације СДБ нађи ће се касније у Званичном саопштењу ОК СК, а неки ће бити изостављени, као на пример, да сам организовао и био на челу непријатељске тројке – такозване *београдске групе* (Душанић, Зец, Золотић), да потичем из свештеничке и четничке породице итд. С друге стране, у Информацији СДБ није било ни речи о томе да колега Миодраг Зец потиче из партизанске породице и да је само неколико месеци пре тога успешно завршио *Партијску школу у Кумровцу* (Титово родно место где је курсеве завршавала будућа партијска елита СК).

Састанак Актива радника СК Економског факултета одржан је 13.01.1986. године, затим Друге ОО СК 15.01.1986. године, те састанак Треће и Четврте ОО СК 16.01.1986. године. На овим састанцима чланови СК упознати су са суштином њиховог непријатељског дјеловања. Оцјењено је да се њихово понашање коси са идејним ликом члана СК и да се од њега треба диференцирати, те да се мора утврдити степен њихове идејно-политичке одговорности.

Такође је констатовано да у њиховом јавном раду (настави, научно-истраживачком раду и слично) није примјећено непријатељско дјеловање. У циљу утврђивања идејно-политичке одговорности и изрицања мјера на ОО СК формирана су другарска вијећа."

(Информација Предсједништва АК СК)

* * *

„На првом заједничком састанку сва три Другарска вијећа дате су одреднице за рад ових органа. Из садржајне дискусије о будућем раду издвајамо слиједеће:

а) другарска вијећа су основале ОО СК и она су одговорна за свој рад својим ОО СК којима и подносе извјештај,

б) другарска вијећа испитују степен одговорности члана своје партијске организације,

в) основ за рад другарских вијећа је Информација СДБ Бања Лука и она се не смије доводити у питање док се евентуално не докаже супротно,

г) при својој анализи другарско вијеће испитује само оне области дјеловања својих чланова које се наводе у Информацији СДБ,

д) другарско вијеће треба да има другарски однос према члану чија се одговорност испитује све док се или не увјери потпуно у његову кривицу, те да кроз оцјену његовог понашања да политички профил његове личности, оцјени његове поступке и евентуално предложи одговарајуће мјере,

ђ) неопходна је координација у раду сва три другарска вијећа као и координација између Општинског комитета СК и нашег Факултета,

е) пошто се ради о строго повјерљивим материјалима од чланова другарских вијећа се тражи строга партијска дисциплина – дискреција."

(Из Извјештаја другарског вијећа Друге ОО СК)

* * *

„Другарско вијеће је одржало седам састанака, од чега су била два састанка у Општинском комитету СК Бања Лука, где смо разговарали о методолошким и формално-статутарним питањима рада. На првом састанку са Ј. Душанићем, предочили смо му још једном наводе који су садржани у Информацији СДБ, којима се његова дјелатност оквалификовала као непријатељска. Саопштили смо му да желимо разговарати о сваком наводу посебно, што би нам помогло да утврдимо околности које су погодовале таквом дјеловању. У току разговора, Јован Душанић је негирао тачност навода у цјелини, због чега није био могућ разговор о сваком наводу посебно.

На крају свога рада другарско вијеће, на основу Информације СДБ, разговора са Ј. Душанићем и члановима СК са Факултета и на основу закључака са састанака Треће ОО СК и Актива радника СК Економског факултета констатује слиједеће: да је Служба државне безбједности, пратећи дјеловање Јована Душанића од 1979 до 1985. године написала Информацију, која указује на његово дјеловање са позиција српског национализма и грађанске деснице. Другарско вијеће полази од тога да је Информација тачна.

Врло вјероватно да је Јован Душанић у разговору појединe изјаве саопштавао тако да су неком од слушалаца остављале призвук да се ради о дјеловању са позиција које су стране темељним опредељењима нашег друштва, из чега се извлачи закључак да је дошао у сукоб са идејно-политичком основом и статутарним принципима СК, те сходно члановима 22 и 23 Статута СК БиХ предлаже Трећој ОО СК Економског факултета да Јовану Душанићу изрекне мјеру идејно-политичке одговорности 5. степена, односно искључење из Савеза комуниста. "

(Из Извјештаја другарског вијећа Треће ООСК)

* * *

„После састанка Актива, у складу са Закључком Предсједништва Акционе конференције (АК СК) одржан је заједнички састанак Секретаријата ОО СК и другарских вијећа. Смисао састанка је био у оперативној припреми састанака ОО СК и процјени могућих појава и тенденција на самим састанцима.

Састанак Друге ОО СК Економског факултета на којој је повезан друг Миодраг Зец, одржан је 26.03.1986. године. У дуготрајној расправи друг Миодраг Зец испољио је висок степен самокритике, далеко већи од онога на Активу СК и у раду Другарског вијећа и писменој изјави коју је дао Другарском вијећу. Истина, у свом излагању покушао је да оспори тачност неких навода из Извјештаја другарског вијећа као и да неке своје изјаве прикаже са другачијим намјерама, у другом контексту и слично. Међутим, како је то касније оцјењено и на заједничком састанку Секретаријата ОО СК и Предсједништва АК СК, висок степен самокритичности, увиђање грешака и пропуста, чврста воља да се коригује у понашању, велика жеља да остане у Савезу комуниста и да се доказује у његовим редовима, те спремност да прихвати идејно-политичке санкције[6], пресудно је дјеловало на исход изјашњавања чланова СК о мјери идејно-политичке одговорности. У расправи је такође истицано да треба имати у виду поступност у изрицању мјера, с обзиром да другу Миодрагу Зецу до сада није изрицана било која мјера. Све су то били разлози да већина чланова ОО СК на другој години студија буде за прихватање Извјештаја другарског вијећа уз преиначавање мјере идејно-политичке одговорности – искључење из чланства СК у опомену пред искључење.

Састанак Треће ОО СК Економског факултета на којој је повезан друг Јован Душанић, одржан је 27. марта 1986. године. После читања Информације Службе државне безбједности и Извјештаја другарског вијећа отворена је расправа. У свом дужем излагању друг Јован Душанић негирао је већину навода из Информације и Извештаја наводећи да су многи нетачни, неки чак смијешни,

6 Колега Миодраг Зец је на састанку Друге ОО СК сам предложио да му се изрекне казна опомена пред искључење из чланства СК.

други другачије протумачени и слично. Исто тако, истицао је да против њега нема било каквих материјалних доказа, да Другарско вијеће није понудило чињенично стање што му је био задатак, затим да је цијела ствар резултат повређене сујете људи којима се он замјерио и да у свему има низ нелогичности. Такође је тврдио да је своју изјаву у Центру СДБ потписао под принудом, али је пристао да потпише рачунајући да ће са слободе успјети да докаже њену нетачност. У читавом свом излагању испољио је некритичност, што је било присутно и на Активу СК и у раду Другарског вијећа. Све је то утицало на отежано вођење диференцијације са њим у оквиру Организације СК у којој су претежно студенти којима он предаје. Његово иступање, како је то оцјењено и на заједничком састанку Секретаријата ОО СК и Предсједништва АК СК Факултета, оставило је јак утисак на студенте комунисте и довело до подјеле међу њима, затим до колебљивог става код једног дијела, те сумњи у Информацију и Извештај, а примјећено је и неозбиљно понашање[7] појединаца на што им је указано на самом састанку.

Све је то утицало на крајњи исход изјашњавања о Извјештају и приједлогу Другарског вијећа – уместо предложеног искључење из Савеза комуниста, без изрицања било које мјере идејно-политичке одговорности. На састанку су говорили у прилог Извјештаја другарског вијећа сви присутни наставници, али то није битније могло да промени став студената чланова СК. “

(Информација Предсједништва АК СК)

* * *

„Састанци на којима је утврђивана њихова идејно-политичка одговорност, причају очевици, били су дуги и бурни.[8] Студенти

7 *Коментар*: Није се радило о неозбиљном понашању студената. Напротив, веома озбиљно су у својим дискусијама истицали да не могу да схвате зашто је подигнута толика хајка против мене, а поготово их запањује понашање мојих колега – њихових професора. Неаргументоване оптужбе својих професора на мој рачун, као и њихове апеле студентима да гласају за моје кажњавање, студенти су дочекивали гласним негодовањем.

8 *Коментар*: У време свих ових мучних дешавања на Факултету оно што ми је, ипак, остало у лепом и незаборавном сећању и што ми, као професору младих људи, представља огромну сатисфакцију, јесте одлучност да се боре

који чине већину међу комунистима на овој бањалучкој високошколској установи, одбијали су да поверују у непријатељске активности својих наставника, тим пре што Душанић и Зец важе за убедљиво најбоље предаваче.[9]

И још сећање студената на притиске, плач пред друговима оних слабијих, изгубљен понеки идеал и покретање поступка за *одстрањивање из процеса наставе*.

Актери овог догађаја нису вољни да разговарају са новинарима. Јован Душанић пише писмо Конгресу СКЈ и новинарима који су објавили Саопштење општинског комитета. И покушава да пронађе стан у Београду или Љубљани – исељава се из Бањалуке. Миодраг Зец каже да остаје. Жалиће се Статутарној комисији ЦК СК БиХ и искрено је уверен да је СДБ доведена у заблуду. Љубомир Золотић, поручник у резерви, у време боравка потписника овог текста у Бањалуци, био је на војној вежби...

У Општинском комитету у Бањалуци сматрају да је све решено и речено. *Сада је најважније да се сви посвете настави*, кажу. Енергично ће протестовати против сваког покушаја да се *случај* искористи као потврда тезе да се *из Босне протерују интелектуалци. Ми смо морали да интервенишемо, јер се показало да сами студенти нису способни да препознају непријатељско деловање. Морамо да у наредном периоду посветимо већу пажњу раду на том пољу*."

(Момчило Петровић, *Догодило се у Бања Гулагу*,
Младост, Београд, 16.06.1986)

против неправде и недвосмислена подршка коју сам добио од скоро свих мојих студената. Студенти су се тако понели и поред чињенице да су претходно многи позивани, од стране партијских функционера са Факултета и из Општинског комитета, и тада су им обећаване разне привилегије уколико буду дискутовали против мене, а на самом партијском састанку им је прећено санкцијама уколико буду на мојој страни. Састанак ОО СК је трајао изузетно дуго јер је дискутовало веома много студената и ниједан од њих није подржао моје кажњавање. Од десетине студената који су дискутовали најубедљивије дискусије су имале Весна Марић (сада, удата Алексић, је редовни професор на Економском факултету у Бањалуци) и Амела Велагић.

9 На Универзитету у Бањалуци студенти су редовно сваке школске године оцењивали своје професоре. Од стране студената Економског факултета свако године сам био један од три најбоље оцењена професора, а више пута (као и код последњег оцењивања пре мога хапшења) и најбоље оцењен.

* * *

„Поводом оваквог исхода диференцијације чланова СК на другој и трећој години студија заказан је састанак Предсједништва АК СК за 01.04.1986. године. Састанку су присуствовали и чланови секретаријата обе ОО СК. Оцјењено је, како је већ наведено, да је до преиначења предложене мјере на Другој ОО СК дошло под утицајем самокритичности, чврстој вољи и борби друга Миодрага Зеца да остане у СК, затим под утицајем његовог увиђања грешака, спремности на кориговање у понашању и прихватања одговорности за грешке пред ОО СК, те под утицајем поступности у изрицању мјера.

По оцјени Пресједништва и Секретаријата Треће ОО СК, до поделе чланства ОО СК дошло је због несамокритичности друга Јована Душанића, његовог негирања навода, поступка утврђивања његове идејно-политичке одговорности, инсистирању на материјалним доказима и слично. Својим понашањем у великој мјери допринио је стварању сумње у Информацију СДБ, Извјештај другарског вијећа, те стварању представе да му се без материјалних доказа не може изрећи ни мјера идејно-политичке одговорности.

Због подјеле око крупног идеолошког питања, те због сумње код једног доброг дијела чланова у чињенице који су поуздана основа за утврђивање и изрицање мјера идејно-политичке одговорности Предсједништво АК закључило је да постоје основе за обнављање састанка на Трећој ОО СК. Закључено је да се мора повести одлучна диференцијација и са онима који се солидаришу са другом Душанићем. У том циљу прецизирано је да би се чланови СК морали недвосмислено изјаснити да ли доводе у сумњу основаност Информације СДБ, Извјештај другарског вијећа и да ли сматрају да је понашање друга Душанића приказано у Информацији и Извјештају спојиво са ликом члана СК и са чланством у СК. О обнављању састанка на Трећој ОО СК обављене су и консултације у Општинском комитету СК.[10]

10 *Коментар*: Драган Давидовић, тада запослен у Институту за историју, успевао је да (преко свога пријатеља који је био близак са тадашњим секретаром Предсједништва ОО СК) сазнаје о намерама ОК СК и о томе ме благовре-

Састанак Треће ОО СК заказан је за 08.04.1986. године. О одржавању састанка друг Душанић Јован обавештен је раније. Пред почетак састанка он је секретару ОО СК упутио писмену изјаву којом са даном 07.04.1986. године иступа из СК по личној жељи. Изјава је написана са доста цинизма и ироничног става према поступку утврђивања његове идејно-политичке одговорности. “

(Информација Предсједништва АК СК)

* * *

„На 9. сједници Предсједништва Општинског комитета СК, одржане 24.04.1986. године обављена је расправа о Информацији о провођењу диференцијације чланова СК поводом непријатељског дјеловања Душанић Јована, Зец Миодрага и Золотић Љубомира, радника Економског факултета у Бањалуци.

Разматрајући ток активности на сједници Предсједништва ОК СК констатовано је, да је иста требала бити вођена брже и енергичније. Затим, с обзиром на карактер и квалификације испољених активности – са националистичких позиција, напад на основне вриједности нашег социјалистичког самоуправног друштва, тековине НОБ-а и социјалистичке револуције, личност и дјело друга Тита, идејно-политичке мјере које су ОО СК изрекле наведеним члановима нису адекватне нити примјерене наведеним дјелима.

У вези с тим, Предсједништво ОК СК констатовало је да је кроз укупно вођење ове активности у ОО СК испољена колебљивост и опортунизам, посебно код чланова Савеза комуниста из реда студената, који чине већину укупног чланства ових ОО СК.

мено обавештава. Од њега сам сазнао да ОК СК инсистира да се обнови расправа на Трећој ОО СК о моме непријатељском деловању. Пошто су били свесни да студенти неће хтети да гласају за моје кажњавање, одлучили су да од студената захтевају да се *недвосмислено изјасне да ли доводе у сумњу основаност Информације СДБ, Извјештај друїарскоі вијећа и да ли сматрају да је йонашање друїа Душанића йриказано у Информацији и Извјештају сйојиво са ликом члана СК и са чланством у СК*. Да студенте не бих доводио у ситуацију да ризикују да и они буду предмет прогањања кроз које ја пролазим (јер је *закључено да се мора йовести одлучна диференцијација и са онима који се солидаришу са друїом Душанићем*), пре одржавања поновног састанка Треће ОО СК, самовољно сам иступио из чланства СК..

Предсједништво се определило да Општинском комитету СК предложи да обави расправу о наведеним информацијама и формира Другарско вијеће, које ће наставити активности на испитивању околности и утврђивању чињеничног стања, те ОК СК предложи да изрекне одговарајуће идејно-политичке мјере наведеним члановима.

Поред наведеног, посебно је указано на одговорност чланова СК у пословодству и самоуправним органима Економског факултета у смислу њихове одговорности приликом процењивања могућности даљег радног ангажовања ових наставника на Факултету."

(Резиме расправе коју је Предсједништво ОК СК Бањалука упутила 25.04.1986. године Предсједништву АК СК Економског факултета)

* * *

„Обавјештавамо вас да је Предсједништво АК СК Економског факултета заузело став да, с обзиром на природу идејних застрањивања због којих се води поступак утврђивања идејно-политичке одговорности Душанић Јована, Зец Миодрага и Золотић Љубомира, треба покренути поступак, што овим путем и чинимо, за оцјену могућности њиховог даљег опстанка у настави."[11]

(Допис од 28.04.1986. Предсједништва АК СК упућен пословодству и самоуправним органима Факултета)

* * *

Расправљајући данас, на редовној сједници Општинског одбора Савеза удружења бораца Народноослободилачког рата (ОО СУБНОР-а) Бањалука о изреченим идејно-политичким мјерама тројици професора Економског факултета у Бањалуци, закључено

11 *Коментар*: На седници Савета Економског факултета, одржаној 08.05.1986. године донета је одлука да се покрене поступак за оцену извршавања дужности наставника и сарадника др Јована Душанића, мр Миодрага Зеца и мр Љубомира Золотића и именована је Комисија са задатком да утврди чињенице да ли наставник извршава дужност у складу са важећим прописима. Комисија је предложила да колега Миодраг Зец и ја будемо искључени из наставног процеса на Факултету. Овај предлог разматран је на Научно-наставном већу (ННВ) и Зборовима студената, те на Савету Факултета.

је да је Општински комитет СК Бањалука правилно поступио при изрицању идејно-политичких мјера, али да се на томе не смије остати.

Наиме ОО СУБНОР-а сматра да се против др Јована Душанића и мр Миодрага Зеца покрене и кривични поступак, јер су се дјелујући са позиција српског национализма огријешили о закон, па ратници сматрају да то не смије проћи некажњено.

Расправљајући о кажњавању тројице научних радника, др Јована Душанића, мр Миодрага Зеца, који су искључени из СКЈ, те мр Љубомира Золотића, кажњеног посљедњом опоменом (који је проглашен небудним опортунистом), борци истичу да се у оваквим случајевима мора брже и ефикасније дјеловати, да појаве ваља пресијецати у коријену и да је неприхватљиво да су такви људи толико дуго дјеловали с позиције српског национализма. Све ове појаве, истичу ратници, супротне су традицијама наше револуције, насрћу на братство-јединство, једну од темељних одредница наше револуције

(Ј. С., *Националисте пред суд*
Глас, Бања Лука, 25.06.1986)

* * *

Секретар Треће ОО СК обавестио ме је 07.04.1986. године да је за 08.04.1986. заказан нови састанак ОО СК. Такође ме је обавестио да не постоје неки нови моменти и чињенице које би се могле презентовати ОО СК. Имајући горе наведено у виду, а сећајући се тока претходног састанка ОО СК, сматрао сам својом људском обавезом да студенте поштедим нових непријатности. Због тога сам истога дана (07.04.1986) препорученом поштом послао Изјаву ОО СК и обавестио је да у складу са чланом 25 Статута СК БиХ (који у целости гласи: *Члан може по својој вољи иступити из СК*), са даном 07.04.1986. године иступам из СК. Један примерак те Изјаве уручио сам секретару непосредно пред почетак састанка, а исту сам прочитао на самом почетку. Будући да је наведена изјава од стране Председништва АК СК званично оквалификована као *цинична и иронична*, наводим је у целини.

„Данас (07.04.1986) сам обавештен да је за сутра заказан састанак Треће ОО СК, а у вези са поновним разматрањем извештаја Другарског већа. У вези са тим изјављујем следеће:

1. На Факултету је у вези са овим „случајем" створена атмосфера која тешко погађа не само мене, него и колеге са којима радим, а нарочито студенте.

2. Другарско веће предложило је ОО СК да ми изрекне најтежу меру идејно-политичке одговорности петог степена, односно искључење из СК, мада није утврдила чињенично стање које би говорило о мојој одговорности као члана СК.

3. На састанку Актива радника СК Економског факултета одржаном 20.03.1986. године подржан је предлог другарског већа уз следећи закључак: *Једногласно је закључено да Јован Душанић, Миодраг Зец и Љубомир Золотић нису у својим јавним иступањима (рад у настави, органима управљања и научноистраживачки рад) деловали са националистичких позиција ни као појединачно ни као група.*

4. Дана 27.03.1986. године на састанку Треће ОО СК, на коме је разматран Извештај другарског већа, чланови СК су били опомињани да ће, уколико не буду гласали за предлог Другарског већа, и они бити проглашени националистима. Њихово евентуално гласање против предлога другарског већа проглашавано је повредом принципа демократског централизма (пошто је одлука већ донета од стране виших органа СК – Председништва Централног комитета СК БиХ, Председништва Општинско комитета СК Бањалука, Председништва Акционе конференције СК Економског факултета), те да ће због тога бити искључени из СК. Уколико ОО СК не прихвати предлог другарског већа прети јој распуштање, а поново ће у СК бити примљени само они који су се изјаснили за предлог другарског већа. После вишечасовне расправе чланови ОО СК су појединачно прозивани да гласају како би се могло евидентирати како се ко изјаснио. И поред свега тога већина чланова ОО СК изјаснила се против предлога другарског већа.

У жељи да допринесем смиривању ситуације (која би омогућила Факултету да се врати у нормално стање, а студентима да се посвете

студирању и спремању испита), те да чланове ОО СК (пре свега, студенте) сачувам од даљих моралних ломова, обавештавам вас да са данашњим даном (07.04.1986), а у складу са чланом 25 Статута СК БиХ иступам из СК."

(Јован Б. Душанић, *О једном „искључењу"*,
НИН, Београд, 15.06.1986)

* * *

„Научно-наставно веће (ННВ) предложило је Савету да др Душанића и мр Зеца искључи из наставе на Факултету. За овакву одлуку ННВ гласало је 18 од 23 члана у случају Душанића, а 17 када се гласало о мр Зецу.[12]

За 20.06.1986. године била је заказана седница Савета на коју је дошла већина делегата. Иначе Савет има двадесет једног члана – по седам делегата из редова запослених на Факултету, затим из редова студената, те друштвено-политичке заједнице. Пре ове седнице одржани су Зборови студената друге, треће и четврте године на којима су студенти једногласно били против предлога ННВ о искључењу својих професора из наставе. Студенти су, као и на састанцима Основне организације СК, били пуни хвале за радне и моралне квалитете својих професора истичући да они никада у раду са њима нису показивали националистичко опредељење. Са таквим ставом њихови делегати су и дошли на седницу Савета."

(А. Козомара, Студенти против искључења,
Новости, Београд, 27.06.1986)

12 О атмосфери која је владала на седници ННВ говори и чињеница да је колега М. Зец, како ми је касније рекао, био толико збуњен да је гласао за моје искључење из наставе. Отуда и разлика од једног гласа приликом гласања. На седници ННВ дискутовали су и гласали против нашег искључења сва три студента-члана ННВ, те колеге Милорад Каралић (наставник физичког васпитања и освајач златне медаље у рукомету са Олимпијских игара) и Ратко Краварушић (асистент математике). Против искључења колеге Миодрага Зеца сам и ја гласао.

* * *

„Нова седница Савета била је заказана за 25. јун, али је одмах пред сами почетак по други пут отказана (иако је био надполовичан број делегата Савета).[13]

На наредној седници Савета поред одлуке о евентуалном искључењу двојице професора делегати ће се изјашњавати и о новом декану Економског факултета. Досадашњи декан др Иван Марковић, изабран прошле године, поднео је неопозиву оставку на ову дужност.“ [14]

(*Кворум био, али ...*
Новости, Београд,03.07.1986)

---

13 *Коментар*: И пре седнице Савета знало се да су за искључење из наставног процеса колеге Зеца и мене свих седам чланова Савета представника друштвене заједнице (партијски функционери), а против свих седам чланова Савета представника студената. Од седам чланова Савета из редова запослених на Факултету четири наставника су била за, а три асистента против искључења. Пошто се одлуке на Савету доносе већином од укупног броја (најмање једанаест) чланова недолазак на седницу Савета само једног члана из редова наставника или представника друштвене заједнице значи да се одлука о искључењу не може донети. То је и разлог одлагања седнице Савета до момента када је обезбеђено (у трећем покушају) комплетно присуство чланова Савета – представника друштвене заједнице и наставника Факултета

14 *Коментар*: Пре оставке колеге Ивана Марковића, одмах после мога притварања, са места председника Председништва АК СК Економског факултета повукао се колега Крстан Малешевић. Поред тога, они су, у то време, учинили још по један изузетан гест. Наиме, у време када су ме 11.12.1985. године одвели од куће моја супруга није могла да добије информацију где се налазим и у каквом сам статусу. Мени није било омогућено да се јавим породици и имам контакт са било ким (адвокатом, пријатељима), осим инспектора СДБ, затворских чувара и (три) осуђеника из моје затворске ћелије. Колега Крстан Малешевић (који је био и члан руководства ОК СК) је 13. децембра телефонирао мојој супрузи и обавестио је да сам притворен, те да је уверен да се ради о неспоразуму, да се много не брине и да се нада да ћу ускоро бити ослобођен. Исте вечери супруга колеге Ивана Марковића је дошла у посету мојој супрузи мада су се до тада једва и познавале. Нешто касније колеге Иван Марковић и Крстан Малешевић ће такође бити присиљени да напусте Бањалуку. Иван Марковић ће пензију дочекати као професор Економског факултета у Ријеци, а Крстан Малешевић као професор Економског факултета у Београду.

* * *

„Није, у свему овоме, незанимљив податак да Савјет бањалучког Економског факултета, који је требало да одлучи о „судбини“ тројице наставника, два пута узастопно нема кворум. Отуда мало је вјероватно да је рјешење – у очекивању кворума.“

(Јован Бабић, *Гријех или ïрешка,*
Данас, Загреб, 01.07.1986)

* * *

„Уважавајући извештај комисије за утврђивање чињеница и мишљење Научно-наставног већа, чланови Савета Економског факултета на јучерашњој затвореној седници већином гласова донели су одлуку да се др Јован Душанић и мр Миодраг Зец искључе из научно-наставног процеса због националистичких иступања. [15]

15 Посебно желим да истакнем да се, у то време, самоинцијативно ангажовао професор Уставног права Правног факултета у Бањалуци Мићо Царевић (носилац Партизанске споменице 1941. и два Ордена за храброст). Неколико пута је био у Сарајеву покушавајући да чланове Предсједништва Централног комитета СК БиХ (према незваничним информацијама они су покренули, координирали и усмеравали активности на случају бањалучких универзитетских професора) убеди да одустану од монтираног политичког процеса на Економском факултету у Бањалуци.
Тврдио је да нас добро познаје и да је Информација СДБ неаргументована и неубедљива. Она се заснива на причама неименованих особа, без и једног доказа о њиховим јавним непријатељским иступима и без чињеница и валидних материјалних доказа. Чињенични докази који се наводе у информацији не могу се сматрати инкриминишућим. Како се окривљени могу третирати као непријатељском београдска група јер су студирали у Београду, главном граду наше државе; како се Душанић може окривљивати што користи ћирилицу (код обавештења за студенте на своме кабинету, за питања на испитним цедуљицама, код потписа у студентским индексима – уз обавезно стављање средњег слова између имена и презимена, итд) када су оба писма (ћирилица и латиница) законски равноправна у нашој земљи; како се могу оптуживати да читају лист Политика и недељник НИН када су то најквалитетније и најчитаније новине у земљи; како Душанић, који је рођен после Другог светског рата, може да буде одговара што потиче из свештеничке и четничке породице, и слично.
Нажалост, није успео да их убеди да одустану од монтираног политичког процеса, али су њихови чланови који су као „појачање“ упућени у Бањалуку (Руди Колак и Невенка Селимовић) из Званичног саопштења ОК (које је објављено за јавност) изоставили апсурдне оптужбе на које је указао професор Царевић.

Интересантно је да су чланови Савета, пре почетка јучерашње седнице, одлучили да приликом доношења ових одлука не буду присутни новинари.

Према првим сазнањима, студенти су и овом приликом, као и на седници Научно-наставног већа, били против искључења Душанића и Зеца."

(*Душанић и Зец искључени из наставе,*
Политика, Београд, 08.07.1986)

* * *

„Зоран Калинић, секретар Председништва Општинског комитета СК у Бањалуци, каже тим поводом: *Питали смо их, нико их из СДБ није тукао.*[16] *А докле је ишло то неповерење, када је Душанић одбијао да једе, та три дана. Тражио је само млеко у тетрапаку да му нешто не би ставили унутра!*

Зоран Калинић прихвата да су *обављене консултације* са Невенком Селимовић, чланом Председништва ЦК СК БиХ,[17] али да *никакав притисак није био у питању – таман посла.*

16 *Коментар*: Истина нико нас није тукао, али смо колега Љубомир Золотић и ја били малтретирани од стране инспектора СДБ. Колеги Љ. Золотићу било је наређено, у просторијама СДБ, да се окрене према зиду са рукама подигнутим увис. Иза његових леђа инспектори СДБ су на њега викали и претили му да ће га (уколико не потпише унапред припремљену изјаву) премлатити и на крају ликвидирати. Други су предлагали да га одмах ликвидирају. Све то је било праћено ударањем пендрецима по столу иза његових леђа и репетирањем и стављањем пиштоља на потиљак главе колеге Љ. Золотића. Мене су непрекидно испитивали у просторијама СДБ и то је трајало 16-18 часова сваког дана, а онда се ме пребацивали на спавање у затвор „*Тушице*" у ћелију у којој су били робијаши осуђени на вишегодишње казне затвора и полицијски провокатори. За мене је био „резервисан" кревет испод разбијеног прозора наше затворске ћелије, а температура се тих децембарских ноћи спуштала до минус десет. О малтретирањима које сам имао приликом испитивања у просторијама СДБ детаљније ћу писати у једној од наредних фуснота.

17 *Коментар*: На седницама ОК СК Бања Лука присуствовали су као „појачање", када се расправљало о нашем случају, испред ЦК СК БиХ неколико њених чланова, а увек су били присутни чланови Председништва ЦК СК БиХ: Невенка Селимовић и народни херој Руди Колак, који је био и члан ЦК СК Југославије (кадар из БиХ). У јесен 2009. године колега Крстан Малешевић ми је, после прочитаног овог текста, послао писмо (из Аустрије где сада

На питање зашто је Комитет „прескочио“ мишљење ОО СК поменутих професора, Зоран Калинић каже: *И из званичног саопштења је јасно да су се ОО СК незрело сусреле са национализмом. Испитујемо и одговорност комуниста који су сведочили у СДБ, а никад на својим ОО СК нису указивали на њихов национализам, који је по мишљењу Комитета ипак постојао.*

А на састанцима, који су се тих дана један за другим низали на Економском факултету, изражена је једнодушна процена да тројица професора „озлоглашени националисти“ нису ништа друго до „изузетно омиљени и стручни наставници.“

(Светлана Прлина, *Рашомон на Врбасу,*
Новости 8, Београд, 19.06.1986)

живи) електронском поштом у коме је, између осталог написао: *Прочитао сам и текст о твојим мукама у време тзв. случаја бањалучких универзитетских професора. Мислим да је добро да си све ово преточио на папир и то на начин да „сами документи о себи говоре“. За сваког будућег читаоца то је највередостојније. Иако овај текст свакако по неким својим карактеристикама превазилази (у методолошком смислу) тзв. документациону основу, он говори у најширем смислу о стању духа тог времена. Као живи учесник тог времена и догађања у вези са овим „случајем“ могу потврдити истинитост навода и аутентичност документата. Иако ми је помало непријатно да говорим о себи у том времену, истине ради, ипак ћу ти поменути још две информације, до којих ти, чини ми се, тада ниси могао доћи. Једна се односи на прву седницу Комитета за ОНО и ДСЗ Факултета, где сам ја први изговорио реченицу, коју су касније многи, посебно студенти тако често понављали:* Наводи из Информације СДБ се не могу прихватити, јер не наводе релевантне доказе. Овде нису у питању чистачи улица, већ интелектуалци, чији се јавни рад може просуђивати само по ономе што пишу у својим текстовима и јавно говоре студентима, односно некој другој јавности. Ни из једног од ова два извора нису навођени никакви докази против ових људи. *Друга се односи на седницу Општинског комитета СК, где сам имао више пута прилику и потребу да говорим, увек оспоравајући аргументе из Информације. Тада сам се и сукобио са присутним чланом Централног комитета Савеза комуниста Југославије Руди Колаком, који ми је отворено рекао* да је и онај који брани националисте и сам националиста. *Наравно, узвратио сам питањем*: а где су докази да су ови људи националисти? *Неколико чланова ОК СК је подржало мене, али већина не! Од мене се најмање очекивало такво понашање, будући да сам и сам био члан ОК СК. Чак су ме плашили да ћу и ја бити ухапшен због такве држања! Али у животу сам се увек руководио одређеним моралним принципима и ни по коју цену нисам био спреман да пређем доњу црвену линију. То сам покушао и у рату (90-их) и за то платио одговарајућу цену. Али не кајем се.*

* * *

Историчар Никола Ожеговић, доцент на Филозофском факултету у Бањалуци, објавио је текст о прогону српских интелектуалаца у Бањалуци 70-их и 80-их година XX века, у часопису *Историја XX века* (бр. 1/2025) београдског Института за савремену историју[18]. У тексту користи и податке из документације коју сам раније објавио, као и документе из архиве Миодрага Зеца, те материјал из интервју коју је са њим направио у Београду (24.11.2020). Да би добили потпунију слику о збивањима из тог времена, пренећемо део из текста који је Никола Ожеговић написао на бази материјала Миодрага Зеца.

„У току рада примао сам многе пријетње да ћу се лоше провести ако не поступим по упутствима за пролазност студената (ради се о конкретним особама) што ја нисам узимао озбиљно (...). Бавио сам се свим (умјетношћу, литературом). Пропутовао сам Италију уздуж и попријеко. Обишао сам све католичке цркве из периода ренесансе, а рецимо у православну никад нисам ушао. У кафане нисам ишао. Моја грешка је само што нисам разумио средину у коју сам дошао. Желио сам живјети у Бања Луци на исти начин, умјетнички, али на то се овдје друкчије гледа. Дошао сам у ситуацију да нисам сигуран како ће ми се који став тумачити. (Извод из записника са састанка ООСК, 15.1.1986)

Миодраг Зец тврди да је основни узрок монтиране политичке афере отпор који је Научно-наставно веће Економског факултета пружало покушајима преласка кадрова са Више економско-комерцијалне школе (ВЕКШ), која је укинута 1980, на факултет, због тога што нису испуњавали законске услове. С обзиром на то да су сви кадрови, осим једног, на ВЕКШ-у били Муслимани, цијела ствар је била погодна да се представи као национални обрачун, што је у тадашњој БиХ, затвореном „тамном вилајету", било веома осетљиво питање. Тројица оптужених су тенденциозно представљени као „београдска група" иако нису били приватно блиски.

18 chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://istorija20veka.rs/wp-content/uploads/2025/01/2025_1-11_oze_197-218.pdf.

Осим тога, њихов долазак из Београда у Бањалуку, као и долазак других кадрова на тек основани Економски факултет, доживљен је као ремећење бањалучког „распореда моћи“. Зец тврди да је као главни оперативац за извођење афере био ангажован секретар Општинског комитета СК Зоран Калинић…[19]

* * *

„У југословенској јавности је путем саопштења ОК СК, односно и писањем овим поводом у неким јавним гласилима, потом, Бања Лука представљена са апсурдном тезом као град у коме „полиција“ јури интелектуалце. Крајњи производ ове акције на самом Факултету, међутим, огледа се у „крајњој подељености“ – студенти и део професора на једној, а остали професори на другој страни.

Новинарима, иако су то тражили, није допуштено да присуствују партијским расправама о овом случају, него им је као својеврстан израз поверења дато званично саопштење у коме није било ни ријечи о, на примјер, првим сазнањима радне групе. Наиме, чланови овог тијела имали су утисак и покушали да докажу да се у случају Економског факултета ради о тзв. „темпираном национализму“, односно о ситуацији када се одређени проблеми не могу ријешити па се потури национализам.[20]

19 Зоран Калинић је у то време био један од најперспективнијих младих лидера (рођен 1954) Савеза комуниста БиХ, који неће још дуго да постоји. Калинић ће касније дуго радити у осигурању (Триглав Крајина), а 2006. године је докторирао на Факултету за менаџмент Универзитета Привредна академија у Новом Саду (дисертација: *Клубски менаџмент као фактор ефикасног спортског спонзорства*) и стекао звање доктора менаџмента. После тога је (2010) основао Независни универзитет у Бањалуци. Почетком 2018. године оснива странку „Наша прича Република Српска“. Као председник ове странке Зоран Калинић учествује као кандидат за председника Републике Српске на изборима 2022. године на којима је освојио 0,20% гласова. Почетком 2023. године, у афери *Диплома*, ухапшен је и задржан у притвору Зоран Калинић, оснивач, власник и ректор Независног универзитета у Бањалуци који је осумничен да је издавао и продавао дипломе.

20 *Коментар*: Прави разлози овог монтираног процеса нису познати и њима се мало ко и од новинара бавио. Сем назнака у овом тексту, своју претпоставку су изнели новинар *НИН*-а Звонко Симић и новинар *Младости*-и Момчило Петровић (у раније навођеним текстовима) који су по два дана провели у Бањалуци, са многима разговарали и, између осталог, написали:

Исто тако, провијава утисак да је на основу „накнадних“ радњи дошло до изјаве Душанића, који никог није оптужио већ „карактерно“ изнио своје мишљење. Између осталог, и о томе да се слаже са Ђуретићем и његовом књигом, да се по Босни непотребно јуре интелектуалци због свог мишљења, као и да се о улози четника у минулом рату нетачно учи у школама, и слично.

Душанић потом тражи сагласност да замјени стан, што добија, иако нема десетогодишње станарско право, и на крају, посљедњу сједницу Савета факултета претвара у расправу о Служби државне безбједности.

Очигледно да је највећу „корист“, за сада, од беспотребног увлачења СДБ у овај случај имао Душанић, коме је ово, изгледа, била окосница у свим расправама. На крају, ипак, остаје утисак да је погрешно пренаглашавање улоге СДБ оставило привид у јавности, али и међу студентима, да „полиција“ јури интелектуалце, што није тачно, а „јесте“ само по Душанићу.“

(Душан Кецман, *Свједочење и чињенице,*
Глас, Бања Лука, 19-20.07.1986)

* * *

У вашем листу је (19-20.07.1986) објављен текст Д. Кецмана под насловом *Свједочење и чињенице,* а који, (како у наднаслову пише) представља *Прилог анатомији случаја професора Економског*

У једном трактату о антисемитизму Хана Арент написала је да ништа не изазива толику завист, ништа толико не провоцира агресивност околине као богатство без власти. Да ли се то односи и на интелектуално богатство? И да ли та луцидна мисао може помоћи да се разуме „случај бањалучких универзитетских професора? (Звонко Симић)

О кривици три бањалучка професора тешко је разговарати, јер доказа нема, или јавности нису предочени. Професори Душанић и Зец важе за најбоље предаваче (студенти им стално дају највише оцене у редовним оцењивањима рада професора на Економском факултету, иако је код њих најнижа пролазност на испитима) и већ су афирмисани као стручњаци у целој Југославији. Њихово залагање за поштовање критеријума за избор у научна звања лако је могло да их доведе у сукоб са средином, коју су већ напустила два стручњака, иначе бивша декана овог Факултета. Из истих разлога кажу у Бањалуци. (Момчило Петровић)

факултета у Бањалуци. Због пресељења у Београд са закашњењем сам прочитао тај текст и желео бих да се осврнем на неколико „*чињеница*“ које се у њему наводе.

Ваш новинар већ у поднаслову текста истиче следеће: *Непотребно увлачење Службе државне безбједности у цијели случај*. Међутим, у Саопштењу ОК СК Бања Лука пише: *Активности на утврђивању идејно-политичке одговорности ових наставника – чланова СКЈ, младих и стручних радника, иницирана од ОК СК, а на основу дужег праћења њиховог иступања и понашања од стране надлежних органа, вођени су већ неколико мјесеци у ОО СК овог факултета.* У Извештају са састанка сва три другарска већа наводи се следеће: *основ за рад другарских вијећа је Информација СДБ Бања Лука и она се не смије доводити у питање*, а у Извештају другарског већа Треће ОО СК се наглашава *да је Служба државне безбједности, пратећи дјеловање Јована Душанића од 1979. до 1985. године написала Информацију, која указује на његово дјеловање са позиција српског национализма и грађанске деснице. Другарско вијеће полази од тога да је Информација тачна.*

Овакви ставови су заузети и поред чињенице да нико (осим СДБ) није приметио такво деловање (*На састанку Треће ОО СК Економског факултета и Актива СК, чији су чланови запослени на Факултету, поред чланова који су давали изјаве у СДБ, дискутовао је и одређени број осталих радника и студената и сви су у својим дискусијама изјавили да у понашању Ј. Душанића није примећено ништа што би га могло оквалификовати као српског националисту и десничара* – пише у Извештају другарског већа Треће ОО СК), те да је Информација СДБ, у најмању руку, непрофесионално написана јер су у њој биле очигледне неистине (нетачне чак и године нашег рођења и називи улица у којима станујемо), а да не говорим о примитивном нивоу опаски које нам се стављају у уста.

У наведеном тексту Д. Кецман наглашава да *посљедњу сједницу Савета факултета (Ј. Душанић) претвара у расправу о Служби државне безбједности.* Очигледно да је Ваш новинар добро обавештен и зна шта се дешавало на седници Савета којој није присуствовао. Уосталом, он је добро обавештен и о томе ко је шта

потписао у СДБ, те зна да само ја нисам никога окривио, и да сам *изнио своје мишљење*. Не знам ко је вашег новинара о свему томе детаљно информисао и да ли то има неке везе са покушајима да се у његовом тексту оспорава нешто што се тешко оспорити може.

Присутнима на састанцима на Факултету желео сам, а сада и вашим читаоцима желим да скренем пажњу на неколико детаља.

Претрес стана. Два инспектора СДБ у пратњи једног униформисаног полицајца пробудили су ме ноћу у првим часовима, за мене већ незаборавног, 11.12.1985. године и обавестили ме да треба да изврше претрес мога стана. На моје инсистирање да ми дају на увид писмени налог за претрес показали су ми службену легитимацију и саопштили да у изузетним условима на бази ње може да се врши претрес, а ти су се услови према њиховој процени стекли. Затим ми је наређено да пробудим супругу и сина. Моја молба да четворомесечно дете оставе да спава, одбијена је са образложењем да *приликом претреса у стану сви морају да буду будни*. Око поднева, по завршетку претреса стана, иако у стану није пронађен никакав недозвољени или компромитујући материјал, наредили су ми да (опет без било каквог писменог налога) пођем са њима у просторије СДБ.

Испитивање.[21] У просторијама СДБ сам истога дана испитиван до касно у ноћ и онда пребачен у затвор на спавање. Решење

21 *Коментар*: У просторијама СДБ стално су се (на свака 2-3 часа) мењали инспектори који су ме испитивали. По правилу, смене су биле по систему *тојло-хладно*. Прво су са мном једни лепо разговарали, тражили да потпишем већ припремљену изјаву, обећавали да ће све то заборавити уколико пристанем да радим за њих и у том случају гарантовали ми незамисливо успешну каријеру. Затим би се појављивали други инспектори који су били „сирови", стално су викали и претили ми. Тврдили су да за моју кривицу имају материјалне доказе и изјаве безброј сведока, те да уколико не пристанем на сарадњу са њима предстоји ми минимално десетогодишња робија.

Пошто од мене нису успели да добију никакво признање кривице и пристанак на сарадњу, четвртог дана од мога хапшења, у просторију је, за време испитивања од два „сирова" инспектора, ушао *нови* инспектор који је одмах почео да виче на мене, наглашавајући да ја не схватам где се налазим и данима *замајавам* његове колеге – инспекторе. Рекао је да се и овде *понашам као професор и свима покушавам да демонстрирам своју интелекту-*

о притвору уручено ми је сутрадан (12.12.1985) око десет часова. На моју молбу да ми дају Кривични закон СФРЈ, из кога бих могао да сазнам на шта се односе чланови 133/1 и 157 (у Решењу о одређивању притвора писало је да постоји основана сумња да сам починио кривична дела из ова два члана) одговорили су да то не могу да учине *јер им Кривични закон није „при руци"*. Испитивања су трајала сваког дана до касно у ноћ.

У притвору смо задржани само колега Љ. Золотић и ја, пошто само нас двојица нисмо пристали да потпишемо изјаве већ првог дана саслушавања у СДБ. У информацији СДБ се наводи да су Душанић и Золотић, због неискреног и некоректног става[22]

алну супериорност и држим моралне придике. Истакао је да је и он интелектуалац, да је завршио правни факултет, те да је и он могао да докторира да му време не одузимају непријатељи народа, као што сам ја, против који мора да води дануноћну борбу. Затим је засукао рукаве, сео на ниски сточић за којим сам седео и уневши ми се у лице, повишеним тоном рекао је да је специјалиста за оне који воле да *филозофирају*, те да ће ме он *пропустити* кроз своје руке после чега ћу (као и сви *филозофи* које је он до сада *обрађивао*) брзо *пропевати* и своју кривицу *издекламовати* као азбуку – а, б. ц, д... Одговорио сам му да не сумњам да је завршио факултет, али да ме изненађује да је заборавио нешто што се учи још на почетку основне школе: азбука почиње словима *а, б, в, ї, д*, а абецеда словима *а, б. ц, д*… У том тренутку он је *занемео*, изгубио је своју малопређашњу самоувереност и брзо изашао из просторије, а и друга два инспектора су остала збуњена. Наступио је тајац од неколико минута и у просторију је онда ушао заменик начелника СДБ, рекао преосталој двојици инспектора да изађу напоље и са мном је, као и раније када је он водио испитивање, почео пристојно да разговара.

22 *Коментар*: Чим сам приведен у просторије СДБ заменик начелника ме је укорио због некоректног односа према инспекторима који су вршили претрес мога стана, као и због паушалних оцена које сам износио о раду СДБ. Замерено ми је што нисам имао поверење у њихове људе, када су дошли да врше претрес стана, него сам од њих тражио писмени налог за претрес. Имали су примедбу и на недовољну сарадњу са њиховим људима јер сам одбио да предложим два лица која ће бити при претресу (па су они пробудили и довели сусетку и суседа из два стана у мојој згради), те сам на крају претреса одбио да потпишем записник о привремено одузетим стварима јер се међу десетинама књига из религије и српске историје нашла и *Библија*, а не *Талмуд* и *Куран* које су у мојој библиотеци налазиле једне поред других. Записник сам потписао тек када су на списак дописали, те у СДБ понели и *Куран.*

Замерке су имали и на то што сам, при тако озбиљном послу – претресу стана, јавно износио непримерене опаске. Тако, на пример, ствари које ће

према радницима СДБ, задржани у притвору од 11. до 14. децембра 1985. године. Не знам колико то може бити основ за притвор и због чега се у Решењу о притвору наводе други разлози: *Обзиром да постоји бојазан од бјекства именованог и уништавања трагова кривичног дјела стекли су се услови за одређивање притвора.* Колико се и овде ради о правим разлозима тешко је рећи ако се има у виду да ми је пасош одузет приликом претреса стана (а и са њим зашто бих и где бежао?) или о каквом уништењу трагова кривичног дела се може говорити ако сам осумњичен за вербални деликт или деликт мишљења.

Сведоци. Истовремено, са претресом мога стана, вршен је претрес и код колеге М. Зеца. Тек после претреса наших станова (током дана – 11. децембра) у СДБ су приведени сведоци са Факултета (међу њима и колега Љ. Золотић). На састанцима на Факултету сви сведоци су изјавили да је то био њихов први контакт са СДБ. Поставља се логично питање: како је могуће да сам ја био притворен пре него што су сведоци приведени да дају изјаве на основу којих бих могао евентуално да будем осумњичен? Такође, сведоци су на тим састанцима изјавили да су од иследника били обавештени да сам ја све признао и да је у моме стану пронађен доказни материјал непријатељског деловања (радио станица и шифровани материјал), те да они треба да потпишу само оно што сам ја већ признао и потписао.

Напомињем да се све то дешавало 11.12.1985. године када ја у СДБ нисам ништа признао ни потписао. На крају, свима су као „необориви" докази мога национализма навођене чињенице које су сви знали: да се потписујем ћирилицом и у потпису обавезно

касније бити привремено одузете инспектори су одлагали на мој писаћи сто. Када су издвојили и *Црквени календар за 1985. годину*, сусетка је спонтано и уплашено рекла да исти такав календар у стану има и њена мајка. Тада сам у шали рекао да то није морала да каже јер се сада инспектори могу упутити и у претрес њиховог стана.

Међутим, највише ми је замерено што сам на почетку претреса стана на питање инспектора, да ли у стану има неких недозвољених материјала, одговорио: *Нема, сем евентуално оних које сте ви претходно оставили,* те на њихово додатно питање, како сам ја то могао и да помислим и знам ли ја како они раде, одговорио: *Знам, па због тога тако и говорим.*

стављам средње слово, да су питања на испитним цедуљицама откуцана ћирилицом, да оцене у индекс такође уписујем ћирилицом да су сва обавештења на моме кабинету исписана ћирилицом, те да ми син носи име Арсеније.

Очигледно да је највећи „корист", за сада, од беспотребног увлачења СДБ у овај случај имао Душанић – пише Д. Кецман. Међутим, за сада се моја „корист" од целог овог случаја огледа у томе што сам присиљен да се иселим из родног краја, што сам онемогућен да објавим већ припремљену књигу, будем изабран у звање ванредног професора и да искористим одобрену стипендију шпанске владе (у оквиру међународне научно-техничке и културно-просветне сарадње), а да не спомињем како све ово преживљавају моји најближи.

Надам се да ћете објављивањем овога текста омогућити својим читаоцима да сами донесу суд о тврдњи вашег новинара *да на крају, ипак остаје утисак да је погрешно пренаглашена улога Службе државне безбедности.*

(Мој одговор бањалучком листу *Глас*,
09.08.1986)

* * *

АПЕЛ ЈАВНОСТИ

„Према писању НИН-а од 22.06.1986. године двојица доцената Економског факултета у Бањалуци, др Јован Душанић и мр Миодраг Зец, одлуком Научно-наставног већа искључени су из наставе. То је учињено на основу полицијске, ничим доказане доставе Службе државне безбедности, у којој се тврди да су припадници ове *београдске групе* пуних седам година *деловали с позиција српског национализма*, да су *грубо и тенденциозно коментарисали НОБ* и да су *грубо нападали личност друга Тита и других истакнутих руководилаца.*

Нашу посебну забринутост изазива чињеница да полицијска информација СДБ, састављена на основу анонимних и под сумњивим околностима прикупљених изјава, може да послужи као ваљан

доказ политичког деликта мишљења двојице универзитетских наставника. Зар изјаве анонимних сведока дате под полицијском присилом, ван суда, без присуства јавности и без икакве одговорности за лажно сведочење уопште могу бити поуздан доказ о било којој релевантној чињеници? И зар у овој земљи, у којој се јамчи једнакост права и дужности, искључење из Савеза комуниста може да буде довољан разлог за искључење из универзитетске наставе?

Стога се обраћамо југословенској јавности и свим људима добре воље и осетљиве савести са молбом и предлогом да најодлучније осуде овакво незаконито кажњавање др Јована Душанића и мр Миодрага Зеца и да предузму све што је у њиховој моћи да се ова двојица универзитетских наставника одмах врате у наставу."

ОДБОР ЗА ОДБРАНУ
СЛОБОДЕ МИСЛИ И ИЗРАЖАВАЊА

академик Матија БЕЋКОВИЋ, др Коста ЧАВОШКИ, академик Добрица ЋОСИЋ, проф. др Андрија ГАМС, др Иван ЈАНКОВИЋ, проф. др Неца ЈОВАНОВ, академик проф. др Михаило МАРКОВИЋ, Борислав МИХАЈЛОВИЋ – МИХИЗ, академик Драгослав МИХАИЛОВИЋ, академик проф. др Никола МИЛОШЕВИЋ, Танасије МЛАДЕНОВИЋ, академик др Гојко НИКОЛИШ, академик проф. др Предраг ПАЛАВЕСТРА, академик Мића ПОПОВИЋ, академик проф. др Радован САМАРЏИЋ, академик Младен СРБИНОВИЋ, академик проф. др Драгослав СРЕЈОВИЋ, академик проф. др Љубомир ТАДИЋ

* * *

„Савјет Економског факултета у Бањалуци донео је коначно једну значајну одлуку – ставио је ван снаге одлуку Савјета овог Факултета донесену прије осам година (07.07.1986) којом су др Јован Б. Душанић и др Миодраг Зец искључени из научно-наставног процеса.

Монтирани политички процес, да подсјетимо, узбуркао је тих дана бањалучку и југословенску научну и културну јавност,

узевши за жртве младе и перспективне научне раднике, али и углед ове бањалучке високо-школске институције.

Савјет Економског факултета у Бањалуци, стављајући ван снаге ранију одлуку, оцјењује да ни у вријеме њеног доношења, а ни данас, нису постојали разлози за искључење из научно-наставног процеса др Јована Б. Душанића и др Миодрага Зеца."

(*Рехабилитација др Душанића и др Зеца,*
Глас Српске, Бања Лука, 14.04.1994)

* * *

„ ...У другом дијелу овог раздобља већ су били евидентни знаци стагнације, која је била подстакнута измишљеном, односно монтираном политичком афером. Радило се о такозваном вербалном деликту који се приписивао двојици наших професора – др Јовану Б. Душанићу и др Миодрагу Зецу, и једном вишем асистенту – мр Љубомиру Золотићу.

Нажалост, Научно-наставно вијеће и Савјет Факултета су подлегли притиску тадашњих власти и донијели одлуку о искључењу др Јована Б. Душанића и др Миодрага Зеца из наставног процеса. Као посљедица те афере, на Факултету се међу колегама појавило подозрење и међусобно неповјерење, што се негативно одразило на рад са студентима и квалитет тог процеса.

Највећа директна штета те измишљене афере било је елиминисање са катедре двојице професора – др Јована Б. Душанића и др Миодрага Зеца – које би по њиховом научном опусу пожелио сваки економски факултет тадашње СФРЈ.

Због чињенице да је колектив Економског факултета у вријеме те афере, у прољеће 1986. године, пропустио да енергичније стане у одбрану својих колега, морална је обавеза нас њихових колега који смо из тог времена и данас на Факултету, да им упутимо јавно извињење због тога, са једне стране, те да им се и захвалимо што су и поред непријатности и шиканирања, која су тада доживљавали,

били спремни да поново буду у функцији развоја Факултета онда када је то од њих затражио управо овај Факултет. [23]

Збивања тог времена представљају најтамнију страницу у животу овог Факултета; она, као да су наслућивала долазак тежег раздобља; али овог пута не само Факултета, већ и нашег ширег окружења."

(Из поздравног говора декана на прослави
25-огодишњице Економског факултета у Бањалуци
05.02.2000. године)

* * *

На Свечаној академији поводом 50 година постојања Економског факултета Универзитета у Бањој Луци, која је одржана 6.2.2025. године у Културном центру *Бански двор*, на основу одлуке Научно-наставног већа (ННВ) уручена ми је повеља.

Уручење повеље пратио је следећи текст: „Јован Б. Душанић – професор чија специјалност су: економска теорија, монетарна економија и питања економске транзиције. Био је први и најдоследнији домаћи жестоки критичар доминантног (у западној економској теорији) неолибералног погледа на економију. Досљедно се залагао за одбацивање тржишног фундаментализма и прихватање идеје јавног добра, те нераскидиву повезаност економије и морала. Спада у ред најплоднијих писаца због великог броја наслова из области економије али и историје. Због деликта мишљења отишао са факултета 1986. године, а поново се активирао у модерној фази развоја Факултета као предавач на магистарским студијима."

Пошто протоколом није било предвиђено моје обраћање писмено сам се захвалио ННВ следећим речима: *Поштоване колеґиницe и колеґе, Честитам вам значајан јубилеј – 50 ґодина ностојања нашеґ Факултета уз жељу да у ґодинама и деценијама које долазе бележите сталнu напредак.*

23 Када сам се крајем 1990-их година вратио из Москве у Београд, прихватио сам молбу и на Економском факултету у Бањалуци изводио предавања на редовним и последипломским студијама, те био ментор већем броју кандидата који су одбранили дипломске и магистарске радове, те докторске дисертације.

Драго ми је што сам присуствовао прослави колектива у коме сам започео универзитетску каријеру и радио у првој деценији његовог постојања. У почетку је у настави било само девет стално запослених: Јован Родић (декан), Хамдија Таловић, Иван Марковић, Обрад Марковић, Ђоко Слијепчевић, Катмерка Табаковић, Ранко Лончаревић, Миодраг Зец и ја. Нажалост, већина више није међу нама. Остали истакнути наставници долазили су са универзитета у Београду, Загребу и Сарајеву. Прве генерације студената нису биле бројне али су биле изузетно марљиве, жељне нових знања и из њихових редова стасали су будући професори, декани, ректори, те истакнути привредници и државни службеници – министри, премијери и председници.

Желим да се захвалим вама, члановима Научно-наставног већа, који сте ми доделили повељу. Пријатно је када други примете и оцене ваш рад, па вам понекад одају и јавна признања. Похвале и осporавања подједнако мирно прихватам – оне ме посебно не мотивишу, али ни дестимулишу. Од Господа сви ми добијамо неке дарове, и ја сам му благодаран што ми је дао снаге да их препознам, развијам и употребим за опште добро, а не за лично стицање богатства, славе и моћи.

Благодарим и желим вам свако добро.

(Са прославе 50-огодишњице
Економског факултета у Бањалуци, 2025)

*

Тридесетак година после дешавања из средине 1980-их година имао сам дужи разговор са тадашњим начелником Центра СДБ у Бањалуци. Разговор је (на иницијативу начелника) организовао наш заједнички познаник – професор Економског факултета.

Изненадило ме је да, после толико протеклог времена, мој саговорник све добро памти, сећајући се и најситнијих детаља. Као да је то био једини случај у његовој дугогодишњој каријери и који се десио недавно – пре само неколико месеци. [24]

Од њега сам сазнао да су за све нас који смо почели да радимо у Бањалуци, а претходних година живели ван БиХ, тражили наше досије (СДБ) из република где смо до тада боравили. Мој београдски досије није био посебно „богат". Констатовано је само да су се често на весељима у којима сам учествовао (па и на дочеку Српске нове године) певале српске патриотске песме, које су у БиХ квалификоване као националистичке. Међутим, када сам се 1979. године оженио у Москви, проверили су податке и о мојој породици и, на своје изненађење, утврдили да потичем из четничке и свештеничке породице. Посумњали су да и моја супруга Татјана може бити убачени руски шпијун, па су ми стан и факултетски кабинет „озвучили".

Прислушкујући моје разговоре уверили су се да не постоје никакве шпијунске активности, али да се у разговору, са мени

24 Тадашњи начелник Центра СДБ у Бањалуци је током разговора рекао да му је из тог периода као најупечатљивији утисак, али и највеће изненађење, остало понашање универзитетских професора који су били позивани на разговор у СДБ. Осим колеге Љубомира Золотића и мене сви остали су пристали, већ у првим сатима разговора, да потпишу изјаве које су од њих тражене. Навео је и двојицу наставника са Економског факултета који су били најревноснији. Са једним од њих сам се површно познавао и колегијално смо се само поздрављали и нисмо имали дуже разговоре. Са другим сам се блиско дружио и отворено са њим о свему расправљао. Нажалост, он не само да је одмах потписао све оно што су у СДБ од њега тражили, него је сутрадан самоиницијативно дошао у просторије СДБ, рекавши: *ноћас сам се још нечеī сеīио*, затраживши да напише нову (допунску) изјаву. По речима тадашњег начелника СДБ, у другој изјави је изнео много теже оптужбе на мој рачун од оних које је потписао у првој.

(тада) блиским људима, износе ставови који нису „на линији Савеза комуниста“. Одлучили су да о томе обавесте Општински комитет СК, како би нам они „другарски“ скренули пажњу да то више не чинимо, пошто су на Универзитету, по речима начелника, добили информацију, да смо колега Миодраг Зец и ја најперспективнији њихов млађи кадар, те да би требало да останемо као наставници на Универзитету у Бањалуци. Мислили су да ће то бити довољно, али је информација „процурила“ до Централног комитета СК БиХ и онда је Сарајево преузело контролу и послало своја „појачања“ у Општински комитет СК и Центар СДБ, који су о свему одлучивали.

Као појачање (или контрола) непосредно пре мога хапшења из Сарајева је стигао инспектор (именован за заменика начелника СДБ у Бањалуци) који је координирао целу акцију (*случај бањалучких универзитетских професора*) и био главни иследник приликом мога испитивању – вође *београдске нетријатељске тројке*. Имао је улогу „доброг“ инспектора који се коректно понашао према мени. Сваког дана је сатима остајао у разговору са мном и разговарао на разне теме и увек био учтив.

Првог дана испитивања дао ми је припремљену изјаву о мојим неприхватљивим разговорима са пријатељима и познаницима које сам тобоже водио (истина, нешто од тога што је у изјави писало било је тачно, али много више тога измишљено). Саопштио ми је да због тога могу бити осуђен на вишегодишњу затворску казну и предложио ми да ће они све то „оставити по страни“ уколико покажем висок степен самокритике и пристанем да радим за њих. Од мене се очекује да им само дајем потребне информације са Економског факултета, те током мога студијског боравка у Шпанији (где је требало да путујем следеће школске године).

Када се уверио да је то узалудан посао, другог дана испитивања, више није спомињао моју сарадњу са СДБ него ме је убеђивао да потпишем изјаву коју су припремили. Одбио сам да то учиним. На почетку трећег дана испитивања (петак, 13. децембар) саопштио ми је да ће он по подне отпутовати за викенд породици у Сарајево, те да будем разуман и да на крају потпишем изјаву и будем пуштен кући. У супротном, викенд ћу провести са другим иследницима

(нагласивши ми да сам их добро упознао и да могу претпоставити како ће то изгледати), а да ћемо разговоре наставити од понедељка када се он врати из Сарајева и који ће трајати све док не добију моју потписану изјаву.

Рекао сам му да изјаву коју су они написали нећу никада потписати, пре свега, из разлога што у њој треба да потврдим да су моји пријатељи и колеге са Факултета, говорили о стварима због којих би могли да буду позвани на одговорност, а да се ја тих њихових изјава уопште не сећам. Све оно што су они у СДБ-у против мене у изјави написали, а ја треба потписом да потврдим, потписаћу (због малтретирања којима сам изложен после лишавања слободе), мада ништа не признајем. Рекао сам му да се све оптужбе против мене заснивају на изјавама које су прикупили од других, те изразио сумњу да ће они то потврдити у директном суочавању са мном. Поред тога, уколико дође до суда и тамо ћу изјавити да сам изјаву пристао да потпишем (мада нисам признавао оно што у њој пише) због тога што сам био изложен разноразном малтретирању у затвору и просторијама СДБ.

На крају радног времена понудио ми је да потпишем нешто измењену верзију изјаве. У њој су били избачени делови у којима говорим о изјавама других, али су у целини остала моја признања о томе шта сам све говорио, те навођење особа у чијем присуству сам то чинио. Одбио сам да потпишем и ту измењену верзију изјаве. Тражио сам да из изјаве буду изостављена имена било којих других лица.

После дужег убеђивања пристао је, под условом да остане само име једног колеге са Факултета, који је у својој потписаној изјави сам признао да је неке изјаве давао у моме присуству. Прочитао ми је његову изјаву у којој износи низ (стварно изречених, али и измишљених) изјава које сам изговарао у његовом присуству, али и сопствених изјава које је он изрекао у нашим разговорима. Нисам ни на то пристао, изјавивши да се не сећам тих његових изјава. Касно у ноћ, пре него што су ме пребацили у затвор (Туњице) на спавање, поздравио се са мном и том приликом изразио жаљење што сам остао тврдоглав, те да ћемо се видети поново у понедељак.

Сутрадан сам из затвора поново доведен на испитивање у просторије СДБ и имао најнепријатнији сусрет са једним од „лоших“ инспектора који ми је претио и физичким насиљем (о чему сам раније писао). После те немиле сцене, на моје изненађење, појавио се заменик начелника СДБ. Рекао ми је да је због неког изненадног посла морао да помери пут за Сарајево и да ће током дана отпутовати. Убеђивао ме је да будем разуман и потпишем јучерашњу верзију изјаве, како наредних дана, не бих био изложен још већим непријатностима. Поново на то нисам пристајао и после два сата разговора телефонирао је својим сарадницима рекавши им да му донесу већ припремљену изјаву да је потпишем и да аутомобил буде спреман да ме одвезу до стана. У изјави коју сам потписао биле су само моје изјаве, али без навођења особа у чијем присуству сам то чинио.[25]

Све је завршено у кратком року и пре коректног руковања и растанка, замолио сам га да телефонирам супрузи како бих је обавестим да ускоро долазим. Дозволио је да телефонирам рекавши ми да ћу прво морати у затвору (који се налазио неколико десетина километара ван града) да завршим формалности, те да ћу код куће бити кроз сат времена.

25 Инспектору СДБ сам рекао да изјаву потписујем иако не признајем оно што у њој пише, те да уколико дође до судског поступка онда ћу на суду исто то поновити, односно да сам изјаву потписао због тога што сам био изложен разноразном малтретирању у затвору и просторијама СДБ. Међутим, инспектору нисам рекао и још један разлог због чега сам то учинио. У потписаној изјави међу наведеним било је и доста измишљених тврдњи које су мени приписиване (које никад нисам изрекао, а ни мислио тако), али и тачних навода онога што сам критички говорио, у уском кругу блиских пријатеља, о комунистичкој владавини. У време комунистичке диктатуре импоновало ми је да остане забележени и неки дисонантни ставови који се јавно нису могли чути, па макар то било у изјави коју сам потписао у СДБ, и која би ме могла одвести на вишегодишњу робију. Међутим, оно што ми је било најважније успео сам да остварим. У потписаној изјави никога од мојих пријатеља и колега нисам споменуо и због тога не могу сносити никакве последице. Последице могу сносити само ја уколико дође до судског поступка и буду одбачена моја објашњења разлога због којих сам изјаву потписао.

Аутомобилом су ме прво одвезли до затвора, где сам преузео ствари (новац, каиш, пертле…) које су ми биле одузете, пре него што сам смештен у затворску ћелију. Када сам се потписивао у књигу о преузетим стварима, видео сам и потпис Љубомира Золотића. Схватио сам да је и он био у затвору, те да га је напустио пре мене.

Супруга је кроз прозор видела када сам стигао пред улаз зграде и са сином Арсенијем у наручју дочекала ме је отворених врата од стана. Невероватно да је тако мало (четвромесечно) дете могло да исказује толико емоција, када ме је угледао после четири дана одсуства. Те тренутке нећу никада да заборавим – Арсенијеву радост и махање испруженим ручицама да га узмем у наручје.

У овим изузетно тешким данима за мене, супруга ми је била главни ослонац. Била је права хероина и пружила ми је безрезервну подршку. То време ми је јасно показало исправност Његошевих речи: *У добру је лако добар бити, на муци се познају јунаци.*

Сутрадан смо после доручка супруга и ја, са Арсенијем у колицима, отишли до стана Љубомира Золотића.[26] Добро смо га познавали и претпостављали како се осећа после затвора и малтретирања у СДБ. Као песничка душа био је преосетљив, а уз то је изразито интровертни тип личности који живи у сопственом свету и не комуницира много са околином. Поред тога, у стану је живео сам.[27] Обрадовао се када нас је угледао и са нама је дошао

26 Моје пријатељство са Љубомиром траје још од средњошколских дана. Мада је као средњошколац имао већ објављену књигу песама и планирао да студира књижевност, на крају се заједно са мном уписао на Економски факултет у Београду. На студијама смо били *цимери* у студентским домовима (*Студентски град* на Новом Београду и *4. април* на Вождовцу), а касније смо заједно радили на Економском факултету у Бањалуци. Био је пасионирани читалац и велики зналац књижевности. Поносан сам на наше пријатељство које је тешко време тих месеци само потврдило и још више учврстило.

27 Десетак дана пре нашег хапшења саопштио ми је да је одлучио да се жени и желео би да му будем венчани кум. Пристао сам. Нажалост, збивања која су уследила одложили су планирано венчање, али ће он после неколико година са својом вереницом добити (1988) прекрасну кћерку Александру (завршила редовне и последипломске студије на Електротехничком факултету у Београду).

у наш стан. Наредних месеци све до нашег пресељења у Београд, био нам је скоро свакодневни гост.

* * *

Од мога хапшења (11.12.1985) до доношења одлуке Савета Економског факултета у Бањалуци (07. јул 1986) да ми „престаје право да учествујем у извођењу научно-наставног процеса" прошао је релативно дуг период. До тога је дошло делимично због мога одлучног супротстављања овом монтираном процесу и, пре свега, захваљујући доследним и бескомпромисним ставовима студената – чланова Савеза комуниста (СК), који су стали на страну окривљених професора.[28] На крају је морао да интервенише Општински комитет (ОК) СК „јер се показало да сами студенти нису способни да препознају непријатељско деловање" како је новинарима саопштено у ОК СК. Као појачање ОК СК у Бањалуци, из Сарајева су послали групу коју су предводили чланови Централног Комитета СК БиХ – народни херој Руди Колак и Невенка Селимовић.

На крају сам (крајем априла 1986), одлуком ОК СК избачен из СК (мада сам почетком истог месеца званично напустио чланство у СК),[29] проглашен *морално-политички неподобним* за

28 Мислим да је став студената био од пресудне важности што процес није текао оним током како је био планиран од организатора. Месецима нису могли да сломе отпор студената и када је цео случај (после пола године од хапшења) избио у јавност, средства информисања су, по правилу, изражавала сумњу у званичну верзију, а она је била подстакнута, у великој мери, непоколебљивим ставом студената да ни по коју цену не желе да беспоговорно прихвате, ничим поткрепљене оптужбе, само због чињенице да оне долазе од тада недодирљиве државне институције – Службе државне безбедности (СДБ).

29 У чланство СК сам примљен веома рано, почетком 1968. године (имао сам тада 17,5 година). Било је то време када СК није била масовна организација (што ће се убрзо десити – после интервенције снага Варшавског пакта у Чехословачкој) и када је била права реткост да се за члана прими неко ко није пунолетан. Наиме, у Брчком ме је, почетком 1968. године, позвао директор школе (Љубомир Чабрић) на разговор код њега у канцеларију. Био је ту још један професор (Раде Бјелоглав, мислим да је тада био на челу школске партијске организације). Саопштили су ми да ће ме, као најбољег ученика Средњошколског центра примити у СК, како би у школској пар-

рад са студентима, а од Економског факултета је захтевано да ту одлуку спроведе у дело. На основу одлуке Савета (од 07.07.1986) убрзо сам добио решење (09.07.1986) у коме је писало: „Др Јовану Душанићу, доценту на предмету *Монетарна економија*, престаје право да учествује у извођењу научно-наставног процеса, почев од 7. јула 1986. године. Именовани се за сада не распоређује на друге послове и радне задатке који одговарају његовој стручној спреми с обзиром на стварне потребе Факултета, али остаје у радном односу најдуже једну годину од дана престанка права да учествује у научно-наставном процесу." Решење је потписао „Замјеник декана Економског факултета, проф. др Џевад Медић".

На истој седници Савета Економског факултета у Бањалуци (07.07.1986) прихваћена је и молба декана проф. др Ивана Марковића да буде разрешен са те дужности *из здравствених разлога*. Желео је да избегне да се његов потпис нађе на решењу које би морао да потпише. Поред тога, био је обавештен да ће до краја исте године против мене бити покренут кривични поступак због дела које су ми стављана на терет (из члана 133/1 и 157 Кривичног закона СФРЈ) и да после тога следи ново решење којим би ми престао радни однос на Економском факултету.

Општински одбор СУБНОР-а (Савеза удружења бораца Народноослободилачког рата) Бањалуке је званично тражио да се

тијској организацији поред запослених имали и једног ученика. Покушао сам да то избегнем причом да сам још увек малолетан, али они на моје речи нису обраћали пажњу. Само су ми саопштили када треба да дођем на партијски састанак где ће ми бити уручена чланска књижица, те да сам то заслужио и да због тога треба да будем поносан.

Био сам збуњен и прво што ми је кроз главу прошло било је питање: који савет би ми дао деда Јован како да поступим у овој ситуацији? Добро сам знао историју моје породица током и непосредно после Другог светског рата (видети детаљније у мојој књизи: *Страдање у Другом светском рату парохијана Стевана и Косте Душанић*) али и био свестан реалности у којој живим и да сам тек на почетку животног пута. Члан СК био сам 28 година (1968-1986) и стално покушавао да се налазим у зони „ван домета радара". Током свих тих година био сам само члан (никада нисам био ни секретар основне организације) и, по правилу, нисам учествовао у партијским расправама.

„покрене и кривични поступак“.[30] Колега Драган Давидовић, који је посредно долазио до информација о наредним корацима који се планирају, обавестио ме је да је најуже руководство Општински комитет СК, са *појачањем* који су добили из Сарајева, одлучило да се до јесени направи пауза, како би спласнуо медијски публицитет који је пратио овај случај,[31] и да се тада само против мене (вође *био-*

30 У писмима читалаца било је и једно, „комунисте и војника Партије“ Азиза – Зизе Рамића из Брчког (НИН, 15.6.1986) које вреди пренетити, пошто и оно одсликава време у коме смо тада живели. „Мислим да је ваш новинар З(оран) Ј(еличић) прилично једнострано коментарисао изрицање партијских мера тројици предавача Економског факултета у Бањалуци. Њима су мере изречене на основу података званичне институције нашег политичког система и из њих се сасвим јасно види да су тројица предавача иступала са неприхватљивих позиција, негирала достигнућа нашег друштва, нетачно и неистинито приказивали прилике у нашој земљи, вређали републичке и савезне функционере итд. Такво иступање и понашање бањалучких професора, од којих је у штампи, па и овде, наведен само мали број, неспојиво је са моралним ликом и просветних радника и комуниста. Зато је Општински комитет СК Бањалуке сасвим исправно одлучио да тим предавачима није место у СК. Таква одлука је донета на основу званичне, односно надлежне институције нашег система и након њеног детаљног проверавања. Комитет их је прихватио и изрекао наведене партијске мере! Мислим да је таква одлука комитета сасвим исправна. Желим, такође, да другу З.Ј. кажем да то што се десило у Бањалуци није никаква новост. То се дешава и у другим општинама. Општински комитет СК Брчког, је на пример у 1984. години, на основу података надлежних органа, односно службе безбедности, предложио једној ООСК (Основној организацији СК) да из својих редова искључи тројицу чланова СК (који су били најодговорнији руководиоци у једној радној организацију). Имало се пуно поверење у материјале надлежне службе и на предлог радне групе ОК СК Брчког, другарско веће ООСК поменуте РО није, чак, ни саслушало поменуту тројицу привредних руководилаца, јер се веровало необоривим доказима надлежне службе, већ је, заједно са радном групом предложило ООСК да се ти руководиоци искључе из СК и отерају из РО, што је и учињено… Као комунисти и војнику Партије највише ми смета што се знатан број партијских мера искључења из СК, најчешће из сентименталних разлога, поништава или преиначава у блаже казне.“

31 Незадовољство писањем медија изразило је и Председништво ОК ССО (Општинског комитета Савеза социјалистичке омладине) Бањалуке званичним саопштењем (20.06.1986). „Правовремено и објективно информисање јавности је нужан услов за демократски начин решавања противурјечности и потешкоћа друштвеног развоја, а посебно у садашњој етапи нагомилавања проблема друштва, када постаје услов без кога се не може. Премда се сва средства информисања залажу за ове принципе, у писању о помену-

градске непријатељске тројке) покрене кривични поступак. Тада су и лицитирали са казном која ми предстоји – седмогодишња робија.

Разлог због чега се најуже руководство Општинског комитета СК Бањалуке, са *појачањем* које су добили из Сарајева, одлучило да само против мене наставе прогон званично су објашњавали чињеницом да сам организовао и био на челу *београдске непријатељске групе*. Незванично се говорило да су се одлучили на такав третман, пре свега, из друга два разлога. Од десетине професора и асистената (већином са Економског, али и са других факултета Универзитета у Бањалуци) који су тих дана били приведени у СДБ да дају своје изјаве, једино ја нисам пристао да било кога другог окривим, те у току расправа на Економском факултету које су потом вођене на партијским, самоуправним и пословодним састанцима, нисам испољио ни најмањи степен самокритике, шта више, дрзнуо сам

том случају листови *Младост*, *Осмица* и *НИН* су се само заклањали иза ових принципа. Без довољно политичког слуха, на сензационалистички начин, мотивирани комерцијалним разлозима повећања тиража листова, веома тенденциозно су наводили чињенице и околности који су довели до изрицања идејно-политичких мера, стварајући код читалаца апсолутну сумњу у рад Службе државне безбедности и Општинског комитета СК Бања Лука а тиме и у тежину доказних дела наведених професора. Двосмислено коментарисање начина прикупљања доказа и чињеница, стављањем у уста изјава онаквих какве нису дате, испитивање комисија о моралном лику ових професора, коришћење слабости у раду ООСК и поремећених међуљудских односа међу наставницима на овом факултету и др. – све су то методи помоћу којих су аутори чланака желели да у јавности створе неповерење према овлашћеним органима откривања и гоњења и према ОК СК Бања Лука. У писању о овом случају, у потпуности се користила линија мањег отпора, без улажења у суштину проблема и испитивање разлога подељености професора и студената приликом изјашњавања о подобности обављања наставничког позива поменутих наставника и разлога који руководе студенте (овај поступак још није окончан) да устану у одбрану наставника (неправовремено и недовољно информисање)… Не само наведени листови него и добар део ревијалне штампе је овим примером показао како се не врши информисање, уз високу оспособљеност новина да чињенице и аргументе стави у контекст кривог и сензационалистичког гледања на проблеме, у потпуности занемарујући негативне ефекте који из тога произлазе. Крајње је време да се уређивачке политике и уопште функција ових листова доведу у контекст наших политичких опредељења, на основу чега предлажемо покретање ове иницијативе на републичком и савезном нивоу, а на основу конгресних опредељења."

се да критикујем рад *Службе државне безбедности* и не повинујем се одлукама виших партијских органа – *Општинског комитета СК у Бањалуци* и *Централног комитета СК Босне и Херцеговине*.

У договору са супругом, она са нашим осмомесечним сином крајем априла 1986. године, путује код својих у Москву, а ја од Економског факултета тражим и добијам сагласност да могу заменити стан. Проф. др Иван Рибникар, професор на Економском факултету у Љубљани (под чијим сам менторством урадио и одбранио докторску дисертацију), понудио ми је да се преселим у Љубљану, али се ја ипак опредељујем да заменим стан за Београд или Нови Сад и тамо потражим посао. Двоипособни, релативно нови, стан у Бањалуци сам средином августа заменио за стари стан од 36 квадратних метара на Белим Водама у Жаркову. Неколико дана по моме пресељењу у Београд (средина августа 1986) из Москве је допутовала супруга са сином.

* * *

Истиче ми годишњи одмор и првог радног дана у септембру би требало да се појавим на Економском факултету у Бањалуци и тиме ризикујем да ме поново ухапсе и да против мене подигну кривичну оптужницу. Да бих то избегао, планирам да у Београду користим боловање. Сматрао сам да би било најбоље да се обратим психијатру и објасним му ситуацију, рачунајући да ћу уз његову дијагнозу лакше на лекарским комисијама добијати продужавање боловања (које може потрајати месецима – док у Београду не нађем нови посао) него уз дијагнозу, рецимо, интернисте или кардиолога.

На препоруку пријатеља (Љиљане и Војислава Марјановића) одлазим код психијатра др Миле Вуков, доцента на Медицинском факултету у Београду (сада – проф. др Мила Голднер Вуков, члан краљевског психијатријског колеџа Аустралије и Новог Зеланда). Као прави професионалац до детаља је желела да саслуша све оно што ми се догађало у претходних девет месеци и на крају је констатовала да, после свега што сам преживео у последње време, треба да избегнем стресну ситуацију са којом би се сигурно суочио по-

вратком у Бањалуку и да ми је неопходан мир у наредних неколико месеци. Написала је детаљан лекарски извештај са којим је требало да се јавим лекару опште праксе. У Дому здравља Баново Брдо упутили су ме др Чекеровићу који ће бити мој лекар. Захваљујући др Мили Вуков и др Чекеревићу користио сам боловање (до краја новембра 1986) када сам нашао посао у Београду.

Први сусрет са др Чекеровићем вреди описати. Пажљиво је прочитао извештај психијатра, погледао податке из моје здравствене књижице и упитао ме: „Да нисте ви онај професор из Бањалуке кога су избацили са Факултета о чему је писала и *Политика*?" Одмах сам се сетио Есада Ћимића и његове књиге *Политика као судбина* у којој описује свој прогон са Факултета у Сарајеву. На једном месту у књизи пише да се обратио психијатру рекавши да му је, после свега кроз шта је прошао, неопходно боловање како би се психички опоравио. Психијатар га је изгрдио, називајући га непријатељем који не само да не заслужује боловање нега треба да буде драконски кажњен, и на крају му препоручио да учини са собом исто оно што је учинио и Андрија Хембранг (извршио самоубиство по званичној верзији). Под тим утиском, скрушено и тихо сам потврдно одговорио на питање др Чекеровића. Тада је он устао са столице, изљубио ме и рекао како се, када је читао ту вест, толико изнервирао да је поцепао лист *Политику*.

Током августа сам успео да се преселим у Београд, стигли су ми супруга и син из Москве, регулисао сам боловање и почетком септембра крећем да решавам питање запослења. Знао сам да нећу лако доћи до адекватног запослења, али се то показало тежим него што сам очекивао. Било ми је јасно да не могу продужити универзитетску каријеру, али сам рачунао да ћу моћи наставити научно-истраживачки рад. Из области монетарне економије сам завршио последипломске студије (група: *Монетарна економија*) и одбранио докторску дисертацију (под називом: (*Kreiranje primarnego denarja v Jugoslaviji – Креирање примарног новца у Ју-*

їославији), па је моја прва опција био *Центар за истраживање* при Народној банци Југославије (НБЈ).

У *Центру за истраживање* су се обрадовали моме доласку и били расположени да све учине како бих почео да радим код њих. Међутим, рекли су ми да сваки кандидат за запослење у НБЈ мора прво да прође безбедносну проверу, па само са онима који њу прођу обављају се разговори и врши избор. Изразили су бојазан да бих, због свега онога што ми се дешавало у Бањалуци, ту проверу тешко прошао. Предложили су ми да се пријавим на конкурс који је расписан (и траје још пар дана) за *саветника за монетарно регулисање* у кабинету гувернера НБЈ, пошто испуњавам тражене услове и да, по њиховом мишљењу, имам велике шансе да будем изабран уколико претходно прођем безбедносну проверу. Уколико не будем изабран, а будем позван на разговор то би значило да сам прошао безбедносну проверу и они би расписали конкурс у *Центру за истраживање*, па би ме примили. Послушао сам их и конкурисао, али нисам позван на разговор. Занимљиво да на то место по конкурсу нико није био изабран.

Почетком октобра позвао ме је проф. др Јован Родић (први декан Економског факултета у Бањалуци, који је тада радио као професор на Пољопривредном факултету у Београду) и саопштио да је његов пријатељ Светозар Рикановић, тадашњи министар финансија у Влади СФРЈ, предложио мене Бранку Миљевићу, генералном директору Беобанке, који је расписао конкурс и тражи саветника за монетарна питања.

После неколико дана био сам позван на разговор код господина Миљевића. После доста дугог разговора саопштио ми је да могу сматрати да сам примљен, те да он једино треба да обави и консултације везане за мој *бањалучки случај* али мисли да ту неће бити проблема. Рекао ми је да почетком следеће седмице има (раније заказан) састанак са Драгишом – Буцом Павловићем, председником Градског комитета Савеза комуниста Београда, те да ће га обавестити о моме запослењу. Одмах ми је предложио да

дођем код њега следећи дан после њиховог састанка и да се договоримо о формалностима око мога запослења. Када смо се састали у договорено време, саопштава ми да је Буца Павловић категорично против мога запослења, пошто би то, како му је рекао, могло да наруши добре односе са „друговима из Сарајева".[32]

На крају, сам постигао договор и почео да радим у *Институту за економику индустрије* (од 1989. године – *Економски институт*). Међутим, неколико дана после тога (док је процес пријема у Институту био у току) уследио је позив на разговор од Александра Крауса, генералног директора *Металсервис*-а, у то време једног од најбољих менаџера једне од најуспешнијих фирми у земљи. После медијских писања о *бањалучком случају*, рекао је да се о мени

32 Није случајно да се последњих деценија наши либерални другосрбијански активисти, тадашње руководство српских комуниста (Иван Стамболић – Драгиша Павловић) као и оно са краја 1960-их и почетка 1970-их година (Марко Никезић и Латинка Перовић) упорно представљају као корифеје демократије у једнопартијском систему, упркос чињеници да је управо у то време долазило до најчешћих забрана књига, филмова и позоришних представа, те прогона студената и интелектуалаца. Узгред да наведем, да у Београду, за време њихове власти, нисам могао да добијем пасош (који ми је био одузет у Бањалуци 1985). Пасош (број CR 659619) сам поново добио тек 1988. године.

Говорећи о мојој књизи *Срби Босне и Херцеговине у XIX веку – борба за слободу и уједињење* (на представљању књиге у *Крипти Храма Свете Саве*, 27.10.2018) професори Мило Ломпар и Ненад Кецмановић су, између осталог, истакли и следеће: „У том смислу важно је указати на то да је цивилни адлатус, барон Хуго Кучера, један од истакнутих идеолога Калајевог режима, сматрао да '*српски дух није ништа друго него гајење великосрпске идеје на основу државног и националног уједињења свих Срба*'. То је директно нешто што смо могли слушати пуних тридесет година, последњих, у вишепартијским условима, у условима либералног или демократског света из уста истакнутих представника другосрбијанске интелигенције, и нарочито оне која је, попут Латинке Перовић посезала за историографским образложењима." (Мило Ломпар – видети приказ моје књиге у часопису *Национални интерес* број 1/2019)

„Нажалост отпор тој неокалајевштини нису пружили српски политичари у БиХ, а ни у Србији, него су, напротив, били или покровитељи или дистанцирани посматрачи. Док су Марко Никезић и Латинка Перовић упућивали босанске Србе да своје проблеме рјешавају у Сарајеву, а не у Београду…" (Ненад Кецмановић – видети: Реч поводом изузетног дела Јована Душанића, *Зборник матице српске за друштвене науке*, бр 170/219)

распитивао код неколико професора са Економског факултета и код проф. др Божидара Ставрића са Технолошко-металуршког факултета. Планирао је да формира *Интерну банку Металсервис*-а и предложио ми да се ангажујем око њеног оснивања и будем њен директор.

После дужег разговора закључили смо да није целисходно оснивање *Интерне банке*, па ми је предложио да будем његов саветник. Рекао ми је да мој *бањалучки случај* није никаква препрека за запослење. (Од других сам сазнао да је у родбинским везама са, тада моћном, породицом Стамболић.) Услови су били изванредни и понуду сам прихватио, а са *Институтом* се договорио да за њих радим хонорарно. Од 1. децембра 1986. године почео сам да радим као саветник генералног директора *Металсервис*-а и плата коју сам добио за месец децембар (истина са годишњим вишком који је тада исплаћен) била је већа од укупних претходних 11 плата које сам у тој години примио на Економском факултету у Бањалуци. У исто време сам на *Институту за економику индустрије* хонорарно ангажован. Између осталог радио сам и на пројекту *Идентификација и анализа постојећег стања и програм финансијске консолидације Индустрије пољопривредних машина Змај – Земун* (и био руководилац потпројекта *Финансијска консолидација*).

Наиме, због великих проблема у пословању Савезна влада је одлучила (1987) да у *Змај*-у (фирма са 5.000 запослених) уведе привремене мере. Влада је формирала тело (на челу којег је био њен потпредседник – Јанез Земљарич) које ће се старати о пословном опоравку фирме. У ЗМАЈ су уведене привремене мере (у трајању од годину дана) и постављено ново руководство (са господином Радославом Митровићем на челу). *Институт за економику индустрије* обављао је консултантске услуге. Када је истицао рок привременим мерама и када је расписан конкурс за ново руководство господин Радослав Митровић (који ће и наредних година бити генерални директор *Змај*-а) предложио ми је да будем његов први сарадник и понудио да ми *Змај* одмах адекватно

реши стамбено питање. Понуду прихватам и од 1988. године радим на месту заменика генералног директора *Змај*-а.

Радослав Митровић, генерални директор *Змај*-а и ја, као његов заменик, смо у тандему одлично сарађивали и од фирме која је била искључиво усредсређена на домаће тржиште све више смо *Змај* усмеравали на међународно размену и кооперацију. Била је то једна од првих стратешких одлука коју смо донели и чије спровођење у пракси смо одмах почели да реализујемо.

Генерални директор је већу пажњу посвећивао западном (производња комбајна *Massey Ferguson* у *Змај*-у и извоз у Западну Европу), а ја источном (извоз и организација заједничке производње комбајна *Змај 135* у СССР-у – са фабрикама комбајна у градовима Тула и Херсон) тржишту.

Крајем 1991. године донета је одлука о отварању представништва *Змај*-а у Москви и ја одлазим за њеног директора. За непуне четири (почетак 1998 – крај 1991) године које сам провео на месту заменика генералног директора *Змај* је од највећег губиташа постао најуспешнија фирма тадашње веома развијене београдске машиноградње (Иво Лола Рибар, ИМТ, 21. мај, ИМР, Икарбус…).

Наредних шест година (1991-1997) живим и радим у Москви. Убрзо после отварања представништва *Змај*-а у Москви и међународна ситуација се битно мења. У то време долази до распада државе (СССР-а), а новонастала држава (Русији) отпочиње са економском транзицијом која доводи до колапса њене привреде. Према нашој земљи се средином 1992. године уводе економске санкције које се новом одлуком СБ ОУН крајем исте године проширују и пооштравају и започети послови у иностранству се све теже реализују. У исто време, у нашој земљи услови пословања, пре свега због рата, распада државе и санкција, постају све тежи.

Искуство које сам стекао четворогодишњим радом у *Змај*-у (реалном сектору привреде), те шестогодишњим (1991-1997) у Москви било ми је од огромне користи и у каснијим научним истраживањима. У Москви живим у време када, после рушења

СССР-а, у Руској Федерацији долази до економске транзиције која се реализује у складу са неолибералним програмом – *Вашинґтонским доґовором*. О томе информишем и читаоце у нашој земљи, објављујући у београдским економским часописима (*Економска ґолитика, Финансије, Пословни кругі*…), самостално или са супругом Татјаном, преко 70 текстова посвећених економској транзицији у Русији. Супруга и ја пишемо и један од првих уџбеника из области транзиције (*Экономика ґереходноґо ґериода*), по коме држимо предавања на истоименом предмету *Економскоґ факултеґа Универзиґеґа међународноґ ґрава и економије* у Москви.

После повратка из Москве у Београд запослио сам се (1.9.1997) у *Економском институту*, да бих касније (1.12.2001) прешао на *Беоґрадску ґословну школу* (сада: *Беоґрадска академија ґословних и умеґничких сґруковних сґудија*) где сам био професор (предмети: *Монеґарне и јавне финансије* те *Банкарсґво*) и шеф катедре: *Економија*. У пензију одлазим 1.10.2015. године са 41,5 година радног стажа и навршених 65 година живота.

ДОДАТАК

ОДОЛЕТИ ПРИТИСЦИМА „КОЛЕКТИВНОГ ЗАПАДА“

На позивном научном скупу „*Србија и Република Српска у светскоисторијским променама: крај Новог светског поретка* (1989-2022)?“ који је одржан (26-28.6.2022) у организацији Андрићевог института учествовали су: Слободан Антонић, Милан Благојевић, Емил Влајки, Дарко Ђого, Владимир Димитријевић, Јован Б. Душанић, Милош Ковић, Јован Мирић, Дејан Мировић, Александар Петровић, Слободан Рељић, Слободан Самарџић, Миломир Степић, Срђан Шљукић. Радови свих учесника објављени су у Зборнику наредне (2003) године.

После одласка у пензију професор Јован Б. Душанић се усредсредио на писање књига из научне публицистике и избегава јавне наступе. Текст са овог скупа (*Одолети притисцима „колективног Запада“ и остати веран своме културном обрасцу*) објављен је у Зборнику радова који има ограничен тираж, а у њему аутор разматра и актуелна геополитичка питања дајући своје недвосмислене оцене и процене (на разматрања из ове области до сада се, углавном, нису осврtали други аутори који су писали о радовима професора Душанића) па смо одлучили да овај текст објавимо као додатак на крају ове књиге.

* * *

У оквиру циклуса предавања „*Српски XX век*“ који је организовао Андрићев институт (Андрићград – Вишеград) одржао сам (2019) предавање „*Економски поглед на мартине српског XX века*“. Тада сам се определио да направим економски осврт на прву и последњу деценију XX века када се Србија суочава са јаким политичким притисцима и економским блокадама од стране тадашњих моћних западних сила. Мада је у фокусу мојих разматрања била

економска проблематика осврнуо сам се на тадашње светскоисторијске промене и понашање Србије у њима, а које су имале велики утицај на економски, али и укупан развој Србије.[1]

За овај позивни научни скуп *„Србија и Република Српска у светскоисторијским променама: крај Новог светског поретка (1989-2022)?“* који организује Андрићев институт припремио сам прилог којим сам желео да покажем да у овим важним историјским временима српски народ није имао само епизодно улогу, те да мора одолети бруталним притисцима „колективног Запада“ и остати веран српском културном обрасцу.[2]

*

Како би боље схватили садашњост у којој живимо и боље предвидели шта треба чинити како би будућност била боља неопходно је подсети се на историјско искуство нашег народа. Истина, наши западни „пријатељи“ (и њихови експоненти у отаџбини) нас опомињу да је у нашем народу јако наглашено историјско сећање и да Срби располажу „вишком историје“, те је потребно да се мање бавимо историјом (јер се из ње мало шта може да научи) и уместо тога решавамо проблеме садашњости и окрећемо се будућности. Наши западни „пријатељи“ нас убеђују да то чине из племенитих

1 Ово је прерађена и актуелизована верзија наведеног рада из 2019. године.

2 Културни образци народа настају као резултат вековима таложеног искуства бројних генерација предака и представљају урођене обрасце реаговања на све (не)очекиване околности. Они се преносе са поколења на поколења, премошћавајући епохе и идеологије.У процесу стварања културних образаца народа пресудну улогу имају велики догађаји из прошлости. У историји нашег народа то су догађања око средњовековне српске држава која су обликовалиа наш национални идентитет и кога чине, пре свега: светосавско православље, немањићка државничка традиција и слободарски косовски завет.

Успостављени културни обрасци преживљавају ропства и окупације. Кад се појединцу, у тешким временима која дођу, чини да је стање у коме живи неиздржљиво и да је све изгубљено и безисходно, тај притисак се уз помоћ културних образаца може транспоновати у културни и симболички смисао егзистенције и претворити у тачку отпора са уверењем да треба опстати и одржати духовне и културне везе са прецима и тако дочекати (ако не он, а онда његови потомци) боља времена.

побуда и за наше добро, знајући истовремено, на основу сопствених освајачких искустава, како је тешко колонизовати народе који имају дуго и богато историјско наслеђе и развијену националну свест (Кина, Русија, Иран...).

Међутим, историја је заиста важна *учитељица живота* која омогућава да се препознају и прате *процеси дугог трајања*.[3] Испод брзог ритма дневних догађаја одвијају се спори процеси који имају своје законитости и уколико их препознајемо, моћи ћемо да схватимо дубље узроке онога што нам се дешава али и да предвидимо шта можемо да очекујемо, те шта треба чинити да будућност буде повољнија за нас и наше потомство.

Од почетка XIX века и стварања модерне Србије агресивна политика западних сила имала је различит интензитет, разна средства деловања, различите протагонисте, али увек исти општи спољнополитички циљ, при чему је србофобија (као рукавац русофобије, како то сматра академик Милорад Екмечић)[4]константно

3 У тексту „Мисија наше народне историје“ (*Политика*, 11–14.4.1931) Станоје Л. Станојевић, историчар и први српски енциклопедиста, редовни професор Београдског универзитета и члан Српске краљевске академије, пише да историја има „дужност да упућује и саветује, да враћа на прави пут, да пружа примере и да даје упутства, да спречава занемаривање народног духа“ који је „резултат природних особина и склоности и њиховог развитка у току векова, за које су време од њега примљени, претопљени и прилагођени разни страни елементи, али увек у народном духу и према његовим склоностима.“

4 Академик Милорад Екмечић у тексту *Ми смо за Америку народ који у себи носи опасан вирус* (*Печат*, јануар 2011) пише: „На састанку са Изетбеговићем, 30. августа 1994. године, Туђман је требало да испуни америчко упутство које је Изетбеговић, по повратку из Вашингтона, носио. Мора се стварати савез Хрвата и муслимана, јер Америка хоће да ми одрадимо Србе на западном делу Балкана, уколико неки мирни споразум са Русима не буде могућ. Туђман је био обавештен да у америчкој политици полазе од тога да кад би Срби били руски савезници, да би се обновио покрет отпора као у време прошлог Светског рата. За њих је партизански покрет био српски национални отпор, а ако би се обновио, онда не би било довољно сто хиљада америчких војника, него пола милиона.

Србија никада не може до краја испунити америчке и западне захтеве за променама, јер су стратешка полазишта у подлози целог понашања још далеко и зависе од могућег рата са Русијом… Даве нас у малом забрану, где је стратешки главни противник Русија. Растакају нас изнутра, да не будемо у стању

један од важних елемената у покушајима потчињавања Србије. Истовремено, код српског народа присутна је стална тежња ка слободи и уједињењу и то је константа која такође има различит интензитет, разноврсна средства деловања, различите народне предводнике и доживљава повремене успехе и поразе. Ова два процеса дугог трајања који се одвијају на, мање или више, драматичан начин (што зависи од мноштва околности, али добрим делом и од наше спремности и умешности да се боримо за наше циљеве) директно су супротстављена и имају различите текуће резултате – некада смо као народ националном циљу ближе, а некада даље.

*

Падом Берлинског зида (1989) наступило је време једнополарног света, када су САД на врхунску моћи, Русија (после распада СССР-а и у време владавине Бориса Јељцина) „на коленима“, а Кина покушава да се тек подигне „са колена“. Чак и у тако тешким временим, много тежим од оних којима сада присуствујемо, када је „колективни Запад“ на челу са САД „дисциплиновао“ цео свет наш народ је успевао да не „клони духом“ и беспоговорно извршава њихове диктате, те брани своје виталне националне интересе.

И тада је „колективни Запад“ имао изразито непријатељски став према српском народу и убрзо после нове геополитичке ситуације долази до растурања заједничке државе (СФРЈ) и српски народ се нашао подељен у неколико нових држава које су у кратком року постале међународно признате. У Босни и Херцеговини (БиХ) је избио вишегодишњи крвави грађански рат (у коме су на почетку Муслимани и Хрвати ратовали против Срба, а касније Муслимани против Хрвата, али и Муслимани између себе – присталице Алије Изетбеговића и Фикрета Абдића), а Србија и Црна Гора остају заједно и 27.04.1992. године проглашена је заједничка држава, *Савезна република Југославија – СРЈ*.

да стојимо на својим ногама... Вештачко српско јавно мњење, стварано од невладиних организација, одгаја регионалне елите, које би требало да замене некадашњу јединствену националну елиту.“

Због грађанског рата у БиХ Савет безбедности Уједињених нација (СБ УН) је (30.05.1992), резолуцијом 757, увео санкције нашој земљи.[5] СРЈ није била проглашена учесником у грађанском рату али је кажњена због „недовољног политичког утицаја на босанске Србе“.Тада ће Џејмс Бејкер, амерички државни секретар, изјавити да „уколико буду исцрпљена сва економска средства за *опамећивање* Србије, може доћи и до примене војне силе“. Мада су санкције по свеобухватности и оштрини биле најтеже казнене мере које је СБ УН до тада предузео против једне земље, оне нису могле да сломе отпор нашег народа, који је бранио своје виталне националне интересе. Због тога је уследила и директна војна агресија НАТО снага по српским војним и цивилним циљевима у БиХ (1995) и СРЈ (1999). Упркос томе, у тако неповољним геополитичкој ситуацију по наш народ створена је Република Српска борбом српског народа, а касније и потврђена Дејтонско-париским међународним мировним споразумом[6] као један од два ентитета од које је састављена БиХ.

---

5 Санкције СРЈ су проширене и пооштрене 16.11.1992. године (резолуцијом 787), а нарочито резолуцијом 820 од 17.04.1993. године. После потписивања Дејтонског споразума (1995) и проведених избора у БиХ (1996) санкције СБ УН ће бити (резолуцијом 1074) укинуте 02.10.1996. године. Укидање санкција било је условљено обавезом да СРЈ учини напредак око Косова, да сарађује са Хашким трибуналом и реши питање државног наслеђа са новим државама бившим републикама СФРЈ.

6 У материјалу **„**Договор команде НАТО са хрватским и муслиманским лидерима у Сплиту око извођења нападне операције на Републику Српску Крајину у Републику Српску**“** контраадмирал Бошко Антић пише да „под утицајем и подршком тзв. међународне заједнице у Сплиту је (22.7.1995) потписана **’**Декларација о оживотворењу Споразума из Вашингтона о заједничкој обрани од српске агресије и постизању политичког рјешења у складу са напорима међународне заједнице**’**.У складу са споразумима офанзиве Хрватске војске у БиХ одвијале су се уз садејство Армије Републике БиХ и Хрватског вијећа одбране, као и НАТО снага посебно бомбардовања Српске што је потпуно променило равнотежу снага у рату на простору БиХ доводећи до убрзања мировних преговора који су резултирали Дејтонским мировним споразумом. Све операције здружених снага против Војске Републике Српске Крајине и Републике Српске планиране су, организоване и реализоване у сарадњи Хрватске са администрацијом и оружаним снагама Сједињених Америчких Држава по начелима операције FID (Foreign Internal Defence – *унутрашња одбрана пријатељске земље*.) САД

У годинама после потписивања овог мировног споразума уследиће огромни притисци на СРЈ од које се тражи да се добровољно одрекне дела сопствене територије (Косова и Метохије – КиМ). Под претњом бомбардовања од стране НАТО земаља уследиће (фебруар 1999) преговори у Рамбујеу. Пред почетак тих преговора такву претњу је јасно изрекла Мадлен Олбрајт, амерички државни секретар, рекавши: „Ако се постигне споразум биће размештене и снаге за његову примену. Ако преговори пропадну због тога што би Србија рекла не, онда ћемо их бомбардовати, а ако Албанци одбију да се сагласе ми више нећемо моћи да их помажемо и пресећи ћемо им сваку помоћ који добијају споља."[7] На преговорима у Рамбујеу САД су имале пресудну (боље рећи, беспоговорну арбитрарну) улогу и предложен је такав споразум који наша земља није могла да прихвати и то ће бити увод у бомбардовање које ће убрзо уследити. Непосредан повод за НАТО агресију била су дешавања у Рачку.[8]

су одобриле ангажовање 'приватне' фирму MPRI за обучавање Хрватске војске и сходно договору обезбеђења потребних услова за ефикасно ратовање: обезбеђење наоружања, муниције, обавештајних података са беспилотних летилица, опрему за командовање и везу, снажну психолошко-пропагандну подршку... Коодинисано деловање MPRI и Администрације САД било је најпре на простору Хрватске, затим у Босни и Херцеговини."
http://enovosti.info/index.php/vest/138104-dogovor-komande-nato-sa-hrvatskim-i-muslimanskim-liderima-u-splitu-oko-izvodjenja-napadne-operacije-na-republiku-srpsku-krajinu-u-republiku-srp#.YwiAl3ZBzY0

7 Тројка која је била главни промотер и имала кључну оперативну улогу у НАТО агресији после ће у такозваној држави Косово имати уносне послове (Олбрајтова у телекомуникацији, Кларк у рударству и енергетици, а Вокер у путној инфраструктури) и на њима зарадити огроман новац. Таква политика у САД није изузетак, него правило. Тако су потпредседници САД Дик Чејни и Џо Бајден обезбедили уносне послове за своје фирме или чланове породице после смене власти у Ираку (2003) и Украјини (2014).

8 Једна од тачака у оптужницама на суђењу српском државном, војном и полицијском руководству пред Хашким трибуналом био је такозвани злочин у Рачку (где је писало да су Албанце „снаге СРЈ и Србије откриле, тукли су их, а затим одвели на оближње брдо где су убијени из ватреног оружја. Снаге СРЈ и Србије убиле су укупно око 45 косовских Албанаца у Рачку и његовој околини."), али је у пресудама та тачка одбачена јер чак ни овај суд није могао да прихвати такву верзију догађаја у Рачку која ће послужити као повод за НАТО агресију.
Слично је било и у случају НАТО бомбардовања положаја војске Републике Српске (29.08-14.09.1995) где је као повод послужило бомбардовање пијаце Маркала (28.08.1995) када је погинуло 37 цивила, а за које су одмах, без било каквих

Без одобрења СБ УН 24.03.1999. године, НАТО почиње са бомбардовањем СРЈ. Од земаља чланица НАТО, Грчка је једина одбила да учествује у агресији на нашу земљу, а ваздушне просторе уступиле су овој моћној војној алијанси и многе земље тадашње нечланице НАТО пакта – све земље бивше републике СФРЈ, те Аустрија, Албанија, Мађарска, Румунија и Бугарска. Мета напада биће војни али и инфраструктурни, привредни и цивилни објекти, многа насељена места, па и главни град – Београд.[9] НАТО агресије на нашу земљу је трајала 78 дана (24 март-10. јун). За то време наша земља, после исцрпљујућих економских санкција током 1990-их година, успева да пружи невероватан отпор НАТО агресији[10] – најмоћнијој војној сили, предвођеној САД.

На крају ће СБ УН донети (10.06.1999) резолуцију 1244 СБ УН[11] којом је одобрено међународно војно и цивилно присуство и територија КиМ је смештена под привремену управу ОУН (УН-

доказа, окривљени Срби. ЈасушиАкаши, тадашњи изасланик генералног секретара УН за Балкан, лично је потврдио да је у извештају независне комисије из тог периода наведено да „не постоје јасни докази да су гранате дошле са српских положаја“, а командант руског миротворачког батаљона у Сарајеву Андреј Демуренко, који је учествовао у истрази, изјавио је да су Срби „неправедно били оптужени само да би НАТО имао повод за напад“.

9 Од 1941. године биће то треће брутално војно разарање наше престонице од стране Запада.

10 За тих 2,5 месеци у пролеће 1999. године НАТО је извршио 261.000 авио полетања, испаливши 415.000 пројектила укупне масе од преко 22.000 тона, од којих је шест тона уранијума 235 (поређења ради бомба бачена на Хирошиму имала је 35 кг уранијума 235). Погинуло је преко 2.500 људи, међу којима су већина били цивили. Од НАТО бомби погинуо је 249 војника, 22 полицајца и 3 руска добровољца.

11 Када је Савет безбедности УН донео резолуцију 1244, српска војска је напустила Косово и Метохију. *Тајмс* је (16.6.1999) писао о изненађењу НАТО посматрача када су видели повлачење великог српског конвоја (према британским изворима њега је чинило 250 тенкова, 450 оклопних возила и 600 комада артиљеријског наоружања). Испоставиће се да је огромна војна НАТО машинерија са интензивним бојевим дејствима на Косову и Метохији за тих 78 дана уништила само 7 (и словима: седам) тенкова и велики број макета. Агенција *Франс прес* (2.7.1999) у репортажи са терена описује једну од тих макета: „Издалека то изгледа као тенк који прелази мост у близини Приштине. Али изблиза то је пут прекривен црном пластиком на коме је *подигнут* и лажни картонски мост. Тенк је од дрвета, платна и пластике“.

МИК), те је реафирмисан територијални интегритет СРЈ (чија је призната земља континуитета Србија). Мада је НАТО агресија завршена усвајањем Резолуције 1244 санкције ће бити укинуте тек после одласка Слободана Милошевића са власти после пето-октобарског преврата 2000. године.[12]

Српски народ је 1990-их година бранио своје право на слободу, част и достојанство, као што то чинили и његови преци. За то је платио велику цену, али је изборио Републику Српску (чиме је избегнута судбину Срба у Хрватској – којих сада тамо скоро да и нема, а почетком XX века чинили су ¼ тамошњег становништва) и одбио ултиматум да добровољно пристане на НАТО окупацију.[13] Стварање Републике Српске и отпор НАТО агресији ће остати једне од светлијих страница српске историје.

*

Поред тога, наш отпор НАТО агресији означиће и *тачку прелома* у међународним односима – прелазак од једнополарног ка мултиполарном поретку, у коме не постоје само нама ненаклоњене моћне земље Запада, као што је то било 1990-их. Агресијом на

12 Џон Норис, један од америчких преговарача приликом закључивања Војно-техничког споразума и Резолуције 1244 објавиће (2005) књигу *Путања судара: НАТО, Русија и Косово* (CollisionCourse: NATO, RussiaandKosovo). Предговор за ову књигу написао је Строб Талбот (заменик државног секретара САД у периоду 1994-2001, и главни преговарач САД за време НАТО агресије) код кога је Џон Норис био потпарол за односе са јавношћу. У предговору (*НАТО као међународна заједница*) Талбот је отворено објаснио праве мотиве НАТО агресије 1999. године на нашу земљу. Он дословно пише како је „југословенско супротстављање радикалнијим политичким и економским реформама, а не тешко стање косовских Албанаца најбоље објашњење за НАТО рат".

13 Подсетимо се само на један члан (8 анекса Б) тога споразума: „Особље НАТО-а, са возилима, бродовима, авионима и опремом, имаће право слободног и безусловног кретања по читавој територији СР Југославије, њеним ваздушним простором и територијалним водама, имаће право на постављање кампова и касарни, право на коришћење свих подручја или услуга потребних за подршку, обучавање или операције. Особље НАТО-а ће уживати имунитет од сваког облика хапшења, истраге и притварања коме би приступили органи СР Југославије, а грешком ухапшени или притворени припадници НАТО-а морају одмах бити предати надлежним телима НАТО-а".

нашу земљу САД су желеле да покажу да су једина светска сила која може да чини што хоће на било ком делу земаљске кугле, те да потенцијалним ривалима (пре свега, Русији и Кини) јасно ставе до знања где им је место у новом светском поретку, да немају право на свој глас у међународним односима него морају да прихвати правила која одређују САД.

Подсетимо се да је током авионског лета у званичну посету САД, премијера Русије Јевгенија Примакова телефоном обавестио потпредседник САД Ал Гор да почиње бомбардовање СР Југославије. Пошто нису успела убеђивања Примакова да се од тога одустане, руски премијер је над Атлантиком одлучио да се његов авион врати за Москву. У Београду је НАТО пред поноћ 07.05.1999. године бомбардовао Амбасаду НР Кине у којој су погинула три кинеска држављанина и више њих рањено.

Управо је НАТО агресија на нашу земљу отрежњујући деловала на Русију и Кину, те је њихово војно (пре свега, Русије) и економско (пре свега, Кине) снажење допринело стварању мултиполарног света. То сада често истичу и многи аналитичари из тих земаља.[14] Од тада присуствујемо убрзању тектонских геополитичких промена у свету и све очигледнијем премештању економске, политичке и војне моћи са Запада на Исток. Постало је очигледно брзо сустизање доскора свемоћних САД, пре свега од стране Кине (економски) и Русије (војно), али и појава многих других земаља које бележе убрзан развој (остале земље БРИКС-а, али и неколико других, пре свега Азијских земаља).

14 Тако један од највећих савремених светских филозофа, Александар Дугин, истиче: “Срби су једини народ у Европи који је ратовао против Западне империје. Када је западна таласократија као бура надирала према нашим границама, тада је на српском копну подигнут штит и барјак слободе. У Србији су подигнути први бедеми Евроазије. Кошаре су Термопили Евроазије. Срби су на себе примили ударце коју су били намењени нама. Наш дуг према Србима је огроман. Да се Срби нису супротставили Западу, умови унутар Кремља се не би пробудили на време и Путинова Русија би закаснила.”
https://iskra.co/reagovanja/dugin-kosare-su-termopili-evroazije-srbi-su-na-sebe-primili-udarce-koju-su-bili-namenjeni-nama/

Пошто време не ради за Запад он је предвођен САД одлучио да тај тренд преокрене и уђе у прокси рат са Русијом у Украјини, да би у случају повољног исхода (инсталирањем Западу лојалне власти у Русији којим би дошли у посед огромних ресурса) на ред дошла и Кина (коју би сада Запад окружио и са севера Русијом, савезницом САД – па би кроз неколико година Запад повео нови прокси рат, сада са Кином против које би ратовала Руси, као што сада ратују Украјинци против Русије).

Треба нагласити да је Русија деценијама показивали безпоговорну кооперативност према САД (за време Горбачова, Јељција и првих година власти Путина – док није завршио, наслеђени од Јељцина, рат у Чеченији, стабилизовао политичку ситуацију у земљи и ојачао војску) и покушавали да са земљама Запада успоставе истинске партнерске односе, али је Русији стално стављано до знања где јој је место у међународним односима и да мора прихватати правила која одређује Запад, односно САД. Први знак „непослушности" Русије, истина само вербални, биће говор В. В. Путина на Минхенској конференцији о безбедности 2007. године.[15]

15 Владимир В. Путин је тада, између осталог, рекао и следеће: „Шта је у ствари једнополарни свет? Ако га не бисмо украшавали он сушшински означава само једно: то је један центар власти, један центар снаге, један центар доношења одлука. И то наравно нема ништа заједничко са демократијом. Узгред, Русију, нас – стално уче демократији. Али они који нас уче, из неког разлога неће сами да уче. …Сматрам да је једнополарни модел у савременом свету не само неприхватљив, већ и немогућ. И не само због тога што би у савременом свету – управо у савременом свету – при индивидуалном вођству недостајало и војних и политичких и економских ресурса. Оно што је још важније – сам модел је нефункционалан, пошто у његовој основи нема и не може бити моралних начела савремене цивилизације… Ми смо данас сведоци претеране и незаустављиве примене силе у међународним односима, војне силе – силе која баца свет у амбис непрестаних сукоба… Ми видимо да се све више занемарују основни принципи међународног права. Још више од тога – поједине норме, ако не и цео правни систем једне државе, пре свега, наравно Сједињених Држава прелази своје националне границе у свим сферама. И у економији, и у политици, и у културним и образовним сферама намеће се другим државама. Дакле, коме се то свиђа? Ко је срећан због тога?…Русија је земља са више од хиљаду година историје и практично је увек користила привилегију да спроводи независну спољну политику. Нећемо данас мењати ову традицију. У исто време, веома смо свесни колико се свет променио и реално процењујемо своје могућности.

У обрачуну Запада са Русијом Србија је изложена јаком притиску да се одрекне неутралне позиције у том сукобу, прикључи се „колективном Западу“ и уведе санкције Русији. Тако нас они који су кроз историју, по правилу, били против Србије и њених националних интереса позивају да им се придружимо у њиховом сукобу са земљом која је вековима била наш савезник и заштитник. Ако погледамо само историју Балкана и Србије у XIX веку видећемо да је Русија (дипломатски, економски и војно) помагала балканске народе (Србе, Грке, Бугаре, Румуне) да се ослободе из турског ропства, док су у исто време моћне државе Запада биле на страни Турске.[16] У XX веку у оба светска рата земље Запада су

И наравно, желимо да сарађујемо са одговорним и независним партнерима са којима можемо заједно да радимо на стварању демократског светског поретка који би обезбедио сигурност и просперитет не само неколицини одабраних, већ свима.“

16 У XIX веку Србија почиње са постепеним ослобађањем отаџбине (почевши од Шумадије) и одмах по ослобађању из турског ропства Србија има слободне сељаке док, у исто време, широм Европе (са изузетком Француске и још пар земаља) и даље постоји кметство. Минијатурна Србија стешњена између два огромна (Аустријског и Отоманског) царства једина има слободног сељака. Штавише, у Турској ће постојати легално ропство до 1924. године. Сретењски устав (један од тада најмодернијих европских устава) из 1835. године (члан 118) прописује: „Како роб ступи на Србску земљу, от онога часа постаје слободним, или га ко довео у Сербију, или сам у њу побегао.“

У Србији Скупштина постоји од 1804. године која већ наредне (1805) године доноси уставни закон о уређењу државе (Вожд и Правитељствујушчи совјет), избори се одржавају од 1825. (са једним од најширих бирачких права у Европи), устав постоји од 1935, а вишестраначки систем од 1869. године. Срби ће у две своје државе (у Србији и у Црној Гори) из својих редова изабрати владаре (у Србији Карађорђевиће и Обреновиће, а у Црној Гори Петровиће), док ће осталим народима, који се на Балкану ослобађају турског ропства за владаре поставити странце из династија Западне Европе (у Румунији – из пруске породице Хоенцолерн-Сигмаринген, у Бугарској – из немачке династије Сакс-Кобург-Гота, у Грчкој – из севернонемачке династије Олденбург, а у Албанији – немачког племића Вилхелма од Вида).

У борби са *уставобранитељима* незадовољни Кнез Милош 1839. године, а потом и Кнез Михаило (1942) су били присиљени да напусте престо и скупштина 01.09.1942. године за кнеза бира Александра Карађорђевића – Карађорђева сина. Незадовољна његовом владавином Светоандрејска скупштина 10.12.1858. године захтева да Кнез Александар Карађорђевић

напале на нашу земљу и учиниле огромне злочине, а Русија нам је била савезник.

Када су у Првом светском рату, после *Албанске голготе* остаци српске војске стигли на морску обалу, где им је због изнемоглости, болести и глади претила смрт, западни савезници из Антанте су одбили да их бродовима пребаце на грчку територију. Тада председник српске владе Никола Пашић моли за помоћ руског цара. Истога дана (18.01.1916) када добија ову молбу, руски цар Николај Други се телеграмом обраћа савезницима (краљу Британије Џорџу Петом и председнику Француске Рејмону Поенкареу). Смисао обраћања био је: уколико српска војска хитно не буде пребачена са албанске обале на грчко острво Крф, Русија излази из Антанте и потписаће сепаратни мир са Немачком. После оштрог ултиматума руског цара, савезници из албанских лучких градова Драча и Валоне евакуишу на грчко острво Крф преживеле – око 160.000 српских војника и избеглог народа.

У Другом светском рату Београд је био брутално бомбардован од „наших" Англо-Америчких савезника 1944. године на највећи православни празник – Васкрс. То бомбардовање је било исто тако разорно као и оно које је Немачка извршила 6.4.1941. године, такође на велики православни празник. Са друге стране, последњих деценијама нам Русија и Кина помажу да не изгубимо КиМ и да опстане Република Српска, а „колективни Запад" чини све супротно.

*

У јавности се покушава занемарити наше богати историјско искуство, из ближе и даље прошлости, и наметнути наратив да се Србија налази у изузетно тешкој ситуацији, те не може одолети притисцима „колективног Запада" и мора да прихвати њихов диктат, да беспоговорно стане на њихову страну и одрекне се добрих односа са Русијом и Кином. Наводе се краткорочни економски

поднесе оставку и већ сутрадан одлучује да на престо врати Кнеза Милоша Обреновића.

разлози (који се уз то и некоректно интерпретирају) због којих би Србија требала да се одрекне тешње сарадње са Русијом и Кином и дефинитивно окрене „колективном Западу“, пре свега, ЕУ, а за узврат Србији се нуди убрзани пут ка чланству у ЕУ.

То је нова „покретна мета” која се нуди Србији, а за последњих више од две деценије имали смо их безброј које су се смењивале једна за другом (срушите Милошевића, испоручите државно и војно руководство Србије и Републике Српске Хагу, извршите реформу привреде, школства и судства према нашим препорукама, дозволите геј параде и потпомогните рад наших НВО, потпишите разне – Бриселске, Вашингтонске и сличне – споразуме са Приштином, придружите нам се и уведите санкције Русији... и заузврат ћете убрзати пут у ЕУ), а ми смо све даље и даље од тога циља. У исто време, јасно је да чланство Србије у ЕУ није реално (вероватно уопште, а сигурно у наредној деценији), а испитивања јавног мњења у Србији показују да је већи број противника од присталица чланства у ЕУ (чак да не постоје посебан предуслов – одрицање од КиМ). Али оно што је најважније: чланство у ЕУ није ни у националном интересу Србије.[17]

Са највиших места у држави, а и од многих јавних економских и других „експерата и аналитичара“ свакодневно слушамо да уколико не пристанемо на диктат Запада и не „окренемо леђа“ Русији и Кини да то економски нећемо моћи да издржимо, пошто ће уследити економска блокада, а Србија 60% спољнотрговинске размене остварује са ЕУ. При томе, потпуно се прећуткује наше богато историјско искуство, везано и за економске блокада (које су увек долазиле од моћних држава са Запада) и какав је био српски одговор.

Заборавља се да је Србија „преживела“ много тежу економску блокаду, почетком XX века у време „царинског рата“ са тада моћном Аустроугарском монархијом, која је била на границама

17 Видети детаљније: *Србија и ЕУ*, у књизи: Јован Б. Душанић, *Економско трокњижје*, књига друга, Београд, 2020.

Србије са три стране. Одлукама Берлинског конгреса Аустроугарска је добила право да окупира Босну и Херцеговину (у којој је већину чинио српски народ), те да у Новопазарском санџаку постави своје гарнизоне и користи војне и трговачке путеве. Тако је Србија сада са Аустроугарском граничила не само на северу него и на западу (окупиравши Босну и Херцеговину) и на југу, односно југозападу (војно заузевши Новопазарски санџак и убацивши се тако као клин између Србије и Црне Горе).

Подсетимо се да Аустроугарска у јануару 1906. године затвара границу за било какав увоз из Србије која је до тада 86% извоза пласирала на тржиште свога моћног суседа. Повод је био стварање царинског савеза између Србије и Бугарском из 1905, кога се Србија на захтев Аустроугарске није хтела да одрекне. Објавом царинског рата Аустроугарска је мислила да ће у Србији, чија је привреда мање развијена и у великој мери зависна од извоза на њену територију, доћи до економског слома и да ће због тога морати пристати на њен диктат. Међутим, Србија је дан по објави забране извоза у Аустроугарску неочекивано реаговала – забраном увоза аустроугарских производа у Србију, који је чинио око 60% српског увоза.

У тим тешким временима српски политичари су своје оштре међустраначке борбе потиснули у други план и уз масовну подршку народа (али и симпатије великог броја земаља) власт у Србији се одлучно супротставља аустроугарском диктату и на прво место ставља национални интерес – борбу за економску независност од моћног и непријатељски настројеног суседа. Царински рат омогућио је Србији да се ослободи велике привредне зависности од Аустроугарске и избори за економски суверенитет, подигне свој међународни углед, а што је још важније консолидује унутрашње прилике у земљи, учврстио самопоуздање народа и спознају да предстоје „велики историјски послови“ (ослобођење и уједињење српског народа) за које се треба припремити. Током царинског рата Србија проналази нове спољнотрговинске партнере и из године у

годину повећава обим спољне трговине и срећује економске прилике у земљи, те на крају са Аустроугарском потписује трговински уговора (1910 који ступио на снагу у јануару 1911. године) који је био праведнији и много повољнији за Србију.

Уместо економског слома Србија ће из Царинског рата изаћи привредно знатно ојачана. Вредност спољнотрговинске размене током царинског рата стално расте и са 164,5 милиона динара колико је износила 1906. године достиже 240,8 милиона динара у 1910. години и свих тих година Србија има позитиван салдо – већи извоз од увоза.[18] Деценијама до Царинског рата Србија је имала дефицит државних финансија, буџетски расходи су били већи од буџетских прихода. Током Царинског рата елиминисан је дефицит државног буџета и уравнотежене јавне финансије. Та равнотежа је постојала током Балканских ратова (1912-1913) и у време ступања у Први светски рат.

Динамичан раст спољнотрговинске размене са своје стране допринела је много живљој и домаћој трговини и све то је захтевало и ширење и изградњу нове инфраструктуре. Док је у 25 година који су претходили царинском рату (1880-1905) изграђено 608 км железничке пруге, у периоду од 1905. до 1912. је изграђено и пуштено у саобраћај додатних 520 км. У периоду 1905-1911, вредност српске индустријске производње повећана је за седам пута, захваљујући и државном систему индустријских повластица којима је подстицана ова грана привреде.[19] Брзи развој индустрије захтевао је и законско регулисање радних односа. *Законом о радничком заштитном законодавству* (из јула 1910. године) први пут је у Србији донето и радно законодавство. Мада њиме нису била

18 *Историја српског народа, шеста књига* – први том, Београд, 1983.

19 „У Србији су 1909. била 42 повлашћена индустријска предузећа, а међу тражиоцима повластица налазиле су се крупне новчане установе и акционарска друштва, као и имућни појединци.“ (*Историја српског народа, шеста књига* – први том, Београд, 1983)

регулисања сва радна питања он је омогућио значајно сређивање у овој области.[20]

Убрзо после Царинског рата ће избити Балкански ратови (1912-1913) у којима ће Србија у целости ослободити српски народ који се још налазио у турском ропству, а потом и Први светски рат (1914-1918) после кога ће доћи до уједињења са српским и осталим јужнословенским народима који су били у саставу Аустроугарске. После Првог светског рата српски народ је доживео ослобођење и уједињење – национални циљ који је био његов вишевековни сан коме је стремио и који је на крају остварио. Истина извршено је ослобођење српског народа али је његово уједињење остварено у новој јужнословенској држави (Југославији).

Остваривање вишевековног националног циља ће да доведе и до првих озбиљних дисонанци у српском културном обрасцу. Он бива у извесној мери занемариван пошто се чинило да је ослобођењем и уједињењем српског народа испуњен национални циљ, а после Другог светског рата доласком комуниста на власт српски културни образац није само занемариван него је и негиран. Међутим, он се одржао и у временима ропства и окупације, па је преживео и дисонанце које је у њега унело југословенско и комунистичко искуство. Стварање Републике Српске и отпор српског народа НАТО агресији, у последњој деценији XX века, јасно је показао, да је српски културни образац, и поред дисонанци, жилав и да и даље постоји и да је дубоко укорењен у великој већини српског народа. Због тога можда и није случајно да су, после распада заједничке државе крајем XX века, ван граница српских држава остале територије на којима је већински живео

20 Радно време је скраћено са 14 на 10 часова дневно (а за трговачке помоћнике са 18 на 12), уз могућност додатна 2 прековремена сата у случају потребе. Забрањен је ноћни рад за жене и млађе од 18 година. Закон су недеља и празнични дани прописани као нерадни. Зарада радницима морала је бити исплаћивана у новцу. Радници су добили право на обавезно осигурање и удруживања у циљу заштите својих права. Законом су прописани и хигијенски услови рада.

наш народ (Република Српска Крајина, Дрвар, Гламоч, Босанско Грахово, Босански Петровац) и где су југословенство и комунизам имали дубље корене.

*

На основу свега што сам до сада изложио, произилази очигледан закључак да у преломним историјским променама којима присуствујемо не смемо подлећи бруталним притисцима „колективног Запада“ и изневерити сопствени културни образац који је наш народ формирао вековима јер би тиме издали сами себе и поништили морални и сваки други капитал стечен не само у даљој него и у ближој прошлости.

Подлећи бруталним притисцима „колективног Запада“ било би још трагичнији због чињенице да последњих година присуствујемо тектонским геополитичким променама у свету и премештању економске, политичке и војне моћи са Запада на Исток. Очигледно је да ће нови светски поредак бити креиран и од нових моћних сила са Истока које ће Србији бити наклоњеније (између осталог и због нашег супротстављања хегемонији Запада када је он био на врхунцу моћи), а не само од Запада који је, по правилу, увек радио против српских националних интереса.

Осим тога, по овим питањима српске власти имају скоро једнодушну подршку грађана Србије. Како показују најновија истраживања јавног мњења (НСПМ, мај 2022), огромна већина грађана Србије сматра да не треба подлећи бруталним притисцима „колективног Запада“.[21] За увођење санкција Русији изјаснило се 6,9%, за улазак Србије у НАТО 5,4%, а за признање Косова у

21 Опште расположења народа најбоље осећају народни песници и то знају лепо да епски изразе, па тако један од најбољих савремених народних песника, Славко Перошевић, у песми „Писмо српском председнику“ каже и следеће:

Ти на врху, брда сједиш
И од мене видиш даље
Ал’ кроз ову моју пјесму
Поруку ти народ шаље

замену за чланство у ЕУ 5,1%.[22] Подсетимо се да у Србији према последњем попису становништва живи 16,7% особа који нису српске националности, из чега произилази да је то није само став српског народа него и осталих грађана Србије.

На крају, после свега до сада казаног, уверен сам (како је то говорио и академик Михаило Ђурић) да ће српски народ остати веран себи, свом изворном слободарском опредељењу, те да ће наћи начина и смоћи снаге да одоли суровим претњама и притисцима моћника и силника данашњег обездушеног и обезличеног света, да ће успети да потврди своје право на опстанак, да стваралачки присвоји своју велику прошлост и обогати и осавремени свој национални дух и карактер. То је, пре свега, и наш дуг према прецима, те обавеза према потомцима.

22 Презентујући податке Ђорђе Вукадиновић је истакао да је ово истраживање показало да Србије није баш тако подељено друштво као што се покушава представити, пошто неки центри моћи стварају конфузију и труде се да помуте и релативизује ове јасне ставове. Додао је да то потврђују и друга истраживања о сличним темама где су разлике у односу на ово мање од два процента.
http://www.nspm.rs/istrazivanja-javnog-mnjenja/eu-nato-kim-rat-u-ukrajini-i-sankcije-rusiji.html

ПОДАЦИ О АУТОРИМА
(подаци из времена када су написали радове)

Књига прва
О ЕКОНОМСКИМ РАДОВИМА ПРОФЕСОРА ДУШАНИЋА

1. Слободан Антонић, *редовни професор универзитета,* Београд
2. Благоје Бабић, *редовни професор универзитета у пензији*, Београд
3. Борис Беговић, *редовни професор универзитета*, Београд
4. Зоран Видојевић, *редовни професор универзитета у пензији*, Београд
5. Карло Вујева, *студент свеучилишта*, Загреб
6. Вујо Вукмирица, *професор емеритус*, Бања Лука
7. Владимир Гречић, *редовни професор универзитета у пензији*, Београд
8. Бојан Димитријевић, *редовни професор универзитета*, Београд
9. Бранко Драгаш, *банкар и предузетник*, Београд
10. Бошко Живковић, *редовни професор универзитета*, Београд
11. Милена Јовичић, *редовни професор универзитета*, Београд
12. Небојша Катић, *пословни консултант*, Лондон
13. Љубомир Кљакић, *социолог и политиколог*, Београд
14. Брацо Ковачевић, *редовни професор универзитета у пензији,* Бања Лука
15. Слободан Комазец, *редовни професор универзитета у пензији*, Београд
16. Мишо Кулић, *професор емеритус*, Источно Сарајево

17. Слободан Максимовић, *професор емеритус*, Источно Сарајево
18. Борис Малагурски, *филмски редитељ*, Торонто – Суботица
19. Љубомир Мацар, *професор емеритус*, Београд
20. Бошко Мијатовић, *научни саветник*, Београд
21. Ђуро Медић, *редовити професор свеучилишта*, Загреб
22. Никола Мојовић, *редовни професор универзитета у пензији,* Бања Лука
23. Вук Огњановић, *редовни професор универзитета у пензији,* Београд
24. Филип Павић, *студент свеучилишта*, Загреб
25. Бранко Павловић, *адвокат и публициста*, Београд
26. Радован Пејановић, *редовни професор универзитета у пензији,* Нови Сад
27. Слободан Покрајац, *редовни професор универзитета у пензији,* Београд
28. Огњен Радоњић, *редовни професор* , Београд
29. Слободан Рељић, *ванредни професор универзитета*, Београд
30. Марко Секуловић, *редовни професор универзитета у пензији,* Београд
31. Владе Симовић, *доцент*, Бања Лука
32. Момчило Спасојевић *књижевник*, Бања Лука
33. Станко Станић, *редовни професор,* Бања Лука
34. Јовица Тркуља, *редовни професор универзитета*, Београд
35. Лорна Штрбац, *политиколог*, Београд

Књига друга

О НАУЧНОЈ ПУБЛИСТИЦИ ПРОФЕСОРА ДУШАНИЋА

1. Жељко Вујадиновић, *историчар*, Бања Лука
2. Владимир Димитријевић, *књижевник*, Чачак
3. Бранко Драгаш, *банкар и предузетник*, Београд
4. Мишо Ђурић Херцеговац, *епски народни песник*, село Жабица код Љубиња
5. Стефан Живковић, *студент*, Копенхаген
6. Игор Ивановић, *књижевник и публициста,* Београд
7. Драгомир Ј. Карић – Пећанац, *предузетник*, Београд
8. Небојша Катић, *пословни консултант*, Лондон
9. Ненад Кецмановић, *професор емеритус*, Београд
10. Милош Ковић, *ванредни професор*, Београд
11. Борко Крстић, *редовни професор универзитета у пензији*, Ниш
12. Горан Латиновић, *редовни професор универзитета*, Бања Лука
13. Мило Ломпар, *редовни професор*, Београд
14. Никола Маринковић, *књижевни критичар*, Београд
15. Љубомир Маџар, *професор емеритус*, Београд
16. Слободан Наградић, *филозоф*, Бања Лука
17. Марко Паовица, *књижевни критичар*, Београд
18. Бранко Перић, *књижевник,* Источно Сарајево
19. Ранко Поповић, *академик и редовни професор универзитета,* Бањалука
20. Момчило Спасојевић *књижевник*, Бања Лука
21. Радован Субић, *доцент*, Бања Лука
22. Срђа Трифковић, *ванредни професор универзитета*, Бања Лука